

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Translatologie

Disertační práce

Mgr. Jelizaveta Getta

Jiří Levý – průkopník moderního myšlení o překladu

Jiří Levý – Pioneer of Modern Thinking in Translation

Studies

Vedoucí práce PhDr. Bc. Tomáš Svoboda, Ph.D.

2024

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych v první řadě poděkovala vedoucímu mé práce, PhDr. Bc. Tomáši Svobodovi, Ph.D., za veškerou odbornou pomoc při postupu na disertaci. Velice si vážím průběžných konzultací, cenných rad, včasných upozornění na možná úskalí, doporučení řady důležitých výzkumných zdrojů i vytrvalého motivování k tomu, abych text dovedla do stávající podoby!

Práce takto komplexního charakteru by rovněž nemohla vzniknout bez plodné spolupráce se zaměstnanci archivů. Velký dík za pomoc při rešerších patří především Mgr. Janě Barboře Slaběňákové a Mgr. Jitce Měřínské z Archivu Masarykovy Univerzity, Mgr. Pavle Dubské, Ph.D. z Archivu Univerzity Palackého v Olomouci, PhDr. Marku Ďurčanskému, Ph.D. z Archivu Univerzity Karlovy, dále pak zaměstnancům Literárního archivu Památníku národního písemnictví a Státního oblastního archivu v Praze. Za vstřícnost a podporu při rešerších Levého děl v publikacích i periodících děkuji personálu Knihovny Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, zejména Mgr. Tomáši Mlynářovi.

Za ochotu podělit se o vzpomínky na Jiřího Levého jako zapáleného badatele, spolehlivého kolegu, jedinečného pedagoga a aktivního organizátora velice děkuji zejména Prof. PhDr. Jaroslavu Peprníkovi, CSc., Prof. Walteru Schamschulovi a PhDr. Jarmile Emmerové.

Závěrem bych chtěla poděkovat rodině, přátelům a kolegům za morální podporu a vstřícnost při intenzivním výzkumu a následné tvorbě této disertační práce.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28. 4. 2024

Mgr. Jelizaveta Getta, v. r.

ABSTRAKT

Teoretik překladu Jiří Levý patří již od 60. let minulého století mezi nejvýznamnější osobnosti v oblasti českého překladatelství. Jeho dílo, zahrnující dějiny, teorii, kritiku a analýzu překladu, je neoddelitelnou součástí průpravy studentů, zkušených překladatelů i translatologů. Od přelomu tisíciletí zároveň roste o Levého zájem v zahraniční translatologii, stále však převážně s odkazem pouze na zlomek úctyhodného diskurzu jeho prací. Taktéž přibývá pokusů o částečnou systematizaci Levého díla – ve formě tematických sborníků, speciálních čísel odborných periodik či článků věnovaných jednotlivým aspektům jeho tvorby.

Systematizující ambice má i naše disertace, jež Levého dílo pojímá v širokém slova smyslu. Rozebírá nejen jeho hmatatelné práce, ale rovněž se zaměřuje na pedagogickou, organizační a osvětovou činnost. Hlavním tématem disertační práce je Levého dílo v oblasti překladu, avšak s vědomím toho, že svou teorii budoval na širokém interdisciplinárním základu, věnujeme pozornost i dalším oborům, které patřily mezi Levého badatelské zájmy, a abstrahujeme z nich souvislosti s jeho idejemi v oblasti překladu. Taktéž tematizujeme pluralitu Levého výzkumných zdrojů a noetických stanovisek s největším důrazem na metodologickou oporu v českém strukturalismu.

Podstatnou, avšak všeobecně méně známou složku Levého díla, tvoří různé formy edukace o povaze a kvalitě překladatelské činnosti. V disertaci proto poukážeme na Levého průkopnickou roli při prosazování studia překladatelství jako samostatného programu a rozebíráme charakter jeho výuky, která se vyznačuje nadčasovostí, a představuje tak důležitý přínos didaktice překladu. Na poli Levého osvětové činnosti směrem k širší veřejnosti se věnujeme převážně jeho působení v Kruhu překladatelů a později též Překladatelské sekci Svazu československých spisovatelů, kterou reprezentoval v Mezinárodní federaci překladatelů (FIT).

Ačkoliv Jiří Levý náleží mezi nejvýznamnější osobnosti teoretického myšlení o překladu a jeho dílo je popisováno i reflektováno poměrně často, stále skýtá badatelský potenciál, což ukázal rovněž provedený disertační výzkum, během kterého bylo kromě publikovaných materiálů využito archivních zdrojů a rozhovorů s pamětníky. Tato práce proto mimo jiné demonstruje komplexitu Levého tvorby a vybízí k navazujícímu výzkumu zde naznačených témat.

Klíčová slova: Jiří Levý, literární překlad, teorie překladu, dějiny překladu, didaktika překladu, český strukturalismus

ABSTRACT

Jiří Levý has been considered an outstanding personality in the field of Czech translation since the 1960's. His work, including the history, theory, criticism, and analysis of translation, is integral to the professional training of students, experienced translators as well as translatoologists. Since the turn of the millennium, interest in Levý has also been growing internationally, but with a focus only on a limited number of his works. Attempts at partial systematization of Levý's opus magnum are also increasing in the form of thematic proceedings, special issues of periodicals, or articles addressing certain aspects of his work.

A similar aspiration is followed in this doctoral thesis that aims to partly systematize Levý's work in the broad sense of the word. Therefore, it analyses not only his writings, but also focuses on his pedagogical, organisational, and promotional activity. The core focus of this thesis is Levý's work in translation. However, knowing that his theory was built on a broad interdisciplinary basis, Levý's other research interests are also analysed, with particular attention being paid to parallels with his thoughts on translation. In addition, the plurality of Levý's research sources and epistemological approaches is addressed, with the greatest emphasis on his methodological background in Czech structuralism.

Less commonly known, yet significant, is Levy's contribution to education on the nature and quality of translation. Therefore, this thesis draws attention to Levý's founding role in promoting translation as a distinct field of study. In doing so, our work reveals Levý's innovative and timeless teaching methods, now acknowledged as a significant contribution to translation didactics. With regard to Levy's educational and promotional activities for the wider public, we mainly refer to his engagement in the Circle of Translators and later also in the Translation Section of the Union of Czechoslovak Writers, which Levy also represented in the International Federation of Translators (FIT).

While Jiří Levý is a highly influential translation scholar whose work is frequently discussed and analysed, he still offers research potential. Accordingly, our dissertation also illustrates the complexity of Levý's work and encourages further research on the topics highlighted in this paper, which is based not only on examining published materials, but also includes the extensive use of archival sources and interviews with Levý's contemporaries.

Keywords: Jiří Levý, literary translation, translation theory, translation history, translation didactics, Czech structuralism

OBSAH

1	ÚVOD	8
2	METODY VÝZKUMNÉ PRÁCE	10
2.1	ANALÝZA DISKURZU LEVÉHO PUBLIKAČNÍCH VÝSTUPŮ	11
2.2	ARCHIVNÍ VÝZKUM.....	13
2.2.1	<i>Lokalizace archivních pramenů</i>	13
2.2.2	<i>Práce s archivními prameny</i>	16
2.2.3	<i>Analýza a interpretace archivních pramenů</i>	19
3	LEVÉHO DĚTSTVÍ A STUDENTSKÁ LÉTA	23
4	AKADEMICKÁ DRÁHA	25
5	TEMATICKÉ ZAMĚŘENÍ LEVÉHO PRACÍ	29
5.1	OBLAST ANGLICKY PSANÉ LITERATURY	31
5.1.1	<i>První publikovaná díla</i>	31
5.1.2	<i>Zaměření na různé aspekty děl anglických a amerických autorů</i>	34
5.2	VERSOLOGIE.....	39
5.2.1	<i>Zaměření na aspekty různých veršových forem</i>	40
5.2.2	<i>Versologický výzkum prizmatem metod exaktních věd</i>	42
5.3	LITERÁRNÍ VĚDA	46
5.3.1	<i>Interdisciplinarita literární vědy</i>	46
5.3.2	<i>Literárněvědný výzkum prizmatem metod exaktních věd</i>	49
6	TEORETICKO-METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA LEVÉHO DÍLA V PŘEKladU	51
6.1	Vliv DOBOVÉHO KONTEXTU NA LEVÉHO BADATELSKÉ ZAMĚŘENÍ	51
6.2	PLURALITA NOETICKÝCH STANOVISEK	53
6.3	LEVÉHO TEORETICKÉ FORMULACE V KONTEXTU DĚJIN ČESKÉHO MYŠLENÍ O PŘEKladU	56
6.3.1	<i>Národní obrození</i>	57
6.3.2	<i>Konec 19. století</i>	59
6.3.3	<i>Otokar Fischer</i>	60
6.4	ČESKÝ STRUKTURALISMUS	62
6.4.1	<i>Rysy českého strukturalismu v Levého teorii</i>	64
6.4.1.1	Dynamičnost struktury.....	64
6.4.1.2	Komunikační charakter uměleckého díla	66
6.4.1.3	Dobová proměnlivost estetických norem	67
6.4.1.4	Zřetel k širšímu kontextu a diskurzu.....	69
6.4.1.5	Role individua v umění	71
6.4.2	<i>Východiska Levého tezí a překladatelsky orientované studie prvních pražských strukturalistů</i> ..73	
7	LEVÉHO TEORETICKÁ PRÁCE V OBLASTI PŘEKladU	77
7.1	DĚJINY PŘEKladU JAKO EMPIRICKÝ ZÁKLAD PRO DALŠÍ VÝZKUM.....	77
7.1.1	<i>Zaměření na proměny přístupů k překladu díla konkrétního autora</i>	78
7.1.2	<i>Zaměření na překlad jedinečných prvků cizích literatur</i>	78
7.1.3	<i>Zaměření na dílo konkrétního překladatele</i>	80
7.1.4	<i>Výzkum dobových překladových teorií a metod – geneze Českých teorií překladu</i>	82
7.1.5	<i>Další vydání Českých teorií překladu</i>	85
7.1.6	<i>Levého výzkum vývoje překladu po roce 1945</i>	86
7.2	PRÁCE V TEORII LITERÁRNÍHO PŘEKladU	89
7.2.1	<i>První práce k teorii literárního překladu</i>	89

7. 2. 2	<i>Nepublikovaná studie „K metodologii překladatelské estetiky“ jako možný předchůdce dalších teoretických konceptů</i>	92
7. 2. 3	<i>Příprava první části Umění překladu</i>	94
7. 2. 4	<i>Umění překladu a jeho první cizojazyčná verze</i>	97
7. 2. 4. 1	Práce na překladu z pohledu překladatele	99
7. 2. 4. 2	Geneze německé verze v archivních pramenech	100
7. 2. 4. 3	Adaptace <i>Umění překladu</i> pro německé čtenáře	101
7. 2. 5	<i>Další česká vydání Umění překladu</i>	102
7. 3	LEVÉHO PRÁCE V KRITICE A ANALÝZE PŘEKLADU	106
7. 3. 1	<i>Kritika překladu</i>	106
7. 3. 2	<i>Analýza překladu</i>	109
7. 3. 2. 1	Analýza geneze překladu.....	109
7. 3. 2. 2	Analýza recepce překladu	111
7. 3. 2. 3	Role konceptu překladu jako rozhodovacího procesu v překladatelské analýze	113
8	LEVÝ JAKO PŘEKLADATEL	117
9	VZDĚLÁVACÍ ČINNOST	120
9. 1	PŮSOBNÍ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI	121
9. 2	PŮSOBNÍ NA UNIVERZITĚ JANA EVANGELISTY PURKYNĚ V BRNĚ	128
9. 3	EXTERNÍ PEDAGOGICKÉ PŮSOBNÍ.....	132
10	OSVĚTOVÁ ČINNOST	134
10. 1	OSVĚTOVÁ ČINNOST V ČESKOSLOVENSKU	134
10. 2	PŘEDNÁŠKOVÁ ČINNOST	137
10. 3	EDICE ČESKÝ PŘEKLAD	140
10. 4	REDAKČNÍ ČINNOST.....	142
10. 5	MEZINÁRODNÍ (ORGANIZAČNÍ) ČINNOST	143
11	ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ S VÝHLEDEM DO DALŠÍHO VÝZKUMU	147
12	BIBLIOGRAFIE.....	154
13	SEZNAM PŘÍLOH	166

1 ÚVOD

Nehledě na to, že teze, pojmy a myšlenky Jiřího Levého jsou i po více než 60 letech od svého vzniku poměrně často tematizovány v dílčích studiích, kapitolách i konferenčních příspěvcích, doposud patrně nevznikla práce, která by pojednala Levého dílo celistvě, komplexně a systematicky. Diplomová práce Niny Morozovové *Osobnosti české a slovenské teorie překladu. Jiří Levý jako zakladatel moderní české teorie překladu* (1995) sice obsahuje Levého životopis a charakteristiku jeho stěžejních děl, popisuje je ovšem bez širšího metodologického a vědeckého kontextu.

Na skutečnost, že Levého dílo zatím nebylo systematicky zpracováno, poukazoval již Procházka (1982, s. 219): „Samozřejmě nejideálnější by bylo vydat souborné dílo Jiřího Levého, vždyť vydané knihy jsou už dávno rozebrány [...]“. K podobnému závěru o několik desetiletí později dochází též Mitrevski (2016, s. 46): „Zběžný pohled zpět na jeho dílo nám [...] ukazuje, že je odkaz Levého [...] v jeho původním prostředí nedoceněn. Zatím totiž neexistuje ani kritické vydání jeho textů ani soustavnější kritické zhodnocení jeho teoretických východisek.“ Dle Hrdličky (1996, s. 4) je zajímavé, že i přes národní a mezinárodní uznání Levého jakožto vědecké osobnosti „dosud nenajdeme rozsáhlejší stat' nebo studii (nemluvě již o zevrubnější monografii), věnovanou jeho životu a dílu“.

Za dva dobové počiny s cílem systematizovat Levého odborné práce lze považovat vydání sborníků *Bude literární věda exaktní vědou?* (1971a), zahrnující Levého studie z oblasti literární vědy, anglicky psané literatury a teorie překladu, a sborník *Paralipomena* (1971b), v němž jsou uspořádány převážně Levého cizojazyčné texty z oboru versologie. Dle Jettmarové bibliografického seznamu (2018) bylo již v roce 1967 Levého památce věnováno jedno z čísel periodika *Česká literatura* (roč. 15, č. 3), avšak texty v něm publikované se dle obsahu čísla Levého života a díla přímo netýkají.

Zejména od přelomu tisíciletí jsou Levému věnovány práce zaměřující se kromě jiného na genezi, analýzu, interpretaci, kontextualizaci a recepci jeho díla v českém i zahraničním kontextu. Jednou z nich je sborník *Jiří Levý. Zakladatel československé translatologie* (2019), jehož náplň však netvoří výhradně texty na téma Levého teorie překladu, ale rovněž příspěvky rozebírající jednotlivé aspekty jeho tvorby i vzdělávací činnosti. Zahraniční osvěta o Levého díle i českém strukturalismu je jedním z vůdčích témat publikace *Tradition Versus Modernity. From the Classic Period of the Prague School to Translation Studies at the Beginning of the 21st Century* (2008). Na komplexní roli Levého prací v kontextu české i zahraniční translatologie se rovněž zaměřuje převážná část monografie *Mozaiky překladu* (2016). Za jeden

z nejnovějších publikačních počinů věnovaných Levého dílu jako celku lze považovat práci *Horizonty překladu. K teorii překládání u Jiřího Levého*, jež však dle autora (Svoboda 2023, s. 15)¹ „spíše chce být naznačením cesty k [...] ucelenějšímu rozboru Levého odkazu“.

Kromě výše uvedených publikací vyšla monotematická čísla odborných časopisů zaměřená na Levého dílo. Jako příklad uveďme číslo *Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Minulost, přítomnost a budoucnost české translologie* (2018), které vzniklo u příležitosti několika výročí – Levého nedožitých devadesátin, padesátého výročí úmrtí a rovněž šedesáti let od vydání jeho monografie *České teorie překladu*. V zahraničí bylo Levému věnováno číslo kolumbijského časopisu *Mutatis Mutandis. Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología* (2016), jež dle Brabce (2018, s. 169) dokazuje, že Levého koncepce a teorie „jsou v posledních letech hojně recipovány akademickou obcí v zahraničí, kde rezonují čím dál častěji“. Většina těchto prací si klade za cíl aplikaci Levého metodologických přístupů na různé překladatelské postupy.

Alespoň částečnou systematizaci Levého díla si klade za cíl rovněž tato disertace, v níž výraz „dílo“ budeme nahlížet z poměrně široké perspektivy – nejen jako „výsledek pracovní činnosti; práce, výtvar, výrobek“, ale rovněž ve smyslu „práce, zaměstnání, činnost, konání“.² Kromě samotných publikačních výstupů a v nich obsažených teoretických tezí se proto zaměříme na Levého vzdělávací, organizační a osvětovou činnost v národním i mezinárodním kontextu. Jak je patrné z názvu této práce, její hlavní náplň tvoří Levého dílo v oblasti překladu, s ohledem na interdisciplinaritu jeho výzkumných zájmů se však budeme částečně zabývat rovněž pracemi z oblasti anglistiky, amerikanistiky, versologie a literární vědy, neboť výroky formulované na poli těchto oborů považujeme za podstatné pro charakteristiku Levého překladatelské teorie. Ještě před jejím rozbořením se rovněž pokusíme o analýzu široké palety Levého výzkumných zdrojů, noetických stanovisek a metodologických východisek.

Levého práci v oblasti překladu považujeme taktéž za interdisciplinární, proto ji zde rozdělíme do následujících okruhů: dějiny překladu, teorie literárního překladu, kritika a analýza překladu. Okrajově pojednáme taktéž Levého aktivní překladatelskou činnost, jejichž detailnější probádání však považujeme za předmět samostatného výzkumu. Zvýšenou pozornost naopak věnujeme Levého stěžejním monografiím – *České teorie překladu* (1957b) a *Umění překladu* (1963c), jež rozebereme z hlediska jejich obsahu, teoreticko-metodologického

¹ V celé disertaci citujeme z předtiskové verze publikace.

² Dílo. *Slovník spisovného jazyka českého*. Online. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=d%C3%ADlo&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no> [citováno 2023-12-28].

základu a geneze, která je obzvlášť pozoruhodná v případě *Umění překlada*, jehož dnešní podoba vznikla kombinací originálu z roku 1963 a zpětného překladu německé verze publikace, která vyšla až po Levého smrti.

Z dalších aktivit, které patří do širokého pojetí Levého díla v oblasti překlada, se budeme věnovat jeho pedagogickému působení na Univerzitě Palackého v Olomouci, Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně (dnes Masarykova univerzita) a jiných vzdělávacích institucích, kde vyučoval externě. Probádání Levého organizační a osvětové činnosti se bude primárně odvíjet od jeho členství v Kruhu překladatelů a později Překladačské sekci Svazu československých spisovatelů. Levého mezinárodní působení vychází hlavně z jeho reprezentace Překladačské sekce v Mezinárodní federaci překladatelů (FIT) a s tím související přípravy VI. kongresu FIT, jež se měl roku 1969 konat v Československu.

Abychom disertaci propůjčili ucelený charakter, pokusíme se zde také systematizovat a rozšířit medailon o Levého životě, studiu a akademické dráze, v jejímž rámci pojednáme hlavně genezi kvalifikačních prací, neboť jejich obsah se mnohdy ukazuje jako určující pro Levého nejvýznamnější publikace.

2 METODY VÝZKUMNÉ PRÁCE³

Jak konstatuje Středová (2019a, s. 94), při výzkumu dějin překlada zpravidla vycházíme ze dvou hlavních typů pramenů, jimiž jsou a) publikované texty a b) archiválie.⁴ Protože se v případě výzkumu Levého celoživotního díla jednalo o téma spadající převážně do druhé poloviny dvacátého století, tedy svým způsobem do dějin překlada a bádání v této disciplíně, informace pro tuto disertaci byly rovněž získávány převážně ze dvou zmiňovaných zdrojů.

³ Téměř veškerý výzkum k této disertaci se realizoval během celosvětové pandemie covid-19 a byl proto ovlivněn řadou omezení vyplývajících z této situace. Protiepidemická opatření měla výrazný dopad na bádání v archivech a knihovnách, které byly pravidelně zavírány, anebo fungovaly v mimořádném režimu – v badatelnách se mohl nacházet jen velmi omezený počet osob a zkrácena byla taktéž pracovní doba institucí. Omezení fyzického setkávání mělo též značný dopad na realizaci rozhovorů s pamětníky a odborníky. Kvůli dynamickým proměnám epidemické situace a průběžnému zpřísňování vládních opatření tak často docházelo k nucenému přerušování výzkumu, anebo jeho modifikaci tak, aby mohl alespoň do určité míry pokračovat v distančním režimu.

⁴ Středová (2019a, s. 93) zde rovněž upozorňuje na postupně rostoucí zájem o archivní výzkum v translatologii. Tato tendence souvisí s kritickým obratem v 90. letech 20. století, který translatology přiměl k tomu, aby se zaměřovali též na kulturní a sociologický kontext vzniku překladů a dopad překladačských textů na cílovou kulturu. Tyšš (2021, s. 10) s odkazem na Anthony Pyma zase hovoří o humánním obratu v translatologii, který se rozvinul paralelně se sociologickým obratem a jehož hlavním postulátem je nahlížet na překladače jako na „lidi z masa a kostí, kteří za svoje životy robia oveľa viac než prekladajú“.

2. 1 Analýza diskurzu Levého publikačních výstupů

Při analýze diskurzu Levého publikovaných prací jsme vycházeli zejména z bibliografického seznamu Zuzany Jettmarové (2018), který je v současné době považován za nejobsáhlejší soupis Levého publikací. Jettmarová jej sestavila na základě bibliografického seznamu Věry Thiemerové (1967), jenž byl pro účely aktualizace nově zkontrolován, korigován a doplněn jak o další Levého díla, tak i některé sekundární texty. Kromě části nazvané „Původní práce a překlady díla“ soupis zahrnuje následující oddíly: „Recenze“, „Napsali o Levém“ a „Nekrology a vzpomínky“. Do první jmenované části Jettmarová zařadila Levého kvalifikační práce, vědecké monografie, články, statě, recenze, doslovy a úvody, zprávy, glosy, polemiky, komentáře, rozhovory i jeho redakční práce.⁵

Této bibliografie jsme využili zejména při tvorbě kapitoly „Tematické zaměření Levého prací“, v níž z jeho publikačních výstupů abstrahujeme hlavní výzkumné otázky, myšlenky, poznatky i další badatelské vize na poli anglistiky, amerikanistiky, versologie a literární vědy. Zároveň jsme z Jettmarové bibliografie vyšli při výzkumu ke kapitole „Levého teoretická práce v oblasti překladu“, kde na základě podrobnějšího rozboru Levého překladatelsky orientovaných publikací analyzujeme vývoj jeho myšlení v oblasti dějin překladu, teorie literárního překladu, překladatelské analýzy a kritiky. Analýza diskurzu Levého prací se rovněž stala neoddelitelnou součástí kapitoly „Teoreticko-metodologická východiska Levého díla v překladu“, ve které pojednáváme historické zakotvení jeho teorie se zvláštním zaměřením na vliv českého strukturalismu.

Jako nejúčinnější zdroje přístupu k většině Levého publikací se ukázaly platformy Národní digitální knihovna⁶ a Digitální knihovna Akademie věd České republiky⁷. Některá díla byla dostupná rovněž skrze digitální prostředí Moravské zemské knihovny v Brně, která zároveň provozuje rozcestník, pomocí něhož se uživatel může dostat do dalších digitálních knihoven,

⁵ Jettmarové seznam vykazuje některé nesrovnalosti. Autorem článku „O překládání veršů“ (1953) není Jiří Levý, ale Karel Horálek. Levého kandidátská disertace dle archivních pramenů nenes název *Vývoj překladatelských metod v české literatuře*, ale *Vývoj překladatelských teorií a method v české literatuře*. K dalším nesrovnalostem patří duplicita a chyba v článku Hrdličky „Jiří Levý – zakladatel moderní české vědy o překladu“ (nejedná se o stranu 45, ale rozsah stran 4–5), překlep v názvu Levého článku „Československý strukturalismus a zahraniční kontext“ (správně: „Československý strukturalismus a zahraniční kontext“). Taktéž nejsou důsledně dodržovány názvy nakladatelství SNKLHU (Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění), jež existovalo v letech 1953–1960 a SNKLU (Státní nakladatelství krásné literatury a umění), které fungovalo mezi léty 1961–1965.

⁶ Národní digitální knihovna. *Národní knihovna ČR*. Online. Dostupné z: <https://www.ndk.cz/about> [citováno 2023-12-28].

⁷ Digitální knihovna AV ČR. *Knihovna AV ČR*. Online. Dostupné z: <https://www.lib.cas.cz/digitalni-knihovna/> [citováno 2023-12-28].

jež fungují v systému Kramerius.⁸ Důležitým východiskem pro rešerši a analýzu Levého publikačních výstupů se dále staly online archivy některých časopisů, zejména periodika *Slovo a Slovesnost*, ve kterém Levý uveřejnil řadu svých textů. Tento archiv obsahuje příspěvky publikované v časopise mezi léty 1935–2003.⁹

Ačkoliv jsme během disertačního výzkumu usilovali o analýzu co největšího množství Levého publikačních počínů, nepodařilo se nám získat přístup ke všem, které jsou uvedeny v Jettmarové seznamu. Za hlavní důvod tohoto úskalí považujeme skutečnost, že některé Levého práce byly publikovány v periodických téměř nedostupných již v jeho době. Např. Zdeněk Tyl (1956, bez paginace) k Levého článku publikovaném v periodiku *Poznámky a vysvětlivky* poznamenává: „Je to další z autorových pozoruhodných příspěvků k teorii překladu; škoda, že byl publikován v časopise veřejnosti téměř zcela nedostupném.“ O periodiku *Dialog* sám Levý (1964d, s. 4) prohlásil, že nespornou nevýhodou je pro časopis to, „že jde o časopis interní a neprodejný, jehož publicita je tím omezena“. K dalším tištěným zdrojům, jejichž dohledání se během výzkumu ukázalo jako problematické, patří např. *Slovesná věda, Sovětská věda – Literatura, Plamen, Slavia, Kultura* nebo *Rovnost*. Obtížně dostupné jsou rovněž některé Levého texty otištěné v interních edicích a sbornících univerzit, vysokých škol, badatelských ústavů a nakladatelství. Dále lze za problematické označit dohledávání některých zahraničních médií, v nichž Levý publikoval poměrně hojně. Tyto příspěvky jsou zpravidla rozptýleny po zahraničních knihovnách a mohou být zapůjčeny pouze prezenčně. V zájmu dosažení co největší efektivity při výzkumu a tvorbě disertace jsme proto v případě obtížně dostupných textů důkladně posuzovali jejich relevanci pro ústřední téma práce, které je orientováno převážně na Levého dílo v oblasti teorie překladu. Jako jeden z nejučinnějších zdrojů pro rešerši již téměř nedostupných periodik se ukázal depozitář Knihovny Ústavu translatoologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.¹⁰

⁸ Digitální knihovna. *Moravská zemská knihovna*. Online. Dostupné z: <https://www.mzk.cz/katalogy-databaze/digitalni-knihovna> [citováno 2023-12-28].

⁹ *Archiv časopisu Slovo a Slovesnost 1935–2003*. Online. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/> [citováno 2023-12-28].

¹⁰ Knihovna Šporkova paláce. *Filozofická fakulta. Univerzita Karlova*. Online. Dostupné z: <https://knihovna.ff.cuni.cz/o-nas/seznam-dilcich-knihoven/budova-sporkuv-palac-hybernska-3/knihovna-sporkova-palace/> [citováno 2024-01-15].

2. 2 Archivní výzkum

Jak konstatuje Navrátil (2021, s. 44), od archivních materiálů lze v případě literárněhistorického výzkumu očekávat doplnění informací či pramenů, o kterých již máme určité indicie. Zároveň ale připouští, že právě archivní práce může badatele zavést zcela jiným směrem a otevřít nové kapitoly, s nimiž se v dosavadním výzkumu nesetkal. Ještě před přikročením k rešerši archivních pramenů proto doporučuje důkladné obeznámení s relevantní publikovanou literaturou na zvolené téma, abychom „neobjevovali již objevené“. V případě výzkumu díla konkrétního literárního tvůrce „může být okrem oboznámenia sa s autorovou tvorbou účelná aj taká zdanlivo banálna vec, ako zoznámiť sa s jeho životopisom a dielom prostredníctvom medailónu v slovníku či inej encyklopedickej práci“ (Ibid., s. 46).

Uvedený postup jsme zvolili též pro tuto disertaci. Práce s archiváliemi se tak stala hlavním východiskem pro výzkum ke kapitolám pojednávajícím o Levého životě, vzdělání, akademické dráze, pedagogické, organizační, osvětové, přednáškové i vlastní překladatelské činnosti. Zároveň byly poznatky získané během archivního výzkumu využity pro doplnění, upřesnění či částečné zpochybnění již známých informací o Levého teoretické práci v oblasti překlada a genezi jeho stěžejních monografií.

Jak konstatuje Navrátil (Ibid., s. 41), „[k]aždý bádateľ si vytvára vlastné skúsenosti s archívnym výskumom v bezprostrednom kontakte s archívnymi materiálmi“. Podobně i tato kapitola má spíše povahu případové studie, přibližující postupy, jež jsme vyhodnotili jako relevantní konkrétně pro náš disertační výzkum. V následujících podkapitolách popisujeme lokalizaci archivních pramenů, postup práce s nalezenými dokumenty, jejich analýzu a interpretaci.

2. 2. 1 Lokalizace archivních pramenů

Archivní prameny využití v této disertaci pocházejí z celkem pěti archivů České republiky. Za nejrozsáhlejší zdroj archivních dokumentů k Levého dílu lze patrně považovat jeho osobní pozůstalost v Archivu Masarykovy Univerzity (dále též Archiv MU). Fond obsahuje celkem 23 kartonů a je klasifikován jako „částečně uspořádaný“. Jak se píše v elektronické archivní pomůcce k fondu¹¹, v jednotlivých kartonech jsou k dispozici: Levého rukopisy a poznámky k teorii překlada, dějinám překlada a teorii verše, sylaby předmětů, jež vyučoval na Univerzitě

¹¹ HRABĚTOVÁ, Irena (1971). *B34. Jiří Levý 1950–1967*. Online. Brno: Archiv Masarykovy Univerzity. Dostupné z: <https://www.archiv.muni.cz/media/3132857/levy-jiri.pdf> [citováno 2023-12-28].

Palackého v Olomouci (dále též UPOL) a Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně (dále též UJEP), zápisy ze schůzí některých profesních organizací, jejichž byl Levý členem, a rovněž poměrně velký objem korespondence.

Během výzkumu pro tuto disertaci byly jednotlivé kartony prohledány za účelem kritického výběru dokumentů relevantních pro jednotlivá podtémata práce. Jak avizuje Jettmarová (2018, s. 185), v případě jejího soupisu Levého bibliografie, „nejde o soupis úplný, mj. také proto, že v Levého pozůstalosti v brněnském archivu byly nalezeny i rukopisy, u nichž se publikační zdroj nepodařilo zjistit“. Pro účely této disertace jsme se tedy nově nalezené texty pokusili co nejpřesněji popsat a kontextualizovat. Kromě Levého pozůstalosti měly v Archivu MU pro naši disertaci nezanedbatelný význam také jeho osobní složky vedené pod fondem „Filozofická fakulta MU Brno“. Ty obsahují cenné prameny k Levého pedagogické a výzkumné činnosti na fakultě, hodnocené zejména z perspektivy jeho spolupracovníků a nadřízených. Levého osobní spis se taktéž nachází ve fondu „Rektorát MU Brno“ a obsahuje prameny k jeho studiu, habilitačnímu a profesorskému řízení, stejně jako posudky jeho publikační, badatelské a přednáškové činnosti. Pro získání přehledu o předmětech, které Levý na UJEP vedl, nám posloužily interní seznamy přednášek za jednotlivé akademické roky, jež jsou k dispozici v badatelně Archivu MU. Vzhledem k období Levého působení na zdejší univerzitě jsme nahlíželi do sborníků z akademických let 1963/1964–1967/1968.

Jako druhý nejobsáhlejší zdroj archivních materiálů k Levého dílu se ukázal Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále též LA PNP), kde je uchováván fond Svazu československých spisovatelů (dále též SČSS), obsahující mimo jiné zápisy ze schůzí, kterých se Levý jakožto člen Překladačské sekce SČSS účastnil. Rozsah úseku tohoto fondu, jenž byl ze strany archivářů LA PNP vyhodnocen jako relevantní pro výzkumné téma naší disertace, činil tři kartony. Z vybraných dokumentů lze částečně odvodit Levého počiny, názory a vize v rámci této organizace. Jako mnohem cennější se však v tomto archivu jeví Levého osobní složka, zahrnující zejména korespondenci týkající se jeho působení v Kruhu překladatelů a později též Překladačské sekci SČSS. Kromě konkrétních projevů Levého organizační a osvětové činnosti mezi dokumenty nalezneme četné doklady k jeho reprezentaci Překladačské sekce v Mezinárodní federaci překladatelů (FIT), včetně přípravy VI. kongresu FIT.

Podstatná část disertačního výzkumu probíhala též v Archivu Univerzity Palackého v Olomouci (dále též Archiv UPOL), kde je Levého osobní spis veden pod fondem „Univerzita Palackého, Rektorát, Olomouc“.¹² Nalezneme tu zejména materiály zachycující Levého zdejší

¹² Fondy a sbírky. *Univerzita Palackého v Olomouci*. Online. Dostupné z: <https://archiv.upol.cz/fondy-a-sbirky/> [citováno 2023-12-28].

akademickou dráhu, doklady k výzkumným aktivitám, návrhy na zahraniční badatelské cesty a podklady k některým jeho předmětům (kromě sylabů též seznamy literatury a zkušebních otázek). Podobně jako v případě Archivu MU, i v badatelně Archivu UPOL jsou uloženy interní sborníky přednášek za jednotlivé akademické roky. Pro účely této disertace jsme se zaměřili na období 1950/1951–1963/1964.

Rozšíření informací ke genezi Levého stěžejních publikací bylo kromě pramenů z výše uvedených archivů možné díky materiálům uchovávaným ve Státním oblastním archivu v Praze (dále též SOA), kde jsou kromě jiného uloženy fondy jednotlivých českých nakladatelství. Informace o přípravě monografie *České teorie překladu* (1957b) byly získány z archivního fondu „Odeon, Nakladatelství krásné literatury a umění, národní podnik, 1953–1994“. Poznatky ke genezi *Umění překladu* jsme čerpali z archivního fondu nakladatelství Panorama. Vzhledem k tomu, že se jednalo o fondy povětšinou nezpracované a velmi objemné, nemohly nám být z důvodu ochrany osobních údajů (GDPR)¹³ zpřístupněny k prostudování v plném rozsahu, a předběžnou rešerši proto dle zadaných indicií provedli zaměstnanci SOA. Následně nám byly předloženy spíše zlomky materiálů, které se však staly pro výzkum geneze dvou zmiňovaných Levého děl značným obohacením. Jednalo se o ediční návrhy, průvodky rukopisů do sazby a taktéž návrh na udělení prémie Českého literárního fondu Karlu Hausenblasovi za přípravu druhého českého vydání *Umění překladu* (1983). Jak bude komentováno v následujících kapitolách, tento pramen považujeme za jeden z mála dokladů o Hausenblasově práci na tomto díle.

Za účelem zevrubnějšího výzkumu Hausenblasovy práce na genezi druhého českého vydání *Umění překladu*, jež bylo vytvořeno kombinací českého originálu a zpětného překladu německé verze díla, jsme se rovněž rozhodli prohledat osobní pozůstalost Karla Hausenblase, kterou spravuje Archiv Univerzity Karlovy. Tento archivní fond obsahuje celkem 27 kartonů a je klasifikován jako neuspořádaný. Průzkum Hausenblasovy pozůstalosti proto opět probíhal v úzké spolupráci s archiváři. Ačkoliv se jednalo o velmi rozsáhlý objem materiálu, téměř žádné další indicie ke genezi druhé edice *Umění překladu* se v něm nalézt nepodařilo.¹⁴

Během sběru informací pro tuto disertaci jsme rovněž s otázkou na dostupnost relevantních pramenů k Levého životu a dílu kontaktovali Národní archiv České republiky (dále též NA

¹³ Podle nařízení Evropského parlamentu a Rady EU 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů). Viz Ochrana osobních údajů/GDPR. *Národní archiv ČR*. Online. Dostupné z: <https://www.nacr.cz/uredni-deska/ochrana-osobnich-udaju-gdpr> [citováno 2023-12-28].

¹⁴ Podařilo se nicméně dohledat poměrně četné doklady Hausenblasovy teoretické práce na poli překladu, o které jsme následně pojednali ve studii „Styl v literárním překladu prizmatem Karla Hausenblase“ (2022).

ČR), z jehož strany nám byl zpřístupněn tehdy patrně jediný oficiálně evidovaný výtisk německé verze *Umění překladu, Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung* (1969). Výsledek další rešerše, provedené zaměstnanci archivu, byl však negativní s přesměrováním na LA PNP.¹⁵

2. 2. 2 Práce s archivními prameny

Středová (2019b, s. 502) s odkazem na vlastní badatelskou zkušenost konstatuje, že translatologie zatím neposkytuje dostatek metodologických nástrojů k archivnímu výzkumu v tomto oboru, a proto doporučuje kromě prací translatologů přihlížet k metodikám historiků a archivářů. Podobně Gaillet (2012, s. 42) upozorňuje na vyšší riziko nesprávné výzkumné práce s archiváliemi v případě, že ji provádějí badatelé, jejichž hlavní specializace je odlišná a s archivnictvím primárně nesouvisí.

Morris a Rose (2010, s. 51) za jedno z úskalí archivního výzkumu považují samotný původ archivních pramenů a roli archiváře při jejich zpracování a zpřístupnění badateli. Zdůrazňují proto nutnost uvědomění těchto aspektů během výzkumu a doporučují s archiváři aktivně komunikovat o původu a charakteru fondů. Nebezpečí zkreslení plynoucí z možné neúplnosti a fragmentárnosti studovaných archivních fondů jsme měli na paměti rovněž během výzkumu prováděného v rámci této disertace. Archivní prameny proto nebyly vnímány jako primární důkaz pro nová konstatování, ale spíše doplnění již existujících poznatků či podněty pro navazující výzkum jednotlivých podtémat.

Kromě apriorní fragmentárnosti Morris a Rose (Ibid., s. 55) zmiňují subjektivní aspekty uspořádání archivních dokumentů. Jak je patrné z předchozí podkapitoly, spektrum archivních pozůstalostí analyzovaných k této disertaci obsahovalo převážně neuspořádané, popř. částečně uspořádané fondy. Ani jeden ze jmenovaných zdrojů není přístupný v digitální podobě.¹⁶ Archivu MU poskytla po smrti Jiřího Levého materiály jeho manželka Hana Levá. Dle Levého syna, Jiřího Levého mladšího, byla tehdy archivu předána „veškerá písemná pozůstalost“.¹⁷ Ačkoliv se tento fond dle archivní pomůcky jeví jako částečně uspořádaný, při jeho bližším zkoumání vychází najevo, že soubory dokumentů jsou často rozptýleny v různých kartonech, materiály nejsou uspořádány chronologicky, a je tedy nutná jejich neustálá evaluace a

¹⁵ E-mailová komunikace s archivářem Národního archivu ČR Pavlem Fouskem, 18. 7. 2023.

¹⁶ V současné době nicméně na základě dohody mezi Ústavem translatologie FF UK a Archivem MU probíhá průběžná digitalizace Levého osobní pozůstalosti.

¹⁷ E-mailová komunikace s Jiřím Levým mladším, 24. 6. 2020.

kontextualizace. Největší fragmentárnost jsme pozorovali v Hausenblasově pozůstalosti, které jsme však využili k dohledání informací o poměrně úzce vymezeném tématu, takže zde neúplnost některých souborů dokumentů téměř neměla vliv. Poměrnou přehlednost vykazovaly samostatné archivní složky uvnitř rozsáhlejších archivních fondů (MU, UPOL, LA PNP, SOA), jež se týkaly Levého osoby či konkrétních výzkumných otázek, a byly tedy ve srovnání s pozůstalostmi podstatně menšího rozsahu.

To, co Morris a Rose (Ibid., s. 51) nazývají zohledněním „neviditelné ruky“ (invisible hands) archivářů a dalších osob, jež se podílely na podobě a složení archiválií předtím, než se dostaly do rukou badatele, Tirabassi (2010, s. 171) zahrnuje pod „princip selektivity“ (principle of selectivity), jež na základě vlastní zkušenosti považuje za první z celkem čtyř principů pragmatiky výzkumné práce v archivech. Jako druhý Tirabassi (Ibid.) uvádí princip křížového odkazování (principle of cross-referencing), který spočívá ve vyhledávání možných souvislostí a kontextů mezi zkoumanými dokumenty. Cílem tohoto principu je kontextualizovat, upřesňovat, potvrzovat, zpochybňovat nebo vyvracet poznatky přejaté z prostudovaných pramenů.

Vzhledem k nedostatečné uspořádanosti většiny fondů s materiály k Levého životu a dílu byl princip křížového odkazování velmi aktuální i během sběru informací pro tuto disertaci. Aplikovali jsme jej např. při výzkumu Levého akademické činnosti, neboť jsme nacházeli řadu rozličných dokumentů, z nichž byly postupně abstrahovány informace podávané jak z perspektivy Levého, tak i jeho kolegů a nadřízených. Získané poznatky jsme vnímali spíše jako individuální svědectví a podrobovali je kritickému hodnocení v kontextu již publikovaných zdrojů i dalších archivních dokumentů. Jako jeden z nejnáročnějších typů archivních pramenů se z tohoto hlediska ukázaly posudky, hodnotící Levého kvalifikační práce i jeho celkovou pedagogickou, badatelskou, organizační a osvětovou angažovanost. Uvědomujeme si, že samotná podstata těchto dokumentů v kombinaci s dobovou politickou situací snižuje jejich výpovědní hodnotu, zároveň je ale třeba dodat, že právě posudky různého druhu tvoří největší část celkového objemu archivních pramenů, jež máme pro výzkum Levého života a díla k dispozici.

Během zkoumání tohoto typu dokumentů jsme proto zvýšenou pozornost věnovali důslednému oddělování objektivních informací od subjektivních – např. posudky na Levého kvalifikační práce, jejichž plné znění se nám nepodařilo mezi jeho díly dohledat, jsme využili pro získání povědomí o obsahu práce, samotnému hodnocení v posudcích jsme však vzhledem k předpokládané míře subjektivitě i poplatnosti době nepřikládali vysokou vědeckou relevanci. Značnou část zkoumaných pramenů rovněž tvořila oficiální i osobní korespondence. Jak

upozorňuje Středová (2019a, s. 104), obzvlášť u korespondence se můžeme setkat s tím, „že si mnohé osobnosti (nebo adresáti jejich dopisů) ponechaly především osobně laděné dopisy, ze kterých vyčteme různé zajímavosti, ale jen málokdy informace, které by osvětlovaly jejich profesní život“. Výsledkem práce s tímto typem archivních dokumentů může být dle Středové (Ibid.) situace, kdy se i po „projití desítek listů úředních dokumentů nebo korespondence ve výzkumu nikam neposuneme“. Podobné komplikace provázely i náš archivní výzkum, neboť řada dopisů sice obsahovala zcela nové informace, ty se však Levého díla týkaly pouze okrajově, a proto nebylo vhodné ani funkční je do disertace integrovat.

Třetím principem pragmatiky archivního výzkumu je dle Tirabassi (2010, s. 175) kategorizace (principle of categorization), spočívající v kritériích, podle nichž jsou archivní dokumenty organizovány. Tento princip úzce souvisí s určením indicií (např. klíčových slov) pro efektivní vyhledávání informací k vymezeným výzkumným tématům a otázkám. Zároveň však Tirabassi (Ibid.) dodává, že tento princip nemusí být vhodný pro každý archivní výzkum, neboť zejména v případě málo uspořádaných fondů badatel nemůže předem vědět, co vše pozůstalost obsahuje, dokud ji vlastnoručně neprohlédne.

Tento princip jsme v našem výzkumu využili spíše okrajově. Protože téma disertace je koncipováno poměrně široce, rovněž otázky provázející archivní výzkum byly poměrně otevřené a stále generovaly navazující podtémata. V případě osobního fondu Jiřího Levého v Archivu MU byla sice předběžně prostudována archivní pomůcka, i tak jsme ale vzhledem k závažnosti a potenciálu zdroje přistoupili k prohledání všech kartonů. Během této práce byly dle očekávání objeveny složky, o nichž se v archivní pomůcce explicitně nehovořilo (např. podklady ke genezi německé verze *Umění překlada*), a rovněž vyvstala řada konkrétních pramenů, jejichž charakteristiku u částečně uspořádaného fondu v archivní pomůcce ani nelze očekávat (např. rukopisy některých konkrétních studií a přednášek). V případě rozsáhlých archivních fondů, jež nám z důvodu ochrany osobních údajů k vlastnímu prostudování nemohly být zpřístupněny, jsme indicie a klíčová slova poskytli archivářům, aby byli schopni lépe identifikovat dokumenty relevantní pro výzkumné otázky v naší disertaci. Stanovení klíčových slov se ukázalo jako poměrně nápomocné rovněž při prohledávání zcela neuspořádané pozůstalosti Karla Hausenblase.

Čtvrtý princip dle Tirabassi (Ibid., s. 176–177) je princip uzavření (principle of closure), poukazující na důležitost ukončení křížového odkazování a řešení neustálých navazujících otázek, jež zkoumání archiválií generuje. Tento princip Tirabassi připisuje jak práci badatele, tak postupu samotného archiváře, který si při akvizici a zpracovávání fondu rovněž stanovuje předěl, kdy svou práci na pozůstalosti ukončí a zpřístupní ji veřejnosti i s vědomím, že vykazuje

určité mezery. Stejně tak by si rovněž badatel měl určit vědomý konec svého archivního výzkumu, aby nabyté poznatky mohl zveřejnit, a podnítit tak další badatele k navazujícímu bádání.

V souvislosti s vědomím přirozené neukončenosti výzkumu Tirabassi (Ibid.) hovoří o strategii závěru (exit strategy), kterou si badatel musí pro logické ukončení své práce vytvořit. Jako jednu z možností navrhuje návrat k původním výzkumným otázkám. V našem případě však strategie závěru probíhala opačně – původně bylo disertační téma koncipováno poměrně široce, během samotného výzkumu však vyvstávala jednotlivá podtémata, z nichž jsme některá vzhledem k jejich komplexitě, interdisciplinaritě a rozsahu postupně vyhodnocovali jako předměty samostatného výzkumu. Patří k nim např. Levého dílo ve versologii, jeho aktivní překladatelská práce, analýza cizojazyčných verzí *Umění překladu* nebo celková zahraniční recepce Levého díla. I přes mimořádnou šíři zkoumané problematiky bylo naším hlavním kritériem pro ukončení výzkumu dosažení celistvosti pojednání jednotlivých aspektů Levého díla.

2. 2. 3 Analýza a intepretace archivních pramenů

V rámci zpracování relevantních archivních pramenů Středová (2019b, s. 509) tematizuje tři hlavní fáze podrobnější analýzy vybraných dokumentů. Jsou jimi vnější kritika, vnitřní kritika a interpretace. Vnější kritika předpokládá posouzení pravosti pramene, určení, popř. ověření jeho autora, místa, času a situace vzniku. Protože tyto údaje mnohdy nejsou na archivním dokumentu explicitně uvedeny, odvíjí se jejich identifikace rovněž od badatelových znalostí zkoumané problematiky. Informace vedoucí k vyčerpávající vnější kritice pramene chyběly také na některých archiváliích zkoumaných pro účely této disertace.

Nejčastější údaj, jež analyzované archiválie postrádaly, byl rok jejich vzniku. Datum často chybělo na materiálech vytvořených pro Levého vlastní potřebu, jimiž jsou především ručně psané poznámky, návrhy sylabů vyučovaných předmětů, rukopisy přednášek a publikací, životopisy nebo soupisy vlastní publikační, redakční a překladatelské činnosti. Přibližné časové zařazení těchto pramenů jsme tak zjišťovali na základě časových údajů obsažených přímo v textu (např. roky vydání jmenovaných publikací, termíny uplynulých či plánovaných zahraničních cest) nebo z tematických indicií korespondujících s průběhem Levého života a vývojem jeho díla (např. odkazy k Levého kolegům, již tou dobou zastávali určité funkce, nebo zmínky předmětů, u kterých akademický rok výuky vyčteme z interních sborníků přednášek). Taktéž datum chybělo na některých posudcích Levého akademické práce. Přibližné období

jejich vzniku jsme proto určovali ve vztahu k hodnoceným dílům a počínům, jejichž dataci známe z publikovaných zdrojů. Pokud jde o místo vzniku analyzovaných archiválií, jeho znalost byla podstatná zejména pro prameny dokládající Levého mezinárodní činnost. Největší část z nich však tvořila korespondence, která téměř vždy obsahovala místo i datum odeslání dopisu.

Další údaj, jenž na zkoumaných archiváliích mnohdy chyběl, byl autor dokumentu. Prameny bez explicitní informace o jejich tvůrci se nacházejí zejména v Levého osobní pozůstalosti v Archivu MU. S přihlédnutím k tomu, kde jsou dokumenty uloženy, a vezmeme-li v potaz skutečnost, že pozůstalost archivu věnovala Hana Levá, k těmto materiálům přistupujeme s předpokladem, že autorem většiny z nich je Jiří Levý. Levého autorství však nebylo zkoumaným archiváliím z tohoto fondu připisováno pouze na základě dvou výše uvedených argumentů, ale bylo rovněž ověřováno pomocí některých dalších indicií. V případě ručně psaných dokumentů se jako poměrně spolehlivá ukázala identifikace Levého rukopisu. Při evaluaci strojopisných textů jsme o jejich autorství usuzovali dle různých informací obsažených přímo v textu – popisovaných témat, formulovaných výroků, pojmů a tezí, jež známe z diskurzu Levého publikovaných prací. Vodítkem ke stvrzení Levého autorství na některých dokumentech posloužily rovněž indicie v dalších archivních pramenech, jež byly posouzeny dle principu křížového odkazování.

Mezi analyzovanými prameny v Levého pozůstalosti i osobních složkách se rovněž nacházejí dokumenty postrádající všechny tři výše uvedené údaje – čas, místo i autora. Jak upozorňuje Bednářová (2021, s. 101), „[v]o výskume sa však môže ukázať aj to, že výpovedná hodnota archívnych materiálův je nulová v prípadoch, keď sú nedatované, nelokalizované, nepoznáme autora ani miesto nálezu. V takomto prípade môžeme iba evidovať.“ My jsme se však rozhodli tyto dokumenty a priori nevyřazovat, neboť některé z nich obsahovaly informace, jež se na jedné straně ukazovaly jako zcela nové, zároveň ale byly zařaditelné do kontextu již existujících publikovaných prací.

Jako příklad uveďme poměrně rozsáhlý rukopis s názvem „1. Estetika překladu“, který dále zahrnoval kapitolu „2. Překlad jako umělecký druh a jeho estetické normy“. Tato práce byla sice neúplná a na první pohled neidentifikovatelná, avšak už v této podobě vykazovala řadu závažných formulací a teoretických tezí, jež Levý prezentoval v *Umění překladu*. Zároveň však neobsahovala dostatek podobností s Levého publikovanými studiemi, aby mohla být označena za jeden z jejich rukopisů. V souladu s principem křížového odkazování jsme ale tento text propojili s Poldaufovým posudkem práce „K metodologii překladatelské estetiky“, v němž byly zmíněny a popsány obě kapitoly původně neurčeného textu. Dle shrnutí v posudku se shodoval

rovněž jejich obsah včetně některých konkrétních citovaných výňatků. V Poldaufově textu bylo explicitně uvedeno, že autorem práce je Jiří Levý. Na konci posudku stálo datum 3. 9. 1954, což poukázalo na to, že řadu stěžejních tezí k teorii překladu Levý patrně formuloval ještě dříve, než jsme původně předpokládali.

Přestože v disertaci důsledně dodržujeme citační normu ČSN ISO 690: 2022, v případě odkazování na archivní prameny jsme se řídili doporučením Citační normy ČSN ISO 690: 2011¹⁸, jež vychází z dosavadní praxe historiků a archivářů. Použitá citační metoda tedy tkví v postupu od většího celku k menšímu: název archivu => název fondu či sbírky => inventární číslo nebo signatura => číslo kartonu/složky/spisu => název nebo stručný popis dokumentu => autor dokumentu (pokud je známý) => datum vzniku dokumentu (pokud je k dispozici). Cílem této podoby citací je především efektivní dohledatelnost citovaných pramenů pro jejich případné podrobnější prozkoumání. Ačkoliv většinu citací v této disertaci uvádíme v souladu s harvardským stylem, citace archiválií se mu též vymykají. Hlavním důvodem tohoto rozhodnutí je neurčenost některých archivních dokumentů, a tedy nemožnost se na ně odvolávat pouze názvem dokumentu, jeho autorem a rokem. Postup od většího celku k menšímu rovněž považujeme za přehlednější vzhledem k povaze archivů, v nichž jsou uváděné prameny uchovávány.¹⁹ Některé dokumenty, jež pokládáme za příhodné uvést v jejich původní podobě, prezentujeme jako přílohy na konci disertace.

Druhá fáze analýzy archivních dokumentů, tedy vnitřní kritika, se dle Středové (2019b, s. 509) realizuje během hlubšího zkoumání obsahu vybraných pramenů. Protože je touto fází ve výzkumu dějin překladu míněno převážně čtení archivních dokumentů, domníváme se, že proces vnitřní kritiky zahrnuje i třetí, navazující fázi interpretace, která představuje pochopení obsahu, významu a funkce daného pramene v soudobých souvislostech.

Během vnitřní kritiky jsme provedli selekci pramenů, jež byly na základě čtení jejich obsahu vyhodnoceny jako vhodné pro následnou interpretaci a integraci získaných poznatků do disertace. Kritéria této selekce vycházela převážně z tematických okruhů stanovených v tezích této disertační práce: Levého studium, kvalifikační práce, působení na Univerzitě Palackého v Olomouci a na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně, externí pedagogické působení, činnost v Kruhu překladatelů a Překladatelské sekci Svazu československých spisovatelů, mezinárodní působení a geneze nejznámějších publikací. Uvedené tematické okruhy se později

¹⁸ Archivní dokumenty a rukopisy. *Západočeská univerzita v Plzni*. Online. Dostupné z: <https://citace.zcu.cz/co-norma-neresi/archivlie.html> [citováno 2023-12-28].

¹⁹ Způsob citování archivních dokumentů byl rovněž konzultován se zaměstnanci archivů, z nichž dokumenty pocházejí.

částečně promítly rovněž do struktury a názvů kapitol této práce. Zároveň je ale třeba dodat, že z vnitřní kritiky pramenů vyvstaly i nové okruhy získaných poznatků – např. Levého aktivní překladatelská činnost, přednášková činnost či hlubší charakteristika některých vyučovaných předmětů.

Informace získané z archivních pramenů pak byly konfrontovány s informacemi v publikovaných zdrojích a rovněž tematizovány během rozhovorů s Levého spolupracovníky.

Pátrat' po příčinách nejasných udalostí či vákua v autorovom životopise možno aj pomocou pamätníkov, ale zase sa nesmieme na ich pamäť spoliehať nekriticky, pretože pamäť môže zlyhávať, vynechávať podstatné detaily, skresľovať alebo môže autor spomienok zámerne manipulovať výpoveď, prikrášľovať seba a blízkych a pod. (Navrátil 2021, s. 58)

Podobně jako doporučuje Navrátil, i my jsme za účelem doplnění, ověření či vyjasnění některých informací oslovili pamětníky – Levého spolupracovníky. Polostrukturované rozhovory zahrnující převážně otevřené otázky se realizovaly fyzicky, telefonicky, nebo během videohovorů. Vzhledem k probíhající pandemii covid-19 a souvisejícím omezením setkávání jsme otázky pokládali též písmeně prostřednictvím e-mailu. Jak uvádí Fife (2005, s. 94), hlavní výhodou polostrukturovaných rozhovorů je skutečnost, že je během nich zpovídaný stavěn spíše do role iniciátora informací než respondenta. Předběžně promyšlená struktura rozhovoru však zároveň omezuje riziko odvedení pozornosti k jinému tématu, které sice může být zpovídanému bližší a komfortnější, pro badatele má však minimální relevanci.

Z realizovaných rozhovorů a korespondencí mnohdy vyplynuly cenné podněty, díky nimž se nám podařilo rozvinout již známé, publikované informace – jako obzvlášť přínosný v tomto ohledu hodnotíme rozhovor s Walterem Schamschulou, který odhalil detaily spolupráce s Levým při překladu *Umění překladu* do němčiny. Značná část rozhovorů a e-mailů se však omezila spíše na vzpomínky osobního charakteru, které se vymykaly tématu disertace a postrádaly nutnou vědeckou závažnost. V mnoha případech též oslovený respondent rozhovor předem odmítl z důvodu neznalosti odpovědí na otázky. Jako příklad uveďme často kladený dotaz na vznik druhého českého vydání *Umění překladu*, o němž doposud nemáme téměř žádné informace kromě publikované Hausenblasovy předmluvy.

3 LEVÉHO DĚTSTVÍ A STUDENTSKÁ LÉTA

Jiří Levý se narodil 8. srpna 1926 v Košicích jako syn významného českého romanisty Otakara Levého (1896–1946), jenž většinu svého života vyučoval francouzštinu na gymnáziích v Košicích (1922–1930), v Bratislavě (1930–1939) a v Praze (1939–1940). Paralelně také působil jako externí vyučující francouzské literatury na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě (1933–1939) a na Masarykově univerzitě v Brně, kde se roku 1939 stal mimořádným profesorem. (Kyloušek 2016, s. 45) Jeho zdejší pedagogická činnost však byla náhle přerušena kvůli uzavření českých vysokých škol v důsledku nacistických represí. Od roku 1944 do konce druhé světové války byl kvůli svému židovskému původu internován v koncentračním táboře Terezín, v roce 1946 na následky perzekuce zemřel.

Kromě gymnaziální a univerzitní výuky je rovněž podstatná překladatelská činnost Otakara Levého. Za jeho nejvýznamnější počín v této oblasti lze patrně považovat překlad Stendhalova románu *Červený a černý* (1920). K dalším francouzským autorům, jejichž díla Levého otec překládal, dle Kylouška (Ibid., s. 46) patří Gustave Flaubert, Joris-Karl Huysmans, André Gide nebo Charles Baudelaire. Levého matka, Ludmila Levá (1897–1987), se dle Peprníka (1996, s. 121) rovněž věnovala překladům z francouzštiny. Sourozence Jiří Levý neměl.

V roce 1929 se rodina Levých přestěhovala do Bratislavy a po vzniku Slovenského státu roku 1939 do Prahy. Ve svém životopise Jiří Levý píše, že na Slovensku předtím navštěvoval slovenskou národní školu, středoškolské vzdělání absolvoval na Slovenské státní reálce v Bratislavě (zřejmě Státní československá reálka v Bratislavě), na Reálce v Praze VI (patrně Česká státní reálka v Praze VI) a na Druhém reálném gymnáziu v Praze XII (zřejmě Druhé státní československé reálné gymnázium v Praze XII, rovněž známé jako Reálné gymnázium Jana Masaryka).²⁰ V osmi letech Levý onemocněl těžkým zánětem kyčelního kloubu, kvůli němuž byl deset let upoután na lůžko. Gymnázium proto absolvoval převážně v rámci individuálního studia. Roku 1942 byl kvůli svému židovskému původu z gymnázia vyloučen. Po konci války se vrátil na Druhé reálné gymnázium v Praze XII, kde složil dodatečné zkoušky za pátou až osmou třídu. Roku 1946 zde konal maturitu.²¹

²⁰ Názvy škol uvádíme dle znění v Levého životopisu a do závorky doplňujeme domnělý oficiální název, který vyplynul z provedené rešerše.

²¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, PhDr. Jiří Levý – curriculum vitae, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

Zájem o literaturu Levého následně přivedl na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, kde si roku 1946 v rámci dvojbohu zapsal studium češtiny a angličtiny. Kromě toho zájmově studoval španělštinu a divadelní vědu.²² Dle vzpomínek Levého současníka, Jaroslava Peprníka, téhož roku o anglistiku projevilo zájem zhruba 250 uchazečů, z nichž byli všichni ke studiu přijati, neboť se přijímací zkoušky na tento obor ještě nekonaly.²³ V roce 1949 Levý obhájil diplomovou práci s názvem *The Poetry of T. S. Eliot, its Unity and Development*. Jak píše závěrem své práce, jeho cílem bylo poukázat na stěžejní kvality Eliotova díla, kterým však v britských odborných kruzích zatím nebyla věnována dostatečná pozornost. Za hlavní Eliotův přínos k vývoji evropské poezie Levý nepovažuje schopnost vynalézat nové veršové formy, ale umění nacházet způsoby využití již existujících forem, u nichž Eliot usiloval zejména o propojení formální a obsahové stránky. Eliotovu tvorbu Levý oceňuje rovněž za schopnost využití dílčích prvků struktury v různých funkcích, neboť tento rys Eliotovy práce považuje za vývojově závažnější než kreaci zcela nových prvků. Dle závěru rukopisu diplomové práce se zde Levému zároveň podařilo načrtnout paralely mezi Eliotovým dílem a evropskou poetickou tradicí.²⁴ Již v této práci Levý také provádí srovnání Eliotova stylu s Whitmanovým, což posléze rozpracovává závěrem článku „K podstatě básnické metody Walta Whitmana“ (poprvé publikován roku 1955).

Své studium Levý zakončil složením státní zkoušky pro kvalifikaci „Odborná způsobilost vyučovat češtině a angličtině na československých gymnáziích s českým jazykem vyučovacím“ (vysvědčení viz Příloha 1). K diplomové zkoušce Levý kromě závěrečné práce *The Poetry of T. S. Eliot, its Unity and Development* (pro obor Angličtina) dle dostupných archiválií předložil rovněž klauzurní práci s názvem „Theorie překladu“ (pro obor Čeština). Témata závěrečné zkoušky byla následující: „Eugene O’Neill as a Dramatic Poet“ (pro obor Angličtina) a „Anglosaské vlivy v české literatuře“ (pro obor Čeština). Praktickou část diplomové zkoušky tvořil překlad textového úryvku z češtiny do angličtiny.²⁵

Roku 1949 Levý rovněž absolvoval rigorózní řízení (titul PhDr.) z anglické filologie a dějin moderních literatur. V rigorózní práci *Srovnávací pohled na anglický verš* analyzoval závislost anglického verše a jeho konvencí na celkové struktuře jazykového systému angličtiny. Dle

²² Ibid.

²³ E-mailová komunikace s Jaroslavem Peprníkem, 11. 10. 2023.

²⁴ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 19, závěr diplomové práce *The Poetry of T. S. Eliot. Its Unity and Development*, rok 1949. Jelikož se nám v Levého archivní pozůstalosti nepodařilo nalézt kompletní znění této práce, usuzujeme o jejím obsahu zejména z dostupného úvodu a závěru.

²⁵ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, vysvědčení o druhé státní zkoušce Jiřího Levého, 15. 5. 1948.

archivních posudků Levý pro tyto účely provedl srovnání anglického verše s veršem českým a francouzským, částečně také s ruským a německým. Kromě jiného hodnotitelé v posudcích zdůrazňují metodologické hledisko práce, neboť Levý popisované jevy nezkoumal izolovaně, ale již tehdy své teze empiricky ověřoval na vzorku překladových textů, při čemž využil i vlastních zkušeností s překládáním.²⁶ Diplom o úspěšně absolvovaném rigorózním řízení viz Příloha 2.

Z archivních pramenů rovněž vyplývá, že za svou studentskou a počínající badatelskou činnost, založenou převážně na problematice česko-anglických literárních vztahů, Levý průběžně získal několik stipendií a cen. Jako student se účastnil např. Soutěže tvořivosti mládeže, z prostředků Československé národní rady badatelské roku 1951 obdržel finanční podporu na výzkum, z prostředků Českého literárního fondu mu bylo dvakrát uznáno tvůrčí stipendium – v roce 1954 a 1956.²⁷

4 AKADEMICKÁ DRÁHA

V roce 1957 Levý na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obhájil kandidátskou disertaci *Vývoj překladatelských teorií a method v české literatuře* (titul CSc.). Tato práce se stala základem pro první část monografie *České teorie překlada* (1957b), ve které Levý popisuje historický vývoj překladatelských přístupů a metod s vymezením jejich periodizace od humanismu do konce druhé světové války.²⁸ Dobový ideologický vliv na podobu kandidátské zkoušky dokládá Příloha 3.

V roce 1958 Levý na Univerzitě Palackého v Olomouci obhájil habilitační práci *Základní otázky teorie překlada* (titul doc.). Hrabák ji označil za „protějšek“ ke kandidátské disertaci *Vývoj překladatelských teorií a method v české literatuře*, neboť tentokrát Levého cílem

²⁶ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, posudek na rigorózní práci Jiřího Levého *Srovnávací pohled na anglický verš*, autoři posudku: Karel Štěpaník a Josef Vachek, 22. 10. 1949.

²⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Osobní spisy, Jiří Levý, PhDr. Jiří Levý – curriculum vitae, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

²⁸ Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, Osobní spisy, karton 45, pořadové číslo 990, Jiří Levý, *Vývoj překladatelských teorií a method v české literatuře*, osnova kandidátské disertace, 14. 2. 1957.

nebylo podat historický přehled překladatelských přístupů, ale vypracovat soustavnou estetiku (teorii) překladu.²⁹

Dle posudku Bohuslava Ilka Levý v habilitační práci vyšel jednak ze svého dosavadního výzkumu v oboru teorie překladu, jednak se opřel o vlastní pozorování výsledků překladatelské praxe, zvláště o překlady z francouzské, anglické a německé poezie do češtiny. Práce je členěna do tří kapitol, jež velmi zřetelně připomínají první část monografie *Umění překladu* (1963c) a skripta k teorii překladu, která publikaci předcházela (1956 a 1958).³⁰ Hrabák a Ilek rovněž poukazují na kumulativní charakter této Levého práce, když zmiňují, že téměř všechny její části byly ještě před obhajobou jednotlivě publikovány v časopisech, sbornících a ve vysokoškolských skriptech. Hrabák o Levého habilitační práci hovoří již jako o „knize“, čímž zřejmě míní její přípravu k publikaci pod názvem *Umění překladu*. Lze předpokládat, že právě Hrabákův posudek se stal inspirací pro změnu názvu práce pro publikaci:

Už sám nadpis práce [Základní otázky teorie překladu] slibuje více, než kolik práce dává: nejde o teorii uměleckého překladu vůbec, ale v podstatě o problematiku překladu uměleckého díla. Proto by měl být nadpis opraven. Jinak by se musela celá práce vybudovat na důsledné konfrontaci překladu děl literatury odborné a děl literatury krásné.³¹

Levého habilitační přednáška zahrnovala následující témata:

- 1) srovnávací pohled na český rým,
- 2) srovnávací pohled na rytmus českého verše,
- 3) divadelní prostor a čas v dramatech Williama Shakespeara a Bena Jonsona,
- 4) předromantická a romantická překladatelská estetika v literatuře českého obrození,
- 5) boj kritické generace 90. let proti překladatelské metodě Jaroslava Vrchlického.³²

²⁹ Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, posudek habilitační práce Jiřího Levého *Základní otázky teorie překladu*, autorem je Josef Hrabák, 8. 12. 1957.

³⁰ Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, posudek habilitační práce Jiřího Levého *Základní otázky teorie překladu*, autorem je Bohuslav Ilek, 15. 1. 1958.

³¹ Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, posudek habilitační práce Jiřího Levého *Základní otázky teorie překladu*, autorem je Josef Hrabák, 8. 12. 1957. Stejně tak zde Hrabák navrhl zkrácení názvu kapitoly „Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie“ na „Překladatelský proces“, což bylo následně v publikaci *Umění překladu* realizováno.

³² Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, Levého přípravné materiály k habilitaci, „These habilitační práce *Základní otázky teorie překladu*“ a „Themata habilitační přednášky“, nedatováno.

Jak dokládá Příloha 4, titul docenta byl Levému patrně udělen jednomyslným souhlasem všech hlasujících.

V roce 1964 Levý na tehdejší UJEP obhájil přibližně 400stránkovou doktorskou disertační práci *Problémy srovnávací versifikace* (titul DrSc.).³³ Oponentské posudky k ní vypracovali Josef Hrabák a Antonín Sychra.³⁴ Jako primární cíl disertace Levý v tezích uvádí přesnější definování funkce jednotlivých prozodických principů českého verše srovnáním s poměry v jiných verzifikacích. Tento postup zvolil mimo jiné proto, „aby bylo možné v poezii původní i přeložené odlišit formalistické experimenty od přirozených vývojových tendencí národního verše“.³⁵ Z tezí taktéž vyplývá, že důležitou roli v Levého disertaci hrálo srovnání české lidové poezie s aspekty lidové poezie jiných národů. Vychází zde zejména z veršových systému v češtině, angličtině, němčině a ruštině. K jejich analýze využívá mimo jiné metod exaktních věd:

Užití nových metod – tj. matematických propočtů a pokusů s prediktabilitou – vedlo k závěru, že je zapotřebí / a možno / pracovat nejen na poetice z hlediska autora / tj. zjišťovat tlak metra na výběr slov apod. /, ale také na poetice z hlediska receptora / tj. z hlediska společenského kolektivu, které verš vnímá.³⁶

Dle Sychry Levý metodám exaktních věd ve versologii věnoval celý druhý svazek disertace, „zprvu v aplikaci hotového pracovního aparátu, pak v statistických analýsách, jdoucích vlastní cestou, a posléze i v experimentálním výzkumu“.³⁷

Jak uvádí Hrabák, Levého disertace sestává celkem ze šesti částí. První z nich se zabývá funkcí slova a mluvního taktu ve verši a obsahuje rovněž nové třídění evropských národních prozodií, které se odlišuje od přehledu Karla Horálka, s nímž se Levý na toto téma vyrovnává ve studii „Ještě jednou k verši české lidové poezie a jejích ohlasů“ (1965). Dle Hrabáka se první kapitola zároveň kryje s Levého studii „Izochronie taktů a izosylabismus jako činitelé básnického rytmu“ (1962a) a „Verš české lidové poezie a jejích ohlasů“ (1962).

³³ Dle Doležela (2013, s. 123) Levý tuto práci plánoval publikovat pod názvem „Bude literární věda exaktní vědou?“.

³⁴ Protože se nám nepodařilo v Levého archivní pozůstalosti dohledat kompletní znění této práce, vyvozujeme její obsah a strukturu zejména z tezí a hodnotících posudků.

³⁵ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 12, teze doktorské disertační práce *Problémy srovnávací versifikace*, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

³⁶ Ibid.

³⁷ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 12, posudek na Levého doktorskou disertační práci *Problémy srovnávací versifikace*, autorem je Antonín Sychra, nedatováno.

Obsahem druhé kapitoly disertace je Levého úvaha o funkci mluvnického taktu a slova převážně v anglickém verši. Zde Levý pomocí statistického šetření „dokládá důležitou tezi, že je způsob, jakým bývá naplňováno metrické schéma a jakým se prosazuje metrický impuls, závislý na jazykovém materiálu, zvláště na hierarchii jeho rytmických činitelů“.³⁸ Tato kapitola dle Hrabáka vychází z Levého studie „Slovo a mluvnický takt v anglickém verši“ (1957).

Ve třetí kapitole již Levý rozebírá konkrétní rytmický útvar – český blankvers. „[R]ozbor odpovídajícího verše anglického nechává právem stranou, protože jde o verš, kterému bylo věnováno už mnoho pozornosti v jiných pracích.“³⁹ Hrabák dále poznamenává, že tuto pasáž disertace tvoří strany 235–247 druhé části *Umění překlada* (1963c), studie „Vývoj českého divadelního blankversu“ (1962b) a stať „O překládání shakespearovského verše a prózy“ (1964e).

Čtvrtá kapitola je dle Hrabáka „pozoruhodná tím, že jde po mnoha letech zase o studii českého autora věnovanou strofice“.⁴⁰ Zakládá se na textech „The Development of Rhyme-Scheme and of Syntactic Pattern in the English Renaissance Sonnet“ (poprvé publikován roku 1961) a „On the Relations of Language and Stanza Pattern the English Sonnet“ (poprvé publikován roku 1961).

V páté kapitole disertace se Levý zaměřuje na verš jakožto překladatelský problém. Dle Hrabáka tato pasáž odpovídá převážně stranám 157–268 druhé části *Umění překlada* (1963c), tedy téměř celé druhé polovině této publikace. Poslední kapitolu disertace Hrabák hodnotí jako nejdůležitější, neboť „Levému v ní jde o vyzkoušení nových matematických metod pro rozbor verše. Zvláštní cenu Levého výkladům dodává to, že se opírají o vlastní autorovy experimenty (Cloze procedure).“⁴¹ Tato část se dle Hrabáka překrývá s obsahem studií „Teorie informace a literární proces“ (1963b) a „Deskriptivistický výklad poezie“ (1963a).

Z výsledků Levého disertace prezentovaných během její obhajoby kromě jiného vyplynulo, že básnické překlady jsou vedle původní poezie vhodným badatelským materiálem pro ověřování funkčnosti exaktních metod ve versologickém výzkumu, neboť právě na překladech může srovnávací poetika sledovat, „jak v kterých bodech klade stylistická struktura originálu odpor přestylování do češtiny“.⁴² Překlady mají dle Levého tu výhodu, že na nich

³⁸ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 12, posudek na Levého doktorskou disertační práci *Problémy srovnávací versifikace*, autorem je Josef Hrabák, nedatováno.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 12, zápis z obhajoby doktorské disertační práce *Problémy srovnávací versifikace*, konané 12. 11. 1964, autorem je Karel Pala.

můžeme „formální principy zkoumat vedle sebe v tomtéž jazykovém materiálu“.⁴³ Závěrem diskuze Levý konstatoval, že tuto práci považuje za „první, nejjednodušší etapu exaktního nebo chcete-li racionálního studia literatury, a to literárního díla jako systému i v jeho funkcích, tj. v procesu sdělného působení ve společnosti“.⁴⁴

Roku 1966 byl ze strany Děkanátu Filozofické fakulty UJEP podán návrh na jmenování Levého řádným profesorem pro obor teorie literatury. Tento krok byl dle dostupných archiválií předtím jednomyslně doporučen na zasedání předsednictva Státního výboru pro vysoké školy. Profesorské řízení však bylo přerušeno Levého náhlým úmrtím dne 17. 1. 1967. Návrh na posmrtné udělení profesury Ministerstvo školství a kultury (MŠK) odmítlo s následujícím odůvodněním:

Poněvadž na rozdíl od předpisů o propůjčování státních řádů a vyznamenání neobsahuje zákon o vysokých školách ani prováděcí předpis ustanovení o udělování vědecko-pedagogických titulů in memoriam, nelze vyhovět návrhu děkana filozofické fakulty Vaší university na posmrtné jmenování s. Levého řádným profesorem.⁴⁵

Profesorské řízení se tímto rozhodnutím definitivně zastavilo. V dopise rektorátu děkanovi Filozofické fakulty UJEP se dále hovoří o možnosti podání návrhu na to, aby bylo Levému místo profesury propůjčeno alespoň některé ze státních vyznamenání.⁴⁶ Tento návrh však dle dostupných archivních i publikovaných zdrojů realizován nebyl.

5 TEMATICKÉ ZAMĚŘENÍ LEVÉHO PRACÍ

Nadčasovost Levého teorie překladu tkví mimo jiné v tom, že jeho teze a pojmy byly budovány na širokém interdisciplinárním základu, zahrnujícím kromě jiného anglistiku, amerikanistiku, versologii, srovnávací lingvistiku, literární komparatistiku, divadelní vědu, literární vědu, teorii informace a kybernetiku. Hierarchické ani chronologické uspořádání Levého badatelských zájmů však není v odborných pracích týkajících se jeho tvorby zcela jednotné.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, habilitace, profesura, Jiří Levý, číslo příručky 6/7, dopis Ladislava Haňky rektorovi UJEP, Theodoru Martincovi, 23. 5. 1967.

⁴⁶ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, habilitace, profesura, Jiří Levý, číslo příručky 6/7, dopis prorektora UJEP Milana Jelínka děkanovi Filozofické fakulty UJEP, Dušanu Jeřábkoví, 24. 5. 1967.

Procházka (1982, s. 219) na první místo v repertoáru Levého výzkumných oblastí staví teorii překladu a versologii. Jedná se dle něj o disciplíny, jimž se Levý „věnoval systematicky od samých začátků a které též zpracoval nejzevrubněji“. Na druhém místě Procházka zmiňuje okruh literárněhistorických problémů, jež Levý rozebíral na příkladech anglosaské literatury, a závěrem uvádí divadelní vědu: „[S]nad bychom ještě jako zvláštní tematickou oblast mohli vyčlenit tu, jež souvisí s divadlem (i když se jedná jen o několik článků)“. (Ibid.) Honzík (1996, s. 273) Levého označuje za translologa, literárního teoretika a anglistu. Hrabák (1967b, s. 185) upozorňuje na to, že se již v Levého prvních textech silně uplatňoval obecně teoretický zřetel, neboť od samého začátku své publikační dráhy literární dílo nahlížel komplexně a soustředil se na vztah spisovatele ke skutečnosti. Dle Červenky (1967, s. 160) právě „přístup k literárnímu dílu jako k svérázné celistvosti umožnil Levému stát se naším nejvýznamnějším a nejsystematičtějším teoretikem překladu“.

Levého dílo v oblasti teorie překladu se dá považovat za kulminaci interdisciplinárních poznatků ze zmíněných oborů. Ty mu patrně posloužily jako fundament pro vyslovení některých tezí vycházejících z rozdílů mezi jednotlivými jazyky a literárními formami. Stejně tak se ale lze domnívat, že právě analýza způsobů, jakými lze jednotlivé jazykové a literární formy přenášet do jiných jazyků a literatur, Levému posloužila k prohloubení výzkumu na poli výše popisovaných disciplín. „Charakteristickým rysem jeho bádání jako celku je, že se nejedná o paralelní nebo divergentní linie, nýbrž o syntézu, manifestovanou především v jeho stěžejním díle, *Umění překladu* (1963c).“ (Mánek 2018, s. 73)

Dle Jettmarové (2011, s. XVI) Levý za svou dvacetiletou akademickou kariéru (1947–1967) publikoval přes 200 prací. Jak připomíná Hrabák (1967b, s. 186), kromě odborných studií mezi nimi nalezneme i populárněji zaměřené texty, kterými Levý přispíval k veřejné osvětě o zahraniční literatuře, kvalitním překladu i nových výzkumných metodách. Vzhledem k úzké vzájemné propojenosti Levého akademických zájmů a s cílem zachování celostního přístupu k jeho dílu se budeme v této kapitole zabývat třemi hlavními obory: oblastí anglicky psané literatury, versologií a literární teorií. Levého dílo na poli divadelní vědy bude pojednáno v rámci zmiňovaných oborů, neboť se s nimi v různé míře tematicky prolíná. Levého práci v oblasti překladu věnujeme samostatnou kapitolu.

5. 1 Oblast anglicky psané literatury

V jednom ze svých životopisů Levý konstatuje: „Od drobnějších prací o literárních stycích česko-anglických jsem přešel k theoretickému aspektu této problematiky – teorii překladu.“⁴⁷ Z oboru anglistiky skutečně vycházela jeho první díla, publikovaná ještě během studia. Jak konstatuje Honzík (1996, s. 273), Levého coby anglistu zajímala především otázka vzájemného působení anglického a českého jazykového i kulturního prostředí. Jeho práce z oblasti anglicky psané literatury se ubíraly několika směry. Zaměřoval se v nich zejména na britské autory tvořící během různých etap literárních dějin – z období renesance se věnoval dílu Williama Shakespeara a Bena Jonsona, mezi autory tvořícími během romantismu jej badatelsky zajímali především William Blake, William Butler Yeats a Oscar Wilde. Americké literatuře se věnoval podstatně méně. Ústřední postavení v jeho amerikanistických příspěvcích zaujímal díla Walta Whitmana a Thomase Stearnse Eliota.

Dle Jeřábka (1967, s. 169) má Levého výběr zkoumaných autorů své metodologické opodstatnění: „Levý soustřeďoval svůj zájem jednak na ty, jejichž dílo ovlivnilo v jakémkoliv smyslu podobu české kultury, jednak na básníky, jejichž hodnoty nebyly u nás zatím plně oceněny.“ Mezi spisovateli stojícími ve středu Levého zájmu lze patrně vysledovat ještě jednu pojící linii – jedná se převážně o básníky a dramatiky, v jejichž tvorbě rezonuje kritika dobových společensko-politických poměrů a touha po změně, která se mimo jiné projevovala v novátorském tvůrčím přístupu, přinášejícím nové impulzy do českého literárního prostředí. Jako doklad této teze uveďme Levého závěrečné shrnutí tvorby Williama Blaka:

Jeho dílo zůstává živé těmi novými a umělecky silnými hodnotami, k nimž ho jeho mystický názor inspiroval: odvahou přemýšlet samostatně o dogmatu, neschematickým a konkrétním básnickým viděním a lidským zaujetím umělce, pro něhož příroda byla mrtvá, nebyl-li v ní člověk. (Levý 1957f, s. 16)

5. 1. 1 První publikovaná díla

Levého vůbec první publikovanou prací byl rozsáhlý rozbor literárních esejů o americké a světové literatuře „Kritické názory D. H. Lawrence“ (1947b), v němž charakterizoval Lawrencovo pojetí literární kritiky. Levý zde poukazuje především na to, že Lawrencovi literární dílo sloužilo spíše vhodnou záminkou, aby sdílel své vlastní názory a jejich

⁴⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladačská sekce, karta 509, Jiří Levý, Curriculum vitae, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

prostřednictvím osvětlil další stránky své tvůrčí individuality. Dle Levého (1947b, s. 204) Lawrence své abstraktní teorie ozřejmuje konkrétními obrazy i celými beletristickými epizodami, a proto „připomíná spíše proroka a kazatele než kritika“. Mezi objekty Lawrencovy literární kritiky Levý uvádí autory, na něž se sám později zaměřoval v oddělených studiích – Walta Whitmana, Thomase Hardyho a Johna Galsworthyho.

Začátkem své publikační dráhy se Levý věnoval převážně přehledovým recenzím,⁴⁸ kde československou čtenářskou obec informoval o pracích publikovaných zejména ve Spojeném království a Spojených státech. Prostřednictvím anglicky psaných textů rovněž o české literatuře informoval v zahraničí. Předměty Levého recenzí lze patrně rozdělit na dvě hlavní skupiny. První z nich tvoří antologie či literární přehledy anglické a americké literatury, druhou antologie československé literatury uváděné do západního světa.

V recenzi „Nové knihy v USA“ (1947d) Levý prezentuje stručný přehled nejvýznamnějších amerických publikací za rok 1946 a závěrem konstatuje, že tamní původní umělecká tvorba se jeví jako „poměrně dosti slabá“. Americká kultura však dle Levého (1947d, s. 6) vyniká vydáváním „mohutných souborů a anthologií“. V recenzi „Robert Burns“ (1947e) Levý představuje stejnojmenný sborník studií šesti předních skotských básníků a kritiků, kteří osvětlují nejen Burnsův literární styl, ale rovněž soudobý kulturní a společenský kontext jeho díla. Recenze tak představuje soubor esejů, studií a článků nabízejících rozdílné pohledy na autora, jež Levý (1947e, s. 51) označuje za „patriarchu skotské poezie“.

V přehledu „New Books on the History of English Literature“ (1947c) Levý srovnává tři antologie anglicky psané literatury. První z nich, *The Concise Cambridge History of English Literature*, jejímž autorem je George Sampson (1941), do čtrnácti kapitol shrnuje čtrnáct svazků *Cambridge History of English Literature*, a proto dle Levého spíše než vyčerpávající věcné informace dává podnět k další četbě. Druhou hodnocenou antologií je *A Short History of English Literature* (1940), jejíhož autora, Ivora Evanse, Levý oceňuje za to, že se mu podařilo zpracovat až 1 300 let anglické literatury do poměrně útlé antologie a zároveň se vyhnout tvorbě suchých bibliografických záznamů. Levého kritika se dotýká naopak toho, že Evans sledoval spíše vývoj určitých literárních forem než celkový obraz měnících se modelů a tendencí v britské tvorbě. Na poslední komentované antologii, *The Literature of England A. D. 500–1946*, kterou vytvořila dvojice autorů William J. Entwistle a Eric Gillett, Levý oceňuje zejména zevrubný průzkum soudobé literární tvorby.

⁴⁸ Ačkoliv tvorba recenzí byla typická pro začátek Levého publikační dráhy, je třeba dodat, že se s tímto druhem textů setkáme napříč celou jeho bibliografií.

Překlad výboru z anglické poezie, jež roku 1945 pro českou edici Evergreen v Londýně vyhotovila Libuše Pánková, Levý komentuje v textu „John Donne – básník anglického baroka“ (1948b), neboť díky této antologii se dle Levého do českého a slovenského literárního prostředí dostal kromě jiného výbor z Donnova díla *Ó duše, poutníku*. V samotném překladu Levý upozorňuje na několik nedostatků. Zatímco Pánková zvolila cestu formální věrnosti, Levý vzhledem k anglické mnohoslabičnosti navrhuje volnější metodu překladu, založenou na rozšíření metrického schématu. Pánkové věrný převod metra má dle Levého (1948b, s. 6) za následek přílišnou gramatickou závislost vedoucí k „k eliptickému vyjadřování, k jmenným tvarům proti slovesné dynamice originálu“, což ztěžuje porozumění a ubírá textu na plynulosti.

V recenzi „David Daiches (1947): Robert Louis Stevenson“ (1949a) Levý upozorňuje na užití životopisně psychologické metody, díky níž se Daichesovi podařilo rozbory Stevensonovy tvorby vhodně zasadit do životních souvislostí spisovatele. Dále Levý (1949a, s. 154) poukazuje na to, že Daichesova práce „[a]nalysuje mnohdy velmi jemně stavební úkonnost a psychologickou motivovanost jednotlivých postav, prostředí apod. a její autor se někdy dobírá skoro tvaroslovných hledisek“. Na druhé straně však dle Levého podceňuje např. význam Stevensonova konfliktu s otcem a vliv tohoto aspektu na Stevensonovu tvorbu.

Z recenzí antologií uvádějících českou a slovenskou literaturu do cizího prostředí zaujme např. text „Česká poesie v anglickém překladu“ (1947a), ve kterém Levý komentuje anglický výbor české a slovenské poezie 19. a počátku 20. století, jež sestavil Paul Selver, překladatel bratří Čapků, Josefa S. Machara a Vítězslava Háška. Anglickému čtenáři tato publikace dle Levého poskytne správný a poměrně všestranný pohled na českou a slovenskou básnickou tvorbu, z pohledu českého příjemce se však Levý ke kvalitě této antologie nevyjadřuje. Kromě výběru a způsobu zpracování děl zde ale hodnotí též samotný překlad, a to zejména z hlediska funkčně ekvivalentního. Dle Levého (1947a, s. 5) Selver „[z]achoval kompoziční a syntaktické zvláštnosti originálu a zvládl obraznou dikci i symboliku českých básní“. Typicky české výrazy, jako jsou např. Bezručovy archaismy nebo Čelakovského rusismy, překladatel v angličtině nahradil „přiléhavými a esteticky působivými ekvivalenty“ (Ibid.). Metrické schéma dle Levého taktéž zůstalo zachováno, ojedinělé nepřesnosti vyplynuly ze značně volnějších a pružnějších rytmických konvencí angličtiny.

V recenzi „Hundred Towers“ (1948a) Levý hodnotí americkou antologii československé literatury *A Czechoslovak Anthology on Creative Writing* (1945), kterou zároveň považuje za důkaz rostoucího zájmu o českou a slovenskou literaturu v zahraničí. Antologii označuje za kompromis mezi tím, co je reprezentativní pro československé publikum a tím, co má šanci zaujmout angloamerické čtenářstvo. Více než samotnou kvalitu překladu zde Levý zevrubně

komentuje motivaci výběru konkrétních českých či slovenských děl a autorů. Z této selekce následně vyvozuje čtenářské preference cílového publika, jež spatřuje především v tvorbě Jaroslava Haška, bratří Čapků, Vítězslava Nezvala, Františka Halase a Vladislava Vančury. Negativně Levý hodnotí skutečnost, že do antologie byla přeložena pouze první část Wolkerovy básně „Umírající“, a to navíc volným veršem. Při hodnocení konkrétních překladových řešení Levý nesouhlasí s převodem názvu díla Karla Tomana *Sluneční hodiny* výrazem „Sunny Hours“ a navrhuje vhodnější „Sundial“.

5. 1. 2 Zaměření na různé aspekty děl anglických a amerických autorů

Paralelně s recenzemi, zejména však až ve druhé třetině své publikační dráhy, Levý vydává studie rozebírající konkrétní aspekty tvorby jednotlivých anglických a amerických básníků. Většinou v nich postupuje chronologicky od analýzy historických, kulturních, společenských a individuálních vlivů na autorovo dílo, přes proměny jeho tvorby, až k důsledkům pro překlad. Mnohdy jsou tyto studie součástí úvodů a doslovů k českým překladům jednotlivých děl. Jeřábek (1967, s. 169) mezi Levého badatelskými zájmy v oboru anglistiky vyzdvihuje dějiny anglické literatury, jejichž znalost Levý kromě jiného zúročil v monografii *České teorie překladu* (1957b). Příznačné je pro jeho anglistické diachronické práce rovněž prokládání paralel s vývojem české literární tradice.

Ve studii „Skotský regionalismus v poválečné britské literatuře“ (1951) Levý přirovnává zesílení regionálního patriotismu v poválečné britské literatuře k tendencím českého národního obrození: „Tak jako čeští buditelé se kdysi odvolávali na naši kmenovou příslušnost slovanskou, zdůrazňují skotští nacionalisté proti germánské jižní Anglii keltské prvky.“ (Levý 1952, s. 152). Ve skotském „národním obrození“, pro něž je typická snaha o vymanění z převládajícího vlivu anglické literární tradice, Levý dále rozpoznává příklon k zahraničním literaturám, včetně české. Vazby skotských tvůrců k české literatuře prokazuje hlavně explicitními citacemi českých spisovatelů v dílech skotských autorů. Zmiňuje zejména dílo Hughha MacDiarmida, na kterém demonstruje autorovu obeznámenost s tvorbou Jaroslava Vrchlického, Otakara Březiny, Antonína Sovy, Josefa S. Machara, Karla Tomana a bratří Čapků. Další z paralel mezi českou a skotskou regionální literaturou Levý vidí v přístupu ke konkrétním literárním formám. Jako příklad uvádí baladu, kterou považuje za jedinou formu, jež zachovala tvůrčí kontinuitu skotské i české slovesnosti v 17. a 18. století.

Jako další příklad Levého diachronicky orientované srovnávací studie v anglistice lze uvést práci „Ben Jonson a William Shakespeare – dva typy dramatu“ (1956a). Jonsonovy a

Shakespearovy hry zde považuje za dvě dramatická vyjádření dvou odlišných způsobů myšlení, jež jsou stěžejní pro celkové dějiny dramatu a literatury. U Shakespeara poukazuje na tendenci k souměrné, disociační kompozici, kterou naopak v Jonsonových hrách nenalézám. Další odlišnost spatřuje v charakteristice postav. Ačkoliv postavy v dramatech obou tvůrců vnímám jako jednostranné, v Shakespearových komediích je považuje za komplexní, zatímco Jonsonovy postavy označuje jako lineární. Jonsonův tvůrčí typ Levý považuje za disociační, analytický, izolativní, Shakespearův je podle něj naopak organický, syntetický, skladebný. Ve stejném roce Levý rovněž vydává studii „Ben Jonson – jeho doba a dílo“ (1956b), kde vymezuje místo Jonsonovy tvorby ve společenském kontextu alžbětinské Anglie, neboť toto hledisko považuje za klíčové pro interpretaci autorova díla. Vliv dobových poměrů charakterizuje následovně:

Souhrnně lze tedy říci o podmínkách, které určovaly umělecký vývoj Bena Jonsona, asi tolik: Ben Jonson byl básník dvorský a v době, kdy dvůr byl do jisté míry ochráncem drobného měšťanstva proti velkému kapitálu a dravější části aristokracie, mu tato pozice dávala nejlepší možnost realistického zachycení skutečnosti, především vznikajících kapitalistických vztahů; zároveň jej však existenční připoutání ke dvoru učinilo závislejším na monarchii než byli dramatici-profesionálové. (Levý 1956b, s. 23)

Pro studii „Čapkův Loupežník a Shakespeare“ (poprvé publikována roku 1956) Levý provádí jiný typ srovnání – v Čapkově divadelní hře *Loupežník* (1920) nachází stopy Shakespearova dramatického stylu. Nejde tu ale dle Levého o vliv konkrétní Shakespearovy hry na izolované prvky *Loupežníka*, ale o celkové stylistické, rytmické i obrazové odchylení od Čapkova typického způsobu vyjadřování a myšlení: „Již oživený les, v němž děj probíhá, není příliš vzdálen lesu ardenskému či lesu ze *Snu noci svatojánské*; balkonová scéna je pak jasně shakespearevská. Role loupežníka jako celek je v mnohém ohledu role Hamleta obrácená naruby.“ (Levý 1971a⁴⁹, s. 330) Toto specifikum Čapkova *Loupežníka* Levý považuje za přínosné především z hlediska literárněhistorického výzkumu, neboť hra umělecky zrcadlí dvě různé, ale zároveň v některých rysech podobné kulturní epochy – postavy i situace se v obou dílech sice shodují, avšak liší se způsob, jak jsou z perspektivy obou dramatiků viděny a řešeny.⁵⁰

⁴⁹ Některé Levého studie zde citujeme ze sborníku *Bude literární věda exaktní vědou?* (1971a), proto se rok v citaci liší od roku, v němž text vyšel poprvé.

⁵⁰ Podobnost mezi Shakespearovou dobou a začátkem 20. století v Československu Levý spatřuje např. ve vítězné a politicky uvolněnější atmosféře – v Anglii porážka španělské Armady roku 1588 a vznik samostatného Československa v roce 1918. Tyto události způsobily rovněž myšlenkové a náboženské uvědomění mladého měšťanstva – založení anglikánské církve a přestupování z římskokatolické církve do nově založené církve československé.

Užší zaměření má studie „Divadelní prostor a čas v dramatech Williama Shakespeara a Bena Jonsona“ (1958a), kde Levý vymezuje hlavní rozdíly a paralely v zobrazení zmíněných dvou rysů na příkladu díla těchto dvou dramatiků a při tom upozorňuje na některé technické prostředky předklasicistního a raně klasicistního anglického divadla. U Jonsona je dle Levého začátek scény značně posunut před počátek dramatického konfliktu, zatímco u Shakespeara dochází k náhlému otevření scény uprostřed jevištní akce. Další příležitost pro kontrastování Levý spatřuje v iluzi reality, kterou v Jonsonově dramatu považuje za propracovanější, naopak Shakespearovy hry z tohoto hlediska vnímá jako úspornější, neboť svůj „objektiv“ otevírají teprve v momentě, kdy se začne dramatický konflikt rozvíjet. „Jonson pracuje metodou objektivního časového úseku děje, Shakespeare metodou subjektivně vybraného výseku.“ (Levý 1958a, s. 650) Toto specifikum Levý ilustruje na odchodu postav ze scény v dramatech obou tvůrců. U Jonsona je odchod postav motivován objektivně, neodcházejí tedy proto, že dohrály svou roli, ale protože jsou odvolány. Naopak v Shakespearových hrách postavy sice po skončení dramatického vztahu odcházejí, ve většině scén je to ale spíše záležitost konvence. Poslední výrazný aspekt, na který se Levý (Ibid., s. 652) v rámci srovnání zaměřuje, tvoří dramatický výstup, jenž má u Jonsona „charakter rozplývavý“, neboť začíná postupným přiváděním herců z neurčeného prostoru a končí jejich odchodem za úkoly, které leží mimo představovaný prostor a děj. Shakespearův výstup se naproti tomu pevně váže ke skutečnosti odehrávající se na jevišti, je tedy „ostře ohraničený“. (Ibid.)

Text s názvem „Poezie Williama Butlera Yeatse“ (1961a) je Levého úvodní studií k českému překladu Yeatsova výboru *Slova snad pro hudbu*, jež vyhotovil Jiří Valja. Po celkové charakteristice vlivů dobového společenského kontextu na Yeatsovu poezii Levý tematizuje zejména paralelu protikladu v Yeatsově životě a protikladu v jeho umělecké tvorbě. Komentuje zde rozpor mezi touhou po úniku a aktivní účasti na společenském životě, mezi vírou a skepsí, politickým bojem a sněním, stejně jako spor se sebou samým, jenž vyústil v Yeatsův teoretický zájem o rozpolcení osobnosti a tzv. koncepci masky v jeho díle. Závěrem Levý Yeatse charakterizuje jako básníka, jehož složitá umělecká cesta „snad právě proto, že šla poněkud stranou hlavního proudu, pomohla jeho poesii udržet si životnost a naléhavost“ (Levý 1961a, s. 16).

Rozporům v rámci Shakespearova díla Levý věnuje studii „Literární díla přežívají“ (1964b), jež tvoří úvod k Urbánkovu překladu *Romea a Julie*. Hned na začátek zde Levý (1964b, s. 131) vyslovuje domněnku, že „[l]iterární díla přežívají přesto, anebo právě proto, že byla kdysi napsána podle konvencí své doby“. Shakespearovu „věčnost“ odůvodňuje mnohotvárností postav, které se mohou stále znovu stávat dobovými. V této hře se

mnohotvárnost dle Levého projevuje v několika protikladech, jako je např. alžbětinský člověk proti věčnému typu, citový prožitek proti sentimentu, tragika proti patosu a skrytá dramatická sugestivnost obrazů proti dekorativnosti. Tyto kontrasty považuje za stěžejní jak pro interprety a recipienty Shakespearova díla, tak i pro překladatele. Urbánkův postup Levý oceňuje zejména proto, že Urbánek hru nepovažuje za nepřetržitou sbírku „básnických krás“, ale rozlišuje „co ve hře slouží k rozlišení pravdy od předstírání, kde je hranice mezi dobovým a obecným a kde prostě dramatikova představa byla bohatší než technická zkušenost tehdy třicetiletého Shakespeara“ (Ibid., s. 133).

Téma protikladů dále figuruje v Levého studii „Wildův Obraz Doriana Graye“ (1964i), která je doslovem ke stejnojmennému překladu Jiřího Z. Nováka. Levý zde tematizuje zejména Wildovo umění paradoxu, jež se u něj vyvinulo jako zbraň proti puritanismu na základě pozorování životního stylu dobového měšťanstva, „které sice zbohatlo podnikáním, ale ve své společenské póze se nechtělo znát k žádné užitečné činnosti [...] a věnovalo se paradoxnímu popírání právě těch hodnot, které je vynesly k blahobytu“ (Levý 1964i, s. 250). Wilde dle Levého (Ibid., s. 253) rovněž způsobil průlom v tradici buržoazního milostného románu, když napsal román o „duchovním svůdci“ lordu Henry Wottonovi. Tento typ románu Levý považuje jednak za dobový zdroj zájmu o experimentální vědy, jednak protiváhu k rozšířené sentimentální literatuře 19. století.

Jak konstatuje Mánek (2018, s. 75), Levého hlavní amerikanistické příspěvky byly věnovány Waltu Whitmanovi. První text k tomuto autorovi Levý zřejmě publikoval u příležitosti stého výročí vydání díla *Stébla trávy*, ve studii „K jubileu Walta Whitmana“ (1955a). Whitmana zde považuje za básníka této jedné knihy, neboť v průběhu více než 30 let do ní vkládal stále nová doplnění, čímž se původních dvanáct básní rozrostlo přibližně na 400. Pro Whitmanovu tvorbu jsou dle Levého (1955a, s. 265) typické následující rysy: „bouřlivý cit, ale nikoliv sentiment, bojovnost, ale nikoli válečná dravost“. Na základě průřezové charakteristiky Whitmanovy tvorby, jejího vývoje a dobových proměn Levý dochází k závěru, že Whitmanova poezie se často špatně překládá právě proto, že se nejprve jeví jako snadno přeložitelná: „Whitman, jako vše silné, je krásný a podnětný v ruce zasvěcence a nebezpečný v ruce diletanta.“ (Ibid.) Závěrem též konstatuje, že „Whitman je snad první celonárodní básník Spojených států, a přece byl až do druhého desetiletí tohoto století daleko podnětější pro poesii evropskou než domácí“ (Ibid.).

Za jednu z Levého nejrozsáhlejších studií k Whitmanově tvorbě lze považovat článek „K podstatě básnické metody Walta Whitmana“ (poprvé publikován roku 1955), jehož prvním záměrem je „zjistit ústřední princip Whitmanovy básnické metody, druhým pak vymezit jeho

vztah k charakteru společenské formace“ (Levý 1971a, s. 387). Levý zde rozebírá jednotlivé rysy Whitmanovy tvorby, mezi nimiž obzvlášť vyniká tzv. enumerativní metoda neboli vypočítávání jakožto estetický princip, který se dotýká nejen jednotlivých jazykových a uměleckých prostředků, ale i složek děje. „Souhrnná je konečně i sama stavba jediného básnického cyklu Walta Whitmana: básník, který přes třicet let přidává stále nové básně a cykly básní do své jediné knihy, vlastně stále sčítává své výtvořky do jediného souhrnného životního díla.“ (Ibid., s. 391) S tímto rysem dle Levého souvisí i inkluzivita jakožto další prvek Whitmanovy tvorby, který umožňuje překlenout rozdíl mezi souborem jednotlivostí a celkem obecnosti. Jako další rys typický pro Whitmanovo dílo Levý hodnotí rovnocennost jednotlivých prvků (částí). Dle Levého (Ibid., s. 400) „Whitman chtěl být a je básníkem průměru“ s odporem k dekorativnosti. Jeho styl proto Levý celkově označuje za disociační – „má nechuť k bohatě kvalifikovaným celkům, naopak vlastnosti se osamostatňují v nezávislé významové jednotky a ty se prostě stýkají“ (Ibid., s. 412). Vzhledem ke kvantitativnímu charakteru Whitmanovy básnické metody se lze domnívat, že poměrně zevrubná analýza díla právě tohoto básníka Levého částečně motivovala k rozšíření versologického a literárněvědného výzkumu o metody exaktních věd.

Závěrem studie Levý kontrastuje Whitmanovu tvorbu s Eliotovou, aby demonstroval propojení společenské povahy určité historické epochy s autorovým myšlením, které se následně propisuje do jeho díla. Jednotlivé výsledky Levého analýzy shrnujeme do následující tabulky⁵¹:

Walt Whitman	T. S. Eliot
záliba v co nejobecnějším pojmenování	jedinečné motivy, soukromé osobní symboly
souřadná kompozice	převaha podřadícího kompozičního principu
básnické katalogy jakožto nejnápadnější stavební prostředek	metoda citátů, jež navozuje několik navzájem podřadně spojených významových rovin
inkluzivní dialektika – jeden z protipólů je obsažen ve druhém	ambivalentní metafyzická dialektika – protiklady mohou být ve svém druhém významu ztotožněny
zavrhuje akustickou organizaci verše	hudební formě podřizuje rovněž ideovou kompozici
demokrat a materialista	obhájce feudalismu a anglikán
chtěl, aby jeho poezii četli všichni a všichni jí stejně rozuměli	přenáší teorii stupňů i na chápání literárního díla, aby čtenáři různých intelektuálních stupňů dílo chápali různě

⁵¹ Levý jednotlivé rysy obou autorů v citované studii takto nesystematizuje, rozebírá je však ve stejném pořadí.

přesvědčení o jednotné, hmotné a reálné podstatě jsoucna	idealistický dualismus hmoty a ducha, tohoto a onoho světa, skutečného a zdánlivého
--	---

5.2 Versologie

Výzkum vztahů mezi anglickým a českým literárním prostředím Levý realizuje převážně na diskurzu děl psaných ve verších. Později český verš zkoumal také ve srovnání s veršovými zákonitostmi jiných jazyků – zejména němčiny, ruštiny, francouzštiny, španělštiny a latiny.⁵² Dle Hrabáka (1967b, s. 185) Levého pro práci v oblasti verše předurčoval „jemný smysl pro básnickou formu“, projevující se kromě jiného ve vlastních překladech anglických, francouzských a španělských básní, jež vycházely časopisecky převážně na začátku Levého publikační dráhy. Ačkoliv jádro Levého versologického výzkumu leželo v anglickém verši, jeho schopnost rozumět veršovým aspektům jiných jazyků měla též nezanedbatelný badatelský a metodologický význam. Uličný (2016, s. 172) např. Levému přičítá zásluhu na tom, že si v *Českých teoriích překladu* „všiml zásadního problému překládání španělského romancového verše v poezii i v dramatu“.

Levého první versologické práce se týkaly způsobu myšlení, struktury a veršové techniky poezie T. S. Eliota. Jak konstatuje Mánek (2018, s. 74), tyto texty převážně vycházely z diplomové práce *The Poetry of T. S. Eliot, Its Unity and Development* (1949), kterou Levý ukončil studia anglistiky a bohemistiky na Masarykově univerzitě. Kontrastivní hledisko veršových systémů posléze rozpracoval v rigorózní práci *Srovnávací pohled na anglický verš* (1949), o níž Červenka (1967, s. 161) prohlásil, že „obsahuje mnoho odvážných idejí a měla by být publikována alespoň pro odborníky [...]“. V jedné ze svých prvních publikovaných studií na poli versologie – „Synthesis of Antitheses in the Poetry of T. S. Eliot“ (1952) – Levý tematizuje zejména fenomén opakování obrazů, z nichž následně vznikají básnická klišé. Řadí sem pro Eliota typické užívání stejných rýmů, symbolů, citátů, veršů i celých textových pasáží. Eliotovu básnickou formu Levý rozebral také ve studii „Rhythmical Ambivalence in the Poetry of T. S. Eliot“ (poprvé publikována roku 1959), kde kromě jiného dochází k závěru, že klíč ke stylu a rytmu Eliotovy poezie tkví ve vztahu rytmu k syntaxi a verše k celé větě.⁵³

⁵² Výsledky těchto výzkumů jsou patrné kromě jiného ve druhé části *Umění překladu*, kde Levý odlišnosti veršových systémů různých jazyků demonstruje na řadě ukázek z konkrétních děl.

⁵³ Obsah posledních dvou jmenovaných studií převzat ze sborníku *Bude literární věda exaktní vědou?* (1971a), kde figurují v českém překladu pod názvy „Synteze antitezí v poezii T. S. Eliota“ a „Rytmičká ambivalence v poezii T. S. Eliota“.

5. 2. 1 Zaměření na aspekty různých veršových forem

Ve svých versologických studiích se Levý zaměřuje převážně na ta specifika veršových forem, která se projevují teprve během mezijazykového kontrastování. V článku „On the Relations of Language and Stanza Pattern in the English Sonnet“ (poprvé publikován roku 1961) rozebírá strukturu Petrarkova a Shakespearova sonetu. K analýze odlišností této formy v díle obou autorů využívá dvou hledisek – sonet nahlíží jednak jako výsledek myšlenkových vzorců, jednak jako produkt konkrétních prozodických principů. Na výsledcích provedené analýzy následně ukazuje komplexitu literárních vztahů, jichž se prozodická forma účastní při převodu do cizí literatury, neboť metrum je dle Levého (1971b,⁵⁴ s. 60) historicky determinováno dvěma hlavními agenty – literární tradicí a strukturou jazyka. Dále se Levý domnívá, že výstavba strofy na jazykových možnostech závisí podobně jako realizace metra. Zatímco metrum je však determinováno fonetickými kvalitami jednotlivých slov, v případě strofy se již jedná o fonetické vlastnosti celé věty.

Historický přehled vývoje anglického renesančního sonetu Levý podal ve studii „The Development of Rhyme-scheme and of Syntactic Pattern in the English Renaissance Sonnet“ (poprvé publikována roku 1961). Vychází zde z premisy, že i přes stejné rýmové schéma se anglické sonety mohou značně lišit svou vnitřní strukturou, jež závisí zejména na básnickových strategiích kombinování myšlenek do složitých celků, na konkrétních syntaktických vzorcích a z nich plynoucí souhře kadence a antikadence. Syntaktické vzorce a řazení myšlenek uvnitř sonetu lze dle Levého (1971b, s. 22–23) zkoumat dvěma způsoby. První z nich tvoří analýza jednoho konkrétního sonetu, jež recipientovi umožní uvědomit si syntaktické uspořádání sloky jakožto nedílné součásti architektury tématu. Zároveň však Levý připouští, že tato metoda neumožňuje činit spolehlivé závěry o básnickově obvyklém způsobu uspořádání vnitřní výstavby strofy. Jako druhý způsob analýzy sonetu proto navrhuje zjištění autorova průměrného syntaktického vzorce, neboť ten je dle Levého (Ibid.) ukazatelem relativní frekvence různých typů vnitřní výstavby strofy.

V článku „Izochronie taktů a izosylabismus jako činitelé básnického rytmu“ Levý (1962a, bez paginace) poukazuje na to, že anglický verš má na rozdíl od českého verše pevnou, o izochronii se opírající rytmickou kostru, která ale může zároveň způsobovat silnou rozkolísanost ostatních rytmických činitelů. Naopak v českém verši se kvůli absenci přízvukové kostry musí rytmus opřít o pravidelný sled přízvuchých a nepřízvuchých slabik, z čehož vyplývá jejich přísnější uspořádání. Za nejvhodnější materiál ke srovnání funkce sylabismu v

⁵⁴ Některé Levého versologické studie byly zařazeny do sborníku *Paralipomena* (1971b), z nějž v této disertaci občas citujeme. Proto se rok vydání článku může lišit od roku v citaci.

anglickém a českém verši proto Levý považuje překlady anglické poezie do češtiny a české do angličtiny. Při překladech z češtiny do angličtiny poukazuje na nutné uvolňování přesného sylabismu, jenž je pro češtinu typický. Taktéž připouští, že tentýž formální posun by bylo možné sledovat i na překladech ruské a německé tónické poezie. Právě překlady dle Levého dokazují, že pevným rytmickým základem anglického – a do jisté míry německého a ruského – verše je počet iktů, zatímco v českém verši tuto funkci plní počet slabik. Tato diskrepance pak dle Levého rovněž zasahuje do poměru mezi prózou a veršem v různých literaturách, přičemž např. v angličtině je daný rozdíl menší než v češtině. Závěrem svého srovnávacího výzkumu Levý konstatuje:

Obvyklé třídění evropských prozodíí na sylabické, sylabotónické a tónické je velmi hrubá abstrakce; ve skutečnosti se evropské národní verše nedělí na několik vyhraněných skupin, ale jsou každý poněkud jiný než všechny ostatní, rozdíly mezi nimi jsou stupňovité, přechody mezi jednotlivými prozodickými skupinami jsou postupné. (Ibid.)

V článku „Rytmus verše jako prostředek dramaturgické interpretace“ (poprvé publikován roku 1962) Levý tematizuje specifika anglických veršových forem vzhledem k jejich akustickým kvalitám a vlivům na jevištní přednes, přičemž se opírá hlavně o teze prezentované v knize Johna W. Drapera, *The Twelfth Night of Shakespeare's Audience* (1950). Levý se v článku zamýšlí hlavně nad tím, které kvality hercova přednesu jsou předurčeny již veršovým textem, a omezují tedy interpretační libovůli herců při ztvárnění divadelní hry. Vychází z toho, že mluvená věta je významově obsažnější než napsaná, a proto „ve veršovaném dialogu rytmus verše do té míry předurčuje ostatní akustické složky přednesu, že se tím podstatně účastní i na interpretaci postav a situací“ (Levý 1971a, s. 174).

Aspekty zvukové stránky verše, které se projevují při recitaci, Levý rozebírá taktéž v článku „Formální klíč“ (poprvé publikován roku 1966), přičemž klíčem zde míní přístup ke zvukové stránce básně pro její ústní přednes. Tato metoda dle Levého spočívá ve zjištění dominantního principu, kterým je báseň formována, tedy toho, jenž se dominantním stává právě ve shodě s tvarováním myšlenky. „Tento dominantní sémantickoformální princip nebo komplex principů pak zpravidla určuje, zda a jakým způsobem se v básni (a tedy také při její interpretaci) významově uplatní ostatní prozodické složky.“ (Levý 1971a, s. 263)

Jak připomíná Pavelka (1986, s. 101) „[s]ouborně J. Levý nestačil své versologické stati vydat knižně; dodnes se toho úkolu nezhostilo žádné vědecké pracoviště, i když tyto příspěvky mají nejednou zásadní význam pro rozvoj českého versologického a komparatistického myšlení“. Za jediné souborné dílo Levého vybraných prací k versologii lze tak považovat sborník *Paralipomena* (1971b). Jak v jeho předmluvě píše Hrabák, sborník si klade za cíl

českému čtenáři zpřístupnit Levého díla, která vyšla cizojazyčně, většinou v zahraničí. Tyto studie se zabývají „versologií, ale i obecnými otázkami literární vědy a překladatelství, takže objímají celý okruh badatelského zájmu předčasně zemřelého učenice a kromě toho ukazují svým způsobem mezinárodní rozpětí jeho díla“. (Hrabák 1971a, s. 7) Taktéž dodává, že název „Paralipomena“ nenaznačuje, že by se mělo jednat o statě okrajového významu: „[S]lovo paralipomena беру v jeho původním významu – relicta, zbytky, věci vynechané, tj. nepojaté do knih.“ (Ibid.) Jednotlivé texty byly dle Hrabáka ve sborníku otištěny v originálním znění a chronologickém uspořádání. Celkem bylo do sborníku zařazeno šest prací – čtyři psané anglicky, jedna polsky a jedna rusky. Všechny se týkají vybraných aspektů veršových forem. Na vydání publikace spolupracovala i Levého manželka Hana Levá.⁵⁵

5. 2. 2 Versologický výzkum prizmatem metod exaktních věd

Aplikace metod exaktních věd na versologický výzkum se v Levého publikační činnosti zřejmě poprvé výrazně projevuje v textu „Matematický a experimentální rozbor verše“ (1964c)⁵⁶, kde Levý tvorbu básně vnímá jako průběh navzájem se ovlivňujících rozhodnutí, která lze zpětně zjistit metodami pravděpodobnostního výzkumu. Poukazuje na to, že přesným metodám jsou přístupny zejména „nejnižší“ vrstvy literárního díla – v próze styl, v poezii verš.

Studie si tedy klade za cíl upozornit na některé možnosti, jak lze precizovat analýzu verše na základě dvou axiomů: 1) Dle teorie informace je stylizace akt volby mezi možnostmi, které má autor v daném okamžiku k dispozici (volba jednoho ze skupiny skorosynonym); 2) Každá promluva, ať grafická, či akustická, je řada signálů, které přenášejí určité sdělení od autora ke čtenáři (informace je nejprve zakódována a poté dekodována). Pro analýzu verše Levý (1964c, s. 182) navrhuje využít dvou metod teorie informace – zaprvé možnosti pomocí prostředků pravděpodobnosti přesně vyčíslit intenzitu stylizace literární promluvy, zadruhé možnosti prostřednictvím experimentů založených na uměle vynechaných slovech v textu (tzv. Cloze procedure) měřit intenzitu působení vybraných prostředků na čtenáře. Na základě těchto předpokladů se Levý (Ibid., s. 190) domnívá, že je možné s potřebnou přesností propočítat napětí mezi jazykem a metrem pro jakoukoliv veršovou řadu, a to z toho hlediska, které je pro konkrétní výzkum relevantní. Výsledek pak ukáže, jak probíhá omezení výběru slov při

⁵⁵ „Technických prací při přípravě v tisku se ujala laskavě dr. H. Levá [...]“. (Hrabák 1971a, s. 7)

⁵⁶ Jak Levý (1964c, s. 210) uvádí ve studii, k získání předkládaných výsledků prováděl experimenty, během kterých byly recipientům dle metody Cloze procedure předkládány české básnické texty s uměle vynechanými slovy. Těchto experimentů se účastnili zejména studenti Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, což dokazují rovněž některé archivní materiály v Levého pozůstalosti. Publikaci tohoto textu předcházela stejnojmenný referát, jež Levý přednesl dne 3. 7. 1963 na konferenci ve Varšavě. (Ibid., s. 181)

stylizování verše. K tomuto šetření lze dle Levého (Ibid., s. 209) přistupovat jak z pozice autora, tak i recipienta, přičemž druhé hledisko považuje za podstatnější.

Další výsledky aplikace přesných metod na výzkum verše Levý popisuje ve studii „Kybernetika a poezie“ (1965b). Skepticky se zde staví k nově vznikajícímu fenoménu umělé poezie, zároveň ale poukazuje na metodologický potenciál kybernetiky a odůvodňuje ho dvěma principy: 1) využitelností pravděpodobnostních procesů a 2) potenciálem počítačových technologií pro literární výzkum. První princip vyplývá z opakování hlásek ve verších, které je podmíněno odlišnou frekvencí výskytu různých hlásek ve fonetickém repertoáru jazyka. Umělá poezie však „využívá pravděpodobnostních procesů namnoze v jejich nejrudimentálnější podobě“ (Levý 1965b, s. 57). Kybernetické metody mohou být dle Levého (Ibid.) pro tvorbu a výzkum poezie využity dvěma způsoby. Prvním z nich je aplikace programu, obsahujícího soubor gramatických a stylistických pravidel a slovník, přičemž však poslední dva parametry budou nastaveny experimentátorem, tedy vytvořeny podle lidské koncepce. Jako druhý způsob využití kybernetiky ve versologii Levý uvádí možnost pomocí experimentální psychologie a matematické estetiky zjišťovat některé podmínky estetického působení jazykového sdělení na čtenáře. Podle těchto parametrů vložených do stroje by pak dle Levého (Ibid.) bylo možné z nashromážděných prvků vytvářet kompozice optimálního uspořádání. Úskalí umělé poezie Levý spatřuje právě v absenci pravidel, která by zaručovala významovou správnost mluvnicky a syntakticky bezchybných vět vytvořených generativní metodou.

Ve studii „Matematické aspekty teorie verše“ (poprvé publikována zřejmě roku 1965)⁵⁷ již Levý (1971a, s. 267) matematickým metodám ve výzkumu poezie přikládá „mimořádný noetický význam“. Jejich potenciál odůvodňuje především tím, že se ve verších vyskytují nespojitě jednotky o omezeném počtu valencí, což umožňuje matematicky vyčíslit veršovou strukturu. Objasnění této struktury by pak mělo být realizováno prostřednictvím psychologických experimentů. Dále Levý ve studii vymezuje jednotlivé parametry verše vhodné pro matematickou analýzu. Jako první uvádí hláskovou strukturu, kde se však účinnost probíhajících matematických výpočtů plně prokáže teprve časem, „zejména potom, až bude možno propočítávat nejen izolované řady, nýbrž celistvé struktury“ (Ibid., s. 271). Za mimořádně plodné Levý považuje matematické metody ve výzkumu rýmu, neboť je zde výběr jazykových prostředků omezován hlavně tlakem formy, a právě toto omezení lze statisticky vypočítat. Potenciál matematických metod Levý spatřuje zejména v mezijazykovém porovnání

⁵⁷ Studie „Matematické aspekty teorie verše“ vyšla nejprve německy pod názvem „Die Theorie des Verses – ihre mathematischen Aspekte“ ve sborníku *Matematik und Dichtung* roku 1965. Dle Červenky (1971, s. 458) se český rukopis nepodařilo dohledat, proto musela být studie do sborníku *Bude literární věda exaktní vědou?* zpětně přeložena z němčiny.

aspektů veršových forem, neboť „[r]ozdílné kvantitativní uspořádání rýmového slovníku v analytických a syntetických jazycích vytváří přirozeně zcela různé předpoklady rýmové techniky v příslušných literaturách a má jisté přímé estetické důsledky“ (Ibid., s. 274). Jako třetí výzkumný parametr vhodný pro analýzu prizmatem exaktních metod Levý v článku jmenuje rytmus, který je individuální pro konkrétního tvůrce. Pro jeho zjišťování navrhuje dvě statistické metody:

1) vertikální:

ve verši se ve vertikálních sloupcích sčítají přízvuchné slabiky, a výsledky v procentech pak ukáží relativní četnost přízvuků na 1. až n-té slabice verše, tj. jak důsledně je metrum realizováno na jednotlivých místech verše

a

2) horizontální:

stanoví se četnost 1. typu s jazykovými přízvuky na všech metricky důrazných pozicích [...], 2. typu s „vypuštěným“ přízvukem na první pozici (iktu) atd. (Ibid., s. 279–280)

Poslední oblastí příhodnou pro aplikaci matematických metod na výzkum verše je dle Levého strofika. Strofu definuje jako systém systémů – „rýmové schéma a jeho uskutečnění v různých typech rýmů, kombinace meter a jejich rytmických realizací, vztah mezi syntaxí a veršem a na tomto vztahu závislé intonační schéma sloky atd.“ (Ibid., s. 285). Každý z těchto systémů se dle Levého ve zkoumané strofě nachází v určitém stavu a ten lze matematicky zkoumat vůči dalším stavům jednotlivých systémů básně.

Ve studii „Sémantika verše“ (poprvé publikována roku 1966) se Levý zamýšlí nad možnostmi výzkumu významového obsahu veršové formy pomocí metod exaktních věd. Článek otevírá soudobou obavou, že výzkum formálních složek verše přeceňuje sémantickou nosnost, především pak sémantickou jednoznačnost a autonomnost zvukových prostředků verše. Tyto obavy Levý celkově odmítá, avšak zároveň uznává důležitost výzkumu sémantické naplně veršové formy. V návaznosti na Mukařovského vymezení znaku si zde klade otázku, jaký typ znakového významu jsou prozodické formy schopny sdělovat. Tento dotaz zodpovídá klasifikací znaků dle Adama Schaffe na 1) znaky přirozené neboli příznaky, 2) signály a 3) zástupné znaky neboli symboly. Jako další příklad dělení znaků dle jejich významové kvality uvádí genetické hledisko rozlišení apriorních a aposteriorních hodnot znaku dle Claude Lévi-Strausse. Ještě zásadnější význam má dle Levého (1971a, s. 297) otázka motivace znakových funkcí: „Jsou nějaké vnitřní spojitosti nebo strukturální analogie mezi signifiant a signifié v oblasti verše?“ Zde operuje terminologií americké sémantiky a zvláštní pozornost věnuje

konceptu indexu dle Charlese S. Peirce. O indexálních významech se dle Levého při sémantické analýze poezie zpravidla nehovoří, protože nejde o samostatné jednotky v řadě významů, které čtenáři text sděluje. Přesto se právě na indexech zakládá větší část původní formy ve verši.

Po osvětlení pojmů a přístupů soudobé sémantiky, jež jsou pro výzkum verše relevantní, je Levý aplikuje na významové prvky jednotlivých veršových aspektů – hlásek, rytmu a rýmu. Závěrem shrnuje dva hlavní výsledky svého výzkumu: Prvním je teze o tom, že „[m]ezi akustickou a sémantickou rovinou neplatí jednoznačný znakový vztah mezi jednotlivými segmenty, ale vztah morfologické analogie obou systémů jako celků“ (Ibid., s. 322), druhý výsledek spočívá v rozdělení obou systémů na dva podsystemy:

- a) podsystem akustických kvalit a odpovídající podsystem sémantických kvalit, uspořádaných v obou případech do škály mezi oběma mezními hodnotami;
- b) podsystem kvantitativních vztahů mezi segmenty fyzikální řady a sémantické řady, jež obě postupují v čase; jeho jádrem jsou tři principy lineárního uspořádání: i) diskontinuita (inkoherence), ii) hierarchie (intenzita), iii) nepravidelnost (nepředvídanost). (Ibid.)

Levého výzkum teoretických a metodologických předpokladů generativní poetiky pro analýzu a tvorbu poezie patrně kulminuje ve studii „Generování veršů jako problém prozodický“ (1968), sestavené z průběžných výsledků stejnojmenného projektu, „který vznikl v r. 1966 během literárně-lingvistických metodologických diskusí mezi J. Levým a autorem [Karlem Palou] z podnětu J. Levého“ (Sieberová 2014, s. 27). Zatímco Levý projektu propůjčil teoretický rámec, Pala měl jakožto lingvista na starosti technickou stránku výzkumu. Konkrétní básně byly generovány s pomocí „samočinného počítače“ SAAB D21 a vycházely z korpusu tvorby Jaroslava Seiferta. (Ibid., s. 25)

Výzkum v projektu sestával ze tří etap. První z nich předpokládala řešení lingvistických a technických problémů s cílem sestavení nekontextové generativní gramatiky češtiny a vytvoření počítačového programu pro větnou analýzu. Druhá fáze projektu zahrnovala úpravy programu a jeho doplnění metrickými a rytmickými pravidly. V rámci tohoto kroku již Levý vypracoval pravidla určená pro desetistopý český jamb s rýmy různého druhu. Korpus uměle vygenerovaných básnických textů, jejichž srovnání se skutečnými poetickými útvary mělo být předmětem třetí fáze projektu, už však kvůli náhlému úmrtí vypracovat nestihl.⁵⁸ Aktuální výsledky byly ve studii formulovány následovně:

⁵⁸ Dle Sieberové (2014, s. 25) Levého v této práci po jeho smrti nahradil Oleg Sus.

Program nyní generuje syntakticky správné české věty, které lze spojit v text, takže výsledkem může být buď prozaický, nebo poetický text (volný verš). Získané věty nejsou vždy z hlediska normální komunikace smysluplné, což může být z estetického hlediska naopak žádoucí. (Levý a Pala 1968, s. 76)

5. 3 Literární věda

Od teorie verše se Levý propracovává k širším pohledům na literární vědu. Jak konstatuje Hrabák (1967b, s. 186), k tomuto výzkumu jej kromě jiného vedlo dlouholeté studium západních literárněvědných metodologií, které následně vyústilo v řešení závažných otázek o postavení české literární vědy a literatury v mezinárodním kontextu. Dle Červenky (1967, s. 160) byla teorie překladu Levému „jen zvláštním případem teorie literatury, zejména ovšem teorie literárního díla: úspěch ve speciální disciplíně byl přímo úměrný orientovanosti badatele v obecných principech literární vědy“. Jak konstatuje Změlík (2017, s. 38), Levého úsilí v literární teorii bylo motivováno rovněž snahou „opět přiblížit literární vědu dobovému ideálu exaktních věd, což ovšem znamenalo využít poznatků teorie informace a kybernetiky“. Potenciálem metod exaktních věd ve výzkumu celé oblasti literatury se Levý zabýval především ve druhé polovině své publikační dráhy. Budoval tím nové předpoklady pro rozbor uměleckých textů, přičemž ale zároveň kladl důraz na výzkum okolností vzniku a působení literárního díla.

5. 3. 1 Interdisciplinarita literární vědy

Jak upozorňuje Doležel (2013, s. 123), „Levý spojoval ve své osobnosti dvě vlastnosti, které jsou nutné pro literárního teoretika vysoké úrovně: potřebu pro exaktnost teorie a pojmosloví a citlivost pro estetické kvality literárních děl“. Zřejmě poprvé svůj metodologický přístup k systematickému výzkumu na poli literární vědy rozebral v rozsáhlé studii „Teorie informace a literární proces“ (1963b), zaměřené především na interdisciplinaritu tohoto oboru. Během popisu historie kontaktů literární vědy s lingvistikou zde nejprve srovnává vývojovou situaci v západních a nezápadních zemích. Upozorňuje mimo jiné na to, že zatímco v Československu, východním Německu a Rusku došlo ke sblížení obou disciplín již koncem 20. a počátkem 30. let 20. století, ve Spojených státech se toto propojení odehrálo až o čtvrtstoletí později. Americká literární věda se však dle Levého dostává do užšího kontaktu se „sousedními disciplínami“, což má za následek vznik „mezivěd“, jako je např. matematická logika, a „souborných věd“, jako je kybernetika. Dále se zamýšlí nad tím, které technické prostředky

z těchto nových metodologických přístupů by mohly být relevantní pro československou literární vědu. Navrhuje především využití matematické lingvistiky za účelem propočítávání entropie jazykových složek, neboť každé slovo má v jazyce jistou pravděpodobnost přechodu ke všem ostatním slovům jazyka. „Je možno statisticky přesně vyčíslit, jaká je poměrná frekvence spojení slova A s každým ze slov B...N a podle toho určovat podmíněné entropie.“ (Levý 1963b, s. 300)

Tato studie rovněž obsahuje zřejmě první Levého zmínku o dvou typech komunikačního řetězce v literatuře. Jednoduchý komunikační řetězec vycházející z premisy, že literatura je specifická forma předávání ideové a estetické informace, v Levého pojetí zahrnuje čtyři hlavní články: 1) zdroj informace (skutečnost) => 2) vysílač (autor) => 3) kanál (text) => 4) příjemce (čtenář).⁵⁹ Během komunikačního procesu autor dle Levého dekóduje prvky ze zdroje informace, které následně opět kóduje, tedy vyjadřuje jazykem. Čtenář na druhé straně přijímá zakódované sdělení prostřednictvím kanálu (textu), který interpretuje, tedy dekóduje. V některých případech může u čtenáře dojít k chybnému dekódování, např. při absenci nutných presupozic. V literatuře se však dle Levého může realizovat i složitější komunikační řetězec, kdy na straně autora vedle kódování mnohdy dochází ke stylizaci, zatímco na druhém konci se kromě dekódování odehrává konkretizace v mysli čtenáře. Na překlad pak Levý aplikuje rozšířený komunikační řetězec, při kterém se výsledek původního sdělení (originální dílo) stává východiskem pro další sdělení (překlad). Následně komentuje sedm základních pojmů, jež z teorie informace přenáší do literárního procesu: komunikační spojení, signál, kanál, kód, paměť, šum a informace.

Závěrem upozorňuje na to, že aplikace komunikačního modelu na literární proces představuje také některá zásadní omezení, neboť tento koncept není schopen vystihnout literární dílo jako historicky konkrétní a podmíněný fakt. Dle Levého (Ibid., s. 307)

[...] je to částečný model, který nevystihuje podstatu literatury, ale uvádí známá, izolovaná fakta v systém a doplňuje je o některé přídatné poznatky, které jinými metodami nebyly zjištěny. Pokud plní tuto poznávací funkci, má význam jako metodologická pomůcka, nikoliv ovšem jako jediný základ pro literárněhistorickou práci.

V krátkém textu „Věda a literatura – věda o literatuře“ (1963d) Levý kromě metod teorie informace tematizuje potenciál psychologického rozboru působení díla na čtenáře. Podobně jako v předcházejících i následujících textech nejprve upozorňuje na tendenci k nekritickému využití nových metod v literárněvědném výzkumu: „Literární historikové, kteří kdysi pracovali

⁵⁹ Genezi Levého komunikačního řetězce v originální a překladové literatuře lze pozorovat na archiváliích v Příloze 5.

amatérsky metodami psychologie, začínají v současné době amatérsky pracovat například metodami matematické lingvistiky.“ (Levý 1963d, s. 117) Právě intenzivnější využití psychologie by dle Levého mohlo toto riziko vyvážit, neboť by umožnilo lepší probádání společenského působení díla. V textu „Otázka pro Jiřího Levého“ (1965c, s. 2) dodává, že „[z]načná část našich kulturních pracovníků si neuvědomuje, z kolika různých, byť sporných názorových pohledů je možno tentýž literární fakt vidět“. K interdisciplinaritě Levý nabádá i při udávání směru překladatelského periodika *Dialog*, když vyslovuje domněnku že „se právě práce nad hraniční problematikou překladu může stát reálným podkladem pro styk mezi literární vědou a lingvistikou i psychologií a sociologií“ (Levý 1964d, s. 2).

Ve studii „Bude literární věda exaktní vědou?“ (poprvé vyšla roku 1965) se Levý zamýšlí nad dobovou tendencí k propojování přístupů společenských a exaktních věd, kterou celkově hodnotí jako prospěšnou z několika důvodů. Za nejdůležitější z nich považuje skutečnost, že „termíny definované v exaktních vědách si při správné aplikaci uchovávají značnou míru přesnosti i po přenesení do humanitních disciplín a nadto upravují cestu pro aplikaci přesných metod“ (Levý 1971a, s. 10). Jako klíčový zde postuluje kybernetický koncept paměti, prostřednictvím kterého bude možné izolované poznatky literární vědy dostat na společný metodologický základ a využít k jejich dalšímu výzkumu metod matematického propočtu a experimentu. Zároveň v článku definuje dobové zábrany, které mohou představovat překážkou v aplikaci exaktních metod na literární vědu. Převážně se dle Levého (Ibid., s. 12) jedná o přirozenou averzi „k redukci literárních faktů na matematická data a nechuť k měření některých metodologických stanovisek“. Za jeden z dalších Levého podnětů vyplývajících z interdisciplinarity literární vědy lze v tomto textu považovat myšlenku o mezioborové týmové spolupráci: „[D]o mechanismu literárního díla a jeho působení by bylo možno podstatným způsobem proniknout součinností literárního historika (případně lingvisty) s logikem (matematikem) a psychologem (sociologem).“ (Ibid., s. 21–22)

Zřejmě nejobsáhlejší přehled zahraničních přístupů k výzkumu literární vědy Levý podává v antologii *Západní literární věda a estetika* (1966), kterou opatřil důkladnou úvodní studií „K metodologické situaci a pracovním výsledkům západní literární vědy“ a bibliografií. Ve studii reaguje převážně na ztrátu kontaktu československé literární vědy s rozvíjejícími se západními metodologickými přístupy po druhé světové válce. Dále zde literárněvědné přístupy českého strukturalismu srovnává převážně s americkou novou kritikou, přičemž pojetí českého strukturalismu celkově považuje za vyspělejší. Cílem celé publikace je pak „zprostředkovat

našim literárním pracovníkům první orientaci ve spleti buržoazních kritických a literárněvědných ideologií [...]“ (Levý 1966e, s. 7).⁶⁰

Další srovnání přístupů západních a nezápádních literárněvědných metodologií nalezneme ve studii „Československý strukturalismus a zahraniční kontext“ (1966a). Levý zde vymezuje dvě metodologické linie, slovanskou a anglosaskou, z nichž obě mají společné směřování k racionálnímu a systémovému výkladu literárního díla jako znaku a literárního procesu jako procesu sdělovacího. V rámci slovanské větve Levý konfrontuje český strukturalismus, reprezentovaný převážně osobou Jana Mukařovského, s anglosaským pozitivismem, zastoupeným Ivorem A. Richardsem. Zatímco Richards, který formuloval svou teorii jazyka a znaku v opozici k de Saussurovi, dle Levého uznává pouze vztah jazykového znaku k označovanému předmětu a k psychickým procesům jazykovým znakem vyvolávaným, Mukařovský zkoumá vztahy mezi jazykovými znaky: „Pro strukturalisty je hodnota dána vztahem ke ‚kódu‘ (normě), tedy nikoliv vztahem mezi signifiant a signifié, ale mezi signifiant a ostatními signifiants dané struktury.“ (Levý 1966a, s. 65)

Mezi společné prvky obou přístupů Levý řadí skutečnost, že Richards i Mukařovský chápou literární dílo jako znak, díky němuž se uskutečňuje komunikační proces mezi autorem a čtenářem. Rozdíl vidí naopak v tom, že Richards zkoumal technické okolnosti sdělovacího procesu se zvláštním zaměřením na psychologii recepce, kdežto Mukařovský tento proces analyzoval jako celek a z empirických poznatků vyvozoval teoretické definice. Nejvíce se obě metodologie dle Levého vzájemně přiblížily v díle T. S. Eliota. Závěrem Levý shrnuje, že „[v] zahraničí vznikl teprve v posledních letech kontext schopný pojmout do sebe náš strukturalismus; je to ovšem již kontext další vývojové etapy, v níž byly některé potenciální teze strukturalismu rozvinuty metodami moderní sémiotiky“ (Ibid., s. 69).

5. 3. 2 Literárněvědný výzkum prizmatem metod exaktních věd

V první řadě je potřeba zdůraznit, že Levý se snažil koncipovat důsledně racionalistickou literární vědu. Nešlo mu však o to vystihnout v rámci těchto oborů (či některých z nich) podstatu a specifikum literárního díla, ale zjistit které vlastnosti díla, jakým způsobem a jakými prostředky mohou být těmito vědami popsány tak, jak by to nedokázaly prostředky jiné, a jak přispívají k našemu poznání díla. (Procházka 1982, s. 220)

⁶⁰ Podrobněji se touto studií budeme zabývat v kapitole „Teoreticko-metodologická východiska Levého díla v překladu“.

Podobně jako v případě versologie, šlo Levého badatelské a publikační úsilí na poli literární vědy k bližšímu prozkoumání potenciálu i možných úskalí využití metod exaktních věd pro tento obor.

V doslovu ke sborníku *Slovo, písmo, akce, hlas. K estetice kultury technického věku* (1967a) Levý kromě jiného uvádí, že použití statistických metod pro generování uměleckého textu sice vede k jeho odosobnění, i přesto však jde primárně o autorské dílo, neboť je to stále lidský tvůrce, kdo z náhodných kombinací slov nebo výtvarných prvků vybírá ty, které vyjadřují jeho intenci a jsou v souladu s autorovým estetickým názorem. Celkově dle Levého rovněž „není důležité, v jakém vztahu k člověku (a k jakému člověku) byl proces vzniku básně, ale zda do ‚lidského‘ kontextu vstupuje výsledná báseň, tj. vzbuzuje-li emoce, nové myšlenkové vazby atd.“ (Levý 1967a, s. 242). V této souvislosti Levý předestírá otázku, kde přestává umění a začíná pouhý experimentální materiál ke studiu asociačních schopností člověka nad náhodným textem, neboť tento problém považuje za podstatný pro hodnocení uměle generované poezie i jejích producentů.

Levého publikační činnost zaměřená na relevanci metod exaktních věd pro literárněvědný výzkum patrně vrcholí v komplexní studii „Předpoklady generativní poetiky“ (1970), kde Levý naznačuje další vývojovou fázi metodologických přístupů k analýze literárního díla. Obsahem i strukturou tato studie zřetelně připomíná část Levého textu „Geneze a recepce literárního díla“⁶¹, který byl poprvé publikován v posmrtně vydaném sborníku *Bude literární věda exaktní vědou?*. Obě práce začínají otázkou, jakými metodami lze výzkum literárních děl formalizovat. V obou textech se též objevuje přirovnání tvorby literárního díla a překladu k rozhodovacímu procesu, který je možné rozložit do konečného počtu tahů, z nichž některé jsou součástí tvůrčovy strategie, zatímco jiné lze považovat za náhodné. Tento proces Levý (1970, s. 420–421) připodobňuje pohybu figurek na šachovnici a tzv. hře s dokonalou informací. Rozhodování tvůrce i překladatele ohraničuje dvěma instrukcemi – definiční instrukcí (určuje paradigma alternativ) a instrukcí pro výběr (určuje volbu nejvhodnějšího výrazu z paradigmatu). Oba příspěvky rovněž obsahují Levého komentář k maxminimové strategii, tedy tendenci překladatele vynakládat co nejmenší úsilí, aniž by jeho práce klesla pod akceptovatelnou hodnotu.

Červenka však v bibliografické poznámce ke sborníku *Bude literární věda exaktní vědou?* podobnost ani souvislost těchto dvou textů nezmiňuje a konstatuje, že práce „Geneze a recepce literárního díla“ byla původně určena pro nerealizovaný sborník *Kapitoly z teorie literárního*

⁶¹ Konkrétně část pojednávající o genezi literárního díla a překladu (ve sborníku s. 71–108).

díla, který měl vyjít v redakci Mojžíra Grygara. Úryvky studie dle Červenky (1971, s. 458) dříve vyšly „ve Slovenských pohľadoch 82, 1966 (Štruktúra charakteru) a ve sbornících To honor Roman Jakobson, 1966⁶² (partie o překladu) a Sign, Language, Culture, 1970 (generativní poetika)“, avšak do sborníku byl text otištěn dle Levého původního rukopisu pro nevydaný sborník.

„Zdá se, že Levého postupné směřování k sémantice je v poslední studii [Předpoklady generativní poetiky] jistým způsobem modifikováno přijetím některých možností, které nabízí generativní hledisko.“ (Procházka 1982, s. 223) V literární teorii se tak za značného přispění Levého objevuje jedna z prvních koncepcí generativní poetiky, která však kvůli jeho náhlému úmrtí zůstala dále nerozvinuta.

6 TEORETICKO-METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA LEVÉHO DÍLA V PŘEKLADU

V této kapitole si klademe za cíl naznačit východiska Levého výzkumného díla v oblasti překladu, a vytvořit tak teoretickou oporu pro pozdější rozbor jeho výroků, poznatků, tezí a konceptů. Vzhledem k šíři Levého metodologických zdrojů neusilujeme o jejich komplexní postihu, ale spíše hledáme návaznosti konkrétních formulací na konstatování jeho předchůdců, kteří se o překlad rovněž teoreticky zajímali. Nejprve se pokusíme rozebrat situační faktory, jež formovaly Levého výzkumný profil, poté nastíníme pluralitu jeho noetických stanovisek, a nakonec přejdeme k historickému zakotvení Levého tezí a jejich teoreticko-metodologickým východiskům se zvláštním zřetelem k českému strukturalismu.

6. 1 Vliv dobového kontextu na Levého badatelské zaměření

Předtím, než začneme rozebírat teoreticko-metodologická východiska Levého tezí o překladu, považujeme za důležité zmínit vliv dobového kontextu na jeho badatelské zaměření. Z rozboru Levého děl i reflexí jeho teorie v odborných pracích zde rozlišujeme tři hlavní oblasti tzv. situačních východisek. Jako první uvedme tehdejší stav českého překladatelství, jež v souvislosti s Levého teorií zmiňuje např. Hrabák, který upozorňuje na zvýšenou poptávku

⁶² Červenka vydání sborníku *To Honor Roman Jakobson* datuje rokem 1966, dle převážné většiny zdrojů však publikace vyšla v roce 1967 u příležitosti Jakobsonových sedmdesátých narozenin, jež oslavil dne 11. 10. 1966. Tuto skutečnost dokládá např. dobová recenze Zdeňka Hlavsy (1969, bez paginace).

překladové literatury po druhé světové válce a s tím související potřebu překladatelského výzkumu: „To všechno kladlo na překladatele zvýšené požadavky a bylo naléhavé jejich práci podepřít i teoreticky, a to tím spíše, že se na překladatelskou práci kladly náročné požadavky i z hlediska uměleckého.“ (Hrabák 1971b, s. 452) Zvýšený dobový zájem o překlad v kombinaci s nedostatečně propracovanou teorií tohoto oboru mezi východisky Levého práce zmiňují taktéž Králová a Svoboda (2016, s. 207), stejně jako Djovčoš a Tyšš (2018, s. 50)

Dobový stav českého překladatelství Levý přímo komentuje např. ve studii „O stylu překladu“, kde kritizuje tehdejší představu, že „překládání je činnost, která nevyžaduje žádných zvláštních schopností kromě znalosti cizího jazyka“, a může proto sloužit jako „poslední útočiště neúspěšného inteligenta“ (Levý 1955b, s. 543). Předpoklad, že Levý svými badatelskými zájmy reagoval na požadavek doby, vyplývá rovněž z jeho úmyslu propůjčit teorii překladu osvětovou funkci: „[Ú]kolem theoretika překladu je spíše, aby pomáhal překladateli.“ (Levý in autor neuveden 1956, s. 24) Taktéž Levý (1964h, s. 76) poukazuje na důležitost flexibility překladatelské teorie, když konstatuje, že její unifikující tendence, patrná zejména v letech 1950–1956, řadu překladatelů odradila od experimentování, jež Levý naopak považuje za žádoucí. Přímou v názvu jedné ze svých nejvýznamnějších studií pokládá otázku: „Bude teorie překladu překladatelům užitečná?“, na kterou odpovídá, že tematizování překladatelských problémů má smysl „jen pokud přispívá k naší znalosti činitelů ovlivňujících překladatelovu práci a její kvalitu [...]“ (Levý 1971a, s. 147).

Další situační aspekt zmiňují Djovčoš a Tyšš (2018, s. 49), když mezi východisky Levého díla uvádějí taktéž specifika jeho studijního oboru: „Praktické prekladanie bolo prirodzenou súčasťou Levého štúdia, následnej vedeckej profilácie a neskoršej práce jednoducho aj preto, že sa to od neho ako anglistu prirodzene vyžadovalo, bolo to súčasťou jeho, vtedy ešte málo diferencovaného, habitu.“ Tuto tezi kromě jiného dokládají materiály z Levého archivní pozůstalosti, dle nichž tvořil překlad z češtiny do angličtiny také praktickou část jeho magisterské zkoušky.⁶³

Pokud hovoříme o roli situačního kontextu v Levého teoretickém díle, nemůžeme nezmínit jeho rozsáhlou a rozmanitou pedagogickou činnost, kterou vykonával od ukončení magisterského studia až do smrti. Po dobu celkem sedmnácti let, kdy ještě překladatelství neexistovalo jako samostatný studijní program, tak měl možnost v praxi sledovat, jaké dovednosti si musejí posluchači filologických a divadelních oborů osvojit k tomu, aby byli schopni kvalitně překládat uměleckou literaturu. Důležitou roli pro Levého výzkum sehrálo

⁶³ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, vysvědčení o druhé státní zkoušce Jiřího Levého, 15. 5. 1948.

rovněž jeho členství v komisích překladatelských soutěží, jejichž výsledků využíval při analýze překladových řešení, strategií, pozitivních i negativních posunů.⁶⁴

6. 2 Pluralita noetických stanovisek

Doležel (2013, s. 108) Levého řadí k badatelům, jež s nadsázkou nazývá třetí generací Pražské školy. Dle Procházky (1982, s. 226) jednoznačně určovat kořeny Levého teoretické koncepce „nemá smysl, protože příklon k některým teoriím byl motivován charakterem toho kterého poznatku a konkrétní povahou řešeného problému“. Zároveň dodává, že „[t]en, kdo je zvyklý jednoznačně klasifikovat, bude mít s Levého dílem značné potíže. Není to fenomenologie, ani strukturalismus, natožpak psychoanalýza atp.“ (Ibid.) Obtížnou metodologickou zařaditelnost Levého díla tematizuje rovněž Jettmarová:

Byl strukturalistou zvláštního druhu, byl deskriptivistou, avšak nikoli západním pozitivistou. Byl funkcionalistou, nikoli však formalistou, byl literárním vědcem i lingvistou, protože obě větve českého strukturalismu – estetickou či sémiotickou a lingvistickou – integrovala funkční stylistika, další specificky český fenomén. (Jettmarová 2011, s. XVIII, přel. J. G.)

Levého teoreticko-metodologický přístup se tedy vyznačuje pluralitou noetických stanovisek a rozličných teoretických směrů v českém i mezinárodním kontextu. Osolsobě (1993, s. 16) označuje interdisciplinární přístup k různým metodologiím za Levého nejdůležitější iniciativu. Svoboda (2023, s. 36) s nadsázkou konstatuje, že Levý měl interdisciplinaritu ve své „vědecké DNA“. Mezioborovost jakožto jednu z důležitých charakteristik Levého překladatelského výzkumu uvádí též Hrdlička (1996, s. 4), jenž poukazuje na to, že Levý byl jedním z prvních, kdo „uvažoval o exaktní analýze literárního textu originálu i překladu s využitím teorie informace a kybernetiky“. Taktéž se nově objevují tendence ke hledání souvislostí mezi Levého výroky a neohermeneutickým přístupem v translatologii (viz Svoboda 2018 nebo Suchomel 2019).

Dle Hausenblase (1965, s. 158) Levý „[t]ěží se svých neobyčejně rozsáhlých znalostí starší i zcela nové odborné literatury (dovede si sehnat – bohužel pořád tak těžce dostupnou – současnou odbornou literaturu zahraniční)“. Jeho výjimečný přehled o zahraniční literatuře jakožto jeden z hlavních předpokladů pro vytvoření syntetické teorie překladu zmiňují rovněž Vašák (1974, s. 271) i Jettmarová (2011, s. XV). Franěk (1965, s. 175) poukazuje na to, že

⁶⁴ V *Umění překladu* (1983, s. 125, s. 136) např. rozebírá některé soutěžní překlady Galsworthyho *Ságy rodu Forsytů*.

ačkoliv většinu ukázek v *Umění překlada* tvoří překlady ze západní literatury, byl Levý v soudobé generaci jako teoretik překlada mezi západními filology prakticky zcela sám: „V Levého generaci není jediný západní filolog – alespoň v českých zemích – který by se zabýval překladem hlouběji, nejen jako více nebo méně příležitostným problémem.“ (Ibid.)

Levého širokospektrální přehled o teoretických východiscích a zahraniční odborné literatuře je obzvlášť patrný ve studii „K metodologické situaci a pracovním výsledkům západní literární vědy“ (1966b), kde provádí systematický rozbor západních a nezápadních teoretických směrů v literatuře a lingvistice, čímž reaguje na ostré dobové rozhranění těchto dvou metodologických celků.⁶⁵ Za nejefektivnější pro kvalitní literárněvědný výzkum považuje jejich dynamické propojení, neboť se tak stírají nedostatky patrné při izolovaném využití pouze jedné z těchto větví. Další důkaz Levého přehledu o různých výzkumných přístupech a zdrojích nalezneme v úvodní kapitole *Umění překlada* „Stav teoretického myšlení o otázkách překlada“, kde hodnotí přístupy k výzkumu překladatelské problematiky v západních a nezápadních zemích:

Nápadný rozdíl mezi západními a socialistickými zeměmi je v tom, že na Západě je řada dobře vybudovaných škol pro odborné překladaatele a tlumočníky, kteří mají také své odborné organizace, v nichž často spolupracují s literárními překladaateli, a že v socialistických zemích zase literární překladaatele mají velmi čilé organizace v rámci svazů spisovatelů. Tím je také organizačně zdůrazněn literární charakter překladatelské práce a ostře oddělen od práce odborných překladaatelů a tlumočníků. (Levý 1983, s. 17)

Za jednotící prvek přístupů a metodologií integrovaných v Levého díle lze nicméně považovat požadavek pevné empirické opory pro vyslovené teoretické závěry. Odmítá metodologie, které „mají charakter předvědeckých hypotéz, připomínají alchymii a astrologii, neboť skutečně vznikly obdobným noetickým postupem“ (Levý 1966b, s. 47). Jako především empirickou Levého teorii překlada charakterizuje Jettmarová (2011, s. XV), přesnost a racionalismus mezi hlavními rysy Levého práce uvádí též Procházka (1982, s. 219–220). Levého požadavek formulace teoretických soudů na základě kvalitně prozkoumaného empirického materiálu se značně odráží rovněž v jeho příklonu k propojování exaktních věd s literární teorií:

Ostatně styk s „exaktními“ vědami by mohl vést i v literární historii ke střídmější formulaci soudů: je přinejmenším nenormální situace, když na jedné straně čteme „definitivní“ soudy literárních historiků a na druhé straně vědy, které dosahují daleko přesnějších a nespornějších výsledků, formulují prosté závěry z jistého souboru pozorování, a na jejich podkladě vyslovují jen další ze série stále adekvátnějších hypotéz. (Levý 1971a, s. 17)

⁶⁵ Ostré oddělení nezápadní (východní) literární vědy od západní Levý (1965c, s. 2) metaforicky označuje jako „izolacionismus s podivnou houževnatostí“.

Levého celkový přístup k překladatelskému výzkumu se poměrně značně kryje se zásadami českého strukturalismu, pro nějž byl typický tzv. postup cik-cak, tedy dialektická interakce mezi výsledky empirického šetření a formulacemi teoretických tezí. (Jettmarová a Králová 2008, s. 21) Obdobné propojení teorie a empirie Levý hledal v anglosaských metodologiích. Zřejmě nejvýraznější korelaci našel v tzv. „americké nové kritice“ (New Criticism), která měla s českým strukturalismem společné vnímání literárního díla jako znaku sloužícího ke komunikaci mezi autorem a čtenářem. Tato metodologie dle Levého skýtala možnost ještě dynamičtějšího přístupu k výzkumu literárního díla, neboť jej povyšovala ze struktury na „organismus“. Zatímco struktura předpokládá jasné členění a hierarchizaci, organismus je dle Levého (1966a, s. 66) volnějším uskupením, a umožňuje tak dynamiku celku vysvětlovat jiným, mimo strukturu stojícím principem. Na otázku, v čem by československé literární vědě prospěl styk se západní vědou, Levý (1965c, s. 2) odpovídá: „Nová kritika chybí našim adeptům literární vědy a kritiky, vychovaným spíše na shrnujících, a proto k pověstné popisnosti svádějících referátech.“ Zároveň ale uznává, že novokritický směr byl ve srovnání s českým strukturalismem celkově méně vyspělou teoretickou koncepcí: „Jednotliví američtí teoretikové se zpravidla opřeli o jediný lingvistický poznatek, a ten se pokusili promítnout do celé sémantické stavby literárního díla.“ (Levý 1966b, s. 22)

Ve studii „Matematické aspekty teorie verše“ (poprvé publikována zřejmě roku 1965), Levý ale zároveň připomíná důležitost českého strukturalismu z hlediska zavedení metod exaktních věd do literárněvědného výzkumu. Konstatuje, že „počátky systematického uplatňování matematických metod je třeba hledat u těch vědeckých škol, jež podnikly první radikální pokus o analýzu formálních struktur v literatuře: u ruských formalistů a u českých (i polských) strukturalistů“ (Levý 1971a, s. 264). Důsledkem tohoto vývoje je dle Levého (Ibid.) rovněž skutečnost, že „matematická analýza verše má teoreticky i materiálově nejbohatší tradici ve víceméně uzavřené oblasti slovanských literatur, jež nejsou v západní Evropě zvláště důkladně známé“.

Jelikož byla normou tehdejší publikační činnosti tzv. „úlitba bohům“, lze v Levého dílech, jak upozorňuje Jettmarová (2012, s. 7), zároveň pozorovat občasné odkazy na marxismus, jimiž většinou prokládá pasáže, kde se odvolává na západní literaturu. Např.:

Stává se totiž stále zřejmějším, že dialog mezi marxistickou a buržoazní literární vědou (který ještě seriózně nezačal) nemůže mít podobu špatného dramatu s jedním hrdinou zcela „kladným“ a druhým zcela „záporným“, ale skutečného dramatického sváru dvou složitých protagonistů, z nichž každý si uvědomí, že může druhého překonat jen tehdy, když ho pochopí. (Levý 1966b, s. 9)

Celkově nicméně zaujme pevnost Levého ideologických stanovisek a umění nalézat rovnováhu mezi západními a nezápadními metodologickými přístupy. Jeho neochotu „tančit dobové tance (dokonce i ty, jejichž základní figurou jsou úhybné manévry)“ připomíná Osolsobě (1993, s. 16). Skutečnost, že Levého myšlení neprocházelo ideologickými výkyvy po celou dobu jeho publikační činnosti, zdůrazňuje také Procházka (1982, s. 228). Tendence k zachování zdrojové plurality nehledě na dobová ideologická omezení se výrazně projevuje rovněž v Levého osvětové činnosti, k níž patřilo pravidelné informování akademické obce a odborné i zájmové veřejnosti o nových výzkumných metodách v národním i mezinárodním měřítku.

Je třeba informovat o nových metodách nejen v dílčích studiích, ale v souborném estetickém systému, v němž by se ukázala komplementárnost některých postupů a současně také konfrontací jednotlivých proudů tohoto metodologického pohybu jasněji projevila míra jejich závažnosti, použitelnosti a soudržnosti. (Levý 1967b, s. 9)

6. 3 Levého teoretické formulace v kontextu dějin českého myšlení o překladu

Při formulaci svých teoretických tezí Levý poměrně často odkazuje k jejich historickému zakotvení. Důležitost dobového srovnávání překladatelských přístupů vysvětluje např. v reakci na kritiku svého referátu z 1. Celostátní konference o uměleckém překladu, kdy mu byla jeho „deduktivní metoda“ vytčena. Levý oponuje, že ve své práci nevychází z tezí apriorních, tedy citátů, u kterých se časem může projevit jejich historická podmíněnost a s ní spojená chybná interpretace, ale opírá se o metodologické principy, „jejichž spolehlivost byla ověřena celými generacemi myslitelů“ (Levý 1956c, s. 298). Hned na úvod *Umění překladu* připomíná, že „[p]okusy o rozbor a pojmové definování překladatelských otázek jsou starého data“ (1983, s. 16) a v této souvislosti zmiňuje díla zejména středověkých a humanistických myslitelů, jejichž teze „patří ke školské výzbroji každého praktika“ (Ibid., s. 17). Zároveň jednu z kapitol publikace věnuje překladatelské tradici (Ibid., s. 103–108), kde naznačuje důležitost zkoumání překladu v kontextu předcházejících překladů téhož díla. Podobně ve studii „Bude teorie překladu užitečná překladatelům?“ konstatuje, že „mnohé problémy, diskutované dnes – nebo ve skutečnosti většina z nich – už se řešily v průběhu minulého vývoje překladatelských metod a estetik, a je to jen z neznalosti historických fakt, že se k nim obrácíme zas a zas, jako by o tom předmětu nebylo dříve řečeno nic“ (Levý 1971a, s. 153–154).

Nejpodrobnější historický přehled myšlení o překladu Levý podal v *Českých teoriích překladu*, kde zároveň demonstroval šíři vlastního povědomí o východiscích národního překladatelství. Jako jednu z hlavních linií této monografie lze označit vývoj přístupu k věrné vs. volné překladatelské metodě se zvláštním důrazem na vnímání doslovného překladu. Historické zakotvení odmítavého postoje k doslovnosti zde Levý podpírá již tezemi Horatia, Cicerona, svatého Jeronýma a rovněž konstatuje, že „polemika proti doslovismu, tak charakteristická pro humanisty všech zemí, dávala teoretické ospravedlnění adaptacím, jejichž konkrétní podoba byla určována společenským posláním překladu a stylistickou normou epochy“ (Levý 2023, s. 34). Podobně při popisu vzdělávací funkce humanistického překladu Levý naznačuje dějiny tzv. antiiluzionistického překladu a vnitřních vysvětlivek: „Zachovat srozumitelnost pro jinou kulturní oblast a případně i literárně méně vzdělané čtenářstvo bylo v mnohých případech možné jen tehdy, jestliže překladatel nejen překládal, ale i vysvětloval.“ (Ibid., s. 36) Historický vývoj substituce idiomatických výrazů zase demonstruje na období tzv. protireformačních překladů: „Bratrští překladatelé vytvořili předpoklady pro substituci přísloví a sami lidových úsloví hodně využívali.“ (Ibid., s. 58) Z výběru textů do druhé části *Českých teorií překladu* lze vyčíst některá dějinná východiska Levého práce, o nichž píšeme v následujících podkapitolách. Soustředíme se při tom zejména na období národního obrození, druhé poloviny 19. století a působení Otokara Fischera.

6. 3. 1 Národní obrození

Největší pozornost Levý věnoval vývoji českého překladatelství během národního obrození, k čemuž jej zřejmě inspiroval výrok Otokara Fischera (1929, s. 311) o tom, že „[p]řekladatelské úsilí našeho 19. století zasluhovalo by podrobné a soustavné monografie; zračil by se v ní asi, ve zkratce, celý vývoj nového našeho básnictví“. Z obrozeneckých intelektuálů se Levý věnoval zejména výzkumu překladatelské činnosti Josefa Jungmanna a jeho syna Josefa Josefoviče.⁶⁶ V textu „Ze slovesnosti“, jež Levý ve druhé části *Českých teorií překladu* zařazuje mezi „nejvýznačnější stati českých překladatelů o otázkách překladatelské estetiky“ (Levý 2023, s. 17), Josef Jungmann kromě jiného naznačuje jev, který Levý později nazývá rostoucím univerzalismem moderní kultury:

⁶⁶ K překladatelskému dílu obou Jungmannů Levý provedl rozsáhlý pramenný výzkum, o kterém podrobněji píšeme v kapitole „Levého teoretická práce v oblasti překladu“. V rámci edice *Český překlad* Levý rovněž inicioval souborné vydání překladů Josefa Jungmanna.

Univerzalismus moderních literatur není založen na společném kulturním statku, nýbrž na výměně kulturních statků, na rozvinutí komunikace mezi jednotlivými kulturními oblastmi. Úspěšná kniha se překládá do mnoha jazyků, a náklad knihy rozšířený v překladu zpravidla převyšuje náklad originálu. To znamená, že kniha je tím úspěšnější, čím menší část jejího čtenářstva přijímá původní text autorův. (Levý 1983, s. 216)

Podobně Jungmann již v polovině 19. století hovoří o rostoucí „vzájemnosti“:

Co v jedné zemi se pracně dobude, hned všech národů jménem se stává. Nyní jsou lidé jedna rodina. A jaký jest prostředek, kterým sobě ty drahé poklady zkušeností, nálezů, umění a vědomostí vespolek sdělují? Jaký jiný než z jednoho jazyka do druhého jich přenášení – překládání? Nejplodnější a nejvýtečnější spisovatelé nestydějí se překládati, co jim výborné se vidělo. (Jungmann 1846, s. 41)

Paralelně s homogenizací národní literatury v důsledku šíření jejích forem do dalších literatur Levý zároveň poukazuje na obohacující funkci překladů pro přijímající literaturu, neboť do ní tak pronikají nejen nové reálie, ale i cizí literární formy, jako např. Shakespearův blankvers, jehož integraci do českého básnictví Levý rozebral v několika samostatných studiích.⁶⁷ Dle Levého (1983, s. 218) je překlad „z národního hlediska faktor, který entropii zvyšuje, z hlediska mezinárodního faktor, který ji snižuje“. Jungmann (1846, s. 41) obohacující funkci překladatelství zdůrazňuje v souvislosti s jeho důležitostí pro dobový vývoj českého jazyka a písemnictví: „Buďme jako moudří zahradníci, kteří netoliko domácí stromy a bylinky z kořen a semene pěstují, ale i cizí rostliny do své zahrady sázejí, jestli se k půdě hodí a svými plody a krásou pěstování zasluhují.“

Na význam překladů pro rozvoj národní literatury i kultury během národního obrození upozorňoval také např. Jakub Malý (1854, s. 111), jehož tři studie Levý rovněž začlenil do druhé části *Českých teorií překladu*. Podobně jako pražští strukturalisté zdůrazňovali neoddělitelnost obsahu a formy v literárním díle, hovoří Malý (Ibid., s. 117) kromě jiného o důležitosti zachování obou aspektů originálu v překladu: „V dílech, které právem zasluhují jméno klasických, bývá forma těsně srostlá s obsahem a obojí společně tvoří jejich individuální ráz. Je tedy povinností řádného překladatele podati obsah originálu, pokud možná také v původní jeho formě.“

⁶⁷ Zejména článek „Vývoj českého divadelního blankversu“ (1962b).

6. 3. 2 Konec 19. století

Další konstatování blízka Levého tezí o překladu můžeme pozorovat ve studiích z konce 19. století. Josef Durdík (1881, s. 144) v textu „O umění překladatelském“ tematizuje vztah mezi obsahem a formou a toto napětí uvádí do souvislosti s rozsahem překladatelských problémů: „Zajisté všechno překládání má své obtíže; ale obtíže náhle vzrostou, když i zevnější formu zachovánu míti chceme.“ Stoupající obtížnost překladu dle nutnosti dodržení různých aspektů originálního textu Levý demonstruje prostřednictvím Ingardenova konceptu invariant jakožto neměnných prvků díla. V originále tedy rozlišuje složky invariabilní, které mají zůstat v překladu zachovány, a variabilní, u nichž může či musí dojít k náhradě domácí analogií. Pro německou edici *Umění překladu* (1969, s. 19)⁶⁸ Levý zřejmě poprvé znázornil schéma složek podléhajících invariabilitě dle různých typů předloh a na nich demonstroval, že obtížnost překladu stoupá s tím, jak se „těžiště posouvá k invariabilitě stále nižších jazykových prvků a zároveň se často oslabuje požadavek invariability vyšších komponentů“.⁶⁹

Durdík rovněž tematizuje problematiku životnosti překladu, kterou se Levý zabývá zejména v souvislosti s mírou jazykové tvořivosti překladatele:

Na rozdíl od původního autora, který se stále jazykově vyvíjí a je jedním z těch, kteří pracují na rozvíjení národního jazyka, zůstává překladatel velmi často v zajetí těch slohových prostředků, které byly běžné v době jeho mládí, a po řadu desetiletí pak pracuje neměnným jazykem. [...] Proto překlad obvykle rychleji jazykově zastarává než dílo původní.“ (Levý 1983, s. 76–77)

Dle Durdíka (1881, s. 147) je překladatelova práce omezoována jednak tím, že se na rozdíl od původního autora jazykově tolik nevyvíjí, jednak překladatelskou tradicí, jež v překladatelově době platí. Zároveň je ale třeba připustit, že Durdíkův pohled na tuto problematiku byl ovlivněn závěrečnou fází probíhajícího národního obrození, kdy se český jazyk vyvíjel obzvláště dynamicky: „A vůbec poněvadž jazyk živý se mění, zastarává překlad z předešlého stupně a znova

⁶⁸ Ve druhém českém vydání (1983) viz s. 23. I když zde Levého pojetí invariant a variant dáváme převážně do souvislosti s Romanem Ingardenem, považujeme za důležité připomenout, že podobné myšlenky nalezneme i u Mukařovského, který nepřímo předznamenává rovněž Levého koncept překladu jako rozhodovacího procesu, když konstatuje, že „rozběr variant je pro stylistiku účinným prostředkem při hledání strukturních principů básnickova slohu; na opravách a změnách textu projeví se totiž tyto principy jakožto aktivní tendence udávající směr oprav mnohem zřetelněji než na hotovém, uzavřeném díle, kde jsou ve stavu latentním a statickým“ (Mukařovský 1930, s. 219).

⁶⁹ K překladatelsky nejsložitějším literárním formám dle Levého patří poezie a opera. Na tomto základě zároveň vysvětluje rozdíl mezi přístupem překladatele neliterárního (odborného) a literárního: „Tlumočnickovi [odbornému překladateli] např. jde o to, vytvořit si rychle použitelné šablony, literárnímu překladateli naproti tomu o ekvivalenty, které by měly co možná nejvíce společných jmenovatelů s předlohou.“ (Levý 1983, s. 21)

musí zdělán býti. [...] změní-li se básnická mluva v budoucnosti, bude nových překladů vyžadováno.“ (Ibid.) Na tomto místě Durdík – podobně jako Jungmann i Malý – zároveň zdůrazňuje význam překladové činnosti pro rozvoj národního jazyka.

Koncem 19. století byla aktuální rovněž otázka zvýšené potřeby překladů, jak dokazuje např. text Františka X. Šaldy, jenž hovoří o tom, že se v „nové době“ překládá „vytrvale“: „Není to hnutí povrchní a dočasné. Trvá delší dobu. A neklesá, naopak roste.“ (Šalda 1893, s. 193) Zároveň ale Šalda připomíná dlouhou tradici překladů v českém prostředí, zejména s ohledem na dobu obrozeneckou: „Ne že by vliv překladu byl v literatuře naší nový. Ještě žádná literatura evropská nežila tak z cizí krve jako naše.“ (Ibid.) Taktéž Šalda poukazuje na klesající kvalitu přibývajících překladových děl: „Překládají žurnalisté, neumělci, filologové nebo i nefilologové, ochotníci. Překládají ve špatném výběru, s hotovou a nespořádanou dychtivostí.“ (Ibid.) Ačkoliv tedy Levého zájem o teorii překladu bývá mnohdy vysvětlován nárůstem překladatelské činnosti po druhé světové válce, je třeba mít zároveň na paměti, že potřeba překladu a jeho zkvalitňování má v českém prostředí poměrně dlouhou tradici.

6. 3. 3 Otokar Fischer

Poměrně výrazné překryvy najdeme mezi Levého tezemi a výroky Otokara Fischera, na něž Levý několikrát odkazuje v *Umění překladu*. „Škole Fischerově“ rovněž věnuje závěrečnou sekci v první části *Českých teorií překladu*. Fischer upozorňuje nejen na potřebu výzkumu dějin překladu, ale zdůrazňuje též nutnost jeho teoretického vymezení: „O překládání bylo psáno leccos theoretického. V cizině; u nás méně. Ale právě pro nás se stává tato otázka naléhavá.“ (Fischer 1916, s. 293) Obdobně jako Levý Fischer při výzkumu překladu upřednostňuje empirickou metodu:

Dalo by se postavit leda několik axiomů, jež by bylo nutno doložit konkrétními doklady. Já volím opačnou cestu a z několika detailních úvah rád bych abstrahoval nějaké obecnější soudy, ponechávaje eventuální diskusi, aby rozhodla, pokud tyto mé zkušenosti se shodují také s jinými překladatelskými měřítky. (Ibid., s. 294)

Fischer (Ibid.) v této souvislosti hovoří o „neplodnosti jakéhokoliv dogmatismu zvláště v estetice, která nepřipouští pravidla bez výjimky, ba která jedině z výjimek – neboť každé pravé umělecké dílo jest výjimečné a singulární – chce vytvořiti normu“. Dle Fischera (1929, s. 309) „[s]amospasitelné překladatelské metody není a musíme si být vědomi, že to, co dnes a co nám se zdá samozřejmé, je podrobena přeměnám podle různosti individuální, dobové, národní“. Podobnou citaci nalezneme i u Levého:

Je možno provést rozbor typických překladatelských situací a ukázat, k jakým výsledkům mohou vést různá překladatelská řešení, ale nelze kodifikovat jednu samospasitelnou překladatelskou metodu. (Levý in autor neuveden 1956, s. 25)

V překladatelových chybách, popř. odchylkách od dobové normy, Fischer (1929, s. 309) zároveň spatřuje potenciál pro výzkum dějin překladu, podobně jako Levý (1957g, s. 202), který konstatuje, že právě překladatelovy konkretizace, popř. odchylky od předlohy, skýtají vysoký výzkumný potenciál, neboť „mohou nejlépe poučit o překladatelově umělecké metodě i o jeho názoru na překládané dílo“.

Další návaznost Levého na Fischera lze pozorovat v nahlížení překladu jako činnosti, jež se pohybuje na hranici mezi uměleckou a reprodukční. Dle Fischera (1929, s. 305) je překladatelství „pomezí činností, jež vzniká ze syntézy pudu naukového a uměleckého“. Levý této problematice v *Umění překladu* věnuje samostatnou podkapitulu „Překladatelství jako typ umění“, kterou otevírá parafrázováním této Fischerovy teze. Podobně jako Fischer zde Levý hledá paralely mezi překladatelstvím a dalšími uměními. Fischer odmítá přirovnání překladu k reprodukci uměleckých děl, neboť tyto příklady „ignorují základní fakt: Překládat básnické dílo, to znamená přenášet je do jiného materiálu, do materiálu, který si zčásti diktuje své vlastní nové podmínky a zdůvodňuje tudíž i nutné odchylky od předlohy.“ (Ibid., s. 305–306) Navrhuje proto příměr ke zpracování skladby na jiném nástroji, než pro který byla původně napsána: „Mám-li skladbu, složenou pro varhany, přednésti na houslích, musím ji přirozeně přizpůsobit změněnému účelu, resp. musím ji zahrát tak, jak by ji její původce byl složil, kdyby byl na housle pomýšlel.“ (Ibid., s. 306) Levý (1983, s. 83) za nejbližší obdobu překladatelské činnosti považuje herecké ztvárnění divadelního textu. Hudební přednes a kopie uměleckých děl zmiňuje pouze jako příklady smýšlení o povaze překladu.

Nezanedbatelnou podobnost mezi Levým a Fischerem nacházíme též v pojetí překladatelovy tvořivosti. Levý hlavní rozdíl mezi překladatelem „tvůrcím“ a překladatelem „mechanickým“ vidí v tom, že „překladatel tvůrčí si na cestě mezi originálem a překladem představí skutečnosti, o nichž píše, tj. proniká za text k postavám, situacím a ideám, kdežto překladatel netvůrčí mechanicky vnímá jen text a překládá jen slova“ (Ibid., s. 55). Podobně Fischer (1937, s. 320) uvažuje nad tím, zda již originální báseň není „transformací čehosi původně nevysloveného, málem nevyslovitelného, do formy vyslovené a tím determinované, zúžené“. Pro překlad z toho dle Fischera (Ibid., s. 322) plyne potřeba

přeložit si slovo, které k nám hovoří z hotového výtvaru, nazpět do stadia prenatalního, v němž ještě nebylo oděno slovem určité řeči; a z toho tajemného stadia, z něhož svou báseň ‚přeložil‘ básník originálu, přeložit ji znovu – do jazyka, jenž je naší mateřštinou.

Obdobně i Levý (1983, s. 55) navrhuje rozšířit psychologický proces překladu z dvojčlenného řetězce „text originálu => text překladu“ na trojčlenný: „text originálu => představovaná skutečnost => text překladu“, neboť rekonstrukci skutečnosti považuje za stěžejní pro správné pochopení originálního textu.

6. 4 Český strukturalismus

Jako svébytný směr se strukturalismus v českém kontextu začíná rozvíjet od 20. let 20. století, částečně coby polemická reakce na pozitivistické metody druhé poloviny 19. století, pro něž bylo charakteristické bezkontextové zkoumání literárních děl. Hlavním centrem českého strukturalismu se stal Pražský lingvistický kroužek (PLK)⁷⁰, jež v roce 1926 založila skupina „svobodných umělců, kteří bojovali na vědecké mezinárodní úrovni pro správnější spojení jazykozpytného a estetického bádání“ (Trnka in Osolobě 2002, s. 238). Vývoj českého strukturalismu byl rovněž ovlivněn setkáváním zakladatelů PLK s ruskými badateli⁷¹, kteří přicházeli do Prahy ještě v době existence tzv. ruské formální školy. Tímto pojmem se označovalo několik lingvistických a literárněvědných směrů, jejichž společným jmenovatelem bylo prudké oddělování formy jakožto hlavní složky uměleckého díla od obsahu, který zase dominoval jakémukoliv sdělovacímu projevu. (Grygar 1999, s. 13)⁷²

Ztotožňování českého strukturalismu s ruským formalismem, které se v odborných kruzích objevuje od vzniku PLK až dodnes, však, jak připomíná Matějka (2014, s. 17), nelze považovat za relevantní již proto, že zástupci PLK v mnoha ohledech kritizovali formalismus stejně jako jeho nejhlasitější odpůrci v Rusku. Vliv formalismu můžeme patrně pozorovat pouze během první vývojové etapy českého strukturalismu, kdy jeho hlavní náplň tvořil textový rozbor. Ve druhé fázi již tento přístup značně ustoupil sociokulturnímu, historickému a sémiotickému aspektu. Zejména sémiotika tak poskytla pražským teoretikům východisko pro překonání toho, co Jakobson začal nazývat „dětskými nemocemi ruského formalismu“ (Ibid., s. 22). Zároveň je

⁷⁰ Dle Lešky (1999, s. 201) je přívlastek „lingvistický“ v označení PLK limitující, neboť se jeho členové již od začátku nezabývali pouze lingvistikou.

⁷¹ Zejména Roman Jakobson, Nikolaj Trubeckoj, Sergej Karcevskij, Boris Tomaševskij a Pjotr Bogatyrev.

⁷² Nehledě na některé poměrně nadčasové postuláty bývá ruský formalismus dodnes stavěn do těsné souvislosti se sovětskou politickou rétorikou a následujícím kultem stalinismu, jehož propagátorem se mimo jiné stal i tehdejší Svaz sovětských spisovatelů. Jak uvádí Clark (2017, s. 139), překladatelství bývá se sovětskou ideologií spojováno ještě silněji než např. formální lingvistika, neboť překlady hrály klíčovou roli v šíření socialistických a komunistických myšlenek do dalších jazyků a kultur.

třeba připomenout, že toto teoretické i metodologické ovlivňování bylo oboustranné a vyplývalo z přirozené interdisciplinární spolupráce.⁷³ Čeští badatelé se v ruské škole inspirovali zejména některými metodologickými podněty, ruští lingvisté si naopak rozšířili badatelský repertoár, a mohli tak své poznatky uplatňovat nejen v lingvistice, ale i dalších disciplínách, jež český strukturalismus zahrnoval.

Jak konstatuje Jettmarová (2016, s. 95), Jiří Levý bývá často v odborných kruzích označován za pokračovatele ruského formalismu. Za jeden z důvodů tohoto mylného zařazení Jettmarová považuje formalistické zakotvení konceptů Romana Jakobsona. Zároveň ale dodává, že i Jakobson v době, kdy publikoval své dva nejznámější články o překladu, „On Linguistic Aspects of Translation“ (1959) a „Linguistics and Poetics“ (1960), již nepatřil k ruským formalistům, protože skoro 20 let předtím tvořil v kontextu českého strukturalismu. Kvůli zaměňování s ruským formalismem, západním deskriptivním pozitivismem a francouzským strukturalismem bývá český strukturalismus v mainstreamové translatologii rovněž celkově označován za překonaný.

Nesprávnou interpretaci Levého teoreticko-metodologických východisek Jettmarová (Ibid.) zároveň považuje za jeden z důvodů poměrně nízké obeznamenosti s jeho dílem v zahraniční translatologii, i když Levého práce k teorii překladu vznikaly téměř současně s teoretickými tezemi Georga Mounina, Johna Catforda a Eugena Nidy. K dalším příčinám poměrně nízkého dobového povědomí o Levého díle v mezinárodním měřítku lze počítat nezařaditelnost jeho teorie do řady distingovaných pragmatických obrátů v translatologii, dále pak skutečnost, že většina Levého stěžejních prací vychází ze situace minoritního literárního a jazykového kontextu. Podobně Doležel (2013, s. 269) upozorňuje na to, že „kdyby teoretické úvahy Mukařovského a jiných českých literárních vědců byly založeny na rozbořech děl ‚velké‘ literatury [...] nebo jimi doloženy, česká poetika by byla mezinárodně daleko více přístupná, a tudíž také mnohem známější a vlivnější“. Rovněž nelze v souvislosti s Levého recepcí opomenout dobovou politickou situaci, která výrazně omezovala navazování zahraničních kontaktů a šíření myšlenek do mezinárodního prostředí.

⁷³ „Naši pracovní symbiózu s mladými badateli ruskými uvádějí někdy ti, kdo nám nepřejí, za důkaz pro tvrzení, že naše práce není nic jiného než česká aplikace ruských směrů jazykozpytných a literárně vědeckých. Nebylo by to nic, co by zasluhovalo výtky, i kdyby to bylo úplně pravda, neboť vývoj vědeckého bádání na celém světě se děje z velké části vždycky tím, že se dále rozvádějí a nově uplatňují metody a myšlenky odjinud přijaté, a zejména vědecká práce byla dosud až na vzácné výjimky pouze více nebo méně samostatnými margináliemi psanými na okraj vědeckého vývoje určovaného průkopnickou cizinou.“ (Mukařovský in Čermák 2012, s. 448)

6. 4. 1 Rysy českého strukturalismu v Levého teorii

V následujících podkapitolách nastíníme návaznost Levého tezí o překladu na ústřední postuláty českého strukturalismu. Vyjdeme při tom zejména z výroků Jana Mukařovského, neboť jej považujeme za jednoho z průkopníků tohoto směru a odkazy na jeho dílo hojně nacházíme v Levého publikacích.⁷⁴ Ačkoliv vybrané postuláty ohraničujeme samostatnými podkapitolami, uvědomujeme si, že se nacházejí ve vzájemné dynamické souhře, jež je sama o sobě jednou z nejvýznačnějších vlastností českého strukturalismu. Zároveň je nutné mít na paměti, že Levý ke strukturalistickým pojmům a tezím ve svém díle neodkazuje explicitně, což má dle Svobody (2023, s. 34) nejméně dvě hlavní vysvětlení. Prvním z nich je předpoklad, že Levý strukturalismus považoval za samozřejmý kontext, tedy nutnou součást čtenářovy znalosti. Druhá příčina se zakládá na tom, že během období Levého publikační aktivity byl strukturalismus z ideologického hlediska v nelibosti, a přímo k němu odkazovat tedy nebylo záhodno. Právě proto dle Svobody (Ibid.) dnes čtení Levého díla vyžaduje znalost jakéhosi „strukturalistického minima“, jež se snažíme částečně zprostředkovat v následujících podkapitolách paralelně s ukázkou strukturalistických stop v Levého teorii.

6. 4. 1. 1 Dynamičnost struktury

„Podle našeho pojetí může být pokládán za strukturu jen takový soubor složek, jehož vnitřní rovnováha se bez ustání porušuje i znovu vytváří a jehož jednota se nám proto jeví jako soubor dialektických protikladů.“ (Mukařovský 1946, s. 27) Vnímání struktury jako pohyblivé a proměnlivé entity dalo pražským strukturalistům možnost překlenout ostré rozlišení řady dualit, především binárního oddělení obsahu⁷⁵ a formy:

Všechny složky tradičně nazývané formálními jsou tedy v uměleckém díle nositeli významů, částečnými znaky. A zase naopak, složky nazývané zpravidla obsahovými (tematickými) jsou svou povahou také jen znaky, které nabývají plného významu teprve v kontextu uměleckého díla. (Ibid., s. 33)

⁷⁴ Ve druhém českém vydání *Umění překladu* (1983) Levý na Mukařovského odkazuje minimálně jedenáctkrát, a to zejména v souvislosti s charakteristikou českého verše. Do bibliografie uvedl Mukařovského publikace *Kapitoly z české poetiky I a II*. Ve sborníku *Bude literární věda exaktní vědou?* se odkaz na Mukařovského objevuje nejméně sedmkrát.

⁷⁵ Pražští strukturalisté obecně dávali před termínem „obsah“ přednost termínu „význam“, protože význam primárně neevokuje tradiční dělení díla na dvě části: obsah (téma a ideu díla) a formu (jazykové vyjádření a kompozici). (Grygar 1999, s. 211) V Levého díle se paralelně vyskytují oba pojmy, avšak „obsah“ je spíše předmětem pasáží, kde je naznačen jeho vztah k formě.

Formánková (1964, bez paginace) za významnou přednost Levého teoretického pojetí považuje skutečnost, že „[v]šechny složky chápe dynamicky, v jejich vzájemných vztazích, překlad posuzuje jako umělecké dílo, vymezuje náležité místo jazykové stránce a hodnotí ji vždy vzhledem k dílu jako celku v nejširším smyslu“. Levého přístup k literárnímu dílu „jako k účelné, bohatými vztahy prostoupené struktuře“ zdůrazňuje také Červenka (1963, s. 5). Tuto kvalitu považuje za fundamentální přednost moderního uvažování o jazyce i literatuře a její efektivní uplatnění spatřuje právě v překladatelské teorii jakožto směsici různých metodologií a disciplín.

Dynamické pojetí struktury se u Levého výrazně projevuje též v koncepci dualit, které sice formálně vyjadřují protiklady, avšak při konkrétní aplikaci působí jako dynamická jednota. Kritika ostrého rozhraničení obsahu a formy je patrná např. v Levého hodnocení teoreticko-metodologických přístupů k literární analýze ve Spojených státech během druhé poloviny 20. století. Snaha zkoumat sémantický obsah odděleně od formy se dle Levého (1963a, bez paginace) rovná přehlížení formy jako irelevantní složky, neboť „souvztažnost ‚obsahu‘ a ‚formy‘ je v krásné literatuře těsnější než vztah jazykové formy a jejího významu“. Celostní přístup k výzkumu literárního díla Levý zdůrazňuje rovněž na poli versologie, když v recenzi Hrabáková *Úvodu do teorie verše* poukazuje na to, že autor zde „nezkoumá jednotlivé složky verše izolovaně, nýbrž v jejich vzájemných vztazích, celý komplex prosodických prostředků vidí ve vztahu k výstavbě ideové, celé dílo pak ve vztahu k vývoji literárnímu i ke společenské situaci“ (Levý 1957c, s. 346).

Dle Mukařovského (1940, 1941, s. 11), „[s]trukturní celek znamená každou ze svých částí, a naopak znamená každá z těchto částí právě tento a ne jiný celek“. Obdobně i Levý k dynamice formy a obsahu doplňuje dynamiku dvojic celek vs. část a obecné vs. jedinečné. V adekvátním⁷⁶ překladu musejí být dle Levého dodržena kritéria obsahu, celku a obecného, zároveň však nelze potlačit ani jejich opačnou stranu, obzvlášť pokud přechází ve svůj protiklad: „[F]ormu je nutno zachovat tam, kde je nositelem významové (stylistické, expresivní) hodnoty, jednotlivost tam, kde je součástí hodnoty obecnější, tj. národní a dobové specifičnosti.“ (Levý 1983, s. 134–135) Sjednocení částí ve prospěch celku, a tedy užití substituce v překladu, Levý (Ibid., s. 128) navrhuje tehdy, když se hodnota celku nerovná součtu jeho částí.

Částečný odklon od systémového hlediska českého strukturalismu se projevuje v některých Levého pracích k integraci metod exaktních věd do literárněvědného výzkumu. Ve studii „Bude literární věda exaktní vědou?“ Levý tradici strukturalistického chápání literárního díla považuje

⁷⁶ Pojem „adekvátní“ překlad Levý používá ve smyslu kvalitního, funkčně ekvivalentního překladu.

za jeden ze zdrojů skepse vůči využití metod teorie informace při analýze literárních textů, neboť z českého strukturalismu pramení zvyk „považovat hledisko systémové za nadřazené lineárnímu a považovat za primitivismus a krok zpět jakýkoliv rozklad ‚celku díla‘ do tvarů nižšího dimenzionálního řádu, např. do lineárních posloupností“ (Levý 1971a, s. 13). Dle Levého však právě tyto analytické přístupy exaktních věd mohou zajistit přesnější výzkumné výsledky:

Tento analytický přístup odpovídá víceméně postupu, jakým ve skutečnosti dílo vzniká, a hlavně, jak je vnímáno. Dílo totiž vnímáme po časové ose, nikoli „jako celek“ (zvláště pokud jde o tzv. časová umění, k nimž vedle hudby, divadla a filmu patří také literatura); a proto v této teorii nabývá významu pojem textu. [...] Teorie informace tedy nevidí dílo jako statický systém, jehož vnitřní relace je možno pozorovat z různých perspektiv, ale jako v čase se realizující uspořádání prvků, jež je výsledkem selekční a kombinační činnosti autora a které je zároveň nositelem jisté informace, kterou příjemce dekóduje s některými změnami danými především rozdílem mezi kódem autora a čtenáře. (Ibid., s. 13–14)

6. 4. 1. 2 Komunikační charakter uměleckého díla

Mukařovský (1940, 1941, s. 14) označuje umělecké dílo za znak „prostředkující mezi umělcem a vnímatelem“. Toto pojetí z umění ve strukturalismu činí fakt sémiotický a umožňuje propojení lingvistiky jakožto nejpropracovanější disciplíny o znaku s literární vědou. O literatuře jakožto „specifické formě sdělování“ hovoří i Levý (1971a, s. 36), jenž proces realizace díla mezi autorem a vnímatelem zobrazuje pomocí trojčlenného komunikačního řetězce, který pak rozšiřuje pro překlad.

Mukařovský rozlišuje jednak dílo-věc (artefakt)⁷⁷, jednak dílo jako estetický objekt. Dílo-věc charakterizuje jako dílo ve své materiální podstatě, tedy vnějškový symbol, jenž zaručuje existenci díla v prostoru a čase, zatímco estetický objekt je předmětem vnímání a realizuje se jako význam:

Dílo věc funguje tedy pouze jako vnějškový symbol (značitel, signifiant podle terminologie Saussurovy), kterému odpovídá v kolektivním vědomí určitý význam (jemuž občas říkáme „estetický objekt“), daný tím, co mají společného subjektivní stavy vědomí, vyvolané dílem-věcí u členů určité kolektivity. Estetickým objektem se dílo stává až ve chvíli, kdy vstoupí do interakce se svým vnímatelem a začne být interpretováno. (Mukařovský 1934b, s. 209)

Mukařovského dichotomii díla-věci a estetického objektu můžeme částečně pozorovat v Levého pojmech „text díla“ a „dílo v užším slova smyslu“. Text díla je v Levého pojetí

⁷⁷ Dílo-věc je novější termín, který se poprvé objevuje v Mukařovského studii „Umění jako sémiologický fakt“ z roku 1934. Termín „artefakt“ Mukařovský převzal z výtvarného umění. (Grygar 1999, s. 179)

statický materiál originálu, popř. překladu, který se začíná společensky realizovat teprve tehdy, když je čten: „Dílo se čtenáři i překladateli dostává do rukou v podobě textu a při vnímání funguje text jako objektivní materiál, který je přetvářen subjektem vnímatele, čtenáře. Tak vzniká čtenářská konkretizace.“ (Levý 1983, s. 47) Text díla Levý též označuje jako „technický prostředek“, „kanál“, kterým se informace dostává k příjemci. Koncept díla v užším slova smyslu je naproti tomu mnohem komplexnější, neboť zahrnuje celou sémantickou hodnotu díla, již příjemce odkrývá v průběhu recepce. Na rozdíl od textu díla představuje dynamickou synergii obsahu a formy: „Nevystačíme zde s protikladem obsahu a formy, protože ‚dílo v užším slova smyslu‘ není jen obsah, ale ‚zformovaný obsah‘.“ (Ibid., s. 45)

Mukařovský rovněž hovoří o vztahu uměleckého díla (znaku) k označované skutečnosti. Upozorňuje, že „komunikativní vztah mezi uměleckým dílem a označovanou věcí nemá existenciální význam, a to ani v případě, kdy něco tvrdí a klade“ (Mukařovský 1934b, s. 212). Zároveň zde dodává, že „[n]a syžet uměleckého díla nelze klást požadavek jeho dokumentární autentičnosti, pokud je hodnotíme jako umělecký výtvar“. Podobně Levý vysvětluje rozdíl mezi objektivní skutečností a skutečností díla:

Je třeba odlišovat objektivní skutečnost od skutečnosti díla, fakt životní od faktu uměleckého: jiný byl Řím Caesarův a jiný je Řím Shakespearův. Skutečností uměleckého díla je nikoli skutečnost objektivní, ale skutečnost přetvořená autorem, a tu se má také snažit vystihnout překladatel. (Levý in autor neuveden 1955, s. 8)⁷⁸

6. 4. 1. 3 Dobová proměnlivost estetických norem⁷⁹

Mukařovský normu odlišuje od kodifikace, neztotožňuje ji tedy s pravidlem a hovoří o ní jako o regulujícím energetickém principu. S dynamikou estetické normy uvádí do souvislosti její dobovou a společenskou proměnlivost: „Každá norma se mění již tím, že je stále znovu aplikována a musí se přizpůsobovat novým úkolům, které z praxe vycházejí.“ (Mukařovský 1936a, s. 29) Stávající estetická norma je dle Mukařovského neustále porušována, ale zároveň se účastní tzv. koloběhu estetických norem. Stará norma tedy ve strukturalistickém pojetí nezaniká úplně, ale je pouze v různé míře překryta novějšími normami, aby se v jiném

⁷⁸ Tato pasáž kromě jiného dokládá, že některé své zásadní teoretické teze Levý vyslovil již v 50. letech a posléze je integroval do *Umění překladu*. Citovaný úryvek se v publikaci nachází na straně 18 (1963c).

⁷⁹ Pro účely této kapitoly diachronní složku strukturalistické metodologie vykládáme převážně na příkladu estetické normy. Je nutné však zároveň připomenout, že spojení synchronie a diachronie vychází z dynamičnosti celé struktury a zasahuje do všech strukturalistických konceptů: „Dynamičnost umělecké struktury má původ v tom, že jedna část jejích složek zachovává pokaždé stav daný konvencemi nejbližší minulosti, kdežto druhá tento stav přetváří; tím vzniká napětí, vyžadující si vyrovnání, tj. nové, další změny umělecké struktury.“ (Mukařovský 1940, 1941, s. 13)

historickém a společenském kontextu opět aktualizovala, tedy dostala z periferie do centra estetického dění. Nové normy se rovněž mohou vrstvit vedle norem již pevně etablovaných, čímž vzniká paralelismus, popř. konkurence dvou nebo více estetických norem.

Živé umělecké dílo vždy osciluje mezi minulým a budoucím stavem estetické normy: přítomnost, pod jejímž zorným úhlem je vnímáme, je pociťována jako napětí mezi normou minulou a jejím porušením, určeným k tomu, aby se stalo součástí normy budoucí. (Ibid., s. 33)

Obdobně Levý normu považuje za kategorii historickou a nahlíží ji dialekticky, v souladu se strukturalistickou teorií. Dle Levého (1964a, s. 18) „umělecké dílo není neměnná formulka, ale živý soubor možností, který se vyvíjí svou společenskou realizací a obrozuje stykem s novou skutečností a novým čtenářem“.

Pro účely analýzy recepce díla či překladu Levý (1971a, s. 105) navrhuje segmentaci estetické normy na jednotlivé složky – normémy –, jež působí v dialektické souhře s estetickou normou jakožto strukturou. Normémům přisuzuje tři formy realizace estetické normy: pozitivní (je přijímána), negativní (je negována) a neexistující (dobová estetika je vůči ní indiferentní). Spojováním normémů pak vznikají syntagmata – dílčí estetické normy, jež se neustále obměňují. Normémy proto Levý považuje za faktory zajišťující proměnlivost estetické normy jakožto dynamické struktury. Zohlednění dialektiky norem Levý (1956c, s. 298) pokládá za směrodatné pro hledání i posuzování překladatelských řešení, neboť některá z nich mohou mít přesah do překladové teorie a praxe v různých časových obdobích. Jak zdůrazňuje v předmluvě k *Českým teoriím překladu*, výrazem „teorie“ zde rozumí právě formulace překladových norem v různých historických úsecích. (Levý 1957b, s. 5–6)

V teorii překladu Levý operuje převážně se dvěma okruhy norem, které by se daly označit za: 1) společensko-historické a 2) překladatelské. První typ nejčastěji ukazuje na dichotomii normy romantické (doslovný překlad) vs. klasicistní (adaptační metoda). Rozpor mezi těmito dvěma stanovisky označuje za hybnou sílu postupného tříbení překladatelských metod (Levý 1983, s. 111).⁸⁰ Proti poměrně ostrému rozhraničení společensko-historických norem staví dynamickou jednotu dvou překladatelských norem: normu reprodukční, tedy „požadavek věrnosti, výstižnosti“, a normu uměleckosti, tedy „požadavek krásy“. Obě překladatelské normy se propojují v nejvyšším kritériu, jímž je zachování ideově estetické hodnoty originálu (Ibid., s. 86).

⁸⁰ Konkrétní dopady romantické a klasicistní normy na překlad Levý schematicky znázornil např. ve studii „Geneze a recepce literárního díla“ (1971a, s. 105).

Dynamičnost estetické normy ve strukturalismu stírá preskriptivní rysy – dílo se neposuzuje absolutně, ale vždy dle norem zabudovaných ve vnímatelově mysli a v kolektivním vědomí dané společnosti. Mukařovského teorie na první pohled směřuje k paradoxu estetických norem: „[T]vůrčí praxe se nemůže rozvíjet ani v neohrazeném prostoru, kde je ‚vše dovoleno‘, ale ani ji nelze spoutat přesnými pravidly nebo vzory.“ (Mukařovský in Grygar 1999, s. 144) Tento paradox je však vysvětlitelný právě dialektikou estetické normy: „Norma tudíž, ač směřuje k platnosti neomezené, omezuje se zároveň sama tímto směřováním.“ (Mukařovský 1936a, s. 26) Podobně jako český strukturalismus, ani Levého teorie překladu není primárně preskriptivní. Již proto, že Levý svá konstatování a hodnocení formuluje na základě konkrétních překladových ukázek a s přihlédnutím k dějinným obdobím jejich vzniku, lze v nenormativním rázu jeho přístupu hledat částečnou návaznost na strukturalistické pojetí estetické normy. Ačkoliv je Levého metoda převážně deskriptivní, jeho rétorika může místy, jak upozorňuje Svoboda (2023, s. 37–38), vyznívat poměrně autoritativně, až kriticky. Jako konkrétní doklad tohoto postřehu Svoboda mimo jiné uvádí vazbu „překladatel musí“, jež se v *Umění překladu* (1963c) objevuje nejméně osmkrát.

6. 4. 1. 4 Zřetel k širšímu kontextu a diskurzu

Strukturalistická teorie vychází z předpokladu, že stejně jako je člověk členem dobového společenství, i umělecké dílo se jakožto lidský výtvor pevně pojí se společenským kontextem doby, ve které vzniká a působí.⁸¹ Právě svým sociálním zakotvením se umělecká struktura dle Mukařovského (1945, s. 46) liší od struktury biologické. Společenská složka je ve strukturalismu tak výrazná rovněž proto, že jeho podstatu netvoří individuální umělecká díla, ale soubor estetických zvyklostí a norem, jež jsou obsahem kolektivního vědomí, tedy faktu sociálního. Dle Mukařovského (in Chvatík 2001, s. 164) je „vývoj literatury nesen vývojem společnosti jako řeka řečištěm“.

„Nesmíme nakonec pominout beze zmínky ani vzájemné vztahy mezi uměními národů různých, tak např. vztahy mezi jednotlivými národními literaturami.“ (Mukařovský 1946, s. 27) Důležitost širokého společenského, literárního a kulturního kontextu pro vnímání literárního díla Mukařovský zdůrazňuje už v recenzi Šklovského *Teorie prózy*, čímž de facto předesílá myšlenku překladu jako součásti diskurzu, která se v 70. letech 20. století stala jedním

⁸¹ V dějinách estetiky se analýza vztahu díla a jeho tvůrce pohybovala mezi dvěma póly: 1) dílo bylo chápáno jako odraz tvůrce, který prostřednictvím díla ovlivňuje vnímatele (ruská teorie odrazu); 2) dílo bylo pojímáno jako autonomní a imanentní entita. Dvojstranný model díla, v němž z jedné strany stojí tvůrce a z druhé vnímatel, byl až inovací PLK. (Winner 2014, s. 155)

z nejnápadnějších postulátů telavivské polysystémové teorie. Mukařovský (1934a, s. 506) v recenzi konstatuje, že

[...] „způsob tkaní“ je sice i dnes středem zájmu, ale je zároveň již jasno, že nelze odmýšlet ani „situaci na světovém bavlnářském trhu“, ježto vývoj tkaní – i ve smyslu neobrazném – je řízen nejen rozvojem tkalcovské techniky (vnitřní zákonitostí vyvíjející se řady), ale současně i potřebami trhu, poptávkou a nabídkou; o literatuře platí mutatis mutandis totéž.

Fungování překladu jako součásti diskurzu Levý v *Umění překladu* věnuje zejména podkapitulu „Překlad jako problém literárněhistorický“, kde rozšiřuje teze, které předtím publikoval v článku „K práci v dějinách českého překladu“ (1957g). Hlavním tématem je zde vzájemné jazykové, stylistické i žánrové ovlivňování literatur prostřednictvím překladů. Zjišťování literárního a společenského kontextu Levý považuje za neoddelitelnou součást analýzy překladu, kterou pokládá za obtížnější ve srovnání s analýzou originálního díla, neboť podobu překladu utvářela kromě překladatele též redakce časopisu, nakladatelství, anebo do ní zasahovali jiní „upravovatelé“⁸². Hodnocení diskurzu překladových děl Levý rovněž provádí např. v článku „Překladatelství v USA“ (1966d), kde zároveň mapuje tamní zájem o překlady z jednotlivých jazyků na pozadí situace v Československu.

Mukařovský v souvislosti s Čapkovými překlady francouzské poezie⁸³ hovoří o překladu jako o nejučinnějším prostředku obohacování národní literatury, neboť „při hledání a nalézání ekvivalentu pro cizí text se jako vedlejší produkt objeví přetvoření domácí básnické struktury, které mohlo být i mimo záměr překladatelův a jeho zorné pole“ (Mukařovský 1936b, s. 300). I Levý překlad považuje za integrální součást literárního vývoje, když např. ve studii „Bude teorie překladu užitečná překladatelům?“ konstatuje, že „[z] hlediska každé národní literatury je překlad rozlišujícím činitelem, neboť přidává k rodným, autochtonním stylům a způsobům myšlení impulsy odvozené např. od Hemingwaye, Faulknera nebo Ionesca, [...]“ (Levý 1971a, s. 156).⁸⁴ Návaznost na Mukařovského lze dále hledat v Levého pracích k dějinám myšlení o překladu, i když zde, jak bylo ukázáno výše, navazuje primárně na myšlenky Otokara Fischera.

⁸² Dle Svobody (2020, s. 193) je pravděpodobné, že jinými upravovateli jsou míněni mimo jiné cenzori.

⁸³ Levého a Mukařovského výzkum Čapkových překladů podrobněji popisujeme v následujícím oddílu této kapitoly (Role individua v umění).

⁸⁴ I zde však, podobně jako v *Umění překladu*, Levý zároveň doplňuje poznámku o unifikujícím dopadu překladatelství na světovou literaturu.

6. 4. 1. 5 Role individua v umění

Ve všech svých podobách má umění mnoho podobného s nepřetržitým dialogem, jehož účastníky se jeví z jedné strany všichni, kdo postupně vytvářejí umělecká díla, z druhé strany pak ti, kdo jsou vnímáři těchto děl. (Mukařovský 1937, s. 255)

Společenský aspekt v českém strukturalismu zahrnuje všechny tři složky umělecké struktury: autora, dílo a vnímátele. Dle strukturalistické teorie je umělec členem společnosti a ta utváří jeho osobnost, jež se posléze promítá do díla. Zároveň autor vždy tvoří pro někoho, tedy pro vnímátele. Činí tak i v situacích, kdy nemůže počítat s jasně vymezeným publikem – představuje si jej pak alespoň potenciálně. „Jsou-li případy, kdy umělec publikum výslovně odmítal, bylo to jen proto, že si žádal publika jiného, a to buď budoucího (Stendhal), nebo pomyslného (symbolisté).“ (Mukařovský in Grygar 1999, s. 52) Na druhé straně umělecké struktury stojí individuální nebo kolektivní vnímátel, jenž je opět utvářen vlivy společnosti, ve které žije a z jejíhož hlediska dílo recipuje.⁸⁵

O důležitosti zohlednění autorovy osobnosti při výzkumu literárního díla lze u Levého usuzovat již z rozsahu této tematiky v celkovém diskurzu jeho publikací. Vliv dobového kontextu na osobnost tvůrce a jeho dílo poměrně podrobně popisuje v pracích zabývajících se životem a literární činností jednotlivých básníků a dramatiků (zejména Williama Shakespeara, Bena Jonsona, Williama Blaka, Walta Whitmana a T. S. Eliota).⁸⁶ Pozornost Levý věnuje i společenským východiskům vnímátele, tedy zejména čtenáře. Souhlasí s Mukařovského tezí o tom, že autor vždy tvoří „pro někoho“, autora však častěji nahrazuje překladatelem. Právě uvědomění recipientova kulturně-společenského kontextu tvoří v Levého pojetí jedno z nejsilnějších kritérií pro výběr překladatelských řešení a metod. Protože se překlad realizuje teprve tehdy, kdy je čten, musí překladatel vždy „počítat se čtenářem, pro kterého překládá“ (Levý 1983, s. 50).

⁸⁵ Ve třetí, závěrečné fázi vývoje českého strukturalismu však toto rozdělení částečně ztrácí relevanci, neboť Mukařovský (1940, 1941, s. 15) propracovává novou koncepci individua ve vývoji umění a jako individuálního vnímátele označuje i skupinu jedinců, tedy uměleckou školu, generaci, nebo dokonce národ.

⁸⁶ Ve studii „K podstatě básnické metody Walta Whitmana“ Levý (1971a, s. 387) explicitně konstatuje, že „spojitost mezi uměleckým dílem a jeho dobou nejsou jen v přímých odkazech k soudobým událostem a problémům, ale že jsou daleko hlubší souvislosti právě mezi základními zákonitostmi autorova myšlení a jeho historickou epochou“. Vliv společensko-historických okolností na autorovu tvorbu Levý tematizuje rovněž ve studii „Čapkův Loupežník a Shakespeare“ (1971a, s. 327): „Jsou díla, která jejich autor poslal do světa v podobě, na níž jsou ještě patrné stopy různých a mnohdy různorodých sil, jež působily při jejich vzniku, protože záměry a prostředky, které byly autorovi materiálem, nebyly ohlazeny do jedné koncepce.“ Jako další příklad uvedme studii „Ben Jonson – jeho doba a dílo“ (1956b), jejímž cílem dle Levého (1956b, s. 5) „nebude objevovat nové faktické detaily, ale pokusit se z toho, co můžeme zjistit o Jonsonově vztahu k době, ve které žil, vyložit jeho ideový a umělecký vývoj a jeho členění“.

Subjekt překladatele Levý posuzuje ze dvou hlavních hledisek: 1) překladatel jako vnímatel originálu a 2) překladatel jako autor „nového“ díla. Ačkoliv se překladatel od prostého čtenáře liší požadavkem jednotného interpretačního stanoviska, neubrání se dle Levého vložení do překladu těch prvků, jimiž je jako osobnost formován v kontextu své doby, kultury a společnosti. Tyto subjektivní zásahy jsou omezeny podmínkou zachování ideově estetické hodnoty díla, její porušení ale zároveň může mít dočasnou společenskou funkci.⁸⁷ Stejně jako autor, i překladatel dle Levého prochází vývojem:

Většina prací se ale snaží jednotně charakterizovat překladatelské dílo jednoho autora, přehlízejí, že i překladatel prošel více či méně jasným vývojem – že se někdy měnil jeho styl, dovednost, překladatelská estetika i názor na překládanou literaturu. (Levý 1957g, s. 204)

Společenská východiska překladatele Levý (1971a, s. 87) zároveň propojuje s psychologickými aspekty jeho konání. Pro vymezení pragmatiky překladatelovy práce zavádí koncept tzv. maxminimové strategie, při které překladatel „volí ze škály možností tu, která slibuje při minimálním úsilí maximální efekt“, aby dosáhl „optimálního řešení“. Podobně Levý zkoumá strukturu překladatelovy lingvistické paměti jakožto subjektivní instrukce pro výběr překladových řešení. Na základě výsledků experimentů Levý hovoří o tendenci překladatele vybírat ze skupiny skorosynonym to nejobecnější slovo:

Proto je pak špatný překladatelský styl tak bezbarvý, všeobecný, nekonkrétní. Slova významově nejobecnější jsou totiž obyčejně v jazyku nejčastější a v naší paměti jsou zřejmě skupiny skorosynonym uloženy podle frekvence, takže jako první se vybaví slovo nejfrekventovanější. (Ibid., s. 76)

Zároveň Levý i Mukařovský tematizují koncept kongeniálního překladu.⁸⁸ Mukařovský (1936b, s. 302) s odkazem na Nezvala konstatuje, že výsledkem Čapkova překladatelského úsilí byla „čistá, zdánlivě bezpříznaká ‚samozřejmost‘ básnického výrazu“. Obdobně Levý ve studii „Čapkovy překlady ve vývoji českého překladatelství a českého verše“ (poprvé publikována roku 1957) poukazuje na společné rysy originální tvorby Čapka a Apollinaira, které zároveň považuje za klíčové pro tak zdařilé zachování hodnot originálu v Čapkově překladu: „Mezi

⁸⁷ „Prosazuje-li překladatel ve své práci vlastní ideu proti ideji díla, navrhuje na původní význam nový výklad, vytváří jinotaj. Taková aktualizace může mít důležitou a účinnou společenskou funkci v omezeném časovém úseku, kdy jinotaj byl zbraní politického boje (srov. Koptová Ptáčníka Ané), ale nelze ji pokládat za plně realistický překlad.“ (Levý 1983, s. 63)

⁸⁸ „Tyto překlady, činící středem svého zájmu co možná přesné vystižení básnické struktury cizí, vyskytují se – již pro tuto svou povahu – často v obdobích, kdy domácí básnická struktura není ve stavu jednoznačné určitosti a kdy nastává naléhavá potřeba řešení, popř. dořešení jistých básnických problémů.“ (Mukařovský 1936b, s. 301)

českým prozaikem a francouzským básníkem jsou některé typologické příbuznosti („kongeniálnost“), na něž nebylo dosud poukázáno, ale které snad také již vycítil sám Čapek.“ (Levý 1971a, s. 228) Zároveň se zde Levý odvolává na Mukařovského stat' z roku 1939 a konstatuje, že Mukařovského charakteristika Čapkova prozaického a dramatického díla se „v základních bodech překvapivě shoduje“ s Čapkovým popisem Apollinairova díla, jenž vyšel roku 1914. (Ibid.)

6. 4. 2 Východiska Levého tezí a překladatelsky orientované studie prvních pražských strukturalistů

Ačkoliv jsme v úvodu této kapitoly uváděli nárůst překladatelské činnosti po druhé světové válce jako jedno z hlavních situačních východisek Levého badatelského zamření, považujeme za důležité připomenout, že teoretický zájem o překlad byl poměrně rozšířený již v pracích prvních pražských strukturalistů.

Důležitost překladů pro mezikulturní obohacování tematizuje např. Vilém Mathesius ve studii „O problémech českého překladatelství“ (1913), kterou Levý (1983, s. 25) cituje v *Umění překlada* při popisu funkčního hlediska. Dle Mathesia (1913, s. 807) by cíl překladu neměl vycházet z filologické věrnosti, ale z dodržení uměleckého účinku díla: „Pamatujme, že rovnice mezi překladem a originálem se počítá veličinami uměleckými, a ne filologickými.“

Levého návaznost na Mathesia je patrná rovněž v přístupu k převodu nářečí. Mathesius ukazuje negativní příklad náhrady „krajinného nářečí krajinným“ na překladu Aristofanovy hry, kde jedna z athénských hrdinek mluví slovensky: „Jaký rozpor v asociacích, vyvolávaných v nás představou dorské řečnice v Aristofanových Athénách, a dechem Pováží, který vane z plnozvučných tvarů dnešní slovenštiny.“ (Ibid., s. 808) Podobně dle Levého není možné českými jazykovými prostředky „charakterizovat mluvčího jako obyvatele Bavorska nebo Bretaně; jedině, čeho může překladatel dosáhnout, je odlišit řeči venkovana od jazykově vyspělejších postav, které mluví celonárodním jazykem“ (Levý 1983, s. 126). Navrhuje proto cizí nářečí nenahrazovat konkrétním domácím nářečím, ale využít „takových fonetických, lexikálních nebo syntaktických rysů, které jsou společné několika nářečím, proto se přestávají cítit jako specifické pro určitý kraj a spojují se spíše s obecnější představou venkova“ (Ibid.).

Mathesiova pozdější studie „Poznámky o překládání českého blankversu a o českém verši jambickém vůbec“ (1943) zase dokládá strukturalistickou tradici empirického zkoumání

různých aspektů verše, jež se v Levého studiích⁸⁹ projevuje zejména při srovnávání veršových systémů různých jazyků a literatur. Dle publikovaných prací i archivních materiálů (viz např. Příloha 6), Levý za tímto účelem sestavoval statistiky výskytů jednotlivých slov a jejich částí ve verších, podobně jako Mathesius (1943). Téma pravděpodobnostních výzkumných metod, aktivně probírané ve společenskovědním výzkumu 60. let minulého století, bylo tedy mezi pražskými strukturalisty aktuální již mnohem dříve.

Jak upozorňuje Králová (2011, s. 115–116), téma překladu má rovněž poměrně značné zastoupení v příspěvcích prvních čísel periodika *Slovo a slovesnost*, které lze považovat za intelektuální platformu Pražského lingvistického kroužku. Problematika překladu spolu s potřebou jeho výzkumu a zkvalitňování byla tematizována již v úvodu k prvnímu číslu časopisu:

Nikoli posledním zdrojem nových úkolů je úžasně vzrostlá *činnost překladatelská*; stačí se podívat na statistiku překladů v beletrii, v publicistice, v odborné literatuře, abychom si uvědomili, jak veliký vliv jazykový mají. Přitom zrovna překladatelství produkuje polotvary, neboť v něm působí nejvíce lidí s nedostatečnou jazykovou kvalifikací; proto především zde je dohled jazykové kritiky zvláště nutný, proto právě zde je nejdělejší pole pro jazykovou terapii a profylaxi. (Havránek, Jakobson, Mathesius, Mukařovský, Trnka 1935, bez paginace)

Za nezanedbatelný doklad tehdejšího uvažování o překladu lze považovat již recenze, v nichž jsou kromě jiného hodnoceny ty aspekty, které Levý později podrobně rozebírá ve svých studiích. René Wellek (1935, bez paginace) např. zmiňuje potřebu zachování cizích prvků v překladu, neboť „český čtenář se ani nechce zbaviti dojmu cizoty a čistě české prostředí pod jménem anglického autora by působilo bezděky komicky jako různé pokusy o aktualizaci Shakespeara“. Podobně Levý (1983, s. 96) na jedné straně konstatuje, že se přeložené dílo „stává součástí literatury psané českým jazykem a má obdobnou kulturní funkci jako původní dílo české“, zároveň ale připomíná poznávací hodnotu překladu, neboť čtenáře informuje o originálu a jeho kultuře: „V některých situacích čtenář chce mít vědomí, že čte překlad, a je třeba mu toto vědomí poskytnout zachováním koloritu: překladovost se může stát jednou z estetických hodnot.“ (Ibid.)⁹⁰

⁸⁹ Např. „Izochronie taktů a izosylabismus jako činitelé básnického rytmu“ (1962a), „Matematický a experimentální rozbor verše“ (1964c) a jiné.

⁹⁰ Vzhledem k tomu, že má překlad taktéž informativní funkci, upozorňuje Levý zároveň na to, že ne vždy se překladatel musí příjemcově kulturně-společenskému kontextu zcela přizpůsobit: „Překlad pro nás nezvyklých a přitom vysoce konvenčních forem orientální poezie (např. perských kassid) bude při prvním seznámení na českého čtenáře působit dojmem formy nové, originální, tedy čtenář při první sbírce nepochopí její objektivní umělecké hodnoty. Když však bude číst pátý či desátý svazek psaný touto formou, bude již její konvenčnost pociťovat.“ (Levý 1983, s. 97)

František Novotný v recenzi „O překládání z filosofického jazyka Platonova“ (1935) hovoří o vlivu odlišností mezi řečtinou a češtinou na překlad antických děl. Levý jazykovou nesouměřitelnost rozebírá jak na rovině formální (např. rozdíly mezi veršovými systémy), tak i sémantické (např. odlišná pojmenování jednotlivých částí domu v různých kulturách). Novotný (1935, bez paginace) konstatuje: „Řecké slovo má leckdy několik významů při užití nerozlišených a současně přítomných, kdežto překladatel z nich může vybrat a vystihnout po každé jen jeden.“ K tomuto výroku lze najít částečnou paralelu v Levého pojetí překladu jakožto rozhodovacího procesu, se kterým souvisí i rozsah překladových variant:

Disperze nebo konvergence překladových variant bude jistě hrát roli při překládání mezi jazykem propracovanějším a méně propracovaným, např. při překladu bible do méně diferencovaných jazyků některých afrických nebo amerických kmenů, a zase naopak při překládání slovesných děl těchto kultur do evropských jazyků. (Levý 1971a, s. 82)

Kromě recenzí se v prvních vydáních *Slova a Slovesnosti* objevují také studie rozebírající jednotlivé aspekty překladu z komplexnějšího hlediska. Některé tyto texty Levý zároveň integroval do druhé části *Českých teorií překladů*, což, jak bylo zmíněno výše, rovněž považujeme za vypovídající pro vymezení jeho teoreticko-metodologických východisek. Jednou z těchto studií je článek Pavla Eisnera „O věcech nepřeložitelných“ (1936), kde autor rozebírá specifika některých jazykových jevů originálu, jež nemají v jazyce překladu svou přesnou analogii. Eisner zde hovoří jednak o odlišných jazykových formách, jednak zmiňuje rozdíly podmíněné kulturním kontextem. Používá při tom výrazy „dvojklnost“ a „dvoudomost“ (překladu), jež mají svou částečnou analogii v Levého pojetí překladu jako „hybridního útvaru“, konglomerátu dvou jazykových a kulturních struktur, které existují v napětí a jejichž smířování je jednou z hlavních úloh překladatele.⁹¹

Další studií, již Levý ze *Slova a Slovesnosti* převzal do druhé části *Českých teorií překladu*, je text Vladimíra Procházky „Poznámky k překladatelské technice“. Procházka (1942, bez paginace) zde na úvod upozorňuje, že „[p]rací o překladatelské technice je nemnoho. Jsou to jednak příležitostné články, jimiž někteří překladatelé doprovodili své závažnější překlady, jednak některé kritické studie.“ V této souvislosti Procházka (Ibid.) zároveň poukazuje na nedostatečnou propracovanost překladatelské kritiky, která „si překladatelské techniky skoro vůbec nevšímá; recenze v denních listech a v revuích se obvykle omezují na konstatování, zda

⁹¹ „Přeložené dílo je útvar smíšený, hybridní. Překlad není dílo jednolitě, ale prolínání, konglomerát dvou struktur: na jedné straně je významový obsah a formální obrys originálu, na druhé straně celá soustava uměleckých rysů vázaných na jazyk, které dílu dodal překladatel.“ (Levý 1983, s. 93) Této problematice Levý v *Umění překladu* věnuje zejména kapitoly „Podvojnost přeloženého díla“ a „Dvojznačný vztah k původní literatuře“.

je překlad ‚plynný‘ či nikoli – nejvýše vytknou nějakou faktickou chybu“. Obdobný postoj zaujímá rovněž Levý (1983, s. 35), který překladatelské kritice vytyká její povrchnost, konkrétně pak nedostatečný výzkum překladatelova podílu na kulturní platnosti překladového díla.

Procházka dále s odkazem na Šaldův text „Překlad v národní literatuře“ (1893) varuje před zhoršující se kvalitou překladu:

Od devadesátých let se poměry změnilы jen potud, že diferenciacе ještě pokročila. Pravda, působením nové školy básnických překladatelů došlo od světové války k zlepšení úrovně i v oboru prozaických překladů, ale opravdu dobrý překlad zůstal přesto spíše výjimkou a pro ostatní „potopu“ platí dodnes Šaldova charakteristika. (Procházka 1942, bez paginace)⁹²

Při srovnávání Procházkovy studie s Levého texty rovněž zaujme podobnost ve vymezení trojice požadavků kladených na překladatelovu práci: „1. porozumět původnímu dílu tematicky i slohově; 2. překonat vlastními vyjadřovacími prostředky odlišnosti dvojí jazykové struktury; 3. rekonstruovat slohovou stavbu původního díla v jazyku překladu.“ (Ibid.) Levý (1983, s. 51) ve své klasifikaci tří fází překladatelovy práce taktéž jako první uvádí „Pochopení předlohy“, poté následuje „Interpretace předlohy“ a závěrečnou etapu tvoří „Přestylizování předlohy“. Podobně jako Procházka v rámci fáze porozumění původnímu dílu rozlišuje porozumění tematické a slohové, Levý (Ibid., s. 52–54) pochopení předlohy dále dělí do tří na sebe navazujících stupňů: a) filologické pochopení; b) porozumění ideově estetickým hodnotám, jež zahrnují „náladové ladění, ironické či tragické podbarvení, útočné zaměření na čtenáře či suché konstatování apod.“, a c) pochopení uměleckých celků.

Rekonstrukci původního díla v jazyce překladu Procházka (1942, bez paginace) považuje za těžiště překladatelovy práce a tuto myšlenku dále rozvíjí na konkrétních příkladech překonávání nesouměřitelností jazyka originálu a jazyka překladu. Podobně fázi přestylizování pojímá i Levý (1983, s. 67–81), jenž kromě samotného poměru dvou jazykových systémů zkoumá posuny, které v překladu vznikají vlivem mezijazykových i kulturních odlišností. Přestylizování Levý věnuje při rozboru trojfázového překladatelského procesu největší prostor.

⁹² Podobně jako Levý, i Procházka klade při výzkumu překladu značný důraz na jeho funkci v literárněhistorickém kontextu, zdůrazňuje jeho důležitost pro utváření národního písemnictví a vyzývá k probádání této oblasti.

7 LEVÉHO TEORETICKÁ PRÁCE V OBLASTI PŘEKladu

V rukopisu studie „K metodologii překladatelské estetiky“ (1954)⁹³ Levý vymezuje čtyři okruhy překladatelské teorie: 1) techniku překladu, tedy „nauku o materiálu“, zahrnující především srovnávací výzkum jazyků, 2) kritiku překladu, které připisuje hodnocení překladů podle absolutních kritérií a dobových estetických norem, 3) dějiny překladu, jejichž cílem je uspořádání výsledků z rozborů jednotlivých překladů do vývojových řad a 4) estetiku překladu, kterou Levý označuje za „teorii překladu v užším slova smyslu“.⁹⁴ Segmentaci Levého práce na historii, teorii a kritiku překladu rovněž naznačuje Uličný (1996, s. 5). Z tohoto dělení částečně vyjedeme i v této kapitole, přičemž postupovat budeme zejména dle chronologie Levého badatelských zájmů a výsledků. Podrobněji se zaměříme na tři okruhy jeho práce: a) dějiny, b) teorii literárního překladu, c) kritiku a analýzu překladu.

7. 1 Dějiny překladu jako empirický základ pro další výzkum

Práce v teorii překladu ukázala historickou podmíněnost většiny estetických kategorií s potřebou prozkoumat především vývoj českého překladatelství. O to jsem se pokusil v monografii *České teorie překladu / a několika článcích vzniklých na okraji*.⁹⁵

Levého badatelský zájem o dějiny překladu můžeme pozorovat převážně od 50. let 20. století, přičemž v této kapitole vydělujeme jeho čtyři hlavní zaměření. Prvním z nich je vývoj překladů děl konkrétního autora, druhým zkoumání dobových přístupů k překladu určitého rysu cizí literatury, jenž předtím zpravidla nebyl v domácí literatuře zaveden, třetí oblast pak spočívá v soustředění na dílo konkrétního překladatele a čtvrtá v analýze překladových norem a metod napříč dobovými kontexty. Svůj diachronně orientovaný výzkum Levý systematizoval v monografii *České teorie překladu* (1957b), kde podal komplexní přehled dějin myšlení o překladu, jenž tehdy neměl obdoby v národním ani mezinárodním diskurzu. Jak upozorňují Králová a Svoboda (2016, s. 208), Levého publikace tak předcházela antologii Hanse Joachima

⁹³ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 8, rukopis „K metodologii překladatelské estetiky“, autorem je Jiří Levý, rok 1954.

⁹⁴ Zaměnitelnost estetiky a „teorie překladu v užším slova smyslu“ u Levého není náhodná, zejména pokud vezmeme v úvahu dobový kontext, v němž dominoval proud marxistické estetiky umění založené na dialektickém a historickém materialismu.

⁹⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, PhDr. Jiří Levý – curriculum vitae, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

Störiga *Das Problem des Übersetzens* (1963), která je v mezinárodním kontextu považována za zakladatelskou na poli systematizace dějin překladu. Jak uvádí Vychodilová (2019, s. 97), vydání této Levého monografie „vyvolalo u nás i v zahraniční enormní ohlas: v průběhu následujících dvou let vyšlo na dvacet recenzí a zpráv, mj. i v Maďarsku, Rusku, Polsku, Chorvatsku a v časopise Babel“.

7. 1. 1 Zaměření na proměny přístupů k překladu díla konkrétního autora

Jedním z prvních autorů, na jehož dobové překlady se Levý zaměřil, byl Karel Hynek Mácha. Vývoj překladů *Máje* srovnává již roku 1950 ve studii „O překládání Máchova Máje“. Vyčleňuje zde dvě základní vlny překladatelského zájmu o toto dílo. První z nich pozoruje záhy po Máchově smrti v polovině 19. století, druhou ve 30. letech 20. století. Svůj přehled Levý končí tehdy nejobsažnějším cizojazyčným výběrem Máchova díla, jež v roce 1949 připravil Hugh McGovern. Závěrem Levý (1971a, s. 159) poznamenává, že „[b]ude zajímavé konfrontovat převod McGovernův se staršími pokusy o řešení týchž překladatelských problémů“, čímž částečně naznačuje tendenci svého dalšího výzkumu dějin myšlení o překladu. Dle Rubáše (2018, s. 82) právě zmiňovaná anglická verze *Máje* Levého podnítila k výzkumu recepce tohoto díla v cizině.⁹⁶ Kromě podrobného rozboru McGovernova překladu Levý ve srovnávací studii věnuje pozornost Bochanovu ruskému překladu (1930), Selviho italskému (1934) a Jelínkovu francouzskému (1936).

Jeden z nejpodrobnějších rozborů dobových překladů téhož autora Levý provádí rovněž na výboru z díla Walta Whitmana. Ve studii „Walt Whitman v českých překladech“ (1955e) srovnává přístupy celkem šesti překladatelů – Emanuela z Lešehradu, Boženy Věrné, Jaroslava Vrchlického, Pavla Eisnera, Zdeňka Urbánka a Jiřího Koláře. Hodnotí zde jednak základní přístup k převodu obsahu a formy Whitmanovy poezie, jednak kritéria, jimiž se překladatelé řídili při výběru jednotlivých textů pro překlad.

7. 1. 2 Zaměření na překlad jedinečných prvků cizích literatur

Kromě posouzení práce jednotlivých překladatelů při převodu děl konkrétních autorů se Levý zaměřuje na rozbor cizích literárních forem a přístupů k jejich převodu, přičemž hodnotí vliv

⁹⁶ McGovernovu překladu se Levý věnuje rovněž v recenzi „K. H. Mácha's 'Máj' Translated into English“ (1950).

těchto prvků na celkový vývoj českého literárního diskurzu.⁹⁷ Pronikání cizích forem do české literatury demonstruje převážně na překladech děl Williama Shakespeara se zvláštním důrazem na recepci shakespearovského blankversu, který se dle Levého (1962b, s. 463) do českého písemnictví dostal hlavně díky překladům. Vychází především z teze o tom, že daná básnická forma byla do českého kontextu adaptována prostřednictvím dvou typů trochejského verše – jedenáctislabičného, jež vytvořil Josef Jungmann, a desetislabičného, který při překladu *Krále Leara* zavedl Josef K. Tyl. Vývoj přístupů k překladu blankversu Levý propojuje s celkovým vývojem české divadelní tradice, čímž opět dokazuje, že překlad neplní pouze funkci dočasného přiblížení cizího rysu prostředky domácího jazyka, ani se neomezuje na jedno konkrétní dílo, ale mnohdy uvádí do české literární tradice novou formu, která může být přejímána domácími autory a adaptována v originálních dílech.⁹⁸ Lze proto předpokládat, že právě výzkum převodu některých veršových forem anglických dramatiků mu posloužil empirickou bází pro inovativní teoretické teze o překladu dramatických textů. Jak připomíná Schultze (2015a, s. 28), Levý byl jeden z prvních, kdo otevřel úvahy o specifikách překladu dramatu v širším měřítku.

Vývoj překladů Shakespearových děl Levý systematicky mapuje ve studii „O překládání shakespearovského verše a prózy“ (1964e), kde se zabývá třemi etapami uvádění Shakespeara do české literatury. Jako první popisuje etapu matičních překladů, reprezentovanou prací Františka L. Čelakovského, druhou etapu představují překlady Josefa V. Sládka a třetí fázi utvářejí soudobé překlady Ericha A. Saudka a Zdeňka Urbánka. Čelakovského překlad, i když vznikl během formování českého jazyka, dle Levého (1964e, s. 683) vyniká vyspělostí a přesností, po jazykové stránce se vyznačuje blízkostí k tehdejší živé řeči. Sládkův překlad Levý (Ibid., s. 684) považuje za modernější především proto, že během období jeho vzniku se čeština měnila už pouze v detailech a překlad již nebyl nástrojem k reformě jazyka, ale příležitostí jej naplno využít k co nejpreciznějšímu převodu autorovy myšlenky a její básnické hodnoty. Za slabou stránkou Sládkova překladu Levý pokládá syntax, již označuje za epickou, a ne dramatickou. U soudobých překladů se dle Levého (Ibid., s. 687) více než jazykový převod projevuje interpretace, která zejména v dramatickém překladu vede k prosazení určitého pojetí hry.

Ve studii „Shakespeare a dnešek“ (1964f), jež vzešla z referátu prosloveného na Shakespearovském festivalu jihomoravských divadel v Uherském Hradišti, Levý (1964f, s. 4)

⁹⁷ Viz např. studie „Ben Jonson a William Shakespeare – dva typy dramatu“ (1956a) nebo „Divadelní prostor a čas v dramatech Williama Shakespeara a Bena Jonsona“ (1958a).

⁹⁸ Tato teze rezonuje rovněž v první části *Českých teorií překladu* a šesté kapitole *Umění překladu* „Překlad jako problém literárněhistorický“.

rovněž upozorňuje, že čeští inscenátoři mnohdy budují své dramaturgické interpretace na významových nepřesnostech překladatele, které však často vznikají zcela náhodně. Jsou to dle Levého právě tyto odchylky, jež mnohdy režiséra zaujmou. Význam překladatelské interpretace pro pozdější výklad díla Levý (1964g, s. 4) připomíná také při hodnocení Topolova překladu *Romea a Julie*.

7. 1. 3 Zaměření na dílo konkrétního překladatele

Levého diachronně orientované práce se vyznačují rovněž zaměřením na vývoj a charakteristiku díla jednotlivých překladatelů se zřetelem k dobovému a společenskému kontextu. Svěbytné studie věnuje překladatelskému dílu Karla Čapka a obou Jungmannů. Zatímco Josef Jungmann byl dle Levého první, „kdo povýšil v obrozené době překlad do oblasti umění“,⁹⁹ a stal se tak zakladatelem novočeského překladu, Čapek do českého literárního kontextu uvedl některé aspekty francouzského verše.

Levého analýza překladů Josefa a Josefa Josefoviče Jungmanna vychází především z rozsáhlého archivního výzkumu.¹⁰⁰ Při práci na publikaci *České teorie překladu*¹⁰¹ Levý objevil jednak rukopis překladu Boileauova *Lutrina* z pera Josefa Jungmanna, jednak dosud neznámou teoretickou studii Josefoviče Jungmanna „Úvahy o překládání zpěvů“ (1824), kterou označuje za zatím nejpodrobnější a nejsoustavnější rozbor akustické výstavby operního libreta. Kromě této studie se Levému podařilo při výzkumu Josefovičovy archivní pozůstalosti nalézt několik dalších teoretických děl, z nichž zvláštní pozornost věnuje brožuře „Důkladné navedení ku hraní na fortepiáno“, kterou považuje za první českou učebnici hry na klavír. Levý se taktéž zmiňuje o zlomcích Josefovičova překladu libreta *Figarovy svatby*.¹⁰² Popisem těchto prací do určité míry mění dosavadní pohled na dílo Josefoviče Jungmanna, jenž předtím v historickém povědomí figuroval zejména jako překladatel povídek, a převod libret byl připisován jeho otci:

⁹⁹ Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, zápis z rozpravy nad Levého habilitací, autor neuveden, 20. 12. 1957.

¹⁰⁰ Pramenný výzkum sice charakterizuje celou Levého práci v oblasti dějin překladu, jeho analýza archivní pozůstalosti obou Jungmannů se však vyznačuje nalezením zcela nových podkladů, které částečně změnilo dosavadní pohled na jejich překladatelské a teoretické dílo.

¹⁰¹ V *Českých teoriích překladu* Levý jungmannovské překlady rozebírá především v rámci kapitoly „Vrcholné období obrozené“ a některé autentické texty obou Jungmannů začleňuje rovněž do druhé části monografie.

¹⁰² Dle Levého (1957d, s. 216) brožura i překlad libreta vznikly rovněž v roce 1824.

Nově nalezené materiály pozměňují poněkud obraz literární činnosti Josefoviče Jungmanna, jak jsme ji posud znali, a mohly by pomoci blíže určit podíl otce a syna na některých literárních podnicích, jichž se zúčastnili oba Jungmannové. Dva teoretické spisky i zlomky překladu Figarovy svatby dosvědčují, že Josefovič se velmi intenzivně účastnil vlny obrozeneckého operního překladatelství, která začíná r. 1924 a trvá do konce dvacátých let, a to jako teoretik i praktik. (Levý 1957d, s. 217)

Kromě nových poznatků lze v Levého výzkumu archivní pozůstalosti obou Jungmannů¹⁰³ spatřovat taktéž metodologický dopad. V článku „K práci v dějinách českého překladu“ (1957g) se Levý odvolává na přípravu *Českých teorií překladu*, během níž se ukázalo, že „intenzivní práce s materiály, které dosud ležely stranou hlavního zájmu naší literární historie, nám asi odkryje řadu literárních skutečností i neznámých děl, významných nejen pro dějiny překladu, ale pro českou literární historii vůbec“ (Levý 1957g, s. 199). Taktéž konstatuje, že kromě autentických pramenů jsou v archivech uchována nevydaná díla předních nakladatelů, jejichž publikování považuje za obohacení české literatury. Mimo jiné tímto účelem bylo motivováno založení nové edice *Český překlad*, o které blíže pojednáváme v podkapitole „Osvětová činnost v Československu“.

Pokud jde o Čapkovy překlady francouzské poezie, jejich rozbor Levý provedl v jednom z dodatků ke své habilitační práci *Základní otázky teorie překladu* (1958). Za největší inovaci Čapkových překladů zde považuje odklon od lumírovské prozodické normy, což mělo za následek obohacení českého verše o některé principy francouzského sylabického systému:

Čapek sledoval ve francouzské poesii své předlohy tak přesně až doslovně, že přenesl do češtiny i některé rysy francouzského verše. Proti tehdejší prosodické normě ustálené praxí lumírovců s teorií Královou je v Čapkově verši utlumena platnost slovního přízvuku a posílena platnost větného přízvuku a intonace a v souvislosti s tím je vůbec oslabena samostatnost slova a posílena soudržnost poloveršů.¹⁰⁴

Zdařilost Čapkova překladu Apollinairova *Pásma* Levý vysvětluje typologickými podobnostmi mezi styly obou autorů na poli jejich originální tvorby. Styčné body Čapkova a Apollinairova díla pozoruje v 1) kontrastování různých významových tónin, které místy vede ke splnutí skutečnosti a fantazie, 2) kompoziční splývavosti zastírající logický sled věcí a 3) přirozenosti, vedoucí k absenci dekorativnosti a patosu. Díky této kongeniálnosti se Čapek dle Levého (1957a, s. 375–377) stal prvním překladatelem, jemuž se podařilo pochopit a vystihnout pro Apollinaira typickou splývavost verše umožňující spojit do jediného toku několik různorodých

¹⁰³ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 25, Levého korespondence s Ústavem pro českou literaturu, rok 1956.

¹⁰⁴ Ibid.

myšlenek.¹⁰⁵ Klimeš (2018, s. 91) v souvislosti s citovanou Levého studií „Čapkovy překlady ve vývoji českého překladatelství a českého verše“ (1957a) upozorňuje na to, že ji lze vnímat jako „inspirační teoreticko-metodologický koncept, jež můžeme aplikovat i na jiné tuzemské překladaře básnických textů, kteří se svým vlastním způsobem zasadili o rozvoj převodů cizojazyčných literátů do češtiny“.

Kromě důležitosti práce některých překladatelů pro historický vývoj české literatury Levý rovněž upozorňoval na činnost soudobých překladatelů – nejen v úvodech k jejich překladům, ale rovněž v krátkých statích. Jako příklad uveďme článek „Překladatel Danta“, kde popisuje překladatelskou všestrannost Otty F. Bablera, jenž byl dle Levého (1961b, s. 93) schopen překládat z více než deseti jazyků, a zpřístupnil tak českým čtenářům díla ze všech „velkých“ evropských literatur. Několik textů Levý věnoval rovněž svému blízkému spolupracovníkovi a mentorovi Ladislavu Cejpmu,¹⁰⁶ který se však překladaři věnoval převážně teoreticky – za jednu z jeho nejvýznamnějších prací lze považovat rozbor Jungmannových překladů z angličtiny.

7. 1. 4 Výzkum dobových překladových teorií a metod – geneze Českých teorií překladaři

Za Levého nejobsáhlejší příspěvek k dějinám myšlení o překladaři lze považovat monografii *České teorie překladaři* (dále též ČTP), jejíž první část byla založena převážně na jeho kandidátské disertační práci *Vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, kterou roku 1957 obhájil na Univerzitě Karlově. Práce obsahovala tři hlavní části: 1) stará doba, pokrývající období středověku, humanismu, renesance, reformace a protireformace; 2) obrozenecká doba, rozdělená na přípravné, vrcholné a předromantické období; 3) poobrozenecká doba, zahrnující překladatelskou činnost májovců, lumírovců, ruchovců, literárních skupin z konce 19. století a etapu mezi dvěma světovými válkami.¹⁰⁷ V osnově kandidátské disertace Levý svůj hlavní záměr formuluje následovně:

Cílem je pokusit se o první synthetický pohled na vývoj českého překladatelství, načrtnout nejjobecnější rysy jeho jednotlivých etap; práce se opírá o vývoj překladatelských teorií a metod.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Jak Levý ve svém výzkumu Čapkových překladů navazoval na Mukařovského, rozebíráme v kapitole „Teoreticko-metodologická východiska Levého díla v překladaři“.

¹⁰⁶ Patří k nim např. „Prof. PhDr. Ladislav Cejp“ (1960b).

¹⁰⁷ Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, Osobní spisy, karta 45, pořadové číslo 990, Jiří Levý, osnova kandidátské disertace *Vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, autorem je pravděpodobně Jiří Levý, nedatováno.

¹⁰⁸ Ibid.

Podobnou motivaci i strukturu vykazovala již Levého studie „Vývoj překladatelských teorií a method“ (1955d), která vyšla v rámci interní edice Svazu československých spisovatelů a o rok dříve byla přednesena formou referátu na školení překladatelů v Hoříně.¹⁰⁹ Jak Levý (1955d, bez paginace) uvádí v předmluvě ke studii, jedná se o „zkrácený koncept k podrobnější práci o vývoji překladatelských method“. Zároveň vyzývá čtenáře k případným metodologickým připomínkám a námětům na nové materiály. Zmíněnou podrobnější práci zřejmě míní kandidátskou disertaci a na ní navazující publikaci ČTP.

Pro ČTP byla některá témata z předchozích dvou prací rozšířena a došlo rovněž k jejich jemnější segmentaci. Zároveň přibyla celá druhá část, ve které Levý shromáždil nejvýznamnější dobové texty o překladu. Jak dokládá dobová korespondence, oproti původním 300 stranám se Levého monografie postupně rozrostla na bezmála 800.¹¹⁰ V předmluvě k prvnímu vydání Levý (1957b, s. 5) svou publikaci označuje za pokus o příspěvek k dějinám českého překladu, jež doposud nebyly synteticky zpracovány a existují pouze jako součást dílčích studií. Zároveň ale zdůrazňuje, že jeho cílem není popsat dějiny překladu, nýbrž „dějiny theoretického myšlení o překladu a jeho uměleckých prostředků“. (Ibid.) Pojmem „theorie“ zde rozumí formulace jednotlivých překladatelských norem v různých dějinných obdobích. V návrhu na vydání díla Levý taktéž jako jeden z cílů ČTP uvádí vypracování periodizace dějin překladu na základě vývoje překladatelských metod.¹¹¹

Základní struktura první části monografie téměř kopíruje kandidátskou disertaci – je rozdělena do tří hlavních kapitol dle chronologizačních okruhů: 1) Stará doba, 2) Obrozenecká doba a 3) Poobrozenecká doba. První kapitolu Levý dále člení na středověk, humanismus a renesanci, reformační překlady a období protireformační, jež je oproti studii „Vývoj překladatelských teorií a method“ vymezeno zcela nově. Oddíl „Stará doba“ lze vzhledem k další části monografie označit za nejméně rozsáhlý a propracovaný, což dle Jettmarové a Králové (2023, s. 12) pramení zejména z podstatnější role překladu v následujících epochách. Levý zde vychází převážně ze sekundárních zdrojů. Svoboda (2023, s. 136) upozorňuje na to,

¹⁰⁹ V jednom ze svých archivních bibliografických seznamů Levý tuto publikaci označuje jako skripta. Viz Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, seznam prací k 1. 3. 1965, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

¹¹⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karton 509, Plenární schůzce 1957–1970, dopis Českého literárního fondu pro vedení Kruhu překladatelů, 4. 5. 1956.

¹¹¹ Státní oblastní archiv v Praze, Fond nakladatelství Odeon, karton 736, složka Levý, Jiří, Levého návrh na publikaci monografie *České teorie překladu*, 23. 4. 1955.

že barokní (v Levého terminologii „protireformační“) překlady v tomto oddíle zabírají největší prostor.

Dobu obrozeneckou Levý naopak označuje za těžiště své monografie a tuto volbu odůvodňuje největší závažností tohoto období pro vývoj českého překladatelství a české literatury celkově. Význam obrozeneckého překladu je dle Levého dán zejména tím, že překlad tehdy přispíval nejen k rozšíření čtenářské nabídky, ale hlavně obohacoval nově utvářející se jazyk, literaturu i kulturu. Protože se v případě české literární tvorby jedná o malou literaturu, která se navíc rozvíjela za „daleko obtížnějších podmínek než literatura velkých národů“, dle Heřmana (1958, s. 5) tvoří právě tento oddíl ČTP nejdůležitější pasáž pro pochopení role a fungování překladu v národním i mezinárodním měřítku. Dobu obrozeneckou Levý dělí na přípravné a vrcholné období, která ohraničuje kapitolami o základních rysech obrozeneckého překladu a závěrečným textem popisujícím předromantickou a romantickou estetiku.

Třetí oddíl první části ČTP je segmentován dle jednotlivých literárních proudů: májovci, lumírovci a ruchovci, literární skupiny z konce 19. století a období mezi dvěma světovými válkami. Svůj přehled Levý končí rokem 1945. Dle Pechara (1996, s. 9) lze třetí část ČTP, resp. její poslední kapitoly, považovat za nejzávažnější zejména z hlediska moderní teorie překladu, neboť ukazují přístupy a strategie aktuální pro současnou překladatelskou praxi. Malý (2019, s. 69) poukazuje na to, jak velký prostor Levý v tomto oddíle věnuje jevu tzv. Fischerovy školy, a poprvé tak na poli utvářející se teorie překladu označuje Otokara Fischera za vůdčí osobnost českého překladatelství první poloviny 20. století. „Fischerův vliv a význam byl sice znám, Levý byl ale první, kdo přišel s pojmem ‚školy‘.“

Ve druhé části monografie Levý prezentuje výběr textů, v nichž byly během jednotlivých období od humanismu až do roku 1945 formulovány překladatelské normy převážně z pera překladatelů, ale také spisovatelů, literárních teoretiků, historiků a kritiků. Oproti první části publikace se zde stává editorem a uvádí předmluvy, články, eseje, ankety a recenze, jež považuje za „kompodium, které shrnuje nejdůležitější příspěvky českých autorů spjatých s problematikou překladu k otázkám českého překladatelství“ (Jettmarová a Králová 2023, s. 13). Tyto texty jsou zde rozděleny do čtyř skupin dle jednotlivých období rozebíraných v první části monografie. Ačkoliv zařazení některých z nich bylo zřejmě motivováno dobovou společensko-politickou situací,¹¹² celkově lze z Levého výběru částečně vyvodit teoreticko-metodologická východiska jeho práce. (Podrobněji se k této problematice vyjadřujeme v

¹¹² Např. text Bohumila Mathesia „O překládání Rozrušené země“ (Levý 2023, s. 365–377).

kapitole „Teoreticko-metodologická východiska Levého díla v překladu.“) Dle archivních pramenů obdržel Levý za publikaci *České teorie překladu* Krajskou cenu města Brna.¹¹³

7. 1. 5 Další vydání Českých teorií překladu

Roku 1996 bylo v nakladatelství Ivo Železný publikováno druhé vydání monografie *České teorie překladu*. Oproti první edici tato verze vyšla ve dvou zhruba stejně obsáhlých svazcích, byť původně byla druhá část přibližně dvakrát větší než první. Zatímco monografická studie – tedy první část publikace – zůstala zachována s výjimkou určitých edičních zásahů téměř v plném znění včetně poznámkového aparátu, druhý svazek „sice vychází z druhé části 1. vydání, nezahrnuje ji však celou, nýbrž se soustřeďuje na ty ze zde uváděných statí, které se nám jeví jako nejzávažnější a nejaktuálnější“ (Honzík 1996, s. 274). O kritériích výběru se editor více nerozepisuje, uvádí pouze, že důvody krácení a rozdělení na dva svazky byly ekonomické. Z celkového počtu 88 textů publikovaných ve druhé části prvního vydání jich bylo ve druhém svazku druhé edice zachováno 50, některé navíc ve zkrácené podobě. První kompletní opakované vydání ČTP se tedy realizuje až ve třetí edici, kterou roku 2023 publikovalo nakladatelství Karolinum. Ačkoliv si editoři¹¹⁴ uvědomují rozdílnou míru reprezentativnosti jednotlivých příspěvků ve druhé části publikace, rozhodli se Levého dílo publikovat v nezkrácené podobě, neboť „[...] je třeba mít na paměti, že celá práce vznikala v určitém společenském kontextu a že vedle hodnoty badatelské nelze pominout ani její hodnotu dokumentární“ (Jettmarová a Králová 2023, s. 13). Upraven byl způsob prezentace poznámek a komentářů, které jsou nově z důvodu přehlednosti uváděny přímo u jednotlivých textových ukázek. Taktéž byl modifikován původní bibliografický seznam publikací k teorii překladu, „který podle názoru editorů pro dnešního čtenáře ztratil zamýšlenou studijní hodnotu“ (Ibid., 14). Stejně jako v případě druhého vydání, i třetí edice byla rozdělena do dvou svazků – tentokrát však v zájmu přehlednosti a usnadnění práce s mimořádně rozsáhlým dílem.

¹¹³ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, posudek na Jiřího Levého, vypracoval Fakultní výbor ROH Filosofické fakulty UJEP, 25. 5. 1965.

¹¹⁴ Jana Králová, Zuzana Jettmarová, Lukáš Klimeš a Kateřina Středová.

7. 1. 6 Levého výzkum vývoje překladu po roce 1945

V předmluvě ke druhému vydání *Českých teorií překladu* se Pechar zamýšlí nad vývojem překladu po roce 1945, neboť tímto předělem Levý svůj dějinný přehled v monografii končí. Na jeho pokračující výzkum překladatelských dějin v předmluvě ke třetímu vydání této publikace upozorňují Jettmarová a Králová (2023, s. 8):

Pokračoval ve výzkumu poválečných metod překladu až do své současnosti, prováděl experimenty a psal další studie. Výsledkem byla teoretická syntéza publikovaná jako *Umění překladu* (1963), průběžně uveřejňoval také řadu článků a referátů.

Jak se rovněž píše v hodnocení Levého vědecké a pedagogické činnosti pro profesorské řízení, byla to právě analýza překladatelských norem, metod a strategií v jednotlivých dějinných obdobích, jež Levého motivovala k vypracování vlastní soustavy názorů, kterou později uceleně publikoval v *Umění překladu* (1963c).¹¹⁵

Další informace k Levého navazujícímu výzkumu vývoje překladu poskytuje studium archivních materiálů, z nichž kromě jiného vyplývá jeho záměr cíleně pokračovat ve výzkumu překladatelství po roce 1945 až do šedesátých let. Již roku 1955 na schůzi Kruhu překladatelů Levý pronesl referát s titulem „Vývoj teorie překladu po r. 1945“, během nějž upozornil na některé obecné tendence a rysy, které odlišovaly toto období od předchozího vývoje. Hned úvodem zde konstatuje, že situace před tímto rokem a po něm se na poli překladu liší více než v kterékoliv další oblasti literárního života, neboť překladatelství je ve srovnání s původní tvorbou mnohem silněji závislé na organizaci vydavatelské činnosti, o níž Levý soudí, že se proměnila z tzv. liberalistické na plánovanou. Vyvozuje z toho celkem devět důsledků:¹¹⁶ 1) vznik specializace překladatelů dle žánrů, oborů či autorů a s tím související 2) omezení konkurenčního boje:

[V]ymizely případy, kdy na tomtéž překladu pracovala řada lidí, kteří o sobě nevěděli, a tak se stala zbytečnou centrální evidence rozpracovaných překladů, po které se volalo od 19. stol. [...].¹¹⁷

¹¹⁵ Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, zhodnocení vědecké a pedagogické činnosti Jiřího Levého pro profesorské řízení, autorem je Milan Jelínek, 8. 6. 1965.

¹¹⁶ Číslování jednotlivých bodů se v rukopise nevyskytuje a bylo zde dodáno především pro přehlednost dle chronologického sledu v původním textu.

¹¹⁷ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 8, rukopis Levého referátu „Vývoj teorie překladu po r. 1945“, nedatováno.

3) Zúžení kulturní funkce překladatele – za výběr děl k překladu již většinou nezodpovídá překladatel, ale pověřená osoba v nakladatelství.

4) Posílení kolektivní odpovědnosti za kvalitu překladu a s tím související nižší chybovost:

Dnes již nejsou možné překlady oplývající věcnými nesmysly a stylistickými nemotornostmi, jaké byly časté ještě v letech 40. Při pevné organizaci našich překladatelů a přehlednosti knižní produkce nejsou také možné překladatelské plagiáty. To je stav, který se konsolidoval teprve v posledních letech.¹¹⁸

5) Rozšíření spektra překládaných děl o současnou literaturu a lidové písemnictví cizích národů. Zde Levý rovněž upozorňuje na nárůst překladů ze slovenštiny, které před rokem 1945 téměř neexistovaly, a také zvýšený zájem o překlady z orientálních literatur spojený s celkovým rozvojem orientalistiky v českém prostředí.

6) Přesnější a zevrubnější interpretace dramatických textů při jejich překladu:

Právě u dramát jsme dnes nejspíše zvyklí na pevné interpretační stanovisko překladatele, překlad divadelní hry se stává záležitostí silněji dramaturgickou a méně filologickou. To pak samočinně vedlo i k posílení specifiky divadelních požadavků, jako jsou mluvnost a charakterisační přiléhavost dikce.¹¹⁹

7) Nárůst originální české básnické tvorby a s tím spojená vyšší potřeba výzkumu převodu českých metrických forem do cizích jazyků.

8) Zřízení speciálního překladatelského studia na filozofických fakultách českých univerzit a zařazení přednášek o překladatelské teorii a praxi do studia dramaturgie na divadelních fakultách:

Zkušenosti s překladatelským studiem na fakultách byly zatím spíše špatné, jen zřídka měli posluchači možnost praktického uplatnění, jen výjimečně se našli lidé skutečně nadaní, naopak na některých oborech se právě odborná větev stávala doménou nejen kulturně vyspělejších posluchačů, ale někdy i útočištěm posluchačů nejslabších.¹²⁰

9) Založení Kruhu překladatelů jakožto první překladatelsky orientované profesní organizace a s tím související iniciace specializované edice Český překlad.

V oblasti teorie překladu dle Levého po roce 1945 převážila obecná teorie nad kritikou konkrétních překladů. Závěrem přednášky shrnuje:

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid.

Překladaelé, kteří v předchozím vývoji byli zpravidla slabším a mnohdy právem napadeným odvětvím naší literatury, mohou být v posledním desetiletí se svou prací spokojeni jako málokdy předtím.¹²¹

K situaci v překladaelství po druhé světové válce se Levý vyjadřuje rovněž v rukopisu s názvem „Co překládat?“. Definuje zde dva druhy textů, jejichž překlad pokládá za nejzávažnější vzhledem k dobové situaci v české literatuře. Za první z nich považuje díla, která českému čtenáři zprostředkovávají základní znalost literatury, z níž pocházejí. Druhou skupinu dle Levého tvoří díla, která se mohou aktivně účastnit dalšího vývoje české literatury, tj. obohacovat ji o nové jevy, formy a kulturní realie. Toto dělení úzce souvisí se dvěma funkcemi překladaelových děl, které zde Levý vymezuje. První z nich spočívá ve zprostředkování klasických děl světových literatur v domácím jazyce, druhá tkví v předávání nových uměleckých hodnot. Zatímco první funkce je dle Levého plněna „poměrně dobře“, druhá zatím není při výběru děl k překladael dostatečně zohledňována.¹²²

V Levého archivní pozůstalosti se také nachází rukopis s názvem „České překladaelství 1945–1960“, kde Levý podává další přehled vývoje překladaelství za uvedené období. Dobovou ediční politiku zde označuje za encyklopedickou, tedy založenou na soustavném publikování zejména reprezentativních děl světových literatur. Nově upozorňuje na vyšší zájem o překlady starověké literatury a opětovné překlady textů z různých etap evropského realismu. Z konkrétních autorů jmenuje např. Villona, Chaucera, Shakespeara, Cervantese, Moliéra či Goldoniho. Mezi literárními žánry se dle Levého za uplynulé roky nejvíce překládal realistický román. Tyto překlady považuje za dobré, avšak zároveň varuje před nebezpečím „řemeslnosti a pohodlnosti, jakési stylistické bezkonfliktnosti“.¹²³

V článku „Translation in Czechoslovakia“ Levý (1964h, s. 76) kromě jiného srovnává tehdejší stav českého a slovenského překladaelství se situací před 30 lety a nastalé změny shrnuje do čtyř axiomů soudobých překladaelů: 1) krácení a vynechávání složitých výrazů je amorální; 2) překlad verše prózou nemůže být považován za umělecké dílo; 3) překlady z druhé ruky jsou neuspokojivým kompromisem; 4) v oblasti stylu a formy je nutné aplikovat funkční přístup.

¹²¹ Ibid.

¹²² Archiv Masarykovy univerzity, signatura B34, Jiří Levý, karton 8, text s názvem „Co překládat?“, autorem je pravděpodobně Jiří Levý, nedatováno.

¹²³ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 17, rukopis Levého referátu „České překladaelství 1945–1960“, nedatováno.

7. 2 PRÁCE V TEORII LITERÁRNÍHO PŘEKLADU

Stejně jako v případě dějin překladu, můžeme od 50. let 20. století pozorovat Levého sílíci zaměření na teoretické uchopení literárního překladu. Protože téměř všechny práce k této problematice se roku 1963 staly obsahem první části publikace *Umění překladu* (dále též UP) a protože tuto monografii považujeme za největší soubor Levého teorie, budeme zde jeho teoretické teze a koncepty rozebírat paralelně s genezí této publikace¹²⁴. Předpoklad, že se v případě *Umění překladu* jedná o syntézu předcházejících prací na téma teorie překladu, zastává např. Červenka (1971, s. 457), který touto skutečností odůvodnil své rozhodnutí nezařadit většinu Levého textů k teorii překladu do sborníku *Bude literární věda exaktní vědou?* (1971). Pavelka (1986, s. 101) *Umění překladu* označuje za práci, která Levého učinila zakladatelem české teorie překladu.

7. 2. 1 První práce k teorii literárního překladu

Jednou z prvních a ústředních otázek v Levého pojetí teorie literárního překladu se stala osa překladatelské věrnosti a volnosti, se kterou Levý operoval již ve svých úvodních publikačních počinech, jimiž byly zejména recenze překladů. Patrně první studií, v níž vyslovuje poměrně komplexní teoretické teze o překladu, se stal článek „O některých zákonitostech překladatelské věrnosti“ (1953). Dichotomii volnosti a věrnosti zde zároveň propojuje s kritérii obecného a jedinečného (zvláštního). Zatímco věrný překlad je dle Levého zaměřen na jedinečné rysy originálu, volný primárně respektuje obecné aspekty významu a formy původního díla – „za národní a dobovou specifičnost originálu dosazuje národní a dobovou specifičnost oblasti, do níž se překlad uvádí, proto ve svém extrému vede k lokalisaci a aktualizaci“ (Levý 1953, bez paginace). Osu obecné – jedinečné Levý dále propojuje s osou celek – část, na kterou pak navazuje dynamickým protikladem obsahu (významu) a formy, přičemž zachování obsahu přiřazuje k věrnosti celku, zachování formy k věrnosti jednotlivým částem.¹²⁵ Za „nejvyšší celek“ Levý považuje ideu díla, jíž překladatel musí podřídit veškerá svá rozhodnutí.

¹²⁴ V této kapitole vycházíme zejména z druhého vydání *Umění překladu* (1983), avšak k demonstraci geneze tohoto díla a rozdílů mezi jednotlivými verzemi v závislosti na kontextu rovněž využíváme jeho prvního (1963), třetího (1998) a čtvrtého (2012) českého vydání.

¹²⁵ Obsah první části článku se téměř překrývá s podkapitolami „Překladatelovy pracovní postupy“ a „Celek a část“, jež se v *Umění překladu* (1963c) nacházejí na začátku kapitoly „Reprodukční věrnost“.

V jednom z archivních rukopisů Levý k první části studie „O některých zákonitostech překladatelské věrnosti“ rovněž doplňuje, že zde zmíněné terminologické dichotomie ještě používá v normativním, nikoliv skutečnostním významu. Zároveň zdůrazňuje, že důležitější než výběr mezi jednotlivými protikladnými kategoriemi je přítomnost překladatelské koncepce.¹²⁶ Kromě výše popsané pasáže byla do UP téměř ve stejném znění převzata i další část studie (1953) s názvem „Národní a dobová specifická“. Naopak třetí část článku – „Překladatelská metoda a koncepce“ – je v původní podobě zatím nejméně rozsáhlou a propracovanou pasáží. Spíše než teoretické teze obsahuje obecné ponaučení o podstatě překladatelské koncepce a míře překladatelovy interpretace díla.¹²⁷

Roku 1954 Levý publikoval teoretickou studii „O stylistických problémech překladové literatury“, vycházející z referátu, který téhož roku přednesl na školení překladatelů v Hoříně. Ve studii patrně poprvé rozebral překladatelský proces a změny či posuny, ke kterým během něj dochází. Prezentované výsledky získal převážně z experimentu, který spočíval ve zpětném překladu Čapkova textu¹²⁸ z cizích jazyků do češtiny, zadaném začínajícím překladatelům v olomouckém překladatelském kroužku. (Tyl 1957, s. 312) Negativní překladatelské posuny, na které tento experiment poukázal (zejména neutralizace, nivelizace a intelektualizace), Levý částečně rozebral v navazující studii „Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie“ (1955c). Zde však zároveň připouští, že výsledky experimentu nelze zobecňovat, neboť platí především pro „průměrné překladatele“:

Je přirozené, že tvůrčí metodu i stylistické návyky významných překladatelů by bylo třeba studovat individuálně a že statistické výsledky platí především pro průměrné překladatele bez výrazné tvůrčí individuality. (Levý 1955c, bez paginace)

Potenciál experimentálních metod pro překladatelský výzkum Levý tematizuje rovněž v *Umění překladu*, a to zejména jako nástroj analýzy stylu překladu. V podkapitole „Styl umělecký a styl ‚překladatelský‘“ předestírá, že míru přesnosti stylistického ochuzení originálu v překladu by bylo možné zjišťovat srovnáním dvou překladů téhož textu ve stejném jazyce. „Tyto podmínky je možno navodit experimentálně zpětným překladem – dáme-li totiž cizojazyčný převod českého uměleckého textu přeložit zpět do češtiny.“ (Levý 1983, s. 136) V této souvislosti

¹²⁶ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 8, rukopis studie „K metodologii překladatelské estetiky“, autorem je Jiří Levý, 1954.

¹²⁷ Obsah této třetí pasáže článku je v *Umění překladu* integrován do závěrečné části kapitoly „Tři fáze překladatelovy práce“.

¹²⁸ O který Čapkův text se přesně jednalo, zde Levý nespecifikuje, pravděpodobně ale šlo o „montáž z cizojazyčných překladů dvou úryvků z Hordubala a jednoho úryvku z Anglických listů“ (viz následující pozn. p. č.).

připomíná vlastní experiment provedený se skupinou olomouckých začínajících překladatelů¹²⁹ a poukazuje na potenciál překladatelských soutěží jako užitečného zdroje výzkumného materiálu. Jak upozorňují Gromová, Müglová a Munková (2019, s. 20), Levého přínos v podobě zavedení experimentu do výzkumu, didaktiky a kritiky překladu oceňoval rovněž Anton Popovič, jenž zároveň vyzdvihoval Levého celkový vklad do koncepce stylu překladu, která se tou dobou rozvíjela.

Obsah článku „Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie“ (1955c) se také částečně kryje s Levého příspěvkem na I. Celostátní konferenci o uměleckém překladu, kdy rozebral proces vzniku překladu obohacený o genezi původního díla a charakterizoval s tím související posuny vedoucí ke stylistickému ochuzení neboli vzniku tzv. „překladatelského stylu“. Dále zde vymezil tři základní požadavky na překladatelovu práci a propojil je s fázemi překladatelského procesu: 1) pochopení, 2) interpretace a 3) přestylizování předlohy. (Levý in autor neuveden 1955, s. 8) Toto trojí členění Levý rovněž uvádí v archivním rukopisu s titulem „Jak se má překládat?“¹³⁰, kde zmíněné tři fáze označuje za „pracovní předpoklady, bez nichž dobrý překlad zpravidla nevznikne“.¹³¹ Ve studii „Některé technické otázky překladu“ (1960a) Levý navíc přidává čtvrtý krok, který předchází samotnému překladu, a nazývá jej „dramaturgický rozbor textu“. Cílem této fáze je odpoutat se od slovního znění textu a „proniknout k uměleckým celkům jím vyjádřeným, tj. k postavám a jejich vztahům, ke scenerii a její funkci v díle, k osobitému charakteru jazyka jednotlivých figur a jazyka autora a k celkovému autorskému záměru“ (Levý 1960a, s. 89).

Taktéž Levý ve svém příspěvku na I. Celostátní konferenci o uměleckém překladu použil výraz „překladatelská pravdivost“: „Pravdivost v uměleckém díle neznamena shodu se skutečností, ale vystižení a sdělení skutečnosti.“ (Levý in autor neuveden 1955, s. 8) Podrobnější vyjádření ke konceptu pravdivosti nalezneme v rukopisu „Překladatelská věrnost a překladatelská pravdivost“.¹³² Požadavek jednoznačné volby mezi volným a věrným

¹²⁹ „Ve výkladech o negativních stylistických rysech, k nimž svádí překladatelská práce, budeme pro jednoduchost vycházet z pokusů se skupinou olomouckých začínajících překladatelů, jako soutěžní text posloužila montáž z cizojazyčných překladů dvou úryvků z Hordubala a jednoho úryvku z Anglických listů Karla Čapka: tři překladatelé ji přeložili z ruštiny, dva z němčiny a po jednom z angličtiny a francouzštiny.“ (Levý 1983, s. 136)

¹³⁰ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 8, rukopis „Jak se má překládat?“, autorem je pravděpodobně Jiří Levý, nedatováno.

¹³¹ Přesně jsou Levého tři předpoklady pro kvalitní překlad v rukopisu formulovány takto: 1) Překladatel musí dokonale znát dílo, které překládá; 2) Překladatel musí mít svůj názor na dílo a svůj vztah k němu, musí vědět, proč je překládá, protože jen tak je schopen si je jistým způsobem interpretovat; 3) Překladatel musí dílo do češtiny přestylizovat.

¹³² Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 8, rukopis „Překladatelská věrnost a překladatelská pravdivost“, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

překladem zde Levý považuje za irelevantní a nerealistický, neboť každá metoda je dle něj oprávněna a podmíněna dvěma faktory: 1) překladatelskou normou v konkrétní době a kultuře a 2) výběrem hodnot, jejichž zachování je aktuálně považováno za nejdůležitější. Celkově zde Levý souhlasí s požadavkem věrnosti, avšak aby tento pojem nebyl vnímán jako označení jedné ze dvou protichůdných metod, nahrazuje jej právě konceptem překladatelské pravdivosti. S konferenčním příspěvkem bylo zveřejněno rovněž Levého podrobnější pojednání k problematice fungování překladu v národní literatuře, kterému v UP (1983, s. 198–222) následně věnoval samostatnou kapitolu „Překlad jako problém literárněhistorický“, do níž také začlenil své postřehy k překladatelské analýze, kritice a metodologii výzkumu překladu.

7. 2. 2 Nepublikovaná studie „K metodologii překladatelské estetiky“ jako možný předchůdce dalších teoretických konceptů

Dle archivních materiálů Levý roku 1954 vytvořil ještě jednu teoretickou práci s názvem „K metodologii překladatelské estetiky“, jež patrně sestávala z šesti kapitol. První z nich, „Estetika překladu“, obsahuje zřejmě jedno z Levého nejpodrobnějších metodologických pojednání o výzkumu literárního překladu prizmatem lingvistiky a literární vědy. V rámci teorie překladu zde Levý rozlišuje „teorii překladu v neširším smyslu“ a „teorii překladu v užším slova smyslu“, kterou označuje též jako „estetiku překladu“, a uvádí, že k propracování její metodologie má přispět právě tato studie.

Z první kapitoly vychází druhá část s názvem „Překlad jako umělecký druh“, v níž se Levý soustředí na metody a strategie překladatelovy práce s textem jakožto uměleckým materiálem. Rozlišuje zde tři koncepce překladu: 1) překlad jako umělecký druh (překladatelství), 2) překlad jako umělecký proces (překládání) a 3) překlad jakožto výsledek tohoto procesu, tedy umělecké dílo (překlad ve vlastním slova smyslu). Při rozboru překladu jako uměleckého druhu Levý tematizuje otázku zařazení překladu na ose umění – reprodukce a podobně jako později v *Umění překladu* (1983, s. 83) dospívá k závěru, že zatímco cíl překladatelské aktivity je reprodukční, cesta k němu, tedy překladatelská činnost samotná, je tvůrčí. Již zde překlad srovnává s hereckým ztvárněním divadelního textu.

Po vymezení překladu na ose umění – reprodukce tu Levý kromě jiného rozpracovává koncepci dvojí normy v překladu.¹³³ V UP následně rozlišuje normu reprodukční a normu

¹³³ Jak konstatuje Jettmarová (2016, s. 106), koncept normy od Levého převzal hlavní představitel teorie polysystému, Gideon Toury, jenž však tuto skutečnost oficiálně uvedl až v rozhovoru z roku 2003, kdy zároveň dodal, že se s Levého pojmem překladové normy seznámil v roce 1974 prostřednictvím disertace svého školitele Itamara Even-Zohara. Even-Zohar však v e-mailové komunikaci s autorkou disertace inspiroval Levého teoretickými tezemi včetně konceptu normy zpochybnil tím, že ve své disertaci vycházel z obecných tezí

uměleckosti, kterou však ve studii ještě nazývá normou „tvůrčí“. Rovněž zde Levý hovoří o nutnosti vymezení dvojí definice díla pro potřeby překladatelské teorie a naznačuje dichotomii textu díla a díla v užším slova smyslu. Druhému jmenovanému konceptu v archivním rukopise studie přibližně odpovídá „dílo jakožto soubor významových a estetických obsahů, který se realizuje v mysli vnímatele, tj. jakýsi objektivní základ všech čtenářských konkretisací“, kdežto první koncept vystihuje „dílo jakožto vtělení tohoto ‚základu‘ do jazyka, tedy dílo ve svém běžném, reálném významu: jednota obsahu a formy realizovaná v jazyce“.¹³⁴ Zde ještě Levý konstatuje, že pro odlišení obou konceptů chybí terminologie.

Protože další kapitoly studie v Levého rukopisu scházejí, vyvozujeme jejich obsah z posudku Ivana Poldaufa. Část s názvem „Objektivní podmínky překladatelského procesu“ Poldauf označuje za nejzdařilejší pasáž této práce. Levý se v ní zabývá různým stupněm jazykové podmíněnosti původního díla a z toho plynoucími důsledky pro překlad. V UP se tato pasáž zřejmě promítla do kapitoly „Přestylizování předlohy“. V Levého studii dle Poldaufova posudku následuje kapitola „Psychologie překladatelského procesu (základní rys)“, věnovaná podrobnějšímu rozboru překladatelových pracovních postupů a problémů či posunů z nich vyplývajících – zejména intelektualizace a explikace. Na tento výklad Levý navazuje kapitolou pojednávající „o estetickém charakteru přeloženého díla“, jejíž náplň tvoří problematika národní a dobové specifičnosti, rozebíraná již v Levého článku z roku 1953. V poslední kapitole „Kritika překladu a její kritéria“ se Levý vrací k dichotomii kritéria věrnosti a uměleckosti, jehož význam tentokrát vysvětluje prizmatem hodnocení překladu:

Na základě předchozích vývodů stanoví Levý, že jen měřítko uměleckosti může mít absolutní platnost, měřítko věrnosti pak relativní: první rozdělí překladatele na dobré a špatné, druhé překladatele jedné školy a školy druhé. [...] věrnost může být záměr nebo výsledek neschopnosti.¹³⁵

Ačkoliv se tuto studii nepodařilo dohledat v seznamu Levého publikací a kvalifikačních prací, lze ji dle její délky a metodologické i argumentační závažnosti považovat za materiál, který

českého strukturalismu. Zároveň dodal, že si teorie polysystému nekladla za cíl být teorií překladu ani literatury a její tvůrci za ní spatřovali hlavně integraci překladatelského výzkumu do kontextu mezikulturních vztahů. Ve své disertaci, psané hebrejsky, Even-Zohar dle zaslané bibliografie citoval český originál *Umění překladu* (1963c), jež analyzoval na základě své znalosti ruštiny, i jeho německý překlad (1969). Bibliografický seznam dále zahrnuje Levého studii „Translation as a Decision Process“ (1967) a monografii *České teorie překladu* (1957b). Viz e-mailová komunikace s Itamarem Even-Zoharem, 9. 12. 2020.

¹³⁴ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 8, rukopis „K metodologii překladatelské estetiky“, autorem je Jiří Levý, 1954.

¹³⁵ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 8, posudek na Levého studii „K metodologii překladatelské estetiky“, autorem je Ivan Poldauf, 3. 9. 1954.

zřejmě sehrál důležitou roli v genezi UP, a tedy celé koncepce Levého překladatelské teorie. Dle Poldaufa zde Levý „položil základní kámen k výstavbě skutečné teorie překladu“.¹³⁶

Dvě z kapitol obsažených v archivní studii – „Objektivní podmínky překladatelského procesu“ a „Psychologie překladatelského procesu (základní rys)“ – Levý patrně převzal do článku „Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie“ (1955c).

7. 2. 3 Příprava první části *Umění překladu*¹³⁷

Článek „Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie“ (1955c) se stal základem pro skripta *Kapitoly z teorie a metodiky překladu* (1956), která Levý připravil ve spoluautorství s rusistou Bohuslavem Ilkem. Mezi článkem a odpovídající částí ve skriptech lze pozorovat marginální rozdíly, a to zejména v příkladech, na nichž jsou vykládané jevy demonstrovány.¹³⁸ Zcela nově však byla do skript přidána část věnující se překladu knižního názvu.¹³⁹ Ta se objevuje i v *Umění překladu*, kde je ještě doplněna o aspekt ideologického stanoviska překladatele.

Předběžnou syntézu svých teoretických tezí o literárním překladu Levý dále provádí v článku „Umělecké otázky překladu“ (1957e). Na úvod se vyjadřuje především k proměnám výzkumu překladu za posledních deset let: „Vcelku možno o naší poválečné teorii překladu říci, že vývoj, který se dál částečně kolísáním mezi protichůdnými hledisky, vedl k dosti podstatnému rozšíření našich znalostí překladatelských otázek.“ (Levý 1957e, s. 381) Podstatnou část studie Levý věnuje analýze tří fází překladatelského procesu, na jejichž základě tematizuje jednotlivé aspekty, náležitosti a problémy překladatelovy práce. Dále se zaměřuje na vztah překladu k jiným typům umění, problematiku překladatelské tradice a míru překladatelovy tvořivosti. V následující části studie rozebírá koncept dvojí normy překladu a

¹³⁶ Z Poldaufova posudku rovněž vyplývá, že se jednalo o práci doporučenou do soutěže, o které již však další informace neuvádí.

¹³⁷ Vzhledem k povaze disertace zde podrobně rozebíráme zejména první část monografie. Druhou část, stejně jako celou oblast Levého práce v oblasti versologie, ponecháváme předmětem dalšího výzkumu.

¹³⁸ Např. role jazykové podmíněnosti je v článku doložena pouze Bělinského kritikou francouzského překladu Gogola (Levý 1955c, bez paginace), zatímco skripta (1956) na stejném místě přidávají citát Edwarda Sapira k problematice jazykového relativismu (Levý a Ilek 1956, s. 5). Dalším doplněním skript ve srovnání s článkem je vysvětlení stereotypních překladatelských řešení jakožto důsledků překladatelovy nedostatečné tvořivosti. Levý tento jev přirovnává k šablonám, jež si pro konkrétní scény osvojují začínající herci. Částečné srovnání studie „Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie“ (1955c) se skripty „Kapitoly z teorie a metodiky překladu“ (1956) jsme provedli již v článku „Geneze a zahraniční recepce *Umění překladu* Jiřího Levého“ (2021a).

¹³⁹ Levý zde zřejmě poprvé prezentuje klasifikaci knižních názvů na 1) popisné (explicitně vystihují téma knihy) a 2) symbolizující (téma knihy nepopisují, ale vyjadřují jej zkratkovitě, implicitně). (Levý a Ilek 1956, s. 37)

poté pojednává překlad jako konglomerát dvou kultur, jejichž rozdíly překladatel smiřuje. Na tuto problematiku navazuje rozborem vztahu překladu k původní literatuře. V celkem šesti jmenovaných částech studie (1957e) lze tedy již poměrně zřetelně pozorovat strukturu první poloviny budoucí monografie *Umění překladu* (1963c). Pomocí následující tabulky se pokoušíme o nastínění paralel mezi jednotlivými celky v obou dílech.

Umělecké otázky překladu (1957e)	Umění překladu (1963c)
Nečíslovaný úvod ¹⁴⁰	Stav teoretického myšlení o otázkách překladu
1	Překladačský proces
2	Realismus v překladačství (podkapitoly „Překladačství jako typ umění“ a „Jazyková tvořivost“)
3	Realismus v překladačství (podkapitola „Dvojitá norma v překladu“)
4	Realismus v překladačství (podkapitola „Podvojnost přeloženého díla“)
5	Realismus v překladačství (podkapitola „Dvojznačný vztah k původní literatuře“)

V úvodu studie „Umělecké otázky překladu“ Levý (1957e, s. 381) konstatuje, že zatím „[n]ebyla napsána příručka pro překladače, po níž se volalo [...]“. O rok později se tato studie stala součástí učebnice¹⁴¹ *Úvod do teorie překladu* (1958b), vytvořené pro potřeby Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Tato publikace je na rozdíl od předchozích skript (1956) monografií s výlučným autorstvím Levého. Již v úvodu Levý (1958b, s. 3) předesílá, že zde shrnuje „některé ze svých prací o teorii uměleckého překladu, které tvoří soustavný celek, aby byly přístupny v souborné podobě“.

Učebnice sestává celkem ze čtyř svěbytných kapitol. Srovnání této monografie s některými Levého předchozími a následujícími publikačními počiny ukazuje, že první kapitola učebnice (1958b), „Překlad jako typ umění a jeho normy“, kopíruje studii „Umělecké otázky překladu“ (1957e). Vychodilová (2019, s. 96) upozorňuje na to, že hodnocení stavu a vývoje

¹⁴⁰ Tato část se ve srovnání s odpovídající kapitolou v *Umění překladu* (1963c) liší nejvýrazněji. Zatímco v článku daný úsek obsahuje spíše obecné zhodnocení vývoje teoretického zájmu o překlad po druhé světové válce, kapitola v monografii sestává ze strukturovaného přehledu o výzkumu překladu v mezinárodním kontextu.

¹⁴¹ Sám Levý (1958b, s. 3) však upozorňuje, že tato práce „nechce být učebnicí překládání – překládat je možno se naučit jen praxí a každý hotový návod by byl spíše škodlivý. Pokládám za užitečnější dát posluchačům filologických oborů a začínajícím překladačům do ruky text, který by byl spíše ukázkou teoretického řešení a návodem k promyšlení překladačských problémů, a tím paralysoval sklony k řemeslnosti a mechanickému převádění slov.“

soudobého myšlení o překladu v první kapitole této učebnice Levý aplikuje pouze na situaci v Československu a Sovětském svazu, zatímco v úvodní kapitole *Umění překladu* tento přehled zasazuje do širšího západoevropského rámce. Dle Vychodilové (Ibid.) jde ve skriptech o „nedobrovolné omezení, neboť jak známo, Jiří Levý byl velmi dobře obeznámen i se západními badatelskými proudy, jejichž podnětů ve své tvorbě i v přednáškách a seminářích plně využíval“.

Druhá kapitola učebnice, „O některých zákonitostech překladatelské věrnosti“, téměř zcela, nepočítaje ojedinělé změny ve formulacích, odpovídá Levého stejnojmennému článku z roku 1953. Třetí kapitola, „Překladatelský proces“, byla pravděpodobně převzata z článku „Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie“ (1955c).¹⁴² Do třetí kapitoly Levý připojuje též pojednání o překladu knižního názvu, které se shoduje s textem ve skriptech z roku 1956. Poslední kapitola, „Překlad jako problém literárněhistorický“, v sobě odráží obsah článku „K práci v dějinách českého překladu“ (1957g) a velmi se podobá šesté kapitole *Umění překladu* (1963c).¹⁴³ Oproti učebnici však v této publikaci došlo k rozšíření některých vyjádření, doplnění nových příkladů a pojmenování tří částí, které byly v učebnici pouze očíslovány. Jsou jimi: 1) „Stav práce v dějinách překladatelství“, 2) „Analýza překladu“ a 3) „Překlad v národní kultuře“. Paralely mezi *Úvodem do teorie překladu* a *Uměním překladu* uvádíme opět v tabulkovém přehledu:

Úvod do teorie překladu (1958b)	Umění překladu (1963c)
Překlad jako typ umění a jeho normy	Stav teoretického myšlení o otázkách překladu, Překladatelský proces, Realismus v překladatelství
O některých zákonitostech překladatelské věrnosti	Realismus v překladatelství (zejména podkapitoly „Překladatelovy pracovní postupy“ a „Celek a část“)
Překladatelský proces	Překladatelský proces
Překlad jako problém literárněhistorický	Překlad jako problém literárněhistorický

I když se obsah uváděných kapitol mezi oběma pracemi přesně nekryje, lze již v *Úvodu do teorie překladu* pozorovat téměř kompletní strukturu první části *Umění překladu*. Vladimír

¹⁴² Oproti článku Levý na místě výkladu intelektualizace v učebnici navíc doporučuje číst kvalitní české autory a pozorovat, jaké prostředky pro spojování myšlenek používají. (Levý 1958b, s. 81) Posuny zobecnění a nivelizace v učebnici ilustruje na více ukázkách než v článku. (Ibid., s. 83–85).

¹⁴³ Zároveň tato část v učebnici i v *Uměním překladu* vykazuje značné shody s předmluvou k prvnímu vydání *Českých teorií překladu* – Levý zde (1957b, s. 5–6) s odkazem na Otokara Fischera hovoří o potřebnosti výzkumu dějin překladu se zvláštním zaměřením na období národního obrození.

Rossels (1974, s. 10), překladatel UP do ruštiny, *Úvod do teorie překladu* (1958b) označil přímo za jednu z etap, jež vedla ke vzniku *Umění překladu*.

Velmi podobnou strukturu jako skripta *Úvod do teorie překladu* (1958b) měla i Levého habilitační práce *Základní otázky teorie překladu*, již stejného roku obhájil na Univerzitě Palackého v Olomouci. Práce obsahovala čtyři kapitoly, z jejichž popisu v archivních materiálech¹⁴⁴ je patrné, že učebnici odpovídají taktéž obsahově. Změnu názvu pozorujeme pouze u první kapitoly. Zatímco v učebnici figuruje pod titulem „Překlad jako typ umění a jeho normy“, v habilitační práci dle osnovy dostupné z Levého archivní pozůstalosti její název zní: „Překlad jako typ umění a jeho estetické kategorie“. Do *Základních otázek teorie překladu* Levý taktéž začlenil tři dodatky. Dodatek A tvoří kritika Vladislavova překladu Shakespearových sonetů, Dodatek B nese název „Kapitola z překladatelské poetiky“ a zahrnuje Levého text k problematice překladu knižního názvu.¹⁴⁵ V dodatku C Levý rozebírá Čapkovy překlady francouzské poezie a zasazuje je do kontextu české překladové i národní literatury.¹⁴⁶

7. 2. 4 Umění překladu a jeho první cizojazyčná verze¹⁴⁷

Monografie *Umění překladu* poprvé vyšla v roce 1963. Úvodní kapitola „Stav teoretického myšlení o otázkách překladu“ byla již roku 1962 publikována jako samostatný článek „Stav myšlení o otázkách překladu“. Kapitola „Překládání divadelního dialogu“ vyšla v roce 1962 rovněž jako svébytná studie pod tímtež názvem. Při přípravě monografie došlo k rozšíření a přeskupení některých pasáží, stejně tak byly dodány nové ukázky. Proces tvorby této publikace je kromě jiného patrný na archivních kolážích (Příloha 7), v nichž Levý kombinoval výstřižky ze svých již vydaných děl s vepsanými poznámkami.¹⁴⁸ Publikovaná verze *Umění překladu* sestávala ze dvou hlavních částí – první obsahovala teoretické teze aplikovatelné na celou oblast literárního překladu, druhou část Levý věnoval výhradně překladu poezie.

¹⁴⁴ Vycházíme zde zejména z posudku Bohuslava Ilka, který kromě hodnocení obsahuje poměrně detailní popis struktury Levého práce. Viz Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, posudek na habilitační práci Jiřího Levého *Základní otázky teorie překladu*, autorem je Bohuslav Ilek, 15. 1. 1958.

¹⁴⁵ V prvním vydání *Umění překladu* i v jeho navazujících českých edicích je část věnovaná překladu knižního názvu umístěna do samostatné kapitoly „Překládání knižního názvu“.

¹⁴⁶ Ačkoliv se v Levého archivní pozůstalosti nepodařilo nalézt plný text dodatku, lze se domnívat, že se obsahově prolíná se studií „Čapkovy překlady ve vývoji českého překladatelství a českého verše“ (1957a).

¹⁴⁷ Tuto problematiku tematizujeme rovněž v článku „Geneze a zahraniční recepce Umění překladu Jiřího Levého“ (2021a). V disertaci došlo k jeho rozšíření o poznatky nabyté během navazujícího výzkumu.

¹⁴⁸ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, převážně kartony 1–6.

Monografie získala cenu Československého spisovatele a poměrně záhy vzbudila pozornost v zahraničí – patrně již roku 1965 začal vznikat její překlad do němčiny.¹⁴⁹ Jelikož měla německá verze zásadní vliv na Levého zahraniční recepci, další česká i některá cizojazyčná vydání UP¹⁵⁰, považujeme rozbor německého překladu za integrální součást popisu této publikace.

Pro německé vydání Levý text na mnoha místech měnil. Pro německé čtenáře bylo záhodno doplnit německé příklady a rozebírané textové ukázky, popř. jimi nahradit některé české, autor však při této příležitosti text upravoval i jinak: rozšířil a prohloubil některé teoretické partie, zvl. v počátečních oddílech, v jednotlivostech upřesnil a opravil výklad, obohatil ho o některá statistická zjištění, dodal nové citace z odborné literatury, v některých kapitolách změnil i kompoziční uspořádání látky, v několika případech změnil i název kapitoly. (Hausenblas 1983, s. 10).¹⁵¹

Největší změny obsahu a rozsahu lze pozorovat v první a páté kapitole. První kapitola (v českém originále „Stav teoretického myšlení o otázkách překladu“) byla pro německou verzi částečně přepracována a rozšířena o analýzu literárněvědných a lingvistických přístupů k výzkumu překladu. Zcela nově do ní byly začleněny podkapitoly „Die allgemeine und die spezielle Theorie“ (ve druhém českém vydání „Obecná a speciální teorie“), „Die linguistischen Methoden“ („Lingvistické metody“) a „Die literaturwissenschaftlichen Methoden“

¹⁴⁹ Jak potvrzuje Svoboda (2023, s. 31), v současné době probíhají na Ústavu translatologie FF UK přípravné práce k opětovnému vydání německé verze *Umění překladu*.

¹⁵⁰ Paralelně s německou verzí vznikala rovněž ruský překlad *Umění překladu*. Jeho autor, Vladimír Rossels (1974, s. 13), v předmluvě hovoří o speciálním přípravném rukopisu pro ruskou edici a zmiňuje Levého plány na vytvoření třetí, mezinárodní verze této monografie. Dle Rosselse (Ibid.) pro ni Levý zpočátku plánoval pouze modifikovat překladové ukázky, ale nakonec došel k závěru, že by si každá taková změna stejně vyžádala velké zásahy a následné zpřesňování závěrů. V roce 1982 Bogdan L. Dabić přeložil UP do srbochorvatštiny. Dle Mitrevského (2016, s. 47) zřejmě vycházel z ruského překladu díla. Roku 2011 Patrick Corness a Zuzana Jettmarová UP zprostředkovali do světové lingvy francy angličtiny. Předkladatel a redaktorka při vytváření anglické verze vycházeli hlavně z Hausenblasovy edice (1983) a německé verze (1969). Přihlíželi ale také k některým pasážím ruského vydání (1974). Na základě této práce byl rovněž vytvořen čtyřjazyčný korpus *Umění překladu*, zahrnující českou, německou, ruskou a anglickou verzi publikace. Roku 2011 vznikl taktéž překlad první části *Umění překladu* do portugalštiny, jež v rámci své disertační práce vytvořil Filipe Mendes Neckel, přední propagátor Levého díla v latinskoamerické translatologii. Dle Mračkové Vavroušové (2018, s. 148) Neckel při tom vycházel pouze z německého překladu UP, jemuž propůjčil status originálu. Roku 2013 byly vybrané kapitoly *Umění překladu* přeloženy také do španělštiny a publikovány v antologii *Jiří Levý: Una concepción (re)descubierta*, zahrnující několik dalších Levého článků a statí, které přeložili Jana Králová a Miguel Cuenca Drouhard. V roce 2019 vyšla anglická verze *Umění překladu* též v čínském nakladatelství Shanghai Foreign Language Education Press s předmluvou v čínském jazyce.

¹⁵¹ Pro německou verzi Levý vytvořil svébytný přípravný rukopis, který většina odborné veřejnosti považuje za ztracený. Překladatel UP do němčiny, Walter Schamschula, při rozhovoru uvedl, že jako celek rukopis nikdy neobdržel a pracoval pouze s upravenými pasážemi, jež mu Levý pravidelně zasílal. Jednotlivé úryvky rukopisu jsou uchovány v Archivu Masarykovy univerzity a byly využity během tohoto disertačního výzkumu. V roce 2022 rodina Levých poskytla Ústavu translatologie FF UK velkou část přípravného rukopisu, jež Svoboda (2023, s. 24) označuje jako svébytnou verzi *Umění překladu* z roku 1966. Celkem tak ve své publikaci rozlišuje 13 verzí této monografie. Podrobnější analýzu verze 1966 ponecháváme předmětem samostatného výzkumu.

(„Literárněvědné metody“).¹⁵² Úvodní text „Stav teoretického myšlení o otázkách překladu“ byl přejmenován na „Die allgemeine Situation“ („Všeobecná situace“).

Pátá kapitola¹⁵³ (v českém originále „Překládání divadelního dialogu“) místo původních čtyř nově čítala šest podkapitol. Podkapitola s názvem „Mluvnost a jevištní stylizace“ byla pro německé vydání rozdělena na „Die Sprachbarkeit und Verständlichkeit“ („Mluvnost a srozumitelnost“) a „Die Stilisierung der Bühnensprache“ („Stylizace divadelní řeči“). Z podkapitoly „Významové kontexty a slovní jednání“ byly rovněž vytvořeny dvě: „Die semantischen Kontexte“ („Významové kontexty“) a „Das Handeln durch Worte“ („Slovní jednání“). Všechny oddíly páté kapitoly byly zároveň výrazně rozšířeny o nové informace, a zejména ukázky.¹⁵⁴

Svoboda (2023, s. 53) upozorňuje na celkově větší teoretickou vyspělost německé verze *Umění překladu* oproti originálu z roku 1963 a svou tezi kromě jiného dokládá poměrně značnou změnou názvu publikace na *Literarische Übersetzung, Theorie einer Kunstgattung*, doslova „Literární překlad, **teorie** uměleckého druhu/žánru“ (překlad převzat od Svobody, zvr. J. G.).

7. 2. 4. 1 Práce na překladu z pohledu překladatele

Frankfurtské nakladatelství Athenäum o německý překlad požádalo Waltera Schamschulu, kterého vyhodnotilo jako vhodného kandidáta patrně díky jeho dvojjazyčnému česko-německému původu a studiu slavistiky. Schamschula (1969, s. 11) se v předmluvě k německému vydání zmiňuje o aktivní spolupráci s Levým, jejíž hlavní přínos spatřuje v konzultování terminologické stránky práce. Během rozhovoru¹⁵⁵ Schamschula uvedl, že původně mu byl předlohou pouze český originál (1963c) a jeho spolupráce s Levým započala až po vzájemném setkání na Konferenci o teorii verše v Brně, kterou Levý spolupořádal roku

¹⁵² Jak připomíná Hrdlička (1996, s. 4), moderní translologie vznikla ze dvou základních směrů, o jejichž syntézu právě Levý usiluje – lingvistického a literárněvědného.

¹⁵³ Ještě před vydáním německé verze UP vyšel německý překlad této kapitoly samostatně v periodiku *Babel* pod názvem „Übersetzung von Theaterstücken“ (1968).

¹⁵⁴ Zároveň ale Levý v uvedených i jiných kapitolách vypustil pasáže, které byly pevně vázány na české jazykové, literární a kulturní realie. Podrobněji se tomuto srovnání věnujeme v článku „Překladatelské problémy a posuny v překladu Umění překladu do němčiny. Srovnávací analýza“ (2021b). Výzkum geneze *Umění překladu* a jeho německé verze byl realizován převážně v rámci projektu GA UK 68420 s názvem „Překladatelská evoluce Umění překladu: Komparativní analýza českého originálu a jeho německého překladu, doplněná o komentáře překladatele ke spolupráci s autorem, Jiřím Levým“.

¹⁵⁵ Rozhovor s Walterem Schamschulou, Skype, Praha – Huntsville, Alabama, 17. 6. 2020. Kompletní přepis k dispozici na vyžádání u autorky disertace a rovněž jako neveřejná příloha ve Studijním informačním systému Univerzity Karlovy.

1964. Poté Levý dle Schamschulových slov začal cíleně připravovat pasáže adaptované pro německý překlad, jež, jak dokládá dobová korespondence,¹⁵⁶ překladateli odesílal průběžně jednou měsíčně.

Dle Schamschuly (1969, s. 11) Levý před svým náhlým úmrtím v roce 1967 stihl přípravný rukopis finalizovat, nepodařilo se mu však dokončit bibliografický seznam. Ten byl proto dokončen ve spolupráci překladatele s redaktory dle bibliografie z českého originálu (1963c) a Levého přípravných materiálů. Schamschula rovněž píše o tom, že poslední, co Levý stihl vytvořit, byla předmluva k německému vydání. Během rozhovoru však upřesnil, že předmluvou ve skutečnosti rozumí úvodní kapitolu „Stav teoretického myšlení o otázkách překladu“ (německy „Der Stand der theoretischen Beschäftigung mit den Fragen des Übersetzens“). Schamschula taktéž v rozhovoru uvedl, že sám pak dodatečně editoval poznámkový aparát.

7. 2. 4. 2 Geneze německé verze v archivních pramenech

Při pokusech o rekonstrukci geneze německého překladu *Umění překladu* jsme v Levého archivní pozůstalosti identifikovali tři hlavní skupiny dokumentů. První z nich tvoří ručně psané poznámky, ve kterých lze rozpoznat např. jména německých překladatelů, jejichž práce byly posléze dosazeny do německé verze jakožto substitute ukázek z českého originálu. Jako příklad tohoto typu dokumentu uvedme archiválii v Příloze 8, která obsahuje ručně psané zmínky čtyř německých překladatelů Shakespearovy tragédie *Macbeth*. Na dvou z nich – Ernstu Ortleppovi a Friedrichu Bodenstedtovi – Levý v německé verzi UP (1969, s. 43–44) demonstruje obdobný omyl, jakého se při překladu *Macbetha* do češtiny dopustili Josef V. Sládek a Otto F. Babler (1983, s. 53–54).¹⁵⁷

Druhou skupinu pramenů dokládajících genezi německé verze tvoří koláže sestavené z výstřížků českého originálu *Umění překladu* (1963c) a vlepených nebo ručně či strojopisně dopsaných pasáží českého textu, který byl již adaptovaný pro německé publikum a určen k převodu do němčiny. Změny můžeme pozorovat i v kolážovaných textech českého originálu, kam Levý zanašel zejména škrty, vysvětlivky a substitute jednotlivých slov. Popisované koláže se vyskytují rovněž v okopírované verzi na fotografickém papíře, lze se tedy domnívat, že tyto

¹⁵⁶ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 18, dopis Jiřího Levého pro dr. Lotsche, 30. 8. 1965.

¹⁵⁷ Další srovnání českého originálu (1963c) a německého překladu (1969) rozpracováváme v článku „Levý, Jiří: Umění překladu. Tři fáze překladatelovy práce. Translatologická analýza českého a německého vydání“ (2019).

dokumenty byly určeny k zaslání Schamschulovi, zatímco originály zůstávaly u Levého. Příklady obou druhů dokumentů uvádíme v Příloze 9 a Příloze 10.

Třetí skupinu materiálů k práci na první cizojazyčné verzi Levého monografie lze souhrnně označit jako korektury. Jedná se o několik verzí již hotového německého textu, v němž jsou patrné Levého opravy na rovině jednotlivých slov, formulací, popř. grafické stránky. Schamschula v rozhovoru vyjádřil pochybnosti nad tím, jestli od Levého obdržel kompletní korektury, neboť tehdejší korespondenci silně limitovala dobová cenzura. Poté co byly snímky některých korektur Schamschulovi zaslány e-mailem, konstatoval, že tyto materiály k němu předtím nikdy nedorazily.¹⁵⁸

7. 2. 4. 3 **Adaptace *Umění překladu* pro německé čtenáře**

Při konfrontaci českého originálu (1963c) *Umění překladu* a jeho německé verze (1969) lze identifikovat nejméně tři typy adaptací. Prvním z nich je rozšíření konstatování, jež původně platila pouze pro české prostředí, na širší geografický kontext. Na základě provedené srovnávací analýzy můžeme konstatovat, že téměř ve všech výskytech této změny se jednalo o úpravy menšího rozsahu spočívající v odstranění lokalizačního adjektiva „český“, anebo posesivního pronomina „náš“, indikujícího český kontext. Např. v kapitole „Překlad divadelních her“ Levý píše, že „český divadelní styl je kategorie historická“ (Levý 1963c, s. 123, zvýr. J. G.). V německém překladu je však lokalizační adjektivum vynecháno a stojí zde pouze „Der Theaterstil ist eine historische Kategorie.“ – česky: „Divadelní styl je kategorie historická.“ (Levý 1969, s. 136, přel. J. G.).

Do druhé skupiny adaptací řadíme substituce menších úseků německou analogií. Na některých místech nebylo díky podobnosti němčiny s češtinou nutné nahrazovat rozsáhlou pasáž, ale pro efektivní přenos originální informace stačilo zavést substituci na rovině jednotlivých slov či výrazů. Tato podobnost se projevuje např. v pojmenování vrstev jazykové stratifikace, neboť čeština i němčina disponují rovinou hovorového jazyka. Když tedy Levý v originále mluví o hovorovém jazyce, v němčině jej Schamschula nahrazuje téměř ekvivalentním „Umgangssprache“. Uveďme přesnější příklad z kapitoly „Mluvnost a jevištní stylizace“: „Vrstvy vzdělané nehovoří mezi sebou svým **jazykem hovorovým**, který je typickou smíšeninou **jazyka spisovného a lidového** [...]“ (Levý 1963c, s. 119, zvýr. J. G.) Do němčiny byla tato věta převedena zcela věrně, a to se všemi názvy i charakteristikami jednotlivých jazykových vrstev: „Die gebildeten Schichten sprechen untereinander nicht ihre

¹⁵⁸ E-mailová korespondence s Walterem Schamschulou, 7. 7. 2020.

Umgangssprache, jenes typische Gemisch von **Schriftsprache** und **Sprache des Volks** [...].“ (Levý 1969, s. 133, zvr. J. G.)

Třetí skupinu adaptací tvoří substitute rozsáhlých celků, jimiž zde rozumíme hlavně ukázky překladových jevů, které Levý v originále demonstroval na srovnání cizojazyčného textu s jeho českým překladem. Tyto substitute na rovině vyšších celků lze dále rozdělit do dvou typů: 1) nahrazení textu ukázky a 2) nahrazení jmen překladatelů. První můžeme pozorovat např. v kapitole „Vznik literárního díla a překladu“. Levý zde popisuje případ, kdy se jazyk stává aktivním účastníkem překladu a způsobuje, že se do překladu „dostávají významové spojitosti, které by se básníkovi jiného jazyka nenaskytly“ (Levý 1963c, s. 21). Jako příklad uvádí konvenční rým „láska-páska“, který básníkovi již z jazykových důvodů vnucuje motiv lásky jako moci spojující. Německá verze tentýž výklad demonstruje na tradici italské poezie, kde konvenční rým reprezentuje slovní dvojice „amore – cuore“. (Levý 1969, s. 39) Druhý typ substitute nalezneme např. v kapitole „Klasický překlad“, kde Levý vyjmenovává české překladatele, již se od sebe liší svým přístupem k překladu Shakespearova *Hamleta*, a na nich ukazuje komplikované určení jednoho normativního překladu díla: „[...] nelze a priori odmítat Hamleta Štěpánkova vedle Sládkova, Hamleta Saudkova po Sládkovu a Urbánkova vedle Saudkova.“ (Levý 1963c, s. 65) V německé verzi byli za české dosazení němečtí překladatelé *Hamleta*, a to: A. W. v. Schlegel, L. Seeger a R. Flatter. (Levý 1969, s. 78)¹⁵⁹

7. 2. 5 Další česká vydání *Umění překladu*

Roku 1983 bylo v nakladatelství Panorama/Pyramida publikováno druhé české vydání *Umění překladu*. Jeho editorem se stal Karel Hausenblas, který tuto verzi sestavil kombinací českého originálu (1963) a částečného překladu německé edice (1969).¹⁶⁰ Jak upozorňuje Radó (1985, s. 109), druhé české vydání *Umění překladu* je nejen aktualizovanou publikací klasického díla v oblasti translatologie, ale rovněž zajímavým příkladem překladu textu, jenž samotný o překladu pojednává. Špirk (2014, s. 504) zase naráží na paradox spočívající v Levého

¹⁵⁹ Srovnání českého originálu *Umění překladu* (1963c), jeho německého překladu (1969) a druhého českého vydání (1983) bylo částečně realizováno v článku „Překladatelské problémy a posuny v překladu *Umění překladu* do němčiny. Srovnávací analýza“ (2021b). Další rozdíly mezi verzí 1963 a 1969 uvádí Svoboda (2023, s. 26).

¹⁶⁰ Ve slovnících a encyklopediích je Hausenblas popisován především jako bohemista zaměřující se na jazykovou diferenciaci češtiny, synchronní gramatiku, syntax a stylistiku. Z celkového počtu jeho zhruba 170 publikovaných děl je jich na překlad zaměřeno přibližně deset. Při rešerši Hausenblasovy archivní pozůstalosti však vyšlo najevo, že většina jeho prací na téma (teorie) překladu zřejmě nebyla publikována. Tuto problematiku rozebíráme v článku „Styl v literárním překladu prizmatem Karla Hausenblase“ (2022).

poměrně odmítavém postoji k překladům z druhé ruky a skutečnosti, že jeho klíčová publikace prošla právě tímto vývojem, neboť další česká i některá zahraniční vydání přejala podobu Hausenblasovy edice.

V předmluvě Hausenblas (1983, s. 10) uvádí, že vycházel z německé verze UP s přihlédnutím k českému originálu z roku 1963. Zároveň dodává, že „[v]yjít paušálně z tohoto [německého] vydání jakoby z redakce ‚poslední ruky‘ nebylo možno už proto, že je zaměřeno na jiné čtenáře, čtenáře jiného jazykového společenství, jiné literatury a prostředí“. Hausenblas má při tom zřejmě na mysli zejména ukázky překladů mezi němčinou a jinými jazyky, které by při převodu do češtiny pozbyly původního účelu a demonstrovaly by již odlišné překladové problémy. Zároveň ale poznamenává, že ani nebylo vhodné „jen doplnit první verzi textu o to, čím byl rozšířen a co by z toho mohlo být pro naše čtenáře zajímavé a s užitkem, protože vedle toho autor pro německé vydání provedl i řadu jiných změn [...]“ (Ibid., s. 10–11). Další úskalí Hausenblasovy editorské práce dle jeho slov tkvělo v nutnosti jazykových úprav, motivovaných zejména dvacetiletou časovou odlehlostí českého originálu. Celkově se ale jako editor

snažil jak jen možno vycházet ze znění i z ducha díla. Zásadně nepracoval s vlastními formulacemi, jen v zcela nepatrném počtu případů musel v několika málo slovech upravit formulaci, aby věty na sebe plynule navazovaly apod. (Ibid., s. 11)

Při popisu kontextu druhého českého vydání UP považujeme za důležité rovněž uvést, že se nám kromě výše citované předmluvy zatím nepodařilo nalézt téměř žádný Hausenblasův komentář k jeho editorské a překladatelské práci na tomto díle. Existenci Hausenblasova textu, jenž by ke genezi druhého vydání UP obsahoval více informací než uvedená předmluva,¹⁶¹ se nepodařilo prokázat během rešerše Hausenblasovy publikační činnosti, archivní pozůstalosti, ani při komunikaci s jeho současníky (Jarmila Emmerová, Milan Hrdlička, Jiří Pechar, Milan Suchomel), studenty (Alena Macurová) a rodinou (Ondřej Hausenblas).¹⁶²

K Levého monografii se Hausenblas nicméně vyjadřuje v recenzi „Překládání a teorie literatury (Nad knihou J. Levého Umění překladu)“ (1965) a článku „Překlady umělecké

¹⁶¹ V Hausenblasově archivní pozůstalosti je uchován strojový rukopis předmluvy ke druhému vydání *Umění překladu*. Protože se ale zřejmě jedná o předtiskovou verzi, nepodařilo se při jejím srovnání s publikovanou podobou nalézt žádné obsahové odchylky. Téměř veškerá archivní pozůstalost Karla Hausenblase je uchována v jeho osobním fondu, jež spravuje Archiv Univerzity Karlovy. Rukopis Hausenblasovy předmluvy ke druhému vydání UP viz karton 25.

¹⁶² Telefonický hovor s Jarmilou Emmerovou, 4. 7. 2020; e-mailová komunikace s Milanem Hrdličkou, 18. 7. 2020; e-mailová komunikace s Jiřím Pecharem, 9. 7. 2020; telefonický hovor s Milanem Suchomelem, 26. 6. 2020; e-mailová komunikace s Alenou Macurovou, 2. 10. 2023; e-mailová komunikace s Ondřejem Hausenblasem, 25. 6. 2020.

literatury“ (1971), který téměř kopíruje obsah i strukturu recenze. Levému zde Hausenblas vytýká zejména nepřesné vymezení některých pojmů, přirovnání překladatelské činnosti k hereckému ztvárnění textu divadelní hry, dichotomii text díla – dílo v užším slova smyslu a užití výrazu „realistický překlad“. Dle Hausenblase (1965, s. 161) z Levého vyjádření nelze jasně určit, zda se jedná o realismus v jeho širokém pojetí, kdy se přívlastkem „realistický“ označuje „všechno zdravé, pokrokové umění všech dob“, anebo má Levý na mysli realismus v užším slova smyslu, tedy směr, který „v naší literatuře zaujal přední místo v posledních desetiletích 19. století“.¹⁶³ Dle Milana Hrdličky¹⁶⁴ mohl mít Hausenblasův poměrně kritický postoj k některým Levého konceptům a formulacím určitý vliv na zpětný převod některých pasáží z němčiny do češtiny a částečně utvářet jeho editorské zásahy.

Po srovnání prvního českého vydání (1963c), německé verze (1969) a druhé české edice (1983) lze však Hausenblasův postup při přípravě druhého vydání UP označit za důsledný, a to převážně vůči českému originálu z roku 1963. Zároveň však pozorujeme Hausenblasovu snahu neochudit novou verzi o ta doplnění z německé edice, jež nebyla pevně vázána na německá literární a jazyková specifika. Jako „většinově zdařilý“ Hausenblasův překlad hodnotí i Svoboda (2023, s. 26–27), jenž zároveň provádí srovnání verzí 1963–1969–1983 a vyvozuje z něj následující tendence ve druhém českém vydání UP: 1) otupení ideologického ostří předlohy; 2) omise významných pasáží; 3) adice nikoli bezvýznamných pasáží a 4) nedostatky na významové rovině.

Za přípravu druhého vydání UP byl Hausenblas nominován na cenu Českého literárního fondu¹⁶⁵. Posudek tehdejšího podnikového ředitele nakladatelství Panorama, Františka Hanzlíka, je jedním z mála informačních pramenů popisujících Hausenblasovu práci na druhém vydání Levého monografie:

¹⁶³ Na tuto výtku Levý reagoval v německé verzi *Umění překlada* tak, že do úvodní kapitoly „Die literaturwissenschaftlichen Methoden“ (česky ve druhé edici: „Literárněvědné metody“) zařadil vysvětlení, které se do druhého českého vydání dostalo v následujícím znění: „Pojem ‚realismus‘ ovšem může být chápán buď v literárněhistorickém významu (jako metoda, která byla vypracována kritickými realisty 18. a 19. století), anebo ve významu filozofickém (gnozeologické stanovisko, které odpovídá dialektickému materialismu).“ (Levý 1983, s. 34–35) Taktéž byl změněn název kapitoly „Realismus v překládání“, jež se ve druhé české edici objevuje jako „Estetické problémy překlada“.

¹⁶⁴ E-mailová komunikace s Milanem Hrdličkou, 18. 7. 2020.

¹⁶⁵ Pravděpodobně se jednalo o Cenu Zdeňka Nejedlého.

Prof. dr. Karel Hausenblas odborně připravil nové vydání už desetiletí rozebraného a naléhavě potřebného vynikajícího díla o teorii překladu zesnulého autora Jiřího Levého, které není prostou reedicí, ale všude, kde to odpovídá potřebě domácího kontextu, přihlíží k rozšířené verzi pořízené Levým o šest let později pro vydání německé. Je samozřejmé, že takový úkol byl složitější o řadu aspektů nejen formálně textologických, ale i interpretačních. Bylo třeba bez přímých zásahů do textu volit optimální způsoby jejich propojení a navazování, nahradit německý ukázkový materiál ekvivalentním českým atd., propojit původní text s překladovým plynule a bez zratelných švů. Prof. Hausenblasovi se podařilo přes všechny problémy, které přinášela práce se dvěma různojazyčnými texty, zachovat jednotu díla, neporušit jeho autentičnost a výrazně zvýšit jeho odbornou úroveň a hodnotu. Tato složitá a náročná práce prof. dr. K. Hausenblase si zaslouží zvláštního ocenění.¹⁶⁶

Roku 1998 vyšlo v nakladatelství Ivo Železný třetí české vydání *Umění překladu*. Dle ediční poznámky v knize a e-mailové komunikace¹⁶⁷ s Ivem Železným zde byly oproti druhému vydání provedeny minimální změny: „Usilovali jsme pouze o odstranění tiskových chyb, vynechávek v textu a drobných omylů – zčásti s přihlédnutím k 1. vydání, zčásti z původních pramenů.“ (Železný 1998, s. 391) Čtvrtou edici připravil a roku 2012 v nakladatelství Apostrof vydal Miroslav Pošta. Jak uvádí v ediční poznámce, čtvrté vydání bylo připraveno nejen s přihlédnutím k předchozím českým edicím, ale i německé verzi (1969) a anglickému překladu UP (2011). Pošta (2012, s. 343) zde s ohledem na změnu dobového kontextu vypustil některé zmínky o marxistické filozofii a taktéž provedl jazykovou revizi textu se zvláštním zaměřením na cizojazyčné ukázky, ve kterých se vyskytovala řada chyb, jež se přebíraly z vydání do vydání. Správnost ukázek Pošta ověřoval s odborníky na ruštinu, francouzštinu, maďarštinu a indonéštinu.¹⁶⁸ Taktéž byl pro čtvrté vydání upraven referenční aparát dle

¹⁶⁶ Státní oblastní archiv v Praze, Fond nakladatelství Panorama, pořadové číslo 6, složka Litfond 1979–1984, návrh na udělení prémie Českého literárního fondu editoru druhého vydání *Umění překladu*, autorem je František Hanzlík, 30. 12. 1984. Dle dostupného seznamu oceněných však Hausenblas tuto nominaci neproměnil. Viz Česká literární bibliografie – Literární ceny. *Ústav pro českou literaturu AV ČR*. Online. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/ceny/?c=84> [citováno 2023-12-28].

¹⁶⁷ E-mailová komunikace s Ivem Železným, 29. 7. 2020. Během srovnání některých pasáží druhého a třetího vydání UP vyšlo najevo, že ne všechny úpravy byly ve třetí edici zvoleny správně. Např. v kapitole „Die literaturwissenschaftlichen Methoden“ (česky ve druhé edici: „Literárněvědné metody“) Levý uvádí výčet zahraničních publikací zabývajících se překladatelskou analýzou. Figuruje mezi nimi i sborník *Theater im Gespräch*, jenž dle německé verze vyšel v Mnichově a Vídní roku 1963 (Levý 1969, s. 25). Hausenblas tuto skutečnost přejímá do druhé edice (Levý 1983, s. 30). Třetí české vydání *Umění překladu* však rok opravuje na 1953 (Levý 1998, s. 32). Při podrobnější rešerši zjistíme, že sborník *Theater im Gespräch* sice zahrnuje příspěvky z konferencí Německé dramaturgické společnosti (Die Deutsche Dramaturgische Gesellschaft), které probíhaly mezi léty 1953 až 1960, publikován byl ale až roku 1963.

¹⁶⁸ E-mailová komunikace s Miroslavem Poštou, 31. 7. 2020. Jako příklad jazykové chyby Pošta uvedl úryvek z německého překladu básně od Alphonse de Lamartine, jež vyhotovil Stefan George. Ve verši „Gleich ihnen fröstelnd und das Zimmer brütend“ (Levý 1969, s. 243; Levý 1983, s. 315) muselo být ve čtvrtém českém vydání poslední slovo opraveno na „hütend“, aby popisovaná slovní hříčka dávala smysl (Levý 2012, s. 279). V originále z roku 1963 se tento příklad nenachází.

tehdejší normy ISO 690 a doplněn bibliografický soupis, přepracovaný již pro anglickou edici UP.¹⁶⁹

7. 3 LEVÉHO PRÁCE V KRITICE A ANALÝZE PŘEKladU

V následujících podkapitolách se pokoušíme o rozšíření stávajícího povědomí o Levého pojetí překladatelské kritiky a analýzy. V případě první jmenované disciplíny poukazujeme na její důležitost mezi Levého badatelskými zájmy se zvláštním zaměřením na osvětovou funkci. V rámci Levého koncepce analýzy překladu systematizujeme a popisujeme její jednotlivé kroky, které abstrahujeme primárně z šesté kapitoly *Umění překladu* (1983). Levého pojetí překladatelské analýzy následně propojujeme s potenciálem metod exaktních věd, které Levý na výzkum literárních a překladových textů od 60. let aplikoval. Koncept překladu jako rozhodovacího procesu při tom vnímáme jako jeden z možných nástrojů překladatelské analýzy.

7. 3. 1 Kritika překladu

Na důležitost kritiky překladu Levý kromě častých explicitních zmínek této disciplíny ve svých textech poukazuje tím, že kritiku považuje paralelně s dějinami a estetikou za jednu z integrálních součástí teorie překladu (viz úvod kapitoly „Levého teoretická práce v oblasti překladu“). Hodnocení překladu zároveň vnímá jako nedílnou součást práce samotného překladatele, když např. ve studii „Bude teorie překladu užitečná překladatelům?“ (poprvé publikována roku 1965) vymezuje dva hlavní překladatelovy úkoly:

1. analyzovat vztah mezi původním sdělením jako celkem a strukturou sdělení v jeho zprostředkované podobě, a tak vytvořit racionální základnu pro hodnocení; 2. zkoumat činitele působící na třech stupních překladatelovy práce, tj. při dekódování, interpretování a novém kódování díla, a tak vytvořit teoretickou základnu pro školení překladatelů a pro rozeznání jejich specifických schopností. (Levý 1971a, s. 147)

Na významnou roli kritiky překladu v Levého díle poukazuje Svoboda (2020), jenž vymezuje celkem deset principů Levého pojetí této disciplíny. Kupková (2019, s. 41) upozorňuje na to, že kritiku překladu Levý staví na roveň s estetikou překladu, aby zdůraznil propojení

¹⁶⁹ Česká vydání z roku 1983 a 1998 obsahují pouze poznámky a rejstřík, sekce „Bibliografie“ v nich chybí.

překladatelské kritiky s uměním. Nanci (2016) Levého označuje za raného představitele kritiky překladů literárních děl, ale zároveň poukazuje na aktuálnost jeho postulátů v tomto oboru.

Téma kvalitní kritiky se Levého přičiněním promítlo rovněž do zaměření překladatelského periodika *Dialog*, neboť „[k]aždé umění, má-li se zdárně vyvíjet, potřebuje ke své existenci kritiku, a to kritiku rozebírající umělcovy pracovní postupy, konkrétně dokumentující a vysvětlující jeho úspěchy či neúspěchy a podávající výsledné hodnocení z estetického stanoviska [...]“ (Levý 1964d, s. 3). Levý zde překlad označuje za „jediný typ umění, který zatím existuje bez vyhraněné kritiky, protože za ni nemůžeme pokládat paušální větu na konci recenze o zdařilém a plynném překladu, ani pouhý výčet významových omylů“ (Ibid.). Navrhuje tedy v periodiku dávat pravidelně prostor stylistickým a estetickým rozborům některých významných nových překladů a tím vytvářet tradici překladatelské kritiky.

Podobně v rukopisu referátu k hodnocení dobového stavu českého překladatelství po roce 1945 Levý píše:

V teoretické praxi posledních let měla převahu obecná teorie překladu nad kritikou konkrétních děl. Potřebovali bychom více kritiky a lepší kritiku, bylo by třeba, aby se jí vedle teoretiků zabývali také překladatelé a původní autoři, protože od těch nejspíše lze očekávat, že budou citliví k celkové stylistické úrovni.¹⁷⁰

Jak připomíná Svoboda (2020, s. 183)¹⁷¹, nejzevrubněji se Levý problematice kritiky (a analýzy) překladu věnuje v *Umění překladu*, a to v kapitole „Překlad jako problém literárněhistorický“. Levý zde hned na úvod konstatuje:

Kritický pohled na překladatelské dědictví minulosti zaměřený k poznání vzniku a růstu realistické metody v překladatelství je nezbytný k osvětlení problému pokrokovosti v překladu a k historickému rozboru realistické metody v tomto typu umění. (Levý 1983, s. 198)

Důležité je v Levého pojetí překladatelské kritiky zdůraznění její osvětové funkce. Kvalitní kritiku překladu považuje spolu se školením překladatelů za „nejúčinnější cestu“ pro zlepšení úrovně překladů:

¹⁷⁰ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 8, rukopis Levého referátu „Vývoj teorie překladu po r. 1945“, nedatováno.

¹⁷¹ Svoboda rovněž ve studii „Překlad jako rozhodovací proces. Rozpracování konceptu J. Levého a aplikace tohoto přístupu na institucionální překlad“ (2020) podrobně rozebírá Levého schéma analýzy překladu, na jehož základě provádí rekonstrukci modelu translatologické analýzy, kterou však Levý jako systematický konstrukt explicitně nepostuluje.

Soustavná kritika alespoň nejdůležitějších překladů by snad zavedla aspoň nějakou kontrolu do džungle překladatelských kýchů a v polemických diskusích by pomohla prohloubit teoretický průzkum překladatelské problematiky.¹⁷²

Jak je patrné ze seznamů přednášek a sylabů některých Levého předmětů, kritika překladu byla zároveň podstatnou součástí jeho vzdělávací činnosti. Přímo v názvu figuruje např. u předmětu „Cvičení z teorie a kritiky překladu“. Z charakteristik Levého překladových seminářů zároveň vychází najevo, že kritika byla jejich důležitou náplní – kromě praktického překládání k výuce patřilo hodnocení již hotových překladů, jejich srovnávání, vymezení překladových problémů a posunů v soutěžních překladech nebo posudcích pro nakladatelství Československý spisovatel, s nímž Levý spolupracoval během svého působení na Univerzitě Palackého v Olomouci.¹⁷³ Kritiku překladů v překladatelských kroužcích Levý dle některých archivních pramenů považoval za značný příspěvek ke zvýšení průměrné úrovně českého překladatelství, neboť díky tomu „byly odstraněny ty nejnižší kategorie překladu, které až do nedávné doby kazily jazykový vkus našich čtenářů“.¹⁷⁴ Zároveň ale dodává, že na rozdíl od literární vědy kritika v oblasti překladu stále ještě není „vyspělá“.¹⁷⁵

O osvětové funkci kritiky překladu v Levého pojetí lze usuzovat rovněž z toho, že jako jeden z cílů publikace *České teorie překladu* v tiskovém návrhu uvádí „shromáždit pro dnešního kritika překladu i překladatele kulturní dědictví jeho oboru“.¹⁷⁶ V šesté kapitole *Umění překladu* (1983, s. 200) zároveň o monografii *České teorie překladu* (1957b) hovoří jako o prvním kroku k syntetickému pohledu na české překladatelství a vyzývá k navazujícímu literárněhistorickému rozboru, jehož podstatnou součástí by měla tvořit právě kritika konkrétních literárních děl, autorů a období.

¹⁷² Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 9, rukopis Levého přednášky „Adaptace díla do systému domácích výrazových prostředků“, nedatováno.

¹⁷³ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, převážně karton 4, sylaby Levého překladatelsky orientovaných seminářů a přednášek.

¹⁷⁴ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 8, rukopis Levého referátu „Vývoj teorie překladu po r. 1945“, nedatováno

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Státní oblastní archiv v Praze, Fond nakladatelství Odeon, karton 736, složka Levý, Jiří, Levého návrh na publikaci monografie *České teorie překladu*, 23. 4. 1955.

7. 3. 2 Analýza překladu

Jak upozorňuje Svoboda (2020, s. 185), prostředkem Levého kritiky překladu je jeho analýza¹⁷⁷. V citovaném článku Svoboda rozebírá a komentuje její tři fáze,¹⁷⁸ které zde nazýváme převážně analýzou geneze překladu. Tyto kroky následně doplňujeme o analýzu recepce překladu a celou problematiku překladatelské analýzy propojujeme s Levého tezemi o výzkumu překladu prizmatem metod exaktních věd. Závěrem se rovněž pokoušíme o nástin paralely mezi Levého přístupem k překladatelské analýze a jeho konceptem překladu jako rozhodovacího procesu.

Ačkoliv tu provádíme částečnou systematizaci Levého výkladu, je nutné mít stále na paměti, že dle dostupných zdrojů a pramenů Levý model translatologické analýzy explicitně nepostuluje. Na rozdíl od předchozí kapitoly ke kritice překladu zde vycházíme zejména z podkapitol „Analýza překladu“ (převážně analýza geneze překladu) a „Překlad v národní kultuře a ve světové literatuře“ (převážně analýza recepce překladu) v *Umění překladu*, neboť tyto texty zatím považujeme za Levého nejobsáhlejší prameny k popisované problematice.¹⁷⁹

7. 3. 2. 1 Analýza geneze překladu

V rámci zpětné analýzy procesu vzniku již hotového překladu Levý vymezuje dvě hlavní fáze: 1) zjišťování opěrných bodů a 2) výzkum překladatelské metody a koncepce. Při zjišťování opěrných bodů je třeba nejprve určit, který text byl překladateli předlohou. Levý zde tematizuje dobovou praxi překladů z druhé ruky a celkově varuje před ukvapeným hodnocením překladu na základě domnělého originálu: „Badatel, který sleduje překladatelské pojetí českého tlumočnicka, je vždy v nebezpečí, že nakonec popíše cizí překlad, podle kterého byla česká verze pořízena.“ (Levý 1983, s. 201) S určením tohoto prvotního opěrného bodu souvisí identifikace překladatelských neporozumění či odchylek, jež si můžeme přímým převodem těžce vysvětlit.

¹⁷⁷ Skutečnost, že analýza překladu je prostředkem jeho kritiky, Svoboda (2020, s. 185) zároveň vymezuje jakožto jeden z deseti principů Levého translatologické analýzy.

¹⁷⁸ 1) Zjištění primárního kontextu – zda překladatel vycházel převážně z originálu, nebo jiné předlohy; 2) Zjištění sekundární literatury/paratextů – překladatelské poznámky, záznamy v denících, dřívější překlady, korespondence, překladatelské teoretické projevy a jiná fakta mimo dílo samotné; 3) Charakterizace osoby autora a osoby překladatele – vliv překladatelské osobnosti na překlad. (Svoboda 2020, s. 188–189)

¹⁷⁹ Jak upozorňuje Svoboda (2023, s. 37), translatologická analýza se v *Umění překladu* realizuje rovněž implicitně (podobně jako kritika překladu): „S nadsázkou lze formulovat, že pokud jde o Levého práci s příklady z překladů, translatologická analýza se nachází téměř na každé straně této knihy. Tím máme na mysli zpravidla nějaký příklad, komentář, hodnocení, byť sebekratší, avšak vyskytují se i analýzy na ploše několika stran, zejména ve druhé části.“ Nepřímé projevy Levého kritiky a analýzy překladu zmiňuje rovněž Kupková (2019, s. 41).

Z Levého charakteristiky nepřímého překladu lze vyvodit dva typy této praxe: 1) překladatel překládal z jedné předlohy, nebo 2) pracoval s několika předlohovými texty, kterých využíval primárně jako pomůcky pro řešení významově nebo technicky obtížných detailů. Další fázi určování opěrných bodů dle Levého tvoří zjištění vztahu zkoumaného překladu k dřívějším českým překladům téhož díla:

Pro ocenění překladatelského přínosu českého tlumočníka je důležité zjistit také jeho vztah k dřívějším českým verzím téhož díla: do jaké míry se opíral o dřívější překlady, anebo sám razil řešení dodnes nepřekonaná. I ten největší básnický překladatel občas podlehne předchůdci tam, kde dřívější překlad vytvořil řešení, nad něž je i novému překladateli těžko jít, nebo selže-li prostě v některém místě básnická a kombinační schopnost nového překladatele. (Ibid., 204)

Zde Levý připojuje rovněž zmínku o tzv. kompilovaných překladech, jež vznikly pouze kombinováním starších verzí. Tyto případy označuje za „teoreticky zajímavé, avšak umělecky ve velké míře bezcenné“ (Ibid., s. 205).

Druhou (a hlavní) fází analýzy geneze překladu Levý (Ibid.) označuje jako „analyzování základních principů pracovního postupu samého; tj. překladatelské metody a koncepce“. Tuto fázi lze na základě Levého výkladu opět rozdělit na další etapy, a to kvalitativní srovnání překladu s předlohou a kvantitativní hromadění odchylek, jimiž mohou být a) náhodné omyly, nebo b) významové či estetické „přesuny“ oproti předloze. Tento druhý typ odchylek je pak dle Levého záhodno rozdělit do několika dalších podtypů, které již budou vypovídající pro stanovení charakteristik práce konkrétního překladatele.

Při dostatečně jemném rozboru lze v každém překladu zjistit, jak si překladatel vykládal předlohu, jaký byl jeho estetický názor, charakteristický rytmus jeho verše či intonace jeho prozaické věty a ke kterým hodnotám je zvláště vnímavý. Jestliže se nám to nepodaří zjistit, znamená to jen, že jsme převod neanalyzovali dosti jemně, že jsme zjistili jen odchylky nejhrubší, mezi nimiž bývá právě většina náhodných; [...]. (Ibid., 213)

Ve studii „Některé technické otázky překladu“ Levý (1960a, s. 91) poukazuje také na to, že je při posuzování překladu důležitější dbát na frekvenci a závažnost překladatelových omylů, než je pouze určovat a vypočítávat. Taktéž dodává, že východiskem pro kritiku musí být „ideová kostra díla“, respektive její řešení v překladu.

Jako navazující krok druhé fáze analýzy geneze překladu lze z Levého výkladu odvodit výzkum vývoje překladatelovy metody v celkovém kontextu jeho překladatelského díla:

Mluví-li se již o překladatelské metodě jednotlivého překladatele – a její zjištění je nezbytně základním úkolem rozboru, je třeba poznamenat, že většina prací, které se vůbec takovým zjišťováním zabývají, se snaží jednotně charakterizovat celé překladatelské dílo jednoho autora; přehlížejí, že i překladatel zpravidla prošel více či méně jasným vývojem, že se někdy měnil jeho styl, dovednost, překladatelská estetika i názor na překládanou literaturu. (Ibid.)

Do výzkumu vývoje překladatelovy metody Levý rovněž zařazuje práci s dostupnými fakty „mimo dílo samé“, tedy cizími překlady, jež se mohly překladateli dostat do rukou, teoretickými „projevy“ překladatele a jeho korespondencí. Na základě Levého indicií lze proto tuto fázi považovat za přesah analýzy překladu do oblasti archivního výzkumu.

Pokud bychom se pokoušeli o schematizaci jednotlivých kroků Levého analýzy geneze překladu, mohla by zřejmě vypadat takto:

I. Zjištění opěrných bodů:

- 1) zjištění, zda byl překladateli předlohou primárně originál, nebo jiný překlad,
- 2) zjištění, zda překladatel vycházel z jedné, nebo více předloh,
- 3) zjištění, zda a za jakým účelem překladatel využíval existujícího překladu/existujících překladů,
- 4) zjištění vztahu zkoumaného překladu k již existujícím českým překladům téhož díla.

II. Analýza překladatelovy metody a koncepce:

- 1) kvalitativní srovnání překladu s předlohou,
- 2) kvantitativní hromadění odchylek,
- 3) třídění odchylek na náhodné (chyby, nepochopení) a nenáhodné (potenciální indikátory překladatelovy metody),
- 4) posouzení charakteru nenáhodných odchylek,
- 5) třídění nenáhodných odchylek do skupin,
- 6) výzkum vývoje překladatelovy metody, analýza možných překladatelových teoretických projevů, korespondence atd.

7. 3. 2. 2 Analýza recepce překladu

Postup, který zde označujeme výrazem „analýza geneze překladu“, Levý (1983, s. 151) považuje za „přípravnou práci“ k výzkumu fungování překladového díla v kulturním a literárním prostředí, do něž vstupuje. Výzkum recepce překladu pokládá za nezbytné doplnění literárněhistorického zpracování překladového díla a zároveň „vyvrcholení“ tohoto procesu.

Analýzu recepce překladu Levý dělí na dvě hlavní části: 1) zjišťování, jaký byl jeho ohlas v cílové kultuře a 2) zjišťování, jaké bylo jeho místo ve vývojové řadě původních děl přijímající literatury.

Zkoumání ohlasu je dle Levého u překladu složitější než v případě původního díla. Jeden z důvodů tohoto stavu spatřuje v nedostatečné kritice překladu: „Soudobé kritiky odbavují nejčastěji překlad jedinou větou a není snadné odlišit, jaký podíl na kulturní platnosti překladového díla měl český tlumočník a v čem je podnětnost české verze poplatná předloze.“ (Ibid., s. 219) Z Levého výkladu lze vyzorovat tři fáze výzkumu ohlasu překladu, které uvádíme v následujícím přehledu.

- 1) Zjišťování překladatelova podílu na recepci díla, jenž dle Levého (Ibid.) bývá kritikami podceňován i přeceňován.
- 2) Posouzení vztahu české kultury k výchozí kultuře překladového díla: „Časté, zvláště v době obrozenské, bylo obranné odmítání překladové literatury, zvláště německé, ale ještě častější bylo bezděčné přeceňování literárních děl cizího původu [...]“ (Ibid., s. 220)
- 3) Ověření, zda se v případě díla vydávaného za překlad skutečně jedná o překlad, a ne originál: „[...] v dějinách překladu je třeba počítat nejen s tím, že pro mnohá zdánlivě původní díla zjistíme předlohy (tak byla určena většina prací Puchmajerových a Tylových), ale i s případy opačnými“ (Ibid.).

Po zjištění ohlasu překladového díla lze dle Levého přikročit k výzkumu jeho role v přijímající literatuře. Z Levého výkladu lze opět vyzorovat tři fáze tohoto postupu, které uvádíme v následujícím přehledu.

- 1) Výzkum poměru původní a překladové tvorby překladatele, pokud zároveň tvoří originální díla, a přihlédnutí ke specifickým podmínkám v obou typech jeho literární tvorby: „Umělecké i jazykové prostředky vytvořené v překladové části tvorby budou mnohdy v nevýhodě proti jazykovým výbojům díla původního [...]“ (Levý 1983, s. 221) Levý se zde odvolává zejména na životnost překladu a míru invence, kterou musí překladatel, pokud zároveň působí jako autor původní tvorby, v překladu mnohdy potlačit.
- 2) Výzkum vztahu překladového díla k původním dílům přijímající literatury a naopak. „V širší perspektivě lze pak sledovat, v čem je překladová tvorba určitého

historického období podmíněna historickou situací českou a jak se naopak v původní tvorbě jeví odraz soudobé překladatelské produkce.“ (Ibid., 221)

- 3) Výzkum vztahu mezi celou oblastí překladové literatury a původním písemnictvím přijímající literatury. Tento krok analýzy Levý považuje za nejdůležitější, neboť přispívá k výzkumu celkové „kulturní orientace“ českého písemnictví, na jehož vývoji se překlady podílely velmi významně. „Zvláště rozbor překladatelské situace z období první republiky bude nezbytný pro dokreslení našeho tehdejšího kulturního vývoje.“ (Ibid., s. 222)

7. 3. 2. 3 Role konceptu překladu jako rozhodovacího procesu v překladatelské analýze

V úvodu k jednomu z čísel překladatelského periodika *Dialog* Levý (1964d, s. 2) konstatuje, že jedním z cílů nového zaměření časopisu je „přispět ke zvědečtění naší literární kritiky tím, že dáme slovo novým metodám analýzy literatury – ať již předvedeným formou rozboru cizího díla a jeho překladu, nebo třeba průzkumem recepce díla“. Ačkoliv to v textu není explicitně uvedeno, domníváme se, že „novými metodami analýzy literatury“ zde Levý míní právě metody exaktních věd.

V konceptu překladu jako rozhodovacího procesu, jenž byl zřejmě poprvé publikován anglicky roku 1967¹⁸⁰ a s nímž, jak upozorňuje Jettmarová (2016, s. 7) nebo Králová (2018, s. 158), bývá Levý primárně spojován v mezinárodním prostředí,¹⁸¹ lze pozorovat propojení jeho dosavadních úvah o integraci metod teorie informace, matematické lingvistiky, statistického šetření, generativní poetiky a kybernetiky do výzkumu literárních a překladových děl. Na postupný vývoj tohoto konceptu i jeho potenciál Levý upozorňuje již v úvodu studie „Geneze a recepce literárního díla“:

¹⁸⁰ Dle Jettmarové (2010, s. 48) Levý koncept překladu jako rozhodovacího procesu poprvé představil na konferenci v Moskvě již roku 1966. Tuto verzi přebírá rovněž Svoboda (2023, s. 77).

¹⁸¹ Levý tuto studii publikoval anglicky ve sborníku *To Honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of His Seventieth Birthday* (1967). Českou a upravenou verzi textu Červenka integroval do studie „Geneze a recepce literárního díla“, jež vyšla jako součást sborníku *Bude literární věda exaktní vědou?* (1971a). Tato studie, tvořící konglomerát několika Levého dílčích textů, měla vyjít rovněž ve sborníku *Kapitoly z teorie literárního díla* v redakci Mojžíry Grygara. Publikace sborníku však nebyla realizována. (Červenka 1971, s. 457–458) O konceptu překladu jako rozhodovacího procesu Levý hovoří též ve studii „Předpoklady generativní poetiky“ (1970).

Naše dosavadní úvahy o překládání se intuitivně opírají o empirický poznatek, že překládání je rozhodovací proces (Entscheidungsprozess); dosud jsme se jej ale neodvážili naplno vyslovit a hlavně využít tohoto poznatku ke zpřesnění práce v teorii překladu. (Levý 1971a, s. 72)¹⁸²

Hlavní podstatou Levého pojetí překladu jako rozhodovacího procesu je přirovnání překladatelovy práce ke hře s dokonalou informací, ve které se hráč (překladatel) „vždy musí rozhodovat mezi určitým (a zpravidla dosti přesně definovatelným) počtem alternativ“ (Ibid., s. 73). Protože překladatel dle Levého každým svým rozhodnutím předurčuje další volbu, můžeme zde pozorovat potenciál pro uplatnění pravděpodobnostního hlediska, které badateli dovoluje předvídat i rekonstruovat chod překladatelovy práce. Překladatelovo rozhodování Levý vymezuje pomocí dvou hlavních instrukcí, v nichž lze vidět částečnou paralelu k instrukcím, jež tematizuje v souvislosti s generativní poetikou (viz studie „Předpoklady generativní poetiky“).

Při popisu překladu jako rozhodovacího procesu však Levý s pojmem „instrukce“ neoperuje v souvislosti se strojem, ale osobou překladatele. Definiční instrukce ohraničuje paradigma překladových variant, výběrová instrukce toto paradigma omezuje a postupně překladatele vede k výběru nejvhodnějšího ekvivalentu. Zároveň je mezi oběma instrukcemi vztah subsumpce, „tj. vztah mezi množinou a podmnožinou, systémem a podsystémem, kategorií a jejím členem“ (Ibid., s. 77). Instrukce jsou dle Levého nejčastěji formovány a) kontextem (objektivní instrukce), b) strukturou lingvistické paměti překladatele (subjektivní instrukce) a c) estetickou normou (intersubjektivní instrukce).

Dle Svobody (2020, s. 186) lze model rozhodovacího procesu částečně aplikovat na Levého pojetí analýzy překladu. Levý sice hovoří primárně o rozhodnutích překladatele na úrovni jednotlivých slov, popř. idiomatických výrazů, jež nazývá „znaky vyššího řádu, případně segmenty“ (1971a, s. 81), zároveň ale konstatuje, že „[j]eden z možných přístupů k teorii překladu je zkoumat, kolik dalších voleb je závislých na jednotlivých rozhodnutích, jež překladatel učiní, a která jsou tedy ona primární rozhodnutí, jež určují v hrubých rysech překladatelskou interpretaci textu“ (Ibid., s. 75).

Interpretační otevřenost konceptu překladu jako rozhodovacího procesu naznačují rovněž pokusy aplikovat jej na různé translatologické fenomény. Obdržálková (2016) jeho prostřednictvím popisuje kroky činěné při překladu do nemateršského jazyka, Ďoubalová (2019)

¹⁸² Původní anglická verze Levého studie o konceptu překladu jako rozhodovacího procesu (1967) tuto úvodní pasáž o postupném směřování k rozebíranému poznatku neobsahuje.

tento koncept přirovnává ke kognitivním procesům při simultánním tlumočení,¹⁸³ Duběda (2023) poukazuje na paralelu mezi Levého rozhodovacím procesem a tzv. teorií optimality (Optimality Theory), jež byla formulována více než dvě desetiletí po Levého vymezení překladu jako sledu navazujících rozhodnutí.¹⁸⁴ Domníváme se tedy, že vzhledem k otevřenosti tohoto konceptu můžeme rovněž uvažovat o jeho aplikaci na některé ústřední pojmové dichotomie Levého překladové teorie.¹⁸⁵

Jedním z překladatelových primárních rozhodnutí může být již volba mezi věrným, nebo volným přístupem k překladu díla jako celku a posléze i jeho jednotlivých pasáží či segmentů. Tato dichotomie dle Levého (1983, s. 86) tvoří „základní estetický protiklad v překladatelství“, který je motivován překladatelovým cílem přesně reprodukovat předlohu, nebo spíše navodit estetickou a myšlenkovou blízkost pro čtenáře. Zároveň však Levý poukazuje na synergii obou kvalit – „překlad musí samozřejmě být co možno přesnou reprodukcí původního díla, ale především musí být hodnotným literárním dílem českým, jinak mu nepomůže sebevětší doslovnost“ (Ibid., s. 87). Zda se překladatel přikloní k jednomu, či spíše druhému pólu osy volnost–věrnost, dle Levého určuje především dobová estetická norma (viz např. romantická metoda věrnosti originálu oproti klasicistní metodě volného neboli adaptačního překladu).

Při popisu rozhodovacího procesu Levý (1971a, s. 83) hovoří o tom, že stanovení rozsahu segmentu, na který bude překladatel aplikovat jednotnou instrukci, je rovněž předmětem rozhodování. Domníváme se, že toto rozhodování lze částečně přirovnat k volbě mezi překladem celku, nebo části. Např. přísloví je dle Levého možné pokládat za celek, nalézt pro něj paradigma a pak jej substituovat analogií v cílovém jazyce, nebo je možné tuto globální instrukci rozložit na elementární instrukce a těm přiřadit odpovídající paradigmata. Rozhodnutí pro celek bývá dle Levého (1983, s. 128) na místě tehdy, „[n]erovná-li se hodnota celku součtu jeho částí, nýbrž nové významové kvalitě“. Jako příklad uvádí přirovnání a idiomatické výrazy, jejichž smysl nelze předat doslovným překladem slov, ze kterých se skládají.

¹⁸³ Jak uvádí Králová (2018, s. 158), Sergio Cuéllar Bolaños o Levém hovoří přímo jako o předchůdci kognitivismu ve zkoumání překladu.

¹⁸⁴ Podobně jako jsou překladatelovy volby cizelovány definičními a výběrovými instrukcemi, vede překladatele teorie optimality k selekci nejvhodnějšího řešení prostřednictvím postupné eliminace nevhodných možností. (Duběda 2023, bez paginace)

¹⁸⁵ I když pro demonstraci jednotlivých rozhodnutí využíváme primárně binárních terminologických opozic, uvědomujeme si, že překladatelovo jednání v Levého pojetí většinou nemá povahu ostrého příklonu k jednomu, nebo druhému konci osy, ale pohybuje se na široké škále mezi oběma konci. Uváděné opozice zároveň považujeme za ohraničení definiční instrukce, na jejímž základě překladatel vybírá z paradigmatu, tedy množiny překladových řešení. Rovněž lze v Levého výkladu spatřovat tendenci k překonání ostrých dichotomií, když např. konstatuje, že „krása a věrnost bývají často stavěny do protikladu, jako by se vylučovaly. Vylučují se však jen tehdy, rozumí-li se krásou líbivost a pravdivostí doslovnost.“ (Levý 1983, s. 91)

S volbou překladové strategie pro vymezený textový segment v Levého výkladu souvisí také rozhodnutí, zda překladatel upřednostní předat složku obecnou (často převážně význam/obsah), nebo jedinečnou/zvláštní (často převážně forma). Ačkoliv obě složky v Levého pojetí, inspirovaném českým strukturalismem, tvoří dialektickou jednotu, příklon k jednomu, nebo druhému konci osy se ukazuje jako poměrně zásadní pro jeho klasifikaci tří typů překladu: 1) transkripce „je nutná tam, kde význam, tedy činitel obecný, úplně mizí“ (Ibid., s. 114), naopak 2) substituce neboli náhrada domácí analogií „je na místě tam, kde se zároveň silně uplatňuje obecný význam“ (Ibid., s. 3), a o 3) překladu v pravém slova smyslu lze mluvit

jen v oblasti obecného, tj. u čistě pojmového významu (např. odborná terminologie) a u formy, při níž se přímo nejví závislost na jazyku a na historickém kontextu (např. kompozice větších celků); jen v těchto řídkých případech možno mluvit o jednoznačném ekvivalentu (Ibid.).

Za další osu pro rozhodování překladatele lze považovat opozici, kterou zde nazveme tradice–inovace. Tuto problematiku Levý tematizuje především v souvislosti s klasickými díly, u kterých se opakovaným překládáním vytváří tzv. interpretační tradice. „Podobně jako v herectví i v překladatelství každý další interpret navazuje na dílo interpretů předchozích, poučuje se na jejich zkušenostech, případně podléhá jejich omylům.“ (Ibid., s. 103) Levý proto dává překladateli na výběr, zda vyhodnotí starší překladové řešení jako vhodnější a převezme jej,¹⁸⁶ anebo se rozhodne pro řešení zcela nové, které sice přinese nový pohled na dílo, ale může být v rozporu se zavedenou tradicí. Věrnost překladatelské tradici je dle Levého do jisté míry závazná „v těch případech, kde překladatelské řešení dřívějších generací se již stalo součástí českého kulturního povědomí, jako např. u okřídlených rčení a pojmů, u knižních titulků [sic!] apod.“ (Ibid., s. 107). Levý (Ibid., s. 156) taktéž upozorňuje na důležitost zohlednění tradice při opětovném překladu názvu díla: „Překladatel musí počítat s tím, že jeho řešení narazí na odpor, nebo přinejmenším bude čtenáře dezorientovat, když se od tradičního řešení odchýlí. Ovšem je-li nové řešení podstatně lepší než tradiční, je přirozeně oprávněné.“

¹⁸⁶ „Znehodnocující je závislost na práci předchůdců teprve tehdy, přebírá-li překladatel starší řešení z pohodlnosti a v míře, která ohrožuje původní charakter jeho díla.“ (Levý 1983, s. 105)

8 LEVÝ JAKO PŘEKLADATEL

Levého aktivní překladatelská činnost by si dle Mánka (2018, s. 75) zaslouhovala podrobnější samostatné zkoumání, neboť je zmiňována povětšinou pouze v dobových nekrolozích a encyklopedických heslech. Mánkova rešerše obsahuje celkem dvanáct překladů poezie, které vyšly časopisecky. Jedná se o texty jedenácti básníků – sedmi anglických, dvou španělských a jednoho francouzského. Rovněž mezi nimi figuruje jeden arabský anonym, v jehož případě jde zřejmě o sekundární překlad, který Levý vyhotovil přes některý ze světových jazyků. Dle Mánkovy bibliografie byl Levý překladatelsky činný zejména na začátku své publikační dráhy. Soupis obsahuje tyto záznamy:

- 1) Spender, Stephen. *Ultima Ratio Regum (Ultima Ratio Regum)*. *Svobodné noviny*. 1947; 3(13, 16. 1.): 1.
- 2) De la Mare, Walter. *Klíčka (The Cage)*. *Svobodné noviny*. 1947; 3(47, 25. 2.): 1.
- 3) Yeats, William Butler. *U zahrad na stráni (Down by the Salley Gardens)*. *Svobodné noviny*. 1947; 3(118, 21. 5.): 1.
- 4) MacNeice, Louis. *Didymus (Didymus)*. *Svobodné noviny*. 1947; 3(171, 24. 7.): 1
- 5) Hopkins, Gerard Manly. *Vyznání jeptišky (A Nun Takes the Veil)*. *Svobodné noviny*. 1948; 4(46, 24. 2.): 1.
- 6) Anonymní autor. *Dny. Arabská lidová píseň. (Days. ? An Arabian Folk Song)*. *Kvart*. 1949; (5): 163.
- 7) Bišnu Dej. *Srpek měsíce (The Crescent ?)*. *Kvart*. 1949 (svazek 5): 146.
- 8) Bišnu Dej. *V Moffusilu [sic] (In Mofussil ?)*. *Kvart*. 1949 (svazek 5): 187.
- 9) Silva, José Asuncion. *Nocturno (Nocturno III. "Una noche...")*. *Kvart*. 1949 (svazek 5): 318–319.
- 10) MacDiarmid, Hugh. *Duha (The Watergaw)*. *Časopis pro moderní filologii*. 1951; 34(4): 151–155.
- 11) Parra del Riego, Juan. *Serenáda Zuraj Zuritě (Serenata de Zuray Zurita. "Tiene parpados de luna...")*. *Host do domu*. 1957; 4(3): 350–351
- 12) Tristan Tzara. *Svítání v Řecku (Sur une aurore grecque. "voici le sable voici mon corps...")*. *Host do domu*. 1967; 14(3): 36–37.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Forma citování překladů téměř plně přejata z Mánkovy bibliografie (2018, s. 78–79).

Odkazy k Levého aktivní překladatelské činnosti najdeme převážně v jeho archivní pozůstalosti. Občas se však jedná o tvrzení protichůdná. V rukopisu jedné z přednášek pro Překladatelskou sekci Svazu československých spisovatelů Levý např. uvedl, že se sám za překladatele nepovažuje, a právě proto může vývoj překladatelství pozorovat objektivně, s teoretickým odstupem.¹⁸⁸ Ve svém životopise ale píše o tom, že právě vlastní překladatelská práce společně se zájmem o teorii jej přivedly k teorii překladu.¹⁸⁹ Podobný předpoklad vyslovuje Hrdlička (1996, s. 4), dle něž Levého první básnické překlady předznamenaly směr celé jeho pozdější badatelské činnosti, zaměřené na teorii překladu, teorii verše a později též další oblasti literatury.

Jako jeden ze zdrojů pro mapování Levého překladů mohou posloužit roční výkazy publikační i překladatelské činnosti, které pravidelně odevzdával Kruhu překladatelů a Překladatelské sekci. V dotaznících zpravidla uvádí pouze počet překladů, v podrobných výkazech již vypisuje konkrétní tituly. Dle dotazníku Kruhu překladatelů z roku 1952 Levý dával přednost překladům beletrie, veršů, románů, povídek a divadelních her. Na otázku „Co jste přeložil od r. 1945?“ odpověděl: „Ojedinělé překlady z poesie anglické, francouzské, jihoamerické a j. uveřejněny v Kvartu, Listu SMS, Lidových novinách. Několik desítek dalších v rkp. [rukopisu].“¹⁹⁰ Za období 1945–1955 vykázal „asi 40 básnických překladů z poezie anglické, francouzské a španělské publikovaných časopisecky“. Rovněž v evidenčním listě zmiňuje revizi překladu Stendhalova díla *Červený a černý* (1952), jež původně vyhotovil jeho otec Otakar Levý (1920). Mezi jazyky, z nichž je schopen překládat, zde Levý uvedl angličtinu, francouzštinu, španělštinu a němčinu. V období 1956–1960 dle vlastních slov působil zejména jako teoretik překladu a v Kruhu překladatelů údajně nebyl žádný z jeho překladů podroben rozboru (viz Příloha 11).¹⁹¹ Na seznamu publikací do roku 1958 Levý zase uvádí, že vytvořil celkem „asi 20 překladů básní po časopisech“.¹⁹² V dotazníku z roku 1960 do kolonky překladů napsal číslo 30 (viz Příloha 12).¹⁹³ Roku 1959 se v návrhu konkurzní komise na jmenování

¹⁸⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karton 509, Jiří Levý, nedatovaná a netitulovaná přednáška.

¹⁸⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, PhDr. Jiří Levý – curriculum vitae, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

¹⁹⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, dotazník Kruhu překladatelů za rok 1952.

¹⁹¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, Evidenční list Svazu československých spisovatelů, nedatováno.

¹⁹² Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, soupis publikační činnosti do roku 1958, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

¹⁹³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, dotazník Kruhu překladatelů za rok 1960.

Levého docentem teorie literatury na Univerzitě Palackého v Olomouci hovoří celkem o 17 (blíže neidentifikovaných) uměleckých překladech, jichž byl Levý údajně autorem.¹⁹⁴

Konkrétní seznam přeložených děl Levý předkládá v seznamu své publikační činnosti do roku 1957. Mezi překlady anglické poezie uvádí kromě titulů z Mánkovy rešerše také: „Spender, Stephan. Ejhle člověk! *List SMS*. 2(5–6)“¹⁹⁵ a „Reed, H. Óda psaná za bojů o Dunkirque. *Blok*. 2(4)“.¹⁹⁶ Z ostatních překladů je zde oproti Mánkovu seznamu navíc: „Nicolai, Christoph Friedrich. Dialog o překládání a překladatelích. *Host*. 1956, 490–92“.¹⁹⁷ Levého bibliografický soupis k roku 1959 kromě již zmíněných titulů z anglické poezie obsahuje překlad: „Rossetti, C. G. Letní poledne. *Lidový deník*. 25. 8. 1957“, v sekci dalších překladů pak figuruje „Valdés, Fernán Silva. Hnízdo. *Lidový deník*. 9. 2. 1958“ a „Yeats, William Butler. Až zestárneš. *Lidový deník*. 9. 8. 1959“.¹⁹⁸ Po připočtení těchto šesti titulů k Mánkovým dvanácti tedy dospějeme k celkovému počtu osmnácti konkrétních překladů a jedné revizi (*Červený a černý*).

Velmi obsáhlé stanovisko k praktickému překládání Levý podává v nedatovaném rukopisu s názvem „Překladatelé“, jež s největší pravděpodobností vytvořil ještě při studiu, na samém začátku své akademické dráhy. Text má úvahový charakter a je reakcí na všeobecné doporučení mladým zájemcům o překladatelství, aby se specializovali výhradně na tuto profesi a pomohli tím uspokojit rostoucí poptávku po literárním překladu. Levý jakožto „mladý adept překladatelství“ – tak v rukopise sám sebe označuje – toto tvrzení nepovažuje za správné a své stanovisko zdůvodňuje několika problematickými aspekty překladatelské práce. Jako první z nich jmenuje nepoměr práce věnované kvalitnímu překladu a jejího ohodnocení, které považuje za nedostatečné.

¹⁹⁴ Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, návrh na jmenování Jiřího Levého docentem pro obor teorie literatury, 20. 1. 1959.

¹⁹⁵ Nepodařilo se dohledat plné znění některých zkratk a iniciál. Forma citací odpovídá Levého seznamu.

¹⁹⁶ U těchto dvou záznamů v Levého soupisu chybí rok publikování, avšak dle chronologie ostatních položek lze předpokládat, že vyšly roku 1947.

¹⁹⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, soupis publikační činnosti do roku 1957, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

¹⁹⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, Soupis publikační činnosti do roku 1959, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

Chce-li překladatel podat překlad skutečně dobrý a hodnotný a spočítá-li si čas potřebný na překlad, pilotování, opisování, korektury atd., vyjde mu průměrná odměna za hodinu asi 15-30 K [korun] u prosy, u děl básnických a vědeckých by kalkulace dopadla ještě hůře. [...] Uvažme nyní, že soukromý učitel řečí, který nepotřebuje žádných literárních schopností a vědomostí, dostane asi 50 K [korun] za hodinu.¹⁹⁹

Druhé úskalí překladatelské práce Levý vidí v neregulovaném konkurenčním boji panujícím na překladatelském trhu. Popisuje, jak přeložil „menší dílko francouzského klasika 19. stol.“, jež však česká nakladatelství odmítla vydat, neboť Levého „předběhli“ již jiní překladatelé. Nabídky dalších překladů musel Levý odmítat kvůli nerealistickým termínům dodání.

Třetí úskalí dle Levého spočívá v nízké kvalitě publikovaných překladů:

Jak je vidět, je tedy u nás dost zájmu o překlady a také dost překladatelů. Bohužel úroveň je někdy velmi ubohá. Tak najdeme na příklad v jednom překladu 17tistránkové hodnotné povídky neméně než 28 gramatických a překladových nemožností [...] Do toho nepočítám několik desítek menších omylů a neobratností.²⁰⁰

Z tohoto textu částečně vyplývá Levého skepse ohledně vlastní překladatelské dráhy a zároveň značná motivace k celkovému zlepšení kvality vydávaných překladů. Již tehdy kromě jiného navrhoval cílenou univerzitní přípravu překladatelů na filozofických fakultách a prosazoval důležitost kritiky překladů v tištěných médiích.

9 VZDĚLÁVACÍ ČINNOST

Podstatnou část Levého akademické činnosti tvoří univerzitní výuka. Jak konstatuje Hrabák (1967a, s. 181), během svého pedagogického působení měl Levý značný vliv na formování nové generace. Mezi léty 1950–1963 přednášel na Katedře germánské a anglické filologie Univerzity Palackého v Olomouci, kde vyučoval zejména předměty k dějinám anglické literatury a teorii překladu. V roce 1964 přešel do Brna na Katedru české a slovenské literatury a literární vědy (od AR 1966/1967 Katedra české literatury a literární vědy) tehdejší Univerzity

¹⁹⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karta 509, Jiří Levý, rukopis přednášky „Překladatelé“, autorem je Jiří Levý, nedatováno (dle popisovaných okolností text pochází z Levého studentských let).

²⁰⁰ Ibid.

Jana Evangelisty Purkyně.²⁰¹ Kromě toho Levý externě působil na jiných vzdělávacích institucích – za zmínku stojí hlavně výuka na Janáčkově akademii múzických umění, kde vedl kurzy překladatelské teorie a praxe. Jak upozorňuje Mraček (2018, s. 60), Levý se ve svých pracích sice didaktikou překladu speciálně nezaobíral, jeho zjištění v oblasti negativních rysů překladatelské práce se však ukazují jako inovativní nejen v teorii překladu, ale spolu s typologií překladatelských pracovních postupů mají svůj význam i pro výuku této disciplíny:

Právě široce pojatý koncept překladových řešení, mezi něž řadí Levého postupy i tendence Anthony Pym (2016), může sehrát klíčovou roli ve snaze znovu sblížit translatoologii a didaktiku cizích jazyků, sesterské disciplíny, které se dlouhá desetiletí – ke škodě obou – vyvíjely bez vzájemné interakce. (Ibid.)

Levého přínos didaktice překladu s odkazem na Popoviče tematizují rovněž Gromová, Müglová a Munková (2019, s. 20). Připomínají, že Popovič v Levého přístupu k výuce oceňoval zejména dialektiku teorie a praxe, využitelnost mikrointerpretací překladatelských rozhodnutí v pedagogickém procesu a propojení experimentálního výzkumu některých překladatelských posunů s didaktikou překladu.

9. 1 Působení na Univerzitě Palackého v Olomouci

Levého působení na Filozofické fakultě²⁰² Univerzity Palackého v Olomouci (dále též UPOL) započalo v roce 1950, kdy byl ustanoven asistentem na zdejší Katedře germánské a anglické filologie. Zastával organizační práce, působil jako oborový knihovník a vedl některé studijní

²⁰¹ „Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně“ byl název Masarykovy univerzity užívaný mezi léty 1960–1989. Viz Historie Masarykovy univerzity. *Masarykova univerzita*. Online. Dostupné z: <https://www.muni.cz/o-univerzite/historie-univerzity> [citováno 2023-12-28].

²⁰² Pro snazší orientaci v různých segmentech Univerzity Palackého v Olomouci zde uvádíme její dobový vývoj, zasahující do Levého působení na tomto pracovišti: „Filozofická fakulta byla snad nejvíce vystavena ideologickému a politickému tlaku za komunistické éry. Výsledkem byla postupná redukce početných oborů z jejich počátků a orientace fakulty na přípravu středoškolských učitelů v úzkém spektru oborových učitelských aprobací.“ Viz Základní informace. *Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci*. Online. Dostupné z: <https://www.ff.upol.cz/o-fakulte/zakladni-informace/> [citováno 2023-12-28]. Pro tyto účely vznikla na Univerzitě Palackého v roce 1953 Vysoká škola pedagogická, na níž byla jako ekvivalent Filozofické fakulty zřízena Fakulta společenských věd. Podle výnosu Ministerstva školství a kultury z 16. 5. 1956 měli být učitelé „dobíhající“ Filozofické fakulty převedeni na Vysokou školu pedagogickou. Viz Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, Osobní spisy, karton 45, pořadové číslo, Jiří Levý, dopis rektora UPOL, Jaromíra Hrbka, pro Jiřího Levého, 18. 6. 1956. Od roku 1960 byla Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci opět obnovena. Viz Základní informace. *Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci*. Online. Dostupné z: <https://www.ff.upol.cz/o-fakulte/zakladni-informace/> [citováno 2023-12-28]. Vysoká škola pedagogická mezi léty 1954–1964 rovněž nahrazovala Pedagogickou fakultu UPOL. Viz Základní informace. *Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci*. Online. Dostupné z: <https://www.ff.upol.cz/o-fakulte/zakladni-informace/> [citováno 2023-12-28].

kroužky. V roce 1951 se již částečně podílel také výuce předmětu Úvod do dějin a kultury Velké Británie a USA.²⁰³ Jak uvádí Vychodilová (2019, s. 95), „[p]od ochranná křídla si mladého, nadějného filologa, zajímajícího se o anglickou poezii a versologii vůbec, bere prof. Ladislav Cejp, vysoce fundovaný odborník, který se až do své tragické smrti v r. 1959 stává Levého obětavým rádcem a kolegou“.

Předmět Úvod do dějin a kultury Velké Británie a USA dle dobového sylabu vynikal svou tematickou rozmanitostí. Tvořily jej tři části. První z nich obsahovala historický vývoj britské a americké společnosti a základní reálie, zahrnující geografii britských ostrovů, společenskou strukturu, právo, soudnictví a státní zřízení Velké Británie a Spojených států. Druhá část předmětu zahrnovala základní fakta z dějin britské a americké kultury – architektury, malířství, hudby, divadla, lidových tradic – a také přehled vzdělávacích systémů obou zemí. Třetí část byla věnována literatuře. Dle sylabu Levý již tehdy u svých studentů kladl důraz na schopnost komplexně interpretovat povinnou četbu, k níž patřila díla Geoffrey Chaucera, Jonathana Swifta, Waltera Scotta, Johna Byrona a Charlese Dickense.²⁰⁴

Roku 1952 byl Levý povýšen na odborného asistenta pro obor dějin anglické literatury a teorie překladu, čímž částečně převzal vedení některých kurzů po Ladislavu Cejpovi. V návrhu na ustanovení odborným asistentem je mimo jiné uvedeno: „Svou erudicí přesahuje PhDr. Jiří Levý již nyní značně kvalifikaci asistenta a jeho pracovní výkonnost a povahové vlastnosti jsou zárukou dalšího vědeckého vzestupu.“²⁰⁵ Levého narůstající pedagogická činnost se nadále ubírala dvěma hlavními směry, jimiž byly dějiny anglické literatury a teorie překladu.

Téměř všechny Levého předměty k dějinám anglické literatury byly založeny na rozborech poměrně širokého spektra děl vybraných spisovatelů. Jako příklad jednoho z nich uveďme Seminář z anglické literatury novější, jenž byl strukturován chronologicky a tematicky dle období a pro ně typických literárních žánrů. Mezi náplněmi jednotlivých setkání nalezneme kromě jiného anglický román pozdního realismu, lidové a dekadentní prvky v irském literárním obrození, georgiánskou poezii, počátky amerického realistického románu, vývoj americké naturalistické prózy, experiment a formalismus v americké poezii, americké drama i

²⁰³ Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, Osobní spisy, karton 45, pořadové číslo 990, Jiří Levý, návrh na jmenování Levého odborným asistentem pro obor dějin anglické literatury a teorie překladu, 11. 8. 1952.

²⁰⁴ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 3, sylabus předmětu Úvod do dějin a kultury Velké Británie a USA, nedatováno.

²⁰⁵ Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, Osobní spisy, karton 45, pořadové číslo 990, Jiří Levý, návrh na jmenování Levého odborným asistentem, 11. 8. 1952.

„černošskou“ literaturu.²⁰⁶ Později, od akademického roku 1956/1957, Levý vyučoval také Dějiny anglické literatury I a II s přimykajícím Anglickým literárním seminářem I a II. Přednášky v rámci Dějin anglické literatury I byly dle dostupných sylabů věnovány klasicismu, romantismu a realismu, Dějiny anglické literatury II se zaměřovaly na literární směry z období (dle tehdejšího pojmosloví) imperialismu, socialistického realismu, třicátých let 20. století a tvorby po druhé světové válce. Cíl navazujícího literárního semináře byl v sylabu formulován takto:

Seminář prohlubuje výklad z literární přednášky rozbořením hlavních děl probíraného období, dává návod k ideovému a estetickému rozboru literárního díla a seznamuje s hlavní teoretickou literaturou.²⁰⁷

Ačkoliv v Levého rozvrhu zpočátku silně převažovaly předměty zaměřené na dějiny anglické literatury, snažil se zejména do svých seminářů postupně integrovat také problematiku překladu. Již roku 1951 v dopise pro Svaz československých spisovatelů uvádí, že je na UPOL o překládání velký zájem a „začínají se zde vytvářet předpoklady k výchově mladých překladatelských kádrů“.²⁰⁸ Z dopisu dále vyplývá, že v reakci na tuto situaci byly na olomoucké univerzitě pro nejvyšší ročníky studia anglistiky zavedeny kurzy věnované hodnocení překladů. Jejich lingvistickou část vedl Ivan Poldauf, Levý vyučoval část literární. Jak dokládají další archiválie, součástí těchto překladatelských předmětů se také stala spolupráce s nakladatelstvím Československý spisovatel, pro které Levý se studenty prováděl revize překladatelsky nejnáročnějších textů a vypracovával k nim komentáře. Studenti tak měli od samého začátku kontakt s překladatelskou praxí, pro nakladatelství se zase jednalo o cennou výpomoc, a proto byl činnosti Levého seminářů částečně uzpůsoben i ediční plán.²⁰⁹

V roce 1952 byl Levého předmět s názvem „Problematika překládání“²¹⁰ vypsán pro třetí ročník dalších filologických oborů – kromě anglistů také pro studenty němčiny, francouzštiny, španělštiny, ruštiny a polštiny. Studentům čtvrtého ročníku filologií jednotlivých jazyků byly

²⁰⁶ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 3, sylabus předmětu Seminář z anglické literatury novější, nedatováno.

²⁰⁷ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 3, sylabus přednášek Dějiny anglické literatury I a II a Anglického literárního semináře I a II, nedatováno.

²⁰⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karton 509, Jiří Levý, dopis Kamily Jiroudkové a Pavla Bojara redakci nakladatelství Československý spisovatel (zprostředkovávají Levého slova), 2. 5. 1951.

²⁰⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karton 509, Jiří Levý, dopis nakladatelství Československý spisovatel pro Jiřího Levého, 8. 5. 1951.

²¹⁰ Formulace převzata z archivního dokumentu. Vzhledem k akademickému roku výuky se zřejmě jednalo o předmět „Problematika překládání“.

nabídnuty také praktické překladatelské semináře. Levý výuku těchto předmětů částečně přirovnával k diskuzním v překladatelských kroužcích, které již dříve probíhaly při pražském Kruhu překladatelů. Cílem seminářů bylo seznámit posluchače s nejdůležitějšími překlady různých literárních děl a na konkrétním materiálu rozpracovat metodické zásady z obecné přednášky. Seminář měl rovněž sloužit k hlubšímu poznání specifik jednotlivých jazyků, jež se výrazně projevují právě při překladech (viz sylabus v Příloze 13).²¹¹ Kromě přednášky a semináře Levý plánoval také zřízení výběrového překladatelského kroužku pro posluchače, kteří by měli zájem se aktivně věnovat překládání, kritice překladů či redakční práci. Dle dostupných archivních materiálů však k realizaci tohoto plánu nedošlo.²¹²

Roku 1954 byla zřejmě poprvé vypsána přednáška Teorie překladu. Sylabus nalezený v Levého archivní pozůstalosti obsahuje rozpis témat, založených zejména na dějinách překladatelských metod a praktických překladatelských technikách:

- 1) Technika překladatelovy práce: úvod do práce s textem a pomůckami. Úvod do rozboru a kritického hodnocení překladu.
- 2) Objektivní podmínky a psychologie překladatelského procesu: derivovanost jazykového výrazu, zprostředkovaný vztah ke skutečnosti, intelektuální poměr k textu.
- 3) Estetika překladu: překlad jako umění a jeho normy, překlad jako dílo – jeho hybridnost.
- 4) Základní problematika: překladatelská věrnost a volnost, jejich podstata a zákonitosti.
- 5) Národní a dobová specifičnost v překladu: překládání uměleckých složek budovaných na jazyku – dialekt, charakterizační užití jazyka, typizační jméno, slovní hříčka. Umělecké prvky závislé na době a prostředí vzniku – společenské konvence, místní a dobové narážky, „bytové výrazy“, archaizace.
- 6) Převádění jednotlivých složek uměleckého díla: nadpis knihy, básnický obraz, dialog v próze, dialog v dramatu aj.
- 7) Převod verše mezi různými prozodickými systémy. Slabiny formalistické zásady „přeloženo rozměrem originálu“. Různá významová a estetická hodnota formálních prostředků v různých jazycích.
- 8) Vývoj překladatelských metod: římská teorie překladu, středověk, humanistický překlad, reformační překlady bible do národních jazyků, metoda klasicistická a romantická.

²¹¹ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 3, sylabus předmětu Překladatelský seminář, letní semestr 1952/1953.

²¹² Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 3, návrh na rozpis výuky, nedatováno.

- 9) Hlavní české překladatelské generace: jungmannovci, generace romantických překladatelů, májovci.
- 10) Dva typy lumírovských překladů: Karel Král, boj proti překladatelské metodě Jaroslava Vrchlického, česká moderna.
- 11) Otokar Fischer a jeho škola: české překlady hlavních zjevů české literatury.
- 12) Vývoj marxistické vědy o překladu: Karel Marx, Bedřich Engels, revoluční demokraté. Stalinovy stati o jazyku a překladu. Sovětská diskuze o překladu z let 1951–1952.
- 13) Shrnutí a opakování.²¹³

Zkušební otázky z Teorie překladu jsou k dispozici v Příloze 14.

Na přednášku Teorie překladu v tomtéž roce navázal seminář Cvičení z teorie a kritiky překladu (rovněž znám pod názvem „Cvičení v teorii a technice překladu“), jehož cílem bylo seznámit posluchače s rozбором a kritickým hodnocením cizího i vlastního překladu. Dobový sylabus předmětu je rozdělen do dvou částí. V první polovině semestru Levý studenty učil základy rozboru překladu, které zároveň propojoval s historickým vývojem překladatelských strategií a metod. Během druhé poloviny semestru měl každý posluchač přednést referát o některém významném překladatelském díle. Tato část rovněž zahrnovala práci na cvičných překladech. Tematický rozpis předmětu Cvičení z teorie a kritiky překladu vypadal následovně:

- 1) Metoda poslední české překladatelské generace, fischerovců.
- 2) Problém zachování či substituce stylu autora. Píseň o Cidovi, Tuwis aj.
- 3) Jazyk a styl překladatele, jeho manýry či svébytnost, ideové přehodnocování a „zdokonalování“ originálu. Pavel Eisner, Jan Vladislav, Marie Marčanová, Ladislav Fikar, Jan Neruda.
- 4) Různé překladatelské metody (materiály z překladatelských soutěží – Josef Durdík, Vladimír Procházka, Viktor Dyk).
- 5) Jak se v překladu obráží originál, tlak jazykového materiálu a tvůrčí svéráz překladatele. Závěr.
- 6) Překlad a původní dílo. Styl autora v původní tvorbě a v překladu – Vilém Mrštík, Vladimír Procházka, Frank Tetauer. Překlad jako kulturní dědictví, historická podmíněnost a stárnutí překladu – František Šír, Vladimír Svoboda, Eliška Krásnohorská.

²¹³ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 3, sylabus předmětu Teorie překladu, zimní semestr 1955/1956. Znění jednotlivých témat téměř plně přejato z citovaného archivního dokumentu.

- 7) Překlad jako součást národní kultury, jeho fungování v soudobém kulturním dění. Fischerův Villon – Balada z hadrů, Manon Lescaut, aj.
- 8) Závěry pro celkovou hodnotu překladu.²¹⁴

Z úspěšné habilitace pro obor literární vědy v roce 1958 vzešel předpoklad k tomu, aby byl Levý zároveň ustanoven docentem²¹⁵ pro obor teorie literatury na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Z archivních pramenů vyplývá, že o tuto pozici projevil zájem již v roce 1956, a to jako jediný kandidát. Podnět ke jmenování Levého docentem však podal až roku 1959 Ivan Poldauf. Jádrem odůvodnění bylo pracovní vytížení Ladislava Cejpa, po jehož boku Levý doposud působil jako odborný asistent. Mezi dalšími argumenty figurovala nutnost celkového navýšení pracovních úvazků kvůli zavedení pětiletého studia jazykových oborů.²¹⁶ Krátce nato téhož roku Ladislav Cejp zemřel. Jak uvádí Vychodilová (2019, s. 95), zatímco „[z]počátku působil Jiří Levý pedagogicky především v oblasti dějin anglické literatury, po úmrtí Ladislava Cejpa přebírá všechny povinnosti literárního historika na katedře“.

Roku 1960 byl Levý jmenován docentem pro obor teorie literatury a na UPOL postupně převzal celý úvazek přednášek i cvičení z britské a americké literatury, čímž se dle dobových pramenů stal jediným historikem anglické a americké literatury na zdejší Katedře germánské a anglické filologie.²¹⁷

Na olomoucké univerzitě Levý přednášel do roku 1964. Za celkovou dobu svého zdejšího působení vedl následující předměty:

- 1) Anglická literatura od renesance k imperialismu
- 2) Cvičení v teorii a technice překladu
- 3) Čtení textů k úvodu do dějin anglické literatury

²¹⁴ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 3, sylabus předmětu Cvičení z teorie a kritiky překladu, letní semestr 1954/1955. Znění jednotlivých témat téměř plně přejato z citovaného archivního dokumentu.

²¹⁵ Nejednalo se však tentokrát o hodnost, ale o vědecko-pedagogický titul, udělovaný do roku 1998.

²¹⁶ Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, návrh na jmenování Jiřího Levého docentem pro obor teorie literatury, 20. 1. 1959.

²¹⁷ Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, posudek na Jiřího Levého, 17. 1. 1962.

- 4) Dějiny anglické literatury I
- 5) Dějiny anglické literatury II
- 6) Literární proseminář
- 7) Literární seminář I
- 8) Literární seminář II
- 9) Problematika překládání
- 10) Proseminář k Úvodu do dějin a kultury Velké Británie a USA
- 11) Překladatelská teorie a praxe
- 12) Seminář k překladatelské teorii a praxi
- 13) Seminář z novější anglické literatury
- 14) Souhrnný pohled na problematiku VB a USA
- 15) Teorie překladu
- 16) Úvod do dějin a kultury Velké Británie a USA
- 17) Úvod do studia anglické a americké literatury
- 18) Úvod do studia angličtiny
- 19) Výběrový seminář z literatury nebo jazyka²¹⁸

Kromě ryze pedagogické činnosti stojí za zmínku Levého aktivní účast na zdejších univerzitním životě. Vedl a hodnotil studentské závěrečné práce, byl členem zkušebních komisí a zasedal v porotě Celostátní soutěže studentských vědeckých prací, kde posuzoval zejména díla zabývající se tématy anglické literatury. Rovněž hodnotil soutěžní překlady a následně je využíval jako praktické ukázky překladatelských problémů a posunů během výuky i ve svých

²¹⁸ Dle interních sborníků: *Seznam přednášek na Filosofické fakultě Palackého University v Olomouci, Seznam přednášek Vysoké školy pedagogické a Filosofické fakulty PU v Olomouci, Seznam přednášek Fakulty společenských věd Vysoké školy pedagogické Palackého University v Olomouci, Seznam přednášek Fakulty společenských věd University Palackého v Olomouci a Seznam přednášek Filosofické fakulty University Palackého v Olomouci* od akademického roku 1950/1951 do akademického roku 1963/1964 (dostupné na vyžádání v badatelně Archivu Univerzity Palackého v Olomouci). Seznam je řazen abecedně. Názvy předmětů téměř zcela převzaty z citovaných sborníků.

teoretických studiích.²¹⁹ Sdílení hodnocení soutěžních překladů kromě jiného vnímal jako možnost poskytnout začínajícím překladatelům účinnou zpětnou vazbu prostřednictvím srovnání kvalitních překladů s méně kvalitními.

Levý se taktéž zasazoval o rozšiřování knihovny anglistiky a pro Filozofickou fakultu UPOL zařizoval mimořádné přednášky českých i zahraničních odborníků. Byl členem rozvrhové komise, vedoucím fakultního rozhlasu, předsedou komise pro propagaci fakultních spisů a referentem Katedry pro vědecký výzkum. Levého studenti se umísťovali na předních příčkách v překladatelských i literárních soutěžích.²²⁰ Jako člen fakultního výboru UPOL též zařídil spolupráci mezi univerzitou a tehdejší Divadlem Oldřicha Stibora v Olomouci (nyní Moravské divadlo Olomouc).²²¹ V roce 1956 Ivan Poldauf Levého označil za jednoho „z nejagilnějších členů katedry“.²²² Mezi léty 1959–1961 se kromě jiného věnoval systematizaci rukopisné pozůstalosti Ladislava Cejpa. Uspořádal a k tisku připravil Cejnova skripta z literární vědy s názvem *Antologie anglické poezie* (1960) a nedokončenou publikaci *Středověké alegorie a Langlandův Petr Oráč* (1961), k níž připojil vlastní předmluvu, doslov a anglické resumé.

Jak konstatuje Vychodilová (2019, s. 98), Levého odkaz na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci přetrvává dodnes, „a to nejen ve výuce teoretických translatologických disciplín, ale i – a to především – v seminářích uměleckého překladu, které jsou na Levého myšlenkách postaveny, ať už z něho přímo vychází, odkazují na ně, nebo s nimi polemizují“.

9.2 Působení na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně

Patrně první indicie k přechodu Jiřího Levého z Univerzity Palackého v Olomouci na tehdejší Univerzitu Jana Evangelisty Purkyně v Brně (dále též UJEP) pocházejí z roku 1961. Katedra romanistiky a fonetiky UJEP tehdy vydala návrh na zřízení systematizovaného místa pro obor teorie literatury se zaměřením na západoevropskou literaturu, přičemž tato specializace měla

²¹⁹ Některé soutěžní překlady *Ságy rodu Forsytů* figurují v *Umění překladu* (Levý 1983, s. 58).

²²⁰ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, posudek na Jiřího Levého, autorkou je Ida Rochowanská, 17. 1. 1962.

²²¹ Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, Osobní spisy, karton 45, pořadové číslo 990, Jiří Levý, posudek na Jiřího Levého, autorem je M. Tichý, nedatováno.

²²² Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, posudek na přiznání pracovní pro Jiřího Levého jakožto vědeckého pracovníka univerzity, autorem je Ivan Poldauf, 22. 5. 1956.

být otevřena pouze pod podmínkou zaměstnání Levého.²²³ Na základě informací v Levého archivní pozůstalosti a odborné literatuře však tento plán realizován nebyl.

Roku 1963 se Levý ucházel o místo docenta teorie literatury na Katedře české a slovenské literatury a literární vědy Filozofické fakulty UJEP. V žádosti o převod z UPOL na UJEP jako hlavní důvod svého rozhodnutí uvedl přání uplatnit se v oboru, pro který byl habilitován.²²⁴ Milan Jelínek, děkan Filozofické fakulty UJEP, v dopise děkanátu Filozofické fakulty UPOL jako možné datum Levého nástupu navrhl 1. 9. 1963.²²⁵ Univerzita Palackého v Olomouci však obě žádosti zamítla. Již dne 17. 5. 1963 tak Levý od Jelínka obdržel dopis s následujícím zněním:

Milý soudruhu, splnil jsem svůj slib a promluvil jsem o Tvém případném přechodu do Brna s proděkanem doc. Václavíkem. Jak se zdá, olomoucká filosofická fakulta se bude bránit proti Tvému převedení do Brna. Soudruh Václavík sice nevyklučoval možnost přechodu na naši fakultu v příštích letech, ale pro současnou dobu by podle jeho slov tímto přechodem byla ohrožena olomoucká anglistika.²²⁶

23. 12. 1963 Levý podal Rektorátu UPOL druhou žádost o přestup na UJEP, tentokrát s možností nástupu od 1. 2. 1964. V žádosti uvádí, že jeho dosavadní působení na oboru, pro který není habilitován, již bylo kritizováno při odborných prověrkách UPOL. Připomíná, že byl na UJEP přijat již k 1. 10. 1963 a toto místo doposud zůstalo neobsazeno. V dopise proto vyslovuje podezření, že situace pro znemožnění přechodu na UJEP je vytvářena uměle, neboť UPOL již má údajně k dispozici kandidáta na jeho místo. V žádosti taktéž píše následující:

Domnívám se, že je z celostátního hlediska svrchovaně nevhodné, aby pro sobeckou politiku jedné fakulty byl vědeckému pracovníku znemožněn přestup z oboru, pro nějž nemá žádnou vědeckou kvalifikaci [...] na obor, pro nějž má i nejvyšší kvalifikaci a aby byl případně nucen časem ze zdravotních důvodů opustit vysokou školu úplně. Není také možno uvádět, že má přítomnost v Olomouci je naprosto nezbytná pro existenci oboru: dějiny anglické literatury [...].²²⁷

²²³ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, návrh na zřízení systematizovaného místa pro obor teorie literatury na Katedře romanistiky a fonetiky UJEP, 16. 10. 1961.

²²⁴ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, Levého přihláška do konkurzu na místo docenta teorie literatury při Katedře české a slovenské literatury a literární vědy UJEP, 29. 5. 1963.

²²⁵ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, dopis Milana Jelínka, děkana Filozofické fakulty UJEP, děkanátu UPOL, 11. 6. 1963.

²²⁶ Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, dopis Milana Jelínka, děkana Filozofické fakulty UJEP, Jiřímu Levému, 17. 5. 1963.

²²⁷ Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, Osobní spisy, karton 45, pořadové číslo 990, Jiří Levý, dopis Jiřího Levého Rektorátu UPOL, 23. 12. 1963.

Této žádosti již vyhověno bylo. Levý se tak od 1. 2. 1964 stal jedním z nejmladších vyučujících Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně a zároveň prvním zdejším odborníkem na teorii literárního překladu. Záhy byl plně integrován také do zdejších badatelských aktivit. Jednou z nich se stal rezortní úkol Ministerstva školství a kultury. Tento projekt spočíval v širokospektrální analýze veršových forem a jeho vedoucím byl Josef Hrabák, jenž po celou dobu Levého působení na UJEP zastával funkci vedoucího Katedry české (a slovenské) literatury a literární vědy.²²⁸

V rámci rezortního úkolu Levý prováděl srovnání českého jevištního verše s anglickým. Jak píše v archivní žádosti o povolení výzkumné cesty do Velké Británie, „[c]ílem je určit, jaké vývojové možnosti má verš v jazykovém materiálu anglickém a českém a jaké interpretační možnosti dává blankvers anglickému a českému herci“.²²⁹ Zmiňuje se zde rovněž o svém plánu dát získané výzkumné výsledky k dispozici českým divadlům. Odůvodnění této cesty zároveň svědčí o rozsáhlém pramenném a terénním výzkumu, jež Levý plánoval v rámci projektu provést: „K tomu, abych mohl formulovat závěry upotřebitelné v praxi, potřebuji si ověřit hereckou interpretaci blankversu na anglických scénách, konzultovat s angl. odborníky i prostudovat některé speciální prameny.“²³⁰ Levého práce na rezortním úkolu dle dalších dostupných zdrojů zahrnovala též využití metod exaktních věd při výzkumu verše.²³¹ O tomto projektu se Levý zmiňuje rovněž v článku „Translation in Czechoslovakia“ (1964h, s. 75), kde během popisu dobového stavu překladatelské teorie a metodologie v Československu konstatuje, že právě probíhá intenzivní výzkum na poli srovnávací verzifikace, jehož výsledky mají posloužit zejména překladatelům.

V roce 1965 byl Levý na Filozofické fakultě UJEP jmenován profesorem pro obor teorie literatury.²³² Ústředním argumentem pro udělení profesury se stal jeho dosavadní přínos k propagaci překladatelství jakožto „neviditelné“, ale významné části české kultury a literatury. V návrhu na jmenování je dále zdůrazněna inovativnost Levého metodologického přístupu k překladatelskému výzkumu ze synchronní i diachronní perspektivy – skutečnost, že Levý své teoretické teze buduje na historickém vývoji překladatelských metod, zároveň však využívá

²²⁸ Na tomto projektu se Levý začal částečně podílet již během svého zaměstnání v Olomouci, kdy na UJEP působil pouze externě.

²²⁹ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 22, Levého žádost o povolení výzkumné cesty do Velké Británie na rok 1962, 8. 10. 1961.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 22, charakteristika plánu práce na rezortním úkolu pro rok 1965.

²³² Opět se však nejednalo o hodnost, ale o vědecko-pedagogický titul, udělovaný do roku 1998.

svého širokého přehledu o současných přístupech v oblasti literární vědy, lingvistiky a versologie. Zdůrazněna je zejména Levého ochota aplikovat metody moderní sémiologie (kybernetiky a matematické lingvistiky) na výzkum veršových systémů v různých jazycích. Rovněž zde zaznívá jeho celkový přínos k propagaci české literární vědy v mezinárodním měřítku: „Lze prohlásit, že zásluhou Levého nezaostává česká věda o literatuře ani v ostré mezinárodní konkurenci.“²³³ Jako další z argumentů pro jmenování Levého profesorem figuruje jeho rozsáhlá pedagogická činnost:

Jeho přednášky a cvičení jsou se zájmem navštěvovány a studenti se o nich vyslovují [...] s velkým respektem. Levý věnuje velkou péči i nadaným studentům, ochotně jim uděluje rady pro jejich práci a s porozuměním pro jejich osobní odlišnosti je usměrňuje.²³⁴

Pro zdejší Katedru české (a slovenské) literatury a literární vědy Levý dle archivních seznamů přednášek za období akademických let 1963/1964–1966/1967 vyučoval celkem šest předmětů, jež se svou náplní poměrně lišily od těch, které vedl na UPOL:

- 1) Literární dílo z hlediska teorie informace
- 2) Literární seminář
- 3) Teorie literatury
- 4) Výběrový literární seminář
- 5) Vývoj a technika evropského románu
- 6) Západní literární věda²³⁵

²³³ Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140, zápis ze schůze komise, která dne 12. 4. 1965 projednala konkurz na místo profesora teorie literatury na Katedře české a slovenské literatury a literární vědy UJEP.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Dle interních sborníků: *Seznam přednášek na Filosofické fakultě, Universita J. E. Purkyně v Brně* od akademického roku 1963/1964 do akademického roku 1966/1967 (dostupné na vyžádání v badatelně Archivu Masarykovy univerzity). Seznam je řazen abecedně. Názvy předmětů téměř zcela převzaty z citovaných sborníků.

9. 3 Externí pedagogické působení

V roce 1952 o Levého výuku projevila zájem Divadelní fakulta Janáčkovy akademie múzických umění v Brně (dále též JAMU). Nejprve zde v rozsahu tří hodin týdně vedl předmět Teorie překladu a práce s textem (v některých zdrojích rovněž: Teorie a praxe překladu) pro třetí a čtvrtý ročník dramaturgie a divadelní vědy. Později byl pověřen také výukou překladatelského semináře. Kromě toho zde proslovil několik mimořádných přednášek na téma anglického dramatu. Dle Levého životopisu na JAMU externě působil do roku 1954,²³⁶ v seznamu pedagogů interní publikace *Vivat academia* (1997, s. 164) však figuruje pro celé období 1948–1959.

Sylabus předmětu Teorie a praxe překladu názorně ilustruje Levého představu o propojení teorie překladu s divadelní vědou. Cílem kurzu bylo „uvést posluchače do problematiky překládání, aby byli schopni překlad kriticky zhodnotit, vybrat nejvhodnější překlad a provést pro divadlo jeho revisi“.²³⁷ K nácviu hodnocení a revize dramatického překladu Levý obdobně jako v literárních předmětech volil rozbor vybraných úseků překladů literárních děl. Výuka během zimního semestru byla zaměřena na překlady západních klasiků, v letním semestru na překlady ruských dramát, přičemž jednotlivé ukázky byly studentům zadávány k revizi zejména v rámci domácí přípravy.

Souběžně s touto praxí v Levého předmětu probíhal teoretický výklad o hlavních překladatelských problémech s cílem „dát posluchačům spolehlivý vědecký podklad pro kritický soud, seznámit je systematicky s nejběžnějšími překladatelskými nedostatky, na něž je nutno při revisi dbát, a dát jim přehled o díle nejdůležitějších překladatelů dramát“.²³⁸ Témata jednotlivých setkání byla během semestru rozepsána takto:

- 1) Rozbor překladatelského procesu (kritika a hodnocení překladu) – Rozdělení referátů.
- 2) Technika dramaturgické revize překladu (problematika shakespearovských překladů) – Srovnávací rozbor čtyř českých překladů z Večera tříkrálového.
- 3) Výběr vhodného překladu (různá překladatelská pojetí klasika) – Referát: České překlady Shakespeara, jejich cena pro dnešní divadlo.
- 4) Uvedení do překladatelské revize – Rozbor a revize výstupu z Romea a Julie.

²³⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karta 509, Jiří Levý, Curriculum vitae, autorem je Jiří Levý, nedatováno.

²³⁷ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karta 3, sylabus předmětu Teorie a praxe překladu, zimní semestr 1952/1953.

²³⁸ Ibid.

- 5) Některé zvláštní otázky překladatelské techniky (název hry, typizační jméno, slovní hříčka, aforismus) – Referát: Různá překladatelská řešení názvů Shakespearových her, jmen postav a slovních hříček.
- 6) Obraznost a překladatel (Různé typy obrazů podle vztahu mezi významem a slovním vyjadřováním. Sepjetí obrazu s jazykem a společenským prostředím vzniku. Stavba obrazu a sémantické důsledky jejího porušení) – Referát: Revize jednoho aktu překladu Romea a Julie.
- 7) Typizační využití jazyka (dialekt sociální a geografický, mateřština zkomolená cizincem, překladatelská řešení podle Stalinových statí) – Referát: Revize dalšího aktu překladu Romea a Julie.
- 8) Překlad dialogu (mluvnost, charakterizace promluvou) – Referát o Kadlecových a Krausových překladech Moliéra.
- 9) Zvláštní otázky dramatického překladu (jasnost, dramatičnost, stupeň umělecké stylizace, harmonie s ostatními složkami scénického projevu, překlad scénických poznámek) – Referát o Eisnerově překladu Kleistova Rozbitého džbánu.
- 10) Problematika jevištního verše (stírání a zdůrazňování veršovanosti, dramatická funkce prosodických prvků se zvláštním zřetelem k Lope de Vegovi) – Referát o Kadlecově překladu Gorkého.
- 11) Básnický překlad (Slabiny formalistické zásady „přeloženo rozměrem originálu“. Převod verše mezi různými prozodickými systémy) – Rozbor Vegovy veršované komedie Pes na seně, ve spolupráci s hispanistickým seminářem UPOL.
- 12) Různá významová hodnota týchž prozodických prvků v různých jazycích – Rozbor jevištního verše ve Vegově Psu na seně.²³⁹

Dle dostupných archivních pramenů Levý rovněž externě vyučoval pro dálkové studium Vysoké školy ruského jazyka (VŠRJ) v Olomouci a v Brně. Na VŠRJ v Olomouci vyučoval Teorii a metodiku překladu pro třetí ročník učitelského studia, na její brněnské pobočce vedl v rámci tříletého překladatelského kurzu Metodiku překladu a Teorii překladu. Kromě toho externě přednášel na Vojenském učilišti v Hranicích.²⁴⁰

²³⁹ Ibid. Znění jednotlivých témat téměř plně přejato z citovaného archivního dokumentu.

²⁴⁰ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, posudky Levého pedagogické činnosti.

10 OSVĚTOVÁ ČINNOST

Kromě pedagogického a badatelského působení na univerzitách i jiných institucích tvoří významnou část Levého edukační práce taktéž osvěta o povaze a kvalitě překladatelské praxe pro odbornou i širší zájmovou veřejnost. Následující kapitola popisuje Levého členství v profesních organizacích – převážně Kruhu překladatelů a Překladatelské sekci Svazu československých překladatelů –, a ukazuje různé druhy jeho osvětové činnosti, do které spadá zejména organizace konferencí, příprava přednášek, ediční i redakční činnost.

10.1 Osvětová činnost v Československu

V roce 1950 byla Levému od tajemníků Kruhu překladatelů (dále též KP), Kamily Jiroudkové a Pavla Bojara, zaslána výzva, aby se ucházel o členství v KP při Svazu československých spisovatelů (dále též SČSS).²⁴¹ Dle dobových archiválií bylo tehdejšími posláními organizace sdružovat překladatele na základě jejich kvalitativního výběru, zabývat se řešením překladatelských otázek, pečovat o odbornou úroveň překladů, poskytovat překladatelům odborná školení a starat se o jejich zájmové otázky. Jiroudková a Bojar v dopise připomínají, že členy KP mohou být „jen opravdu dobří překladatelé“, kandidáty KP se stávají překladatelé, „u kterých je možnost, že pod vedením zkušených překladatelů vyrostou v dobré překladaatele“. Odmítány byly přihlášky překladatelů, „kteří už nejsou aktivními překladateli nebo jejichž práce není ani průměrně dobrá a nemá předpokladů k dalšímu vývoji“. Podmínkou setrvání v KP byla aktivní překladatelská činnost, již členové i kandidáti museli jednou ročně vykazovat spolu se svými plány na následující rok. Počet členů KP se za dobu existence organizace pohyboval kolem 300.²⁴²

V odpovědi na tuto výzvu Levý členství nejprve odmítl, neboť těžiště své dosavadní práce, spočívající spíše v literární vědě než překládání, vyhodnotil jako neodpovídající hlavnímu zaměření této organizace. Činnost Kruhu překladatelů, jež započala už v roce 1936, však považoval za velmi prospěšnou, neboť si kladla za cíl zvýšení úrovně překladů pomocí

²⁴¹ Svaz československých spisovatelů byla mezi léty 1949–1969 „[p]rofesní a odborová organizace sdružující spisovatele, literární vědce, kritiky a v samostatné sekci též překladaatele“. Viz Svaz československých spisovatelů. *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1629> [citováno 2023-12-28].

²⁴² Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karta 509, Jiří Levý, dopis Kamily Jiroudkové a Pavla Bojara pro Jiřího Levého, 18. 10. 1950.

kolektivní spolupráce. Taktéž projevil zájem o řešení konkrétních překladatelských problémů a nabídl KP svou pomoc v oblasti teoretických otázek překladatelství.²⁴³

Řádným členem Kruhu překladatelů byl Levý nicméně jmenován už v roce 1951. Na základě místa svého bydliště se stal jedním ze členů vedení jeho brněnské pobočky. Ihned po přijetí začal dle dostupných archivních pramenů usilovat o spolupráci pražské centrály KP s Univerzitou Palackého v Olomouci. Kromě jiného nabízel zpřístupnění výsledků diskuzí z překladatelských seminářů jednotlivých jazyků, aby měli členové KP představu o univerzitní přípravě budoucích překladatelů, a studenti naopak získali přehled o možnostech interakce se zkušenými překladateli. Jak vyplývá z dobových posudků Levého činnosti, pro KP prováděl hodnocení překladů z angličtiny do češtiny, poskytoval překladatelům konzultace, referoval na překladatelských školeních a přednášel ve veřejných diskuzích. Podílel se na organizaci konferencí KP, kde zároveň sám aktivně vystupoval. Dle dostupných pramenů se Levý tehdy jako jediný specializoval na teorii překladu, a proto byla jeho práce pro KP „přímo nedoceníitelná“. V roce 1957 se stal navíc kandidátem Svazu československých spisovatelů a jako nejvýznamnější teoretik překladu se účastnil i jeho sjezdů.²⁴⁴ Roku 1959 se Levý dle Hrdličky (1996, s. 4) stal řádným členem SČSS.

V roce 1961 byl Kruh překladatelů přetvořen na Překladatelskou sekci (dále též PS) Svazu československých spisovatelů. Dle dobové korespondence Levý toto uspořádání nejprve považoval za vhodnější a užitečnější, neboť slibovalo silnější integraci překladatelů mezi spisovatele.²⁴⁵ V době svého založení měla PS kolem 150 členů, přičemž celkový počet osob věnujících se literárnímu překladu tehdy v Československu činil zhruba 1000.²⁴⁶ Dle dostupných archivních materiálů lze tuto disproporci přičítat zejména přísným podmínkám členství v PS.

Cílem sekce se od chvíle jejího vzniku stalo nejen školení překladatelů a posuzování překladů, ale také vytváření předpokladů pro „tvůrčí překladatelskou spolupráci a pro nástup na široké frontě překladů ze světové literatury, které by spolu s naší původní tvorbou formovaly,

²⁴³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karton 509, Jiří Levý, odpověď Jiřího Levého pro Kamilu Jiroučkovou a Pavla Bojara, 31. 10. 1950.

²⁴⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karton 509, Jiří Levý, posudky a hodnotící formuláře Levého činnosti v Kruhu překladatelů, období 1951–1960.

²⁴⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karton 509, číslo příručky 34/92, Plenární schůze 1957–1970, zápis Levého projevu na schůzi Překladatelské sekce, 26. 2. 1962.

²⁴⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karton 509, číslo příručky 34/92, Plenární schůze 1957–1970, zápis z porady Překladatelské sekce, konané dne 22. 5. 1969.

posilovaly a mobilizovaly našeho čtenáře“.²⁴⁷ Na základě tohoto záměru bylo rozhodnuto, že ve větších městech vzniknou kroužky překladatelů dle jednotlivých jazyků a částečně také literárních druhů. Celkově bylo zřízeno kolem 20 jazykových kroužků, jejichž členové se scházeli průměrně jednou měsíčně, aby diskutovali o aktuálních teoretických i praktických záležitostech překladu. Každý překladatel si měl sám určit kroužek, k němuž bude příslušet a v němž budou projednávány všechny záležitosti, které se ho osobně týkají. Kromě překladatelů se v kroužcích sdružovali literární vědci a odborníci na nakladatelskou teorii i praxi. Hlavním posláním kroužků se stalo řešení nejdůležitějších úkolů Překladatelské sekce, pravidelné přispívání do časopisu *Dialog*, organizování plenárních schůzí a konferencí. Nejvíce členů měl v době založení PS ruský kroužek, na druhém místě se pohyboval anglický a na třetím orientální. Levý převzal vedení anglického kroužku v Brně, zároveň však přednášel i pro další kroužky (hlavně básnický, francouzský a německý). Od roku 1963 zastával funkci jednoho z devíti předsedů Překladatelské sekce.²⁴⁸

Kromě KP a PS SČSS byl Levý členem Literárněvědné společnosti²⁴⁹ při Československé akademii věd (dále též ČSAV), Jazykovědného sdružení²⁵⁰ a Klubu moderních filologů²⁵¹. Pro divadla pracoval jako poradce zdejších režisérů.²⁵² Jak konstatuje Honzík (1996, s. 273), exaktní přístup k výzkumu literární vědy Levého později přivedl k založení Skupiny pro exaktní metody a mezioborové vztahy, z níž se následně vyvinula Skupina pro sémiotiku a matematickou lingvistiku při Československé kybernetické společnosti. Dle archivních pramenů Levý přihlásil do Československé kybernetické společnosti při ČSAV v Praze²⁵³

²⁴⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karton 509, číslo příručky 34/92, Plenární schůze 1957–1970, zpráva o funkčním období Překladatelské sekce za rok 1962.

²⁴⁸ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 13, „Report of the Překladatelská sekce Svazu československých spisovatelů / The Translators' Section of the Czechoslovak Writers' Union“, nedatováno (pravděpodobně 60. léta).

²⁴⁹ Dnes Ústav pro českou literaturu AV ČR. Viz Historie ÚČL. *Ústav pro českou literaturu AV ČR*. Online. Dostupné z: <https://ucl.cas.cz/historie-ucl/> [citováno 2023-12-28].

²⁵⁰ Dnes Jazykovědné sdružení ČR. Asociace byla založena v Praze roku 1956, kdy díky svým prvním předsedům (Karel Horálek, Josef Vachek, Vladimír Skalička) navázala na odkaz Pražského lingvistického kroužku. Téhož roku byla založena pobočka Jazykovědného sdružení v Brně, již byl Levý patrně členem. Viz O nás. *Jazykovědné sdružení ČR*. Online. Dostupné z: <https://www.jazykovednesdruzeni.cz/o-nas/> [citováno 2023-12-28].

²⁵¹ Dnes Kruh moderních filologů. Viz O nás. *Kruh moderních filologů*. Online. Dostupné z: http://www.kmof.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=45&Itemid=81 [citováno 2023-12-28].

²⁵² Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, hodnotící posudek na Jiřího Levého ze strany Rektorátu Vysoké školy pedagogické v Olomouci, 15. 6. 1957.

²⁵³ Na činnost Československé kybernetické společnosti při ČS AV, založené roku 1966, přímo navazuje Česká společnost pro kybernetiku a informatiku (ČSKI). Viz O nás. *Česká společnost pro kybernetiku a informatiku*. Online. Dostupné z: <https://www.cski.cz/homepage/cs> [citováno 2023-12-28].

podal několik dní před svým náhlým úmrtím (viz Příloha 15). Jako svůj hlavní vědní obor do přihlášky uvedl teorii literatury, do sekce nazvané „údaje o mé činnosti, rozhodné pro členství ve společnosti“ kromě publikací *České teorie překlada* (1957b), *Umění překlada* (1963c) a *Západní literární věda a estetika* (1966) rovněž napsal: „Cca 100 článků, také aplikace teorie informace, matematických metod a sémiotiky v literární vědě.“²⁵⁴

10.2 Přednášková činnost

Značnou část Levého osvětového působení tvoří přednášková činnost, která je patrná zejména z bibliografických seznamů, jež vypracovával pro profesní organizace a asociace, jejichž byl členem. Jak vyplývá z dostupných archivních materiálů, kromě Kruhu překladatelů, Překladačské sekce SČSS, Literárněvědné společnosti při ČSAV, Klubu moderních filologů a Jazykovědného sdružení Levý rovněž přednášel pro některá nakladatelství, divadla, rozhlas,²⁵⁵ vyučující angličtiny na Ústavu pro další vzdělávání učitelů, Ministerstvo školství a kultury, nebo sekci Jazyk a literatura Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí. Některé Levého přednášky z oblasti překladačství proto měly značný multidisciplinární přesah.

V seznamu publikací do 1. 6. 1963 Levý uvádí, že k tomuto datu proslovil přibližně 40 odborných přednášek, jejichž názvy však blíže neurčuje. Seznam titulů následujících 27 přednášek byl sestaven během archivního výzkumu ze soupisů Levého publikační a přednáškové činnosti do roku 1958:

- 1) *Technika překlada* (SČSS, Brno, 15. 4. 1950)
- 2) *O Saudkově překlada Hamleta* (SČSS, Praha, 10. 3. 1952)
- 3) *O překlada Shakespeara Hamleta* (JAMU a Klub umělců, Brno, 25. 5. 1952)
- 4) *O překladačské věrnosti* (SČSS, Brno, 24. 4. 1953)
- 5) *České překlady Shakespeara* (SČSS, Brno, 26. 10. 1954)

²⁵⁴ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 13, Levého přihláška do Československé kybernetické společnosti při ČS AV v Praze, 10. 1. 1967.

²⁵⁵ Z rozhlasových přednášek jsou dle Levého bibliografických soupisů známy následující: „České překlady“ (21. 3. 1957), „William Blake“ (28. 11. 1958) a „Jak překládat – co překládat?“ (17. 2. 1958). Viz Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, seznamy publikační a přednáškové činnosti, období 1950–1958.

- 6) O Fjodorovově Úvodu do teorie překladu (ČSI²⁵⁶, Praha, 20. 1. 1954)
- 7) Styl umělecký a „překladatelský“ (SČSS, Brno, 5. 2. 1954)
- 8) Fjodorovova teorie překladu (SČSS, Brno, 22. 4. 1954)
- 9) Dějiny českého překladu a jeho teorie (překladatelská konference v Hoříně, 12. 9. 1954)
- 10) Umělecké mistrovství překladu (překladatelská konference v Hoříně, 13. 9. 1954)
- 11) Stav a úkoly teorie překladu (SČSS, Praha, 26. 10. 1954)
- 12) Srovnávací pohled na český verš (Filologický odbor UPOL, Olomouc, 10. 2. 1955)
- 13) Walt Whitman (Filologický odbor UPOL, Olomouc, 28. 4. 1955)
- 14) Dějiny českého překladu (školení redaktorů SNKLHU, Dobříš, 20. 5. 1955)
- 15) Estetika překladu (školení redaktorů SNKLHU, Dobříš, 30. 5. 1955)
- 16) Praktické otázky překladatelské (školení redaktorů Mladé fronty, Dobříš, 8. 11. 1955)
- 17) Umělecké otázky překladu (referát na 1. Celostátní konferenci překladatelů, Praha, 2. 12. 1955)²⁵⁷
- 18) O vztahu mezi prosodickým systémem a jazykem – K fonologii anglického verše (Klub moderních filologů, Praha, 5. 11. 1956)
- 19) Básnické překlady Karla Čapka ve vývoji českého verše (SČSS, Praha, 15. 2. 1957)
- 20) Básnické překlady Karla Čapka (SČSS, Brno, 15. 2. 1957)
- 21) William Blake (Obránci míru, Olomouc, 24. 4. 1957)

²⁵⁶ Význam této zkratky se během výzkumu nepodařilo dohledat.

²⁵⁷ Celostátní konference o uměleckém překladu byla ve své době nejvýznamnější československá konference o problematice překladu. Jedním z diskuzních podnětů konference se tehdy stal omezený přístup překladatelů k zahraničním materiálům a kvalitním novým jazykovým slovníkům. (autor neuveden 1955, s. 8)

- 22) William Blake (Obránci míru, Praha, 21. 11. 1957)
- 23) O vývoji našeho překladatelství od r. 1945 (hlavní referát na II. Celostátní konferenci překladatelů, Praha 18. 3. 1958)
- 24) O práci překladatelů (konference moravských odboček SČSS, Brno, 20. 3. 1958)
- 25) O Kunderově překladu Fühmannovy Proměny (SČSS, Brno, 5. 2. 1958)
- 26) O Kunderově překladu Fühmannovy Proměny (SČSS, Praha, 29. 4. 1958)
- 27) O překladech pro děti (školení redaktorů SNDK [Státní nakladatelství dětské knihy, dnes Albatros], Červená nad Vltavou, 7. 6. 1958)²⁵⁸

Levého přednášky, jež se během výzkumu k této disertaci podařilo dohledat, lze patrně rozdělit do dvou okruhů. První z nich pokrývá odborná témata, jimž se Levý podrobněji věnoval ve svých studiích – např. překlady Shakespearových děl, kontrastování anglických a českých veršových systémů, dějiny překladu, teorie literárního překladu. Druhý okruh tvoří převážně přednášky reflektující soudobou situaci v českém překladatelství.

Z přednášek spadajících do druhého okruhu zde podrobněji rozebereme dva rukopisy – jeden pochází zřejmě ze začátku Levého působení v Kruhu překladatelů, druhý již z doby existence Překladatelské sekce. V rukopisu přednášky „o tom, jak by měli být čeští překladatelé organizováni“ Levý představuje své návrhy na zvýšení efektivity překladatelských organizací. V prvé řadě zde prosazuje co nejtěsnější spolupráci překladatelů se spisovateli, neboť „[č]eské překladatelství vždy fungovalo jako součást české literatury, prolínalo se s původní tvorbou v díle mnohých autorů a podílelo se na vytváření kulturního charakteru každé epochy našeho národního života“.²⁵⁹ Zásadně proto odmítá připodobnit literární překladatele k překladatelům odborné literatury,

tj. uvrhnout je mezi právníky, techniky, tlumočníky a dokumentátory, ne proto, že by to bylo pod jejich důstojnost, ale proto, že by to vedlo k úpadku stylistických a uměleckých kvalit našich překladů a že by to odporovalo celé logice českého kulturního organismu a jeho dnešního vývoje.²⁶⁰

²⁵⁸ Viz Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4, seznamy Levého publikační a přednáškové činnosti, období 1950–1958. Znění a chronologické pořadí jednotlivých přednášek téměř plně přejato z archiválií.

²⁵⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, Levého projev jménem předsednictva Překladatelské sekce SČSS „o tom, jak by měli být čeští překladatelé organizováni“, nedatováno (pravděpodobně 50. léta).

²⁶⁰ Ibid.

Druhým návrhem, který Levý v přednášce vyslovuje, je potřeba přijímat do profesních organizací co největší počet aktivních překladatelů krásné literatury, aby se vliv organizace posiloval. Celkově však shrnuje, že průměrná úroveň českých překladů je nepoměrně vyšší ve srovnání s dobou před druhou světovou válkou a taktéž předstihuje kvalitu překladů většiny zahraničních literatur.

V rukopisu přednášky „K současnému stavu překladatelství“ Levý bilancuje progres českého překladatelství za dobu existence profesních organizací a speciálních kurzů na univerzitách. Domnívá se však, že se překladatelské studium během deseti let od svého vzniku příliš neosvědčilo kvůli jeho neefektivní organizaci. Svůj závěr dokládá dvěma konkrétními argumenty. Prvním z nich je podezření, že vedením překladatelských seminářů byli místo aktivních překladatelů umělecké literatury pověřeni literární historikové, „[a] tak měly speciální překladatelské přednášky většinou charakter lektorských kursů, zaměřených k rozšíření slovní zásoby a jazykových návyků v cizím jazyce, příp. k osvojení reálií“.²⁶¹ Jako druhý argument Levý vyslovuje domněnku, že posluchači překladatelsky orientovaných předmětů často považovali diplomovou práci zaměřenou na překlad „za nejsnadnější způsob zakončení studia, a až na několik málo skutečně nadaných a zainteresovaných jedinců se na tuto větev hlásili většinou nejslabší posluchači“.²⁶² Pro zlepšení situace v univerzitní výuce překladatelství navrhuje zavedení talentových zkoušek a výměnu vyučujících.

Podstatnější vliv na zlepšení kvality českých překladů Levý spatřuje v působení profesních organizací, přičemž zpětně hodnotí, že pro zvýšení úrovně překladů byla ve srovnání s Překladatelskou sekcí efektivnější práce bývalého Kruhu překladatelů. Tento rozdíl odůvodňuje redukcí členů PS na přibližně 100 „zasloužilých, a tedy mnohdy přestárlých, překladatelů, kteří do celkové překladatelské produkce přispívají jen minimálně“.²⁶³ Dle Levého rovněž postupně polevila práce v jednotlivých překladatelských kroužcích.

10.3 Edice Český překlad

Edici Český překlad Levý založil v roce 1957, úvahy o jejím vytvoření se však v redakci Státního nakladatelství krásné literatury, hudby a umění dle dostupných archivních pramenů objevily již roku 1954. Hlavní motivací k založení speciální překladové řady byl pro Levého

²⁶¹ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 5, rukopis přednášky „K současnému stavu překladatelství“, nedatováno (pravděpodobně 60. léta).

²⁶² Ibid.

²⁶³ Ibid.

postřeh, že překladu a jeho literárněhistorickému zpracování nebyla do té doby věnována dostatečná pozornost: „Jedna věc je jistá: že obraz našeho literárního vývoje je neúplný, pokud nemáme prozkoumánu také jeho překladatelskou rovinu.“²⁶⁴

Cílem edice tedy bylo „jednak znovu otiskovat klasické české překlady, starší i novější, ve vydáních filologicky spolehlivých a s potřebnými komentáři i rozbory, jednak přinášet i samostatné práce teoretické“ (Sochor a Tyl 1959, bez paginace). Systematické vydávání překladů a teoretických studií mělo přispět nejen k lepšímu uvědomění důležitosti a širě překladatelské tvorby v rámci národní literatury, ale hlavně vést k odlišení cizích forem od domácích a porozumění tomu, jak jsou specifické rysy různých literatur integrovány do českého písemnictví. Protože se v případě překladatelské historie tehdy jednalo o oblast relativně málo prozkoumanou, jako jeden z cílů edice si Levý vytyčil rovněž přiblížení tohoto oboru literárním historikům a podněcení spolupráce bohemistů s historiky cizích literatur. Jako jeden z dalších záměrů uvedl přípravu materiálu pro zpracování dějin českého literárního překladu. Dle Levého se tehdy v případě řady Český překlad jednalo o první edici tohoto druhu v českém i zahraničním kontextu.²⁶⁵

Jako první svazek v edici vyšla monografie *České teorie překladu* (1957b),²⁶⁶ poté bylo téhož roku publikováno souborné vydání klasické francouzské poezie v překladu Karla Čapka (*Francouzská poesie a jiné překlady*), do kterého Levý přispěl studií „Čapkovy překlady ve vývoji českého překladatelství a českého verše“.²⁶⁷ Následovalo souborné vydání překladatelského díla Josefa Jungmanna, jež vyšlo roku 1958 ve dvou svazcích. Levý jej považoval za objevné hlavně proto, že se při jeho přípravě podařilo zjistit, které texty Jungmannovi posloužily předlohou. Mezi léty 1959–1962 edice publikovala první úplné vydání celého Shakespeara díla po stu letech od vydání matičních překladů. Následovat měla souborná díla jiných autorů, stejně tak byly plánovány další práce k teorii překladu:

²⁶⁴ Archiv Masarykovy univerzity, signatura B34, Jiří Levý, karton 3, rukopis popisující záměr edice Český překlad, autorem je pravděpodobně Jiří Levý, nedatováno.

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ Vydání Levého monografie jako prvního svazku v edici Český překlad redaktorka Jitka Křesálková odůvodnila tím, že přehled překladatelských přístupů dle různých dějinných období poslouží jako úvod k lepšímu porozumění překladatelským rozhodnutím. Viz Státní oblastní archiv v Praze, Fond nakladatelství Odeon, karton 736, složka Levý, Jiří, návrh na zařazení monografie *České teorie překladu* do edice Český překlad, nedatováno.

²⁶⁷ Český překlad (SNKLHU, SNKLU, Odeon). *Databáze knih.cz*. Online. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/edice/cesky-preklad-snklhu-snklu-odeon-433> [citováno 2023-12-28].

Chtěli bychom časem uskutečnit některé další zajímavé svazky, ku př. knihu o českých překladech operních libret, o obrozeneckém překladatelství, o cizích překladatelských teoriích, vydat Bendlovy překlady Puškina, Havlíčkovy překlady Gogola, české překlady Poeova Havrana a pod.²⁶⁸

Z těchto Levého plánů vyslovených roku 1957 se v roce 1970 realizovala publikace o cizích překladatelských teoriích *Překlad literárního díla*, obsahující studie 32 zahraničních odborníků v oblasti překladu, a roku 1983 též vyšla práce *Básnické překlady*, zahrnující kritické vydání překladů děl francouzských autorů z pera Hanuše Jelínka. Roku 1985 pak vyšlo souborné vydání českých překladů Poeova *Havrana*, což bylo zároveň závěrečné dílo edice. Posledním příspěvkem do edice ještě za Levého života se roku 1965 stalo souborné překladatelské dílo Jindřicha Hořejšího s obsáhlým komentářem (*Překlady*).²⁶⁹

10. 4 Redakční činnost

V souvislosti s Levého osvětovou a organizační prací nelze opomenout také redakční činnost. Dle dostupných materiálů působil jako redaktor překladů v nakladatelství Odeon (dříve známém jako SNKLHU a SNKLU), Státním nakladatelství dětské knihy (SNDK),²⁷⁰ byl součástí redakční rady periodik *Česká literatura* a *Dialog*. Jak Levý (1964d, s. 1) připomíná na úvod jednoho z čísel, v podobě *Dialogu* jakožto vlastního periodika Překladatelské sekce SČSS se podařilo realizovat vydávání speciálního překladatelsky zaměřeného periodika a soustředit kolem něj okruh kvalifikovaných spolupracovníků. Dle Levého (Ibid.) však *Dialog* časem nabýval „stále vyhraněněji podoby monotematických kompendií soustřeďujících se nejčastěji na problematiku danou překladatelskými konferencemi a školeními“. V polovině 60. let proto navrhuje, aby obsahem článků časopisu nebyly jen poznatky cenné pro překladatelskou praxi, ale též metodologické podněty užitečné pro myšlení o literatuře v co nejširším kontextu:

²⁶⁸ Archiv Masarykovy univerzity, signatura B34, Jiří Levý, karton 3, rukopis popisující záměr edice Český překlad, nedatováno.

²⁶⁹ Původně měl do tohoto vydání psát studii Levý, ten však daný plán odmítl: „A konečně i z důvodů čistě vnějších by nebylo zdrávo, abych v edici, kterou rediguji, téměř do všech svazků psal sám; stejně by ostatně mohli někteří překladatelé už nelibě nést, že jsem zatím – snad s výjimkou loňského školení – přednášel na všech konferencích a školeních.“ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karton 509, Plenární schůze 1957–1970, dopis Jiřího Levého pro Zdeňku Psůtkovou, tajemnici Kruhu překladatelů, 14. 2. 1959.

²⁷⁰ Název „Státní nakladatelství dětské knihy“ existoval mezi léty 1949–1968. V roce 1969 bylo toto nakladatelství přejmenováno na Albatros. Viz Albatros. *Slovník české literatury po roce 1945*. Online. Dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1664> [citováno 2023-12-28].

Domníváme se totiž, že nastává situace, za níž by teorie překladu nemusela být jen disciplínou empirickou – praktickou aplikací poznatků literárněvědných a lingvistických – ale mohla se stát hraničním oborem výhodným pro ověřování nových metod, pro dotažení výsledků lingvistického bádání směrem k obsahovým celkům a pro precizování literárněvědných metod přísnou kázní textového výkladu. (Ibid.)

Pro SNKLHU Levý redigoval hlavně edici Český překlad, zaměřenou na práce zabývající se dějinami překladu. Kromě toho, jak uvádí v soupisu vlastní bibliografie do roku 1957, vytvořil řadu nepublikovaných podrobných rozborů a posudků překladů, zejména *Hamleta* (William Shakespeare), *Alchymisty*, *Školy pomluv* (Ben Jonson), *Žebrácké opery* (John Gay), *Dona Juana* (Gordon Byron), *Ivanhoe* (Walter Scott), *Toma Sawyera* (Mark Twain), Šolochovovy *Rozrušené země II*, básní Percy Bysshe Shelleyho a lyriky Johana Wolfganga von Goetha. V rámci svého redakčního působení Levý také prováděl korektury překladů pro divadla.²⁷¹

10.5 Mezinárodní (organizační) činnost

V roce 1962 byla Překladatelská sekce Svazu československých spisovatelů přijata do Mezinárodního svazu překladatelů – Fédération Internationale des Traducteurs (FIT) –, založeného roku 1953 v Paříži.²⁷² Roku 1962 se tříčlenná delegace ve složení Bohuslav Ileš, Julius Ferenčík a Jiří Levý zúčastnila IV. Kongresu FIT v Dubrovniku. Následně byl Levý pověřen reprezentací Překladatelské sekce v Radě FIT a zprostředkováním kontaktů mezi oběma organizacemi. Pravidelně se proto účastnil řady zasedání a mezinárodních konferencí, na nichž zahraniční odborníky seznamoval s teoretickou i praktickou prací na překladu v Československu. Přednášel mimo jiné v Polsku, Rakousku, Francii, bývalé Jugoslávii, SSSR a NDR. Byl také členem redakční rady odborného periodika FIT *Babel*, do nějž za svou publikační dráhu sám přispěl několika anglickými a německými studiemi.²⁷³

Za zmínku stojí zejména článek „Translation in Czechoslovakia“ (1964h), kde nastínil vývoj překladatelství v českém a slovenském prostředí se zvláštním důrazem na jeho historický význam pro formování národních literatur. Soudobou situací zde Levý ilustruje na statistikách, z nichž vyplývá, že se Československo pohybuje na třetí příčce v počtu vydávaných překladů

²⁷¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý, dotazníky Kruhu překladatelů a Překladatelské sekce, období 1951–1960.

²⁷² Organizace později známá jako Mezinárodní federace překladatelů. Dodnes patří k největším a nejvýznamnějším světovým překladatelským a tlumočnickým asociacím. Viz *International Federation of Translators*. Online. Dostupné z: <https://en.fit-ift.org/> [citováno 2023-12-28].

²⁷³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, karta 509, číslo příručky 34/92, Plenární schůzce 1957–1970, průběžné zprávy o činnosti Překladatelské sekce, období 1960–1966.

na světě a v průměrném počtu vypracovaných překladů na obyvatele. Jmenuje zde rovněž jazyky, z nichž je pořizováno nejvíce překladů, a nejpřekládanější díla do češtiny. Poměrně velký prostor dále věnuje dobovému postavení překladatelů, které dle Levého v porovnání s ostatními evropskými zeměmi vyniká obzvlášť velkým rozdílem mezi překladateli literárních a neliterárních textů. Za důvod tohoto stavu považuje neexistenci profesní organizace sdružující překladatele odborných textů a tlumočníky, neboť Překladačská sekce Svazu československých spisovatelů byla zaměřena výhradně na překladatele krásné literatury. Při popisu dobové nakladatelské praxe zdůrazňuje stěžejní roli SNKLU pro vydávání překladů klasických děl.

Z archivních pramenů vyplývá, že v polovině 60. let Levý v SNKLU inicioval založení další nové edice, jež by tentokrát vydávala „překlady metodologicky nejpodstatnějších děl zahraniční literární vědy“.²⁷⁴ Reagovala by tak na postupné navazování kontaktu československé literatury se soudobým vývojem zahraniční literatury. Tato tendence dle Levého sice vedla k překladům některých titulů ze zahraniční literárněvědné produkce, stále však mezi nimi chyběla řada významných publikací. V edici Levý navrhuje vydávat překlady děl, „která znamenají podstatný pokrok při racionálním zvládnutí uměnovědné problematiky“ a zásadně z ní vyloučit „krasoduché subjektivní výlevy, metafyzické disertace bez konkrétní poznávací hodnoty i povšechně žurnalistické fražérství“.²⁷⁵ Nová edice dle Levého měla publikovat díla, jež tehdy vyšla v zahraničí během posledních dvaceti let. Co se týče geografického hlediska, dává přednost pracím publikovaným ve Spojeném království a Spojených státech. Poměrně kriticky se i přes dobovou politickou situaci staví k dílům sovětské literární vědy:

Velmi pečlivé úvahy si zaslouží místo sovětské lit. vědy v edici. Tato oblast je totiž u nás edičně pečlivě exploatována, pokud jde o knižní publikace, a bylo by zbytečné se předhánět s jinými nakladatelstvími, příp. vydávat slabé tituly.²⁷⁶

Díla vhodná pro novou edici Levý dělí do tří typů. Prvním z nich jsou kompletní překlady klíčových zahraničních prací, ke kterým bude přimykát předmluva s důkladným rozбором díla. Jako druhý typ Levý uvádí sborníky příspěvků k teorii jednotlivých typů literatury, jimž jsou např. technika románu, sémantika básnického obrazu či výběry z jednotlivých literárněvědných

²⁷⁴ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 19, návrh na založení nové edice v SNKLU, autorem je Jiří Levý, 15. 2. 1964.

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34, karton 19, dodatek k návrhu na založení nové edice v SNKLU, autorem je Jiří Levý, 15. 2. 1964.

škol. K tomuto typu publikací bude dle Levého nutné připojit „syntetickou studii charakterizující co nejširě stav bádání o daném tématu a doplněnou obsáhnou bibliografií“.²⁷⁷ Jako třetí typ prací Levý pro edici navrhuje interdisciplinární sborníky, pojednávající o vztazích mezi literaturou a jinými vědami, např. psychologií, sociologií či teorií informace.

Kromě přednášek, seminářů a edičních návrhů Levý během svého působení v Překladatelské sekci SČSS pomohl zorganizovat nejméně dvě mezinárodní konference o verši. První z nich probíhala ve dnech 13. – 16. 5. 1964 na Katedře české a slovenské literatury a literární vědy Filozofické fakulty UJEP v Brně a byla zaměřena na pět hlavních tematických okruhů: 1) verš a jazyk, 2) otázky srovnávací versifikace, 3) verš a význam, 4) historická poetika česká a slovenská a 5) aplikace matematických metod. Protože šlo patrně o první československou konferenci o aspektech verše, jejím hlavním cílem bylo zejména „obhlédnout a mobilizovat pracovní možnosti, které jsou na československých vědeckých pracovištích k dispozici“ (Levý 1965a, bez paginace). Levý ve svém referátu „Preliminaries to a Semantic Analysis of Verse“ prezentoval rozbor významových funkcí verše pojmy moderní sémantiky. „[Z]abýval se významem veršových forem z hlediska úrovně jejich významu (signál, symptom, symbol), jejich geneze (apriorní, aposteriorní) a jejich motivace (index, ikon, symbol).“ (Ibid.) Celkem na konferenci bylo předneseno kolem 30 příspěvků a události se zúčastnilo přibližně 70 odborníků, z nichž řada pocházela ze zahraničí – NDR, NSR, Polska, Rumunska a SSSR. Právě četná účast zahraničních přednášejících kromě jiného dokázala, že se „bádání o verši v současné době stává průsečíkem pracovního úsilí literárních historiků, lingvistů, matematiků i sémantiků“ (Ibid.).

Druhá mezinárodní versologická konference, na jejíž organizaci se Levý podílel, probíhala ve Varšavě 24. – 29. 8. 1964. Levý zde ve svém referátu „The Meanings of Form and the Forms of Meaning“ předložil hypotézu „o tvarové analogii mezi uspořádáním jazykového materiálu ve verši a jím navozenými pořadacími principy v oblasti významové“ (Levý 1966c, bez paginace). Z dalších československých delegátů se konference zúčastnili Lubomír Doležel, Josef Hrabák a Miroslav Červenka. Úvodní příspěvek (česky: Specifické vlastnosti přízvuku ve srovnání s jinými prozodickými prvky) na konferenci přednesl Roman Jakobson, lze tedy předpokládat, že se s ním zde Levý poprvé setkal osobně. Dle Jettmarové bibliografického seznamu (2018, s. 189) byl Jakobson zároveň spolueditorem konferenčního sborníku *Poetics: Poetyka = Poetika. International Conference of Work-in-Progress Devoted to Problems of Poetics, Warsaw, 1964* (1966), ve kterém text Levého příspěvku rovněž vyšel.

²⁷⁷ Ibid.

Roku 1966, během V. kongresu FIT v Lahti, česká delegace Překladačské sekce SČSS vyslovila přání, aby se VI. kongres, plánovaný pro rok 1969, konal v Československu. Tomuto požadavku bylo vyhověno a na pařížském zasedání Rady FITu v prosinci 1967 již Levý projednával některé organizační otázky kongresu,²⁷⁸ který se měl stát jednou z nejvýznamnějších událostí k propagaci české literatury v mezinárodním prostředí, neboť se kongresu plánovalo zúčastnit 250–300 zahraničních odborníků. Organizační práce však dočasně přerušilo Levého náhlé úmrtí dne 17. 1. 1967.

Na rok 1968 byla do Československa svolána schůze Rady FITu, jež se dle Chmelařové (2014, s. 45) konala na zámku Dobříš, který tehdy patřil Svazu československých spisovatelů. Na setkání navazovala překladačská konference v Bratislavě, kde bylo oficiálně oznámeno, že se další kongres FIT bude konat v Praze ve dnech 19. – 27. 8. 1969. Kvůli vpádu a následné přítomnosti vojsk Varšavské smlouvy v Československu však bylo konání kongresu o rok odloženo, i když přípravy pokračovaly i po invazi. Kromě jiného během nich byly využity Levého materiály, jež Překladačské sekci poskytla jeho manželka Hana Levá.²⁷⁹ Jak uvádí Chmelařová (Ibid.), stanoveno bylo rovněž téma kongresu: „Translation – A Bond between Nations“. „Koncem roku 1969 však členové FIT začali vyjadřovat jisté obavy s ohledem na konání kongresu v zemi, kde nepanují demokratické podmínky“. (Ibid., s. 46) Jelikož byl Svaz československých spisovatelů postupně rozpuštěn, organizace VI. kongresu FIT v Praze již skutečně nebyla možná, a nakonec se konal 27. – 31. 7. 1970 ve Stuttgartu pod záštitou Bundesverband der Dolmetscher und Übersetzer (BDÜ)

Dle dostupných archivních pramenů členství v Radě FITu po Levém převzal Josef Škvorecký, spolupráci s časopisem *Babel* Bohuslav Ilek, místopředsedou Překladačské sekce se stal Jiří Honzík a předsedou redakční rady *Dialogu* byl jmenován Zdeněk Eis.²⁸⁰

²⁷⁸ Kongresy FITu se zpravidla konaly jednou za tři roky a pro následné tříleté funkční období na nich byly zároveň voleny vrcholné orgány asociace. Prezidentem FITu se zpravidla stával delegát z pořadající země. Nebýt Levého úmrtí a nešťastných politických událostí jím mohl být s velkou pravděpodobností zvolen právě Jiří Levý. Viz Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladačská sekce, karton 509, číslo příručky 34/92, Plenární schůze 1957–1970, dokument zasláný sekretariátu Překladačské sekce, nedatováno.

²⁷⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladačská sekce, karton 509, Jiří Levý, dopis Věry Poppové Haně Levé, 27. 1. 1967.

²⁸⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladačská sekce, karton 509, číslo příručky 34/92, Plenární schůze 1957–1970, usnesení 43. schůze vedení Překladačské sekce, konané dne 15. 5. 1967.

11 ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ S VÝHLEDEM DO DALŠÍHO VÝZKUMU

Dle Hrabáka (1967a, s. 181) měl Levý „velké badatelské plány a v posledních letech postupně přistupoval k jejich realizaci. Je nenahraditelná škoda, že po této stránce zůstává jeho dílo torzem“. O torzu v souvislosti s Levého dílem hovoří rovněž Červenka (1967, s. 162), avšak zároveň podotýká, že Levý stačil své základní ideje přivést ke zralé formulaci. Skutečnost, že Levý odešel od rozpracovaného díla, na vrcholu své badatelské činnosti, uvádí též Poppová (1967, s. 4).

Myšlenka nedokončenosti rezonující v textech vydaných bezprostředně po Levého smrti se však při čtení prací, jež se Levého životem a dílem zabírají napříč desetiletími poté, obrací v jinou ideu – nadčasovost. Uličný (1996, s. 5) v článku s příznačným názvem „Jiří Levý stále aktuální“ jej označuje za nejvýznamnější osobnost české historie i teorie překladu po druhé světové válce a jednoho z mála českých vědců světové proslulosti v oboru translologie, jehož *Umění překladu* bývá citováno „v nejprestižnější zahraniční literatuře od Španělska po Rusko, od Austrálie po USA“. (Ibid.) Obdobný postoj k Levému zaujímá Pechar (1996, s. 14), když konstatuje, že monografie *České teorie překladu* stále produkuje řadu dalších otázek, „které by mohly být předmětem k podrobnějším průzkumům“. Aktuálnost Levého díla zmiňuje rovněž Pavelka (1986, s. 100), jenž zároveň dodává, že „[ř]ada zahraničních institucí dokonce dosud nevzala jeho smrt na vědomí, neboť na jeho jméno – mimo jiné – stále přicházejí pozvání na kongresy a sympozia“. Jak upozorňuje Mitrevski (2016, s. 47), již „[s]amotný fakt, že je studie *Umění překladu* stále užívána jednak jako učebnice na vysokých školách, jednak jako odborná publikace pro začínající i zkušené překladaře v praxi, [...] hovoří o nadčasovosti a vysoké kvalitě jeho práce“. Dle Svobody (2023, s. 14) je autorům translologických pojednání, kteří se na Levého odvolávají, téměř beze zbytku společné to, že uznávají inspirativnost jeho myšlenek.

Od přelomu tisíciletí rovněž roste obeznámenost s Levého dílem v zahraniční translologii.²⁸¹ Dle Schultze (2015b, s. 105) rejstřík největší, třísvazkové translologické encyklopedie *Übersetzung, Translation, Traduction* (2004–2011) obsahuje přibližně 50 výskytů Levého jména, což je číslo, jež ho řadí k teoretikům překladu, kteří jsou zde zmiňováni nejčastěji. Zároveň ale Schultze (Ibid.) dodává, že Levého jméno tu zaznívá pouze s odkazem

²⁸¹ Tato tendence kromě jiného souvisí se snahou o metodologickou inovaci translologie, kdy se dle Králové (2018, s. 155) „do centra pozornosti badatelů znovu dostávají pojmy a koncepce, které byly donedávna považovány za okrajové, případně klasické nebo zastaralé“.

na jeho dvě práce – monografii *Umění překladu* a studii „Překlad jako rozhodovací proces“. Citovány jsou anglická (1967) a německá (1981) verze článku, v případě monografie se encyklopedie odvolává na její německou (1969) a ruskou (1974) edici.

Podobná situace nastává v i případě dalších encyklopedií zaměřených na překlad a tlumočení. Nejnovější (třetí) vydání *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2020) obsahuje celkem dvě zmínky Levého jména. První z nich najdeme v kapitole nazvané „Descriptive Translation Studies“ (Hermans 2020, s. 143), kde se o Levém hovoří v souvislosti s konceptem překladu jako rozhodovacího procesu a vnímáním překladů jako reflexí dobového kontextu. Citován je zde již anglický překlad *Umění překladu* (2011) a k překladu jako rozhodovacímu procesu se odkazuje prostřednictvím článku Obdržádkové „Translation as a Decision-making Process. An Application of the Model Proposed by Jiří Levý to Translation into a Non-Mother Tongue“ (2016). Dále v encyklopedii Levého jméno figuruje při popisu překladových norem (Ibid., s. 145), i když stále se zmínkou Touryho jakožto badatele, jenž koncept normy proslavil.

První díl pětisvazkové encyklopedie *Handbook of Translation Studies* (2010) Levého v kapitole „Cognitive Approaches“ (Alves a Albir 2010, s. 31) postuluje jako průkopníka konceptu rozhodovacího procesu v překladu s odkazem na anglické znění jeho studie otištěné ve Venutiho antologii *The Translation Studies Reader* (2000). Dále o Levém první díl encyklopedie pojednává v podkapitole nazvané „Functional Models for the Study of ‘Literary Translation’“. Delabastita (2010, s. 197–198) zde píše o Touryho a Even-Zoharově inspiraci českým strukturalismem, i když s odkazem na původ tohoto směru v ruském formalismu. Hovoří se tu o konceptu normy, ale též funkčním přístupem k literárnímu i překladovému dílu jako ke komplexním kulturním a historickým produktům. Průkopníkem funkčního přístupu je zde nazván Jakobson v souvislosti s jeho studiemi „On Linguistic Aspects of Translation“ (1959) a „Concluding Statement: Linguistics and Poetics“ (1960). Delabastita (Ibid.) však zároveň poukazuje na omezený mezinárodní dopad Levého teorie, což vysvětluje jeho brzkým úmrtím a skutečností, že hlavní Levého monografie do té doby nebyly publikovány anglicky.

Ve druhém díle této encyklopedie (2011) je Levého koncept překladu jako rozhodovacího procesu tematizován v kapitole „Translation Policy“ (Meylaerts 2011, s. 163–168). Taktéž tu zazníávají Levého postřehy k psychologii překladatelského procesu, ze kterých vyplývá zejména překladatelova tendence spokojit se s průměrným řešením, i když je možné, že by se po hodinách dalšího experimentování a přepisování dalo vylepšit.²⁸² Třetí díl *Handbook*

²⁸² Jedná se o parafrázi následujícího úryvku v originále: „Není např. pochyby o tom, že veršový překlad by – ceteris paribus – byl lepší, kdyby byly v rýmech překladu zachovány stejné samohlásky, jaké jsou v rýmech

of *Translation Studies* (2012) již explicitně zmiňuje koncept maxminimové strategie, díky níž se zde Levý dostává do úvodu kapitoly „Translation Psychology“ (Jääskeläinen 2012, s. 191) a jeho článek „Translation as a Decision Process“ je zde označen za jeden z prvních příspěvků v oblasti psychologie překládání. V tomto díle encyklopedie Levého jméno figuruje též v kapitole „Translation Rights“ (Basalamah 2012, s. 201), kde jsou parafrázovány některé jeho myšlenky o překladu jako problému literárněhistorickém.

Počet výskytů Levého jména narůstá se čtvrtým svazkem encyklopedie (2013). První z nich se objevuje v kapitole s názvem „Author and Translator“, kde Flynn (2013, s. 13) o Levém hovoří v souvislosti s překladatelskou kritikou, jež má vést nejen ke zhodnocení samotného překladu, ale rovněž charakterizovat jednání překladatele. Také zde (Ibid., s. 15) zaznívá Levého teze o tvůrčí, ale zároveň reprodukční povaze literárního překladu. Další výskyty Levého jména nalezneme v kapitole „Original and Translation“. Laiho (2013, s. 123–124) tu připomíná kořeny Levého teorie v českém strukturalismu, tematizuje pojetí překladu jako neopakovatelného, historicky podmíněného aktu a vysvětluje dichotomii iluzionistického vs. antiiluzionistického překladu. Pátý díl encyklopedie (Gambier a Doorslaer 2021) naopak žádnou zmínku o Levém neobsahuje. Důvodem je zřejmě zaměření tohoto svazku převážně na novodobé tendence v překladu a tlumočení.

Narůstající mezinárodní obeznámenost s Levého dílem je dobře patrná též na encyklopedické příručce *Introducing Translation Studies*, jejíž první vydání (2001), jak upozorňují Jettmarová a Králová (2008, s. 9), žádnou zmínku o Levém neobsahuje, zatímco ve čtvrté edici (2016) je již situace odlišná. Levého jméno zde Munday (2016, s. 73) uvádí nejprve v kapitole „Equivalence and Equivalent Effect“ s odkazem na pragmatiku překladatelova rozhodování. Další zmínku jeho teorie obsahuje kapitola „Studying Translation Product and Process“, a to v souvislosti s překladatelskými posuny. Levého dílo, reprezentované hlavně publikací *Umění překladau*, zde Munday (Ibid., s. 98) označuje za průlomové na poli literárního překladu. Zároveň krátce připomíná tradici Pražské školy a klíčovou roli německé verze *Umění překladau* (1969) pro západoevropskou recepci Levého teorie. Následně též hovoří o anglickém překladu *The Art of Translation* (2011). Třetí odkaz k Levému se nachází v kapitole „New Directions from the New Media“, kde Munday (Ibid., s. 292) upozorňuje na Levého charakteristiku překladu jako textu, jenž mnohdy obsahuje gramaticky správné, avšak

předlohy, neboť expresivní hodnoty hlásek mohou mít, byť i málo závažné a znatelné, sémantické funkce. Ovšem cena, kterou by za to překladatel platil zvýšením obtížnosti překladu, je taková, že se od této zásady, v teorii doporučované a v praxi prováděné některými extrémními romantiky a neoromantiky, upustilo. V méně výrazné podobě provádí překladatel tuto strategii na každém kroku rozhodovacího procesu: i při překladu prózy volí např. takovou větnou stavbu, která zhruba vystihuje všechny podstatné sémantické i stylistické rysy, ale nad níž dokonalejší by možná našel po hodinovém experimentování a uvažování.“ (Levý 1971a, s. 87)

stylisticky klišovitě formulace. Ve srovnání se čtvrtým vydáním *Introducing Translation Studies* však stojí za pozornost skutečnost, že její nejnovější, páté vydání (2022) již Levého uvádí pouze v bibliografii a rejstříku.

Encyklopedie *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics* (2017) k Levému odkazuje v kapitole „Discourse Analysis, Interpreting and Translation“. Baumgarten a Schröter (2017, s. 137) zde tematizují historické kořeny analýzy diskurzu a Levého spolu s Neubertem, Chomským a Nidou řadí k průkopníkům aplikace textové lingvistiky na výzkum překladu, přičemž opět vycházejí z jeho konceptu překladu jako rozhodovacího procesu. Nejnovější edice *The Routledge Handbook of Translation, Interpreting and Bilingualism* (2023) Levého zmiňuje v kapitole „Translation and Interpreting in Bilingual and Monolingual Communities“, opět mezi badateli pojímajícími překlad jako rozhodovací proces. (Mellinger 2023, s. 316)

Ačkoliv většina mezinárodních zmínek Levého konceptu překladu jako rozhodovacího procesu odkazuje k jeho anglické studii (1967), je nutné mít na paměti, že ve srovnání s českým zněním odpovídajícího textu (1971) vykazuje některé obsahové odlišnosti. Nejvýznamnější z nich se týká popisu instrukce pro výběr. Zatímco anglická verze uvádí pouze její stručnou charakteristiku v komparaci s definiční instrukcí (Levý 2018²⁸³, s. 1173), český text navíc zahrnuje pasáž o třech kritériích, jimiž jsou jednotlivé typy instrukcí pro výběr utvářeny: a) kontext, b) struktura lingvistické paměti překladatele a c) estetická norma (Levý 1971a, s. 76). Zvláštní úsek Levý (Ibid.) taktéž v české verzi věnuje rozboru druhého jmenovaného kritéria se zřetelem k povaze překladatelovy práce a tvorbě tzv. překladatelského stylu. Popisovaný rozdíl tak může způsobovat částečné zkreslení interpretace Levého konceptu v mezinárodní translatoologii, které se projevuje např. v Lambertově poznámce, že Levý při popisu překladu jako rozhodovacího procesu opomíjí roli společenského kontextu. (Lambert 2010, s. 40) Ten je však zohledněn právě v rámci estetické normy jakožto intersubjektivní instrukce. Lze předpokládat, že Levý původní koncept rozhodovacího procesu, publikovaný anglicky, rozšířil pro nerealizovaný sborník Mojžíry Grygara (podrobněji viz podkapitola „Literárněvědný výzkum prizmatem metod exaktních věd“). Dodnes je však přejímána hlavně zkrácená anglická verze, jež se v nezměněné podobě dostala rovněž do hojně citované Venutiho antologie (2000).

Jak je vidět z citovaných záznamů, Levého dílo v mezinárodním prostředí rezonuje stále silněji, většinou však pouze s odkazem na několik anglicky publikovaných děl. Jak bylo naznačeno v úvodu této disertace, k osvětě o Levého práci dlouhodobě přispívá kontinuální výzkumná činnost řady badatelů, vedoucí k systematizaci některých dílčích aspektů jeho díla.

²⁸³ Vycházíme zde z přetisku původního sborníku, proto se rok citace liší od jeho původního vydání.

Podobný záměr má rovněž naše disertační práce, jež sestává z pěti hlavních okruhů. První z nich tvoří Levého studentská léta a akademická dráha. Zde se pokoušíme o detailnější rozpracování jeho životního medailonu nejen za pomoci analýzy a syntézy již publikovaných textů, ale též s přihlédnutím k řadě nepublikovaných archivních materiálů, obsahujících zdroje reflektující studium a genezi Levého akademických prací, jež posléze sehrály důležitou roli pro vznik některých jeho publikací i celkové teorie.

Druhý okruh disertace jsme věnovali tematickému zaměření Levého prací. I když jádro naší práce spočívá v Levého díle na poli překladatelského výzkumu, pokusili jsme se nastínit celou šíři jeho výzkumného záběru, a demonstrovat tak možná empirická východiska a propojení některých myšlenek, tezí a pojmů. V rámci tohoto okruhu jsme vymezili tři oblasti Levého badatelských zájmů – anglistiku, versologii a literární vědu –, které byly dále segmentovány dle konkrétních záměrů, jež při výzkumu zmiňovaných oborů sledoval a které částečně formovaly jeho pohled na překlad. V oblasti anglistiky to patrně bylo zkoumání aspektů děl různých anglických a amerických autorů, v případě versologie a literární vědy zase srovnávání cizích veršových a literárních forem, co Levého vedlo nejen k popisu jednotlivých jazykových a literárních rysů, ale rovněž k zamyšlení nad jejich možnou analogií v jiných jazycích.

Na rozbor Levého badatelských zájmů jsme pak navázali třetí částí věnovanou teoreticko-metodologickým východiskům jeho díla na poli překladu. V rámci této kapitoly jsme se pokusili o výzkum návaznosti Levého tezí na výroky jeho předchůdců v různých fázích vývoje teorie překladu. Zvláštní pozornost při tom byla věnována českému strukturalismu, jež lze považovat za stěžejní zdroj Levého metodologické inspirace, jak se rovněž podařilo prokázat během srovnávání hlavních strukturalistických postulátů s jeho teoretickými tezemi a koncepty. Při hlubším pohledu do historie překladu i podrobnější analýze Levého formulací však zároveň vyšlo najevo, že řada jeho myšlenek byla v různé míře naznačena již mnohem dříve a Levému pravděpodobně posloužila inspirací

Čtvrtá část disertace byla věnována Levého dílu na poli překladatelského výzkumu. Tuto kapitolu jsme se rozhodli rozdělit do tří hlavních kruhů, zahrnujících dějiny překladu, teorii literárního překladu, překladatelskou kritiku a analýzu. Levého diachronně zaměřená díla jsme pro účely této práce dále rozdělili na čtyři podskupiny: 1) vývoj překladů děl konkrétního autora, 2) převod rysů cizích literatur, jež ovlivnily utváření českého národního písemnictví, 3) výzkum díla konkrétních překladatelů a 4) práce popisující překladové normy napříč dobovými kontexty. Zvláštní pozornost jsme zde věnovali Levého ústřední monografii *České teorie*

překladu, která sice končí rokem 1945, zejména archivní prameny však vypovídají o jeho pokračujícím výzkumu vývoje českého překladatelství až do 60. let.

Rozbor Levého práce v oblasti literárního překladu jsme propojili s genezí publikace *Umění překladu*. Podařilo se nám tak kromě jiného prokázat, že většina jeho zásadních teoretických tezí byla zveřejněna již v první polovině 50. let 20. století, tedy zhruba deset let před publikací prvního vydání monografie. Rešerše archivních pramenů podpořená rozhovory s překladatelem Walterem Schamschulou zase přinesla některé nové informace ke vzniku německé verze, jež měla posléze zásadní vliv na recepci Levého teorie v zahraničí a překlady monografie do dalších jazyků.

V neposlední řadě se nám podařilo shromáždit a alespoň částečně prozkoumat četné zmínky překladatelské kritiky a analýzy v Levého publikovaných i nepublikovaných pracích, a poukázat tak na důležitost těchto disciplín v jeho pojetí. Kritiku Levý vnímal nejen jako nástroj k posouzení konkrétních překladů, ale rovněž prostředek pro zvýšení celkové kvality překladatelské práce, rozvoj praktické výuky překladu, výzkum dobových překladatelských norem a dějin myšlení o překladu. V rámci systematizace Levého koncepce analýzy překladu jsme vyčlenili její dva hlavní okruhy: analýzu geneze překladu a analýzu jeho recepcí. Tyto okruhy pak byly dále segmentovány do jednotlivých fází překladatelské analýzy, převážně dle Levého výkladu v šesté kapitole *Umění překladu*. Na jeho pojetí překladatelské analýzy jsme rovněž aplikovali koncept překladu jako rozhodovacího procesu a pokusili se o nastínění relevance tohoto postupu pro výzkum překladatelových rozhodnutí nejen na rovině jednotlivých řešení, ale i komplexních překladatelských přístupů.

Pátým tematickým okruhem disertace jsme stanovili Levého vzdělávací a osvětovou činnost v národním i mezinárodním měřítku. Výzkum k této části zahrnoval zejména práci s archivními zdroji, jež odhalily více informací o Levého pedagogickém působení převážně na Univerzitě Palackého v Olomouci a Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Analýza sylabů vyučovaných předmětů kromě jiného prokázala nadčasovost Levého přístupu k výuce překladu, neboť v ní byla od začátku propojována teorie s praxí, osvětou o fungování překladatelského trhu a experimentálním výzkumem překladatelova jednání. Kromě výuky na zmíněných dvou univerzitách jsme se v disertaci rovněž snažili odkrýt širší paletu Levého akademické činnosti, zahrnující externí pedagogické působení na dalších vzdělávacích institucích, organizaci konferencí, členství v odborných komisích, ediční a redakční práci, stejně jako další aktivity spojené s jeho působením v Kruhu překladatelů a později Překladatelské sekci Svazu československých spisovatelů. Při popisu Levého mezinárodního

působení jsme se pokusili o náčrt jeho mnoha aktivit, které již tehdy měly značný zahraniční přesah.

V roce 1960 Levý o svém mentorovi a blízkém spolupracovníkovi Ladislavu Cejpmu napsal:

Vědečtí pracovníci, jejichž lidská i vědecká energie se nachýlila ke konci, mívají nejčastěji možnost uspořádat a v podstatě uzavřít své vědecké dílo. Prof. Ladislava Cejpa zastihla smrt v době největšího pracovního rozběhu, v okamžiku, kdy dokončoval několik monografií a výsledky v nich obsažené kontroloval dalšími pomocnými průzkumy. (Levý 1960b, s. 29)

Tehdy ještě nikdo netušil, že velmi podobný osud za několik let stihne i Levého, o němž budou vznikat nekrology téměř ve stejném duchu. Ačkoliv však bylo Levého dílo bezprostředně po jeho nečekaném úmrtí označováno za torzo, stalo se postupně zdrojem bezbřehé inspirace pro další české a zahraniční badatele, kteří v něm i téměř sto let od Levého narození nacházejí aktuální výzkumné podněty.

Přestože tato disertace chce být prvním pokusem o systematický výzkum Levého díla jako celku, nemůže si klást nárok na kompletní zpracování tohoto mimořádně komplexního tématu. Jak trefně konstatuje Svoboda (2023, s. 13), [č]ím více se člověk do Levého prací ponoří, tím větší hloubky nalézá“. Vzhledem k šíři Levého aktivit a četnosti institucí, ve kterých působil, při výzkumu neustále vyvstávají nové zdroje dalších informací. Jedná se např. o archivy nakladatelství, v nichž Levého díla vycházela, osobní pozůstalosti jeho blízkých spolupracovníků, nebo materiály z rodinného archivu Levých. Interdisciplinarita Levého výzkumných zájmů zase vybízí k podrobnějšímu rozboru jeho práce v jednotlivých oborech, ať už jde o anglicky psanou literaturu, divadelní vědu, srovnávací versologii, nebo aplikaci metod exaktních věd na literárněvědný a překladatelský výzkum. Předmětem samostatného bádání rovněž stále zůstává národní i mezinárodní recepce Levého teorie.

Tuto disertaci, jež z mnoha perspektiv nahlíží Levého průkopnickou práci na poli moderního myšlení o překladu, proto považujeme spíše za kaleidoskop nevyčerpatelného spektra podnětů k dalšímu výzkumu jednotlivých aspektů jeho života a díla.

12 BIBLIOGRAFIE

Primární zdroje

- LEVÝ, Jiří (1947a). Česká poesie v anglickém překladu. *Svobodné noviny*, roč. 3, č. 101, s. 5.
- LEVÝ, Jiří (1947b). Kritické názory D. H. Lawrence. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 30, č. 3, s. 202–216.
- LEVÝ, Jiří (1947c). New Books on the History of English Literature. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 31, č. 3, s. 38–39.
- LEVÝ, Jiří (1947d). Nové knihy v USA. *Svobodné noviny*, roč. 3, č. 174, s. 6.
- LEVÝ, Jiří (1947e). Robert Burns. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 31, č. 1, s. 51–53.
- LEVÝ, Jiří (1948a). Hundred Towers. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 31, č. 3, s. 27–28.
- LEVÝ, Jiří (1948b). John Donne – básník anglického baroka. *Svobodné noviny*, roč. 4, č. 39, s. 6.
- LEVÝ, Jiří (1949). David Daiches (1947): Robert Louis Stevenson. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 32, č. 4, s. 153–155.
- LEVÝ, Jiří (1950). K. H. Mácha's "Máj" Translated into English. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 33, č. 3, s. 36–38.
- LEVÝ, Jiří (1951). Skotský regionalismus v poválečné britské literatuře. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 34, č. 4, s. 151–155.
- LEVÝ, Jiří (1953). [O některých zákonitostech překladatelské věrnosti](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 14, č. 2. [citováno 2023-12-28].
- LEVÝ, Jiří (1954). O stylistických problémech překladové literatury. *Poznámky a vysvětlivky*, roč. 2, č. 1–3, s. 15–23.
- LEVÝ, Jiří (1955a). K jubileu Walta Whitmana. *Host do domu*, roč. 2, č. 6, s. 263–265.
- LEVÝ, Jiří (1955b). O stylu překladu. *Host do domu*, roč. 2, č. 12, s. 543–544.
- LEVÝ, Jiří (1955c). [Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 16, č. 2. [citováno 2023-12-28].
- LEVÝ, Jiří (1955d). Vývoj překladatelských teorií a method. In: *Nové práce k otázkám teorie a praxe překladu*. Praha: Interní edice Svazu československých spisovatelů, s. 1–53.
- LEVÝ, Jiří (1955e). Walt Whitman v českých překladech. *Host do domu*, roč. 2, č. 11, s. 513–515.
- LEVÝ, Jiří (1956a). Ben Jonson a William Shakespeare – dva typy dramatu. In: JONSON, Ben. *Alchymista*. Přel. Břetislav HODEK. Praha: Orbis, s. 33–51.

- LEVÝ, Jiří (1956b). Ben Jonson – jeho doba a dílo. In: JONSON, Ben. *Alchymista*. Přel. Břetislav HODEK. Praha: Orbis, s. 5–32.
- LEVÝ, Jiří (1956c). Dvojitý typ dedukce. K referátu o konferenci překladatelů. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 38, č. 5, s. 298.
- LEVÝ, Jiří (1957a). Čapkovy překlady ve vývoji českého překladatelství a českého verše. In: ČAPEK, Karel. *Francouzská poesie a jiné překlady*. Praha: SNKLHU, s. 374–406.
- LEVÝ, Jiří (1957b). *České teorie překlady*. 1. vyd. Praha: SNKLHU.
- LEVÝ, Jiří (1957c). K Hrabákovu Úvodu do teorie verše. *Česká literatura*, roč. 5, č. 3, s. 346–350.
- LEVÝ, Jiří (1957d). Neznámá literární činnost Josefoviče Jungmanna. *Česká literatura*, roč. 5, č. 2, s. 215–218.
- LEVÝ, Jiří (1957e). Umělecké otázky překlady. *Česká literatura*, roč. 5, č. 4, s. 379–401.
- LEVÝ, Jiří (1957f). William Blake. *Světová literatura*, roč. 2, č. 6, s. 10–16.
- LEVÝ, Jiří (1957g). K práci v dějinách českého překlady. *Světová literatura*, roč. 2, č. 4, s. 198–207.
- LEVÝ, Jiří (1958a). Divadelní prostor a čas v dramatech Williama Shakespeara a Bena Jonsona. In: *Franku Wollmanovi k sedmdesátinám*. Praha: SPN, s. 647–656.
- LEVÝ, Jiří (1958b). *Úvod do teorie překlady*. Praha: SPN.
- LEVÝ, Jiří (1960a). Některé technické otázky překlady. *Dialog*, roč. 4, č. 3, s. 89–99.
- LEVÝ, Jiří (1960b). Prof. PhDr. Ladislav Cejp. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 42, č. 1, s. 25–30.
- LEVÝ, Jiří (1961a). Poezie Williama Butlera Yeatse. In: YEATS, William. B. *Slova snad pro hudbu*. Přel. Jiří VALJA. Praha: SNKLU, s. 7–16.
- LEVÝ, Jiří (1961b). Překladatel Danta. *Host do domu*, roč. 8, č. 2, s. 93.
- LEVÝ, Jiří (1962a). [Izochronie taktů a izosylabismus jako činitele básnického rytmu](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 23, č. 1. [citováno 2023-12-28].
- LEVÝ, Jiří (1962b). Vývoj českého divadelního blankversu. *Česká literatura*, roč. 10, č. 4, s. 438–465.
- LEVÝ, Jiří (1963a). [Deskriptivistický výklad poezie](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 24, č. 4. [citováno 2023-12-28].
- LEVÝ, Jiří (1963b). Teorie informace a literární proces. *Česká literatura*, roč. 11, č. 4, s. 281–307.
- LEVÝ, Jiří (1963c). *Umění překlady*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel.
- LEVÝ, Jiří (1963d). Věda a literatura – věda o literatuře. *Host do domu*, roč. 10, č. 3, s. 117–118.
- LEVÝ, Jiří (1964a). Dramatická parodie Johna Gaye. In: GAY, John. *Žebrácká opera, Polly*. Přel. Jiří VALJA, Praha: SNKLU, s. 7–18.

- LEVÝ, Jiří (1964b). Literární díla přežívají. In: SHAKESPEARE, William. *Romeo a Julie*. Přel. Zdeněk URBÁNEK. Praha: SNKLU, s. 131–133.
- LEVÝ, Jiří (1964c). Matematický a experimentální rozbor verše. *Česká literatura*, roč. 12, č. 3, s. 181–213.
- LEVÝ, Jiří (1964d). Na novou cestu. *Dialog*, roč. 8, č. 3, s. 1–5.
- LEVÝ, Jiří (1964e). O překládání shakespearovského verše a prózy. In: SHAKESPEARE, William. *Historie II, Básně*. Přel. Josef V. SLÁDEK, Antonín KLÁŠTERSKÝ a Jaroslav VRCHLICKÝ. Praha: SNKLU, s. 682–717.
- LEVÝ, Jiří (1964f). Shakespeare a dnešek. *Rovnost*, roč. 79, č. 135, s. 4.
- LEVÝ, Jiří (1964g). Topolův Romeo a Julie. *Rovnost*, roč. 79, č. 274, s. 4.
- LEVÝ, Jiří (1964h). Translation in Czechoslovakia. *Babel*, vol. 10, no. 2, s. 73–76.
- LEVÝ, Jiří (1964i). Wildův Obraz Doriana Graye. In: WILDE, Oscar. *Obraz Doriana Graye*. Přel. Jiří Z. NOVÁK. Praha: Mladá fronta, s. 249–257.
- LEVÝ, Jiří (1965a). [Konference o teorii verše v Brně](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 26, č. 3. [citováno 2023-12-28].
- LEVÝ, Jiří (1965b). Kybernetika a poezie. *Host do domu*, roč. 12, č. 2, s. 56–59.
- LEVÝ, Jiří (1965c). Otázka pro Jiřího Levého. *Literární noviny*, roč. 14, č. 8, s. 2.
- LEVÝ, Jiří (1966a). Československý strukturalismus a zahraniční kontext. In: *Struktura a smysl literárního díla*. Praha: Československý spisovatel, s. 58–69.
- LEVÝ, Jiří (1966b). K metodologické situaci a pracovním výsledkům západní literární vědy. In: *Západní literární věda a estetika*. Praha: Československý spisovatel, s. 9–47.
- LEVÝ, Jiří (1966c). [Mezinárodní versologická konference ve Varšavě](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 27, č. 1. [citováno 2023-12-28].
- LEVÝ, Jiří (1966d). Překládatelství v USA. *Světová literatura*, roč. 11, č. 3, s. 247–249.
- LEVÝ, Jiří (1966e). Úvodem. In: *Západní literární věda a estetika*. Praha: Československý spisovatel, s. 7–8.
- LEVÝ, Jiří (1967a). Doslov. In: *Slovo, písmo, akce, hlas. K estetice kultury technického věku*. Praha: Československý spisovatel, s. 239–244.
- LEVÝ, Jiří (1967b). Úvodní poznámka. In: BENSE, Max. *Teorie textů*. Přel. Bohumila GRÖGEROVÁ a Josef HIRŠAL. Praha: Odeon, s. 7–9.
- LEVÝ, Jiří (1969). *Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*. Přel. Walter SCHAMSCHULA. Frankfurt am Main/Bonn: Athenäum.
- LEVÝ, Jiří (1970). Předpoklady generativní poetiky. *Česká literatura*, roč. 18, č. 5–6, s. 419–447.
- LEVÝ, Jiří (1971a). *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel.

- LEVÝ, Jiří (1971b). *Paralipomena*. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně.
- LEVÝ, Jiří (1983). *Umění překladu*. 2. vyd. Praha: Panorama.
- LEVÝ, Jiří (1998). *Umění překladu*. 3. vyd. Praha: Ivo Železný.
- LEVÝ, Jiří (2012). *Umění překladu*. 4. vyd. Praha: Apostrof.
- LEVÝ, Jiří (2018). Translation as a Decision Process. In: *To honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his 70. Birthday, 11. October 1966*. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 1171–1182.
- LEVÝ, Jiří (2023). *České teorie překladu*. 3. vyd. Praha: Karolinum.
- LEVÝ, Jiří a ILEK, Bohuslav (1956). *Kapitoly z teorie a metodiky překladu*. Praha: SPN.
- LEVÝ, Jiří a PALA, Karel (1968). Generování veršů jako problém prozodický. In: *Teorie verše II. Sborník druhé brněnské versologické konference*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, s. 73–80.

Sekundární zdroje

- Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Minulost, přítomnost a budoucnost české translatologie* (2018). Praha: Karolinum, č. 2.
- ALVES, Fabio a ALBIR, Amparo H. (2010). Cognitive Approaches. In: *Handbook of Translation Studies*. Volume 1. Amsterdam: John Benjamins, s. 28–35.
- AUTOR NEUVEDEN (1955). Překlad sbližuje národy a bojuje za mír. Z 1. Celostátní konference o uměleckém překladu. *Literární noviny*, roč. 4, č. 50, s. 8.
- AUTOR NEUVEDEN (1956). Překladatelé o svém poslání, o své práci, o svých perspektivách. Z prosincové konference o uměleckém překladu. *Host do domu*, roč. 3, č. 1, s. 24–27.
- BASALAMAH, Salah (2012). Translation Rights. In: *Handbook of Translation Studies*. Volume 3. Amsterdam: John Benjamins, s. 198–202.
- BAUMGARTEN, Stefan a SCHRÖTER, Melani (2017). Discourse Analysis, Interpreting and Translation. In: *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics*. London: Taylor and Francis, s. 135–150.
- BEDNÁROVÁ, Katarína (2021). Výpovedná hodnota archívnych materiálov pre výskum dejín prekladu. Poznámky na okraj dejín prekladu z francúzskej literatúry (1750–1918). In: *Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 74–106.
- BRABEC, Michal (2018). Levý za oceánem. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 2, s. 169–172.
- CLARK, Katerina (2017). Translation and Transnationalism. In: *Translation in Russian Contexts. Culture, Politics, Identity*. New York: Routledge, s. 139–158.
- ČERMÁK, Petr (2012). *Pražský lingvistický kroužek v dokumentech*. Praha: Academia.

- ČERVENKA, Miroslav (1963). O překladu na vědecké bázi. *Literární noviny*, roč. 12, č. 35, s. 5.
- ČERVENKA, Miroslav (1967). Za Jiřím Levým. *Česká literatura*, roč. 15, č. 2, s. 159–162.
- ČERVENKA, Miroslav (1971). Bibliografická poznámka. In: LEVÝ, Jiří. *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel, s. 457–459.
- DELABASTITA, Dirk (2010). Literary Studies and Translation Studies. In: *Handbook of Translation Studies*. Volume 1. Amsterdam: John Benjamins, s. 196–208.
- DJOVČOŠ, Martin a TYŠŠ, Igor (2018). Levý a sociológia prekladu? Inšpirácie a paralely – náčrt problematiky. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 2, s. 43–58.
- DOLEŽEL, Lubomír (2013). *Život s literaturou. Vzpomínky a rozhovory*. Praha: Academia.
- ĎOUBALOVÁ, Jana (2019). Kvalita v simultánním tlumočení – otázka definice kvality tlumočení a kognitivní přístup ke kvalitě SI jako strategickému rozhodovacímu procesu. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 4, s. 45–57.
- DUBĚDA, Tomáš (2023). [From Jiří Levý's Model of Translatorial Decision-Making to Optimality Theory. An Application to Legal Translation](#). Online. Translator. [citováno 2024-03-04].
- DURDÍK, Josef (1881). O umění překladatelském. In: LEVÝ, Jiří. *České teorie překladau II*. vyd. 3. Praha: Karolinum, s. 142–153.
- EISNER, Pavel (1936). [O věcech nepřeložitelných](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 4, č. 2. [citováno 2023-12-28].
- FIFE, Wayne (2005). *Doing fieldwork. Ethnographic Methods for Research in Developing Countries and Beyond*. New York: Palgrave Macmillan.
- FISCHER, Otokar (1916). Překladatelství. In: LEVÝ, Jiří. *České teorie překladau II*. vyd. 3. Praha: Karolinum, s. 293–299.
- FISCHER, Otokar (1929). O překládání básnických děl. In: LEVÝ, Jiří. *České teorie překladau II*. vyd. 3. Praha: Karolinum, s. 299–317.
- FISCHER, Otokar (1937). Od praxe k teorii. In: LEVÝ, Jiří. *České teorie překladau II*. 3. vyd. Praha: Karolinum, s. 317–322.
- FLYNN, Peter (2013). Author and Translator. In: *Handbook of Translation Studies*. Volume 4. Amsterdam: John Benjamins, s. 12–19.
- FORMÁNKOVÁ, Věra (1964). [Významná práce z teorie překládání](#). Online. Naše řeč, roč. 47, č. 2. [citováno 2023-12-28].
- FRANĚK, Jiří (1965). Místo Levého v teoretických úvahách o překládání. *Dialog*, roč. 9, č. 4, s. 175–181.
- GAILLET, Lynée L. (2012). (Per)Forming Archival Research Methodologies. *College Composition and Communication*, vol. 64, no. 1, s. 35–58.
- GAMBIER, Yves a DOORSLAER, Luc van (ed.). (2021). *Handbook of Translation Studies*. Volume 5. Amsterdam: John Benjamins.

- GETTA, Elizaveta (2019). Levý, Jiří: Umění překladu. Tři fáze překladatelovy práce. Translatologická analýza českého a německého vydání. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 1, s. 57–73.
- GETTA, Jelizaveta (2021a). Geneze a zahraniční recepce Umění překladu Jiřího Levého. *Svět literatury*, roč. 31, č. 1, s. 9–25.
- GETTA, Jelizaveta (2022). Styl v literárním překladu prizmatem Karla Hausenblase. *Bohemica Litteraria*, roč. 25, č. 1, s. 76–92.
- GETTA, Jelizaveta (2021b). Překladatelské problémy a posuny v překladu Umění překladu do němčiny. Srovnávací analýza. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 103, č. 2, s. 230–249.
- GROMOVÁ, Edita; MÜGLOVÁ, Daniela a MUNKOVÁ, Daša (2019). Avantgardný prínos Jiřího Levého a Antona Popoviča v kontexte súčasného translatologického vývoja. In: *Jiří Levý. Zakladatel československé translatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 15–25.
- GRYGAR, Mojmír (1999). *Terminologický slovník českého strukturalismu. Obecné pojmy estetiky a teorie umění*. Brno: Host.
- HAUSENBLAS, Karel (1965). Překládání a teorie literatury (Nad knihou J. Levého Umění překladu). *Česká literatura*, roč. 13, č. 2, s. 155–168.
- HAUSENBLAS, Karel (1971). Překlady umělecké literatury. In: *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha: Universita Karlova, s. 79–99.
- HAUSENBLAS, Karel (1983). Úvodem k druhému vydání. In: LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 2. vyd. Praha: Panorama, s. 5–12.
- HAVRÁNEK, Bohuslav; JAKOBSON, Roman; MATHESIUS, Vilém; MUKAŘOVSKÝ, Jan a TRNKA, Bohumil (1935). *Úvodem*. Online. Slovo a slovesnost, roč. 1, č. 1. [citováno 2023-12-28].
- HERMANS, Theo (2020). Descriptive Translation Studies. In: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Third edition. Abingdon: Routledge, s. 143–147.
- HEŘMAN, Zdeněk (1958). Zajímavá literárněvědná publikace. *Literární noviny*, roč. 7, č. 31, s. 5.
- HLAVSA, Zdeněk (1969). [Sborník na počest R. Jakobsona](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 30, č. 4. [citováno 2024-02-10].
- HONZÍK, Jan (1996). Ediční poznámka. In: LEVÝ, Jiří. *České teorie překladu*. 2. vyd. Praha: Ivo Železný, s. 273–274.
- HRABÁK, Josef (1967a). Za Jiřím Levým. *Estetika*, roč. 4, č. 2, s. 181.
- HRABÁK, Josef (1967b). Zemřel Jiří Levý. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná*, roč. 16, č. 4, s. 185–186.
- HRABÁK, Josef (1971a). [Úvodní text bez názvu]. In: LEVÝ, Jiří. *Paralipomena*. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, s. 7.
- HRABÁK, Josef (1971b). Doslov. In: LEVÝ, Jiří. *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel, s. 450–456.

- HRDLIČKA, Milan (1996). Jiří Levý – zakladatel moderní české vědy o překladu. *ToP*, roč. 7, č. 32, s. 4–5.
- CHMELAROVÁ, Eliška (2014). *Odborný překlad a organizovaná činnost překladatelů ve 2. polovině 20. století*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.
- CHVATÍK, Květoslav (2001). *Strukturální estetika*. Brno: Host.
- JÄÄSKELÄINEN, Riitta (2012). Translation Psychology. In: *Handbook of Translation Studies*. Volume 3. Amsterdam: John Benjamins, s. 191–197.
- JEŘÁBEK, Dušan (1967). Za Jiřím Levým. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 49, č. 3, s. 169–170.
- JETTMAROVÁ, Zuzana (2010). *Kontexty (v) překladovosti*. Praha. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.
- JETTMAROVÁ, Zuzana (2011). Editor's Introduction to the English Edition. In: LEVÝ, Jiří. *The Art of Translation*. Přel. Patrick J. CORNESS. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. XV–XXV.
- JETTMAROVÁ, Zuzana (2012). Předmluva ke čtvrtému vydání. In: LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 4. vyd. Praha: Apostrof, s. 5–12.
- JETTMAROVÁ, Zuzana (2016). *Mozaiky překladu*. Praha: Karolinum.
- JETTMAROVÁ, Zuzana (2018). Bibliografie Jiřího Levého. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 2, s. 185–198.
- JETTMAROVÁ, Zuzana a KRÁLOVÁ, Jana (2023). České teorie překladu očima 21. století. Předmluva ke třetímu vydání. In: LEVÝ, Jiří. *České teorie překladu*. 3. vyd. Praha: Karolinum, s. 7–15.
- JUNGMANN, Josef (1846). Ze Slovesnosti. In: LEVÝ, Jiří. *České teorie překladu II*. 3. vyd. Praha: Karolinum, s. 40–44.
- KLIMEŠ, Lukáš (2018). Básník a překladatel Jiří Kovtun. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 2, s. 91–100.
- KRÁLOVÁ, Jana (2011). Translation Studies in the First Years of Slovo a slovesnost (SaS). *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 2, s. 115–122.
- KRÁLOVÁ, Jana (2018). K redefinici vybraných pojmů ve španělské translatologii optikou prací Jiřího Levého. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 2, s. 155–162.
- KRÁLOVÁ, Jana a JETTMAROVÁ, Zuzana (2008). *Tradition Versus Modernity. From the Classic Period of the Prague School to Translation Studies at the Beginning of the 21st Century*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- KRÁLOVÁ, Jana a SVOBODA, Tomáš (2016). Jiří Levý en el contexto de la investigación de la época y en la actualidad. *Mutatis Mutandis*, vol. 9, no. 2, s. 205–223.
- KUPKOVÁ, Ivana (2019). Odkaz Jiřího Levého v súčasnej slovenskej kritike umeleckého prekladu. In: *Jiří Levý. Zakladatel československé translatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 39–50.

- KUPKOVÁ, Ivana a FISCHER, Zbyněk (ed.) (2019). *Jiří Levý. Zakladatel československé translatologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- KYLOUŠEK, Petr (2016). Prof. PhDr. Otakar Levý. *Universitas – revue Masarykovy univerzity*, roč. 49, č. 3, s. 45–46.
- LAIHO, Leena (2013). Original and Translation. In: *Handbook of Translation Studies*. Volume 4. Amsterdam: John Benjamins, s. 123–129.
- LAMBERT, José (2010). The Languages of Translation. Keys to the Dynamics of Culture. In: *Translation and Cultural Identity. Selected Essays on Translation and Cross-Cultural Communication*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 33–60.
- LEŠKA, Oldřich (1999). Mukařovský's Semiotic Conception of Poeticity and its Role in the Development of the Prague Circle. In: *Jan Mukařovský and the Prague School*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, s. 200–202.
- MALÝ, Jakub (1854). O překládání klasiků se zvláštním zřetelem na Shakespeara. In: LEVÝ, Jiří. *České teorie překlada II*. 3. vyd. Praha: Karolinum, s. 110–129.
- MALÝ, Radek (2019). Goethův Faust v novém českém překladu (s přihlédnutím k úvahám Jiřího Levého). In: *Jiří Levý. Zakladatel československé translatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 62–70.
- MÁNEK, Bohuslav (2018). Jiří Levý a česká anglistika a amerikanistika. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 2, s. 73–80.
- MATĚJKA, Ladislav (2014). Sociologické zájmy pražské školy. Český strukturalismus a/versus interpretace. In: *Český strukturalismus v diskusi*. Brno: Host, s. 13–22.
- MATHESIUS, Vilém (1913). O problémech českého překladatelství. *Přehled. Týdenník věnovaný veřejným otázkám*, roč. 11, č. 49, s. 807–808.
- MATHESIUS, Vilém (1943). [Poznámky o překládání cizího blankversu a o českém verši jambickém vůbec](#). Online. Slovo a Slovesnost, roč. 9, č. 1. [citováno 2023-12-28].
- MELLINGER, Christopher D. (2023). Translation and Interpreting in Bilingual and Monolingual Communities. In: *The Routledge Handbook of Translation, Interpreting and Bilingualism*. London: Routledge, s. 314–327.
- MEYLAERTS, Reine (2011). Translation Policy. In: *Handbook of Translation Studies*. Volume 2. Amsterdam: John Benjamins, s. 163–168.
- MITREVSKI, Dime (2016). Jiří Levý – humanista (1926–1967). *Universitas – revue Masarykovy univerzity*, roč. 49, č. 3, s. 46–47.
- MOROZOVOVÁ, Nina (1995). *Osobnosti české a slovenské teorie překlada. Jiří Levý jako zakladatel moderní české teorie překlada*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.
- MORRIS, Sammie L. a ROSE, Shirley K. (2010). Invisible Hands. Recognizing Archivists' Work to Make Records Accessible. In: *Working in the Archives. Practical Research Methods for Rhetoric and Composition*. Carbondale: Southern Illinois University, s. 51–78.

- MRAČEK, David (2018). Jiří Levý a didaktika překladu. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, roč. 2, s. 59–71.
- MRAČKOVÁ VAVROUŠOVÁ, Petra (2018). Soudobá recepce díla Jiřího Levého ve Španělsku a Iberoamerice. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 2, s. 143–153.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan (1930). Varianty a stylistika. In: *Studie II*. Brno: Host, s. 215–219.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan (1934a). K českému překladu Šklovského Teorie prózy. In: *Studie I*. Brno: Host, s. 501–508.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan (1934b). Umění jako sémiologický fakt. In: *Studie I*. Brno: Host, s. 208–214.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan (1936a). *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*. Praha: František Borový.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan (1936b). Francouzská poezie Karla Čapka. In: *Studie II*. Brno: Host, s. 300–304.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan (1937). Individuum v umění. In: *Studie I*. Brno: Host, s. 255–258.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan (1940, 1941). Strukturalismus v estetice a vědě o literatuře. In: *Studie I*. Brno: Host, s. 9–25.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan (1945). Pojem celku v teorii umění. In: *Studie I*. Brno: Host, s. 39–49.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan (1946). O strukturalismu. In: *Studie I*. Brno: Host, s. 26–38.
- MUNDAY, Jeremy (2016). *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. Fourth edition. London: Routledge.
- MUNDAY, Jeremy; BLAKESLEY, Jacob a PINTO, Sara Ramos (2022). *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. Fifth edition. London: Routledge.
- Mutatis Mutandis. Revista Latinoamericana de Traducción, Ejemplar dedicado a: "The Art of translation": Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología* (2016). Columbia: Universidad de Antioquia, vol. 9, no. 2.
- NANCI, Giovanna (2016). La critica della traduzione di Jiří Levý in relazione al modello analitico di Lance Hewson. *Mutatis mutandis*, vol. 9, no. 2, s. 286–305.
- NAVRÁTIL, Martin (2021). Archívny výskum v literárnohistorickom badaní. In: *Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 40–61.
- NOVOTNÝ, František (1935). [O překládání z filosofického jazyka Platonova](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 3, č. 1. [citováno 2023-12-28].
- OBDRŽÁLKOVÁ, Vanda (2016). Translation as a Decision-Making Process. An Application of the Model Proposed by Jiří Levý to Translation into a Non-Mother Tongue. *Mutatis mutandis*, vol. 9, no. 2, s. 306–327.
- OSOLSOBĚ, Ivo (1993). Anachronismy Jiřího Levého. *Tvar*, roč. 4, č. 27–28, s. 16.
- OSOLSOBĚ, Ivo (2002). *OstENZE, hra, jazyk*. Brno: Host.

- PAVELKA, Jiří (1986). K nedožitým šedesátinám Jiřího Levého. *Universitas*, roč. 19, č. 4, s. 100–102.
- PECHAR, Jiří (1996). Předmluva k 2. vydání. In: LEVÝ, Jiří. *České teorie překladu*. 2. vyd. Praha: Ivo Železný, s. 8–14.
- PEPRNÍK, Jaroslav (1996). Jiří Levý. In: *Zakladatelé a pokračovatelé. Památník osobností obnovené univerzity*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 121–123.
- PLEŠÁK, Miroslav; KUNDERA, Ludvík a RUSZELÁK, Josef (ed.) (1997). *Vivat Academia. Publikace k 50. výročí Janáčkovy akademie múzických umění v Brně 1947–1997*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně.
- POPPOVÁ, Věra (1967). Jiří Levý zemřel. *Literární noviny*, roč. 16, č. 3, s. 4.
- POŠTA, Miroslav (2012). Ediční poznámka ke 4. vydání. In: LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 4. vyd. Praha: Apostrof, s. 343.
- PROCHÁZKA, Miroslav (1982). Jiří Levý a vývoj literární teorie. *Estetika*, roč. 19, č. 4, s. 219–228.
- PROCHÁZKA, Vladimír (1942). [Poznámky k překladatelské technice](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 1, č. 8. [citováno 2023-12-28].
- RADÓ, György (1985). Jiří Levý: Umění překladu. *Babel*, vol. 31, no. 2, s. 109.
- ROSSELS, Vladimir (1974). Predislovije. In: LEVYJ, Irži. *Iskusstvo perevoda*. Moskva: Progress, s. 6–20.
- RUBÁŠ, Stanislav (2018). Levého máchovské studie a nový anglický překlad „Máje“. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 2, s. 81–89.
- SCHAMSCHULA, Walter (1969). Vorwort. In: LEVÝ, Jiří. *Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*. Frankfurt am Main/Bonn: Athenäum, s. 9–11.
- SCHULTZE, Brigitte (2015a). Jiří Levý's Contributions to Drama Translation Revisited. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 3, s. 27–37.
- SCHULTZE, Brigitte (2015b). Jiří Levý's Contribution to Translation Studies as Represented in the De Gruyter Encyclopedia ÜBERSETZUNG, TRANSLATION, TRADUCTION. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 3, s. 105–112.
- SIEBEROVÁ, Jana (ed.) (2014). [Psí víno. Časopis pro současnou poezii](#), roč. 68. [citováno 2023-12-28].
- SOCHOR, Karel a TYL, Zdeněk (1959). [Z knih, časopisů a novin](#). Online. Naše řeč, roč. 42, č. 3–4. [citováno 2023-12-28].
- STŘEDOVÁ, Kateřina (2019a). Archivní prameny v translatologickém výzkumu – kde je hledat a jak s nimi pracovat? *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 1, s. 93–106.
- STŘEDOVÁ, Kateřina (2019b). Critical Archival Research in Translation Studies. When a Translation Scholar Becomes an Archivist-Researcher. *Mutatis mutandis*, vol. 12, no. 2, s. 500–518.

- SUCHOMEL, Milan (2019). Věda, filozofie, literatura. Před padesáti lety zemřel Jiří Levý. In: *Jiří Levý. Zakladatel československé translatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 9–14.
- SVOBODA, Tomáš (2018). Hermeneutické čtení děl Jiřího Levého. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica*, č. 2, s. 21–41.
- SVOBODA, Tomáš (2020). Model translatologické analýzy podle Jiřího Levého. In: *Hipánistica y Traductología. Dos pasiones. Jana Kralová in honorem*. Madrid: Ommpress, s. 181–202.
- SVOBODA, Tomáš (2023). *Horizonty překladau. K teorii překládání u Jiřího Levého*. Praha: Karolinum. [citace předtiskové verze]
- ŠALDA, František Xaver (1893). Překlad v národní literatuře. In: LEVÝ, Jiří. *České teorie překladau II*. 3. vyd. Praha: Karolinum, s. 192–193.
- ŠPIRK, Jaroslav (2014). The Art of Translation. *Target*, vol. 26, no. 3, s. 503–507.
- THEIMEROVÁ, Věra (1967). Soupis odborných prací Jiřího Levého. *Česká literatura*, roč. 15, č. 3, s. 274–283.
- TIRABASSI, Katherine E. (2010). Journeying into the Archives. Exploring the Pragmatics of Archival Research. In: *Working in the Archives. Practical Research Methods for Rhetoric and Composition*. Carbondale: Southern Illinois University, s. 169–180.
- TYL, Zdeněk (1956). [Z knih, časopisů a novin](#). Online. Naše řeč, roč. 39, č. 1–2. [citováno 2023-12-28].
- TYL, Zdeněk (1957). *Bibliografie české lingvistiky 1951–1951. Jazykověda obecná, indoevropská, slovanská a česká*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd.
- TYŠŠ, Igor (2021). Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach. Úvodne poznámky a glosy. In: *Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 8–39.
- ULIČNÝ, Miloslav (1996). Jiří Levý stále aktuální. *Literární noviny*, roč. 8, č. 46, s. 5.
- ULIČNÝ, Miloslav (2016). Hispánská literatura v Českých teoriích překladau Jiřího Levého. *Svět literatury*, roč. 26, č. 54, s. 165–173.
- VAŠÁK, Pavel (1974). Výbor prací Jiřího Levého. *Česká literatura*, roč. 21, č. 3, s. 271–275.
- VENUTI, Lawrence (ed.) (2000). *The Translation Studies Reader*. London: Routledge.
- VYCHODILOVÁ, Zdeňka (2019). Olomoucká etapa v profesním životě Jiřího Levého. Jiří Levý jako inspirace pro současnou rusistickou překladatelskou praxi. In: *Jiří Levý. Zakladatel československé translatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 95–106.
- WELLEK, René (1935). [Překladatelský oříšek](#). Online. Slovo a slovesnost, roč. 1, č. 1. [citováno 2023-12-28].
- WINNER, Thomas (2014). Tvůrčí osobnost pohledem pražského lingvistického kroužku. Teorie a důsledky. In: *Český strukturalismus v diskusi*. Brno: Host, s. 155–172.

ZMĚLÍK, Richard (2017). Bude literární věda exaktní vědou ve století jednadvacátém? *Bohemica litteraria*, roč. 20, č. 2, s. 35–45.

ŽELEZNÝ, Ivo (1998). Poznámka vydavatele. In: LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 3. vyd. Praha: Ivo Železný, s. 391.

Archivní fondy

Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, signatura A2 FF, Jiří Levý, číslo příručky 22/4.

Archiv Masarykovy univerzity, Rektorát, Osobní spisy, signatura A1, K 105/2140.

Archiv Masarykovy univerzity, Osobní spisy, Jiří Levý, signatura B34.

Archiv Univerzity Karlovy. Osobní fond Karla Hausenblase.

Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, Osobní spisy, karton 45, pořadové číslo 990, Jiří Levý.

Státní oblastní archiv v Praze, Fond nakladatelství Odeon, karton 736, složka Levý, Jiří.

Státní oblastní archiv v Praze, Fond nakladatelství Panorama, pořadové číslo 6, složka Litfond 1979–1984.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Svaz československých spisovatelů, Překladatelská sekce, číslo příručky 34/92, karton 509, Plenární schůzce 1957–1970.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Osobní spisy, Jiří Levý.

13 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1

Příloha 2

Příloha 3

Příloha 4

Příloha 5

Příloha 6

Příloha 7

Příloha 8

Příloha 9

Příloha 10

Příloha 11

Příloha 12

Příloha 13

Příloha 14

Příloha 15

Příloha 1

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA.

ZKUŠEBNÍ KOMISE PRO UČITELSTVÍ NA GYMNASIÍCH V BRNĚ.

Cíalo 2297

**VYSVĚDČENÍ
O DRUHÉ STÁTNÍ ZKOUŠCE.**

ZKUSEBNAI GYMNASIICH V BRNE 20
ZKUSEBNAI GYMNASIICH V BRNE 20

Pan PhDr. Jiří L E V Ý ,
narozeny dne 8. srpna roku 1926 v Košicích ,
podrobil se dne 12. června 1946 zkoušce dospělosti na stát. reálném
gymnasiu v Lobkovicovo nám. (a dne --- 19--- doplňovací
zkoušce dospělosti z --- na --- v ---),
studoval v letech 1946/47 - 1948/49 na filosofické fakultě
Masarykovy university v Brně jako řádný posluchač. Výnosem ministerstva
školství a osvěty z 3. ledna 1948, číslo A-303.584/47-III/R, byly
mu započteny dva semestry do řádného studia.

α Vyhověv rozsahem studijní přípravy všeobecným i zvláštním podmínkám
zkušebního řádu, vydaného výnosem ministerstva školství a národní osvěty
ze dne 8. října 1930, č. j. 16.510-II, podrobil se
dne 15. května 1948

PRVNÍ STÁTNÍ ZKOUŠCE

z češtiny s prospěchem velmi dobrým
z angličtiny s prospěchem velmi dobrým

 Všechna práva vyhrazena 3-2530a-48.

V průběhu DRUHÉ STÁTNÍ ZKOUŠKY, započaté
dne 14. března 1949, vykonal:

I. Domácí práce:

Čeština :

Examinátor: prof. Dr

Theorie překladu.

Frank Wollman :

Výsledek: velmi dobrý.

Examinátor: prof. Dr

Angličtina :

Karel Štěpaník :

The Poetry of T.S.Eliot.

Výsledek: velmi dobrý.

Schváleny usnesením zkušební komise ze dne 2.května 1949 a 3.května 1950.

čeština-květen 1950,

II. Klausurní a ústní zkoušky: angličtina-květen 1949-výnos ministerstva škol-
ství, věd a umění z 13.ledna 1949,
číslo A-5.879/49-I/5.

Klausurní zkoušky:

Čeština :

Examinátor: prof. Dr

Anglosaské vlivy v české literatuře.

Frank Wollman :

Výsledek: velmi dobrý.

Examinátor: prof. Dr

Angličtina :

K.Štěpaník-J.Vachek :

1. Eugene O'Neill as a Dramatic Poet.

2. Translate the enclosed slip into
idiomatic English.

Výsledek: velmi dobrý.

Ostní zkoušky:

Předmět:

Examinátoři: prof. Dr. Výsledek:

čeština

Fr. Trávníček-Fr. Wollman

velmi dobrý,

angličtina

K. Štěpáník-Jos. Vachek

velmi dobrý.

Kandidát pan

PhDr. Jiří LEVÝ

prokázal odbornou způsobilost vyučovati

č e š t i n ě

a

a n g l i č t i n ě

na československých gymnasiích s českým jazykem vyučovacím.

ke dni

května

19---

prosince

V Brně dne

31. května

19 50 .

Dr. Fr. Wollman
předseda zkušební komise.

Za členy zkušební komise:

Fr. Wollman

Karel Štěpáník

Příloha 2

Opis. Kolek 20 Kčs

Universitas
Q.F.F. Masarykiana F.Q.S.
Brunensis

Summis auspiciis supremæ potestatis rei publicæ bohemoslovenicæ

UNIVERSITAS MASARYKIANA BRUNENSIS
cum auctoritatem suam nobis exsequendam mandavisset, nos

František Trávníček
philosophiæ doctor, grammaticæ linguæ bohemicæ ad dialectologiam
bohemoslovenicam spectantis professor ordinarius etc.
Rector Magnificus

Vilém Chmelař
philosophiæ doctor, psychologiæ professor extraordinarius etc.
ordinis philosophorum Decanus

Václav Machek
philosophiæ doctor, philologiæ indoeuropæe comparatiæ
professor ordinarius etc.
Promotor rite constitutus

in virum clarissimum

Jiří Levý

natum in Košice /Slovensko/

postquam et dissertatione, quæ "Srovnávací pohled na anglický verš"
inscribitur, et examinibus legitimis laudabilem in philologia anglica et
historia litterarum novi ævi nec non in philosophia doctrinam probavit

DOCTORIS PHILOSOPHIAE

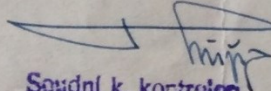
nomen et honores, iura et privilegia contulimus in eiusque
rei fidem hasce litteras universitatis sigillo sancindas curavimus.

Datum Brunæ Universitas Masarykiana Brunensis die 29.m. Novembris 1949.

Dr. L. Seifert v.r. Dr. V. Chmelař v.r. Dr. Václav Machek v.r.
Rector Decanus Promotor rite constitutus

ento souhlasí s prvopisem 1 archovým
opatřeným kolek à 20 Kčs.

SODNÍ KANCELAR
HO SOUDU CIVILNÍHO PRO BRNO-
dne 9. XII. 1949 194

Soudní k. kontrolor

Příloha 3

Prac. 1.2.1957. *AS*

Rektorát vysoké školy pedagogické
v Olomouci.

O p i s .

Č.j. 367/57 26.ledna 1957.

Soudruh
Dr Jiří L e v ý ,
odb.asistent VŠP,

z d e .

Děkan filologické fakulty UK v Praze vrátil nám zatím Vaši žádost za připuštění k obhajobě disertační práce kandidátské s tím, že nejdříve musíte vykonat zkoušku z marxistické filosofie a z ruského jazyka. Obě kandidátské zkoušky vykonáte na zdejší vysoké škole a potvrzením o jejich výkonu doplníte žádost, kterou zatím ponecháváme u sebe.

Nad to žádost doplníte osnovou kandidátské práce (v rozsahu zpravidla ne větším než dvě strany psané na stroji) a disertační práci (v trojím vyhotovení). K disertační práci připojí příslušná katedra fakulty SV posudek.

Teprve po splnění všech těchto náležitostí budeme moci Vaši žádost za připuštění k obhajobě opět zaslat UK do Prahy.

Děkanát fakulty společenských věd uvědomujeme opisem.

Prof. Dr Josef Metelka, v.r.
prorektor

Děkanát fak. spol.věd,
z d e

DĚKANÁT FILOLOGICKÉ FAKULTY
PRAHA
Dostalo dne 30. leden 1957 19__
Čís. jedn. 88 příl. 2
Za správnost *unkouř*

na vědomí.

Pracoviště Vysoká škola pedagogická - Olomouc

Datum: 14.2.1957.

PROTOKOL č.

o kandidátské zkoušce

(o zkoušce aspirantského minima)

Příjmení a jméno aspiranta:

PhDr. Jiří Levý

Obor věd:

theorie literatury

Specialisace:

theorie překladu

Pracoviště:

VS P Olomouc

Školitel:

Nástup aspirantury:

Předmět zkoušky:

marxistická filosofie

Předseda zkušební komise:

Členové komise:

Otázky:

Výsledek: v ý b o r n ý

Podpis předsedy komise:

Doc. dr. O. Bělič v. r.

Podpisy členů komise:

Prof. dr. I. Poldauf v. r.

Doc. dr. V. Losík v. r.

Dr. Sv. Hrab odb. as. v. r.

Pracoviště

Vysoká škola pedagogická

Datum:

14.2.1957

PROTOKOL č. 1

o kandidátské zkoušce

(o zkoušce aspirantského minima)

Příjmení a jméno aspiranta:

PhDr. Jiří L e v ý

Obor věd:

teorie literatury

Specialisace:

teorie překladu

Pracoviště:

Vysoká škola pedagogická

Školitel:

Nástup aspirantury:

Předmět zkoušky:

ruský jazyk

Předseda zkušební komise:

doc. dr. Oldřich B ě l i š

Členové komise:

univ. prof. dr. Ivan P o l d a u f

doc. Anastasius J a n o v s k ý

Otázky: 1/ Písemná zkouška : Překlad 24-řádkového úryvku z knihy Teorija i metodika učebnogo perevoda. Sbornik statej pod red. K.A. Ganšinoj i I.V. Karpova. Str. 127: Perevod i stilistika / Začátek: Vesma složnaja problematika... a konec: ... sredstva ponimani

2/ Ústní zkouška : Překlad a gramatický rozbor 25 - řádkového úryvku z knihy L.V. Ščepilova Vvedenijs v literaturovedenijs. Učpedgiz, 1956. Str. 308. Název úryvku: Problema položitel'nogo geroja. Začátek: Sovětskaja literatura... a konec: ... zaslonal soboj ljudej.

Výsledek:

V Ě B O R N Ě

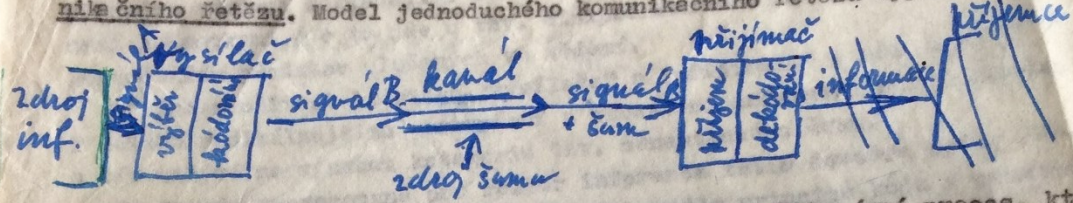
Podpis předsedy komise:

Podpisy členů komise:

Příloha 4

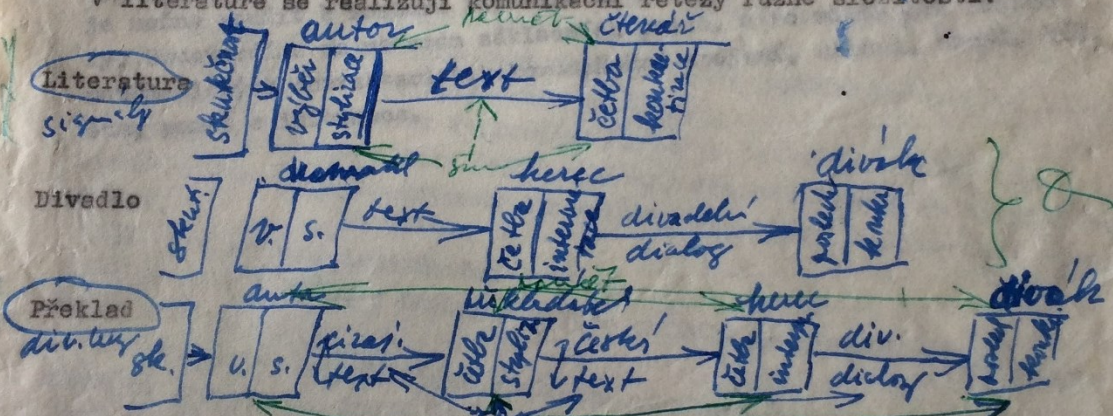

Literatura je specifická forma sdělování, předávání informace / ideové i estetické / čtenáři. Proces, na jehož počátku je vytvoření díla autorem, a na jehož konci je konkretizace díla čtenářem, je jeden z případů komunikačního řetězu. Model jednoduchého komunikačního řetězu vypadá takto:

Toto schéma vlastně jen jinými termíny popisuje literární proces, který v marxistické teorii odrazu definujeme takto : z prvků objektivní reality i subjektivní zkušenosti / zdroj informací/ autor /vysílač/ vybírá a přetváří prvky / výběr/, aby je vyjádřil jazykem / kódování/. Technickým prostředkem / kanálem/ přenosu literárního sdělení je text díla; systém text složený z písmen / systém signálů/ čtenář přijímá četbou, interpretuje si jej / dekódování/, a to v některých detailech třeba i nesprávně /šum/, např. nezná-li již historické souvislosti, na něž dílo reagovalo.

V literatuře se realizují komunikační řetězy různé složitosti:

V posledním případě jde již o složitější, několikanásobný komunikační řetěz, při němž výsledek sdělení se stává východiskem pro další sdělení ; ještě složitější je řetěz při divadelní realizaci přeložené hry. Při složitějších sdělovacích řetězech se někdy každým jeho článkem zabývá jiná vědní disciplína : "Problematika technické teorie sdělování se začíná na vstupu do sdělovacího kanálu a končí na jeho výstupu. Otázka, jak je potom přijímána informace člověkem, není již problémem ~~není již problémem~~ teorie sdělování.... Právě tam, kde končí problematika technické teorie komunikace, začíná problematika psychologická. Psychologii zajímá kanál informace od ucha, oka atd., od receptorů vůbec do mozku a z něho do efektorů".

Příloha 6

Jouha Být či nebyt? Tabá zde jest otázka
Kolár

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

18

10

celkem 35 veršů - 12 toho $\frac{18}{14}$ - 10 slab.
 10 slab. $\frac{14}{14}$ - různostla

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12	7	12	4	13	7	14	3	3	12

11 slab.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
8	4	7	1	6	6	6	3	8	-	10

RHYTHMUS B

V

Inventar der Worttypen

Tschechische Worttypen	x	ix	ixx	ixxx	ixxxx...
Frequenz	26,4	31,9	22,5	13,6	5,2
Englische Worttypen	x	ix	ixx	ixxx	ixxxx...
Frequenz	69,3	16,2	4,9	3,5	3,4

VI

Prozant der Wörter, die an 1...n-ter Silbe anfangen können / Po /

Tschechischer Blankvers						Englischer Blankvers					
1	2	3	4	5	...	1	2	3	4	5	...
26,4	100	26,4	100	26,4		78,2	89,3	78,2	89,3	78,2	

VII

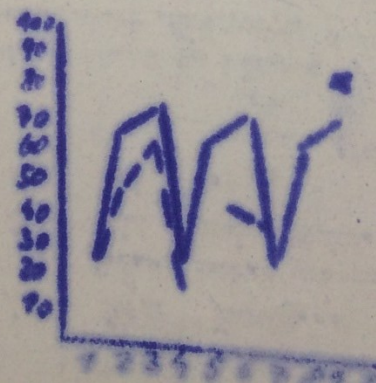
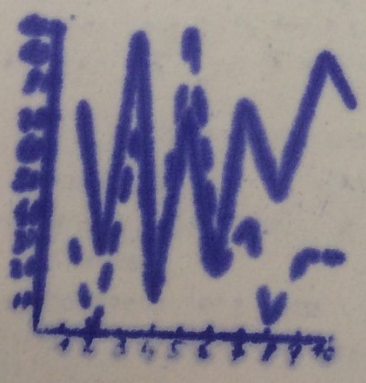
Vorkommenswahrscheinlichkeit des Wortbeginns an 1...n-ter Silbe / P₁ /
 Frequenz der Wortscheiden vor 1...n-ter Silbe / W /

Tschechischer Blankvers										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
P ₁	26,4	75,4	1,8	80,6	26,4	80,6	26,4	56,2	7	26,4
W		92	2	71	27	87	15	91	2	34 /J.Vrchlický/
Englischer Blankvers										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
P ₁	78,5	89,3	78,5	89,3	78,5	89,3	78,5	87	74,2	69,3
W		88	58	78	66	86	60	86	78	71 /W.Wordsworth/

VIII

Prediktabilität

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
100-P ₁	73,6	24,6	98,2	19,4	73,6	19,4	73,6	43,6	93	73,6	Jambus
Pred.	30	0	70	10	100	20	38	4	25	25	/O.Fischer/
100-P ₁	24,6	66,3	73,6	24,6	66,3	73,6	24,6	66,3	73,6		Daktylus
Pred.	24	48	63	19	-	43	39	-	86		/P.Bezruč/

Příloha 7

6 jazykové podmíněnosti díla je různý podle autorů i rázu díla; čím je vyšší, tím obtížnější je problematika překladu. Stupeň 100%!

není oddíl!

Je možné, tak poistatně se účastnily náhodné zvukové vlastnosti řeči, které byly výstavby raných básní Nevalových tím, že často obsah celého verše byl naproven významem, sepsání me-zi jazykem a myšlením je různé těsné, ~~u~~ autorů, ~~je~~ ukazoval *u není stejné*

E. Šepir: "Protože každý jazyk má své určité vlastnosti, nejsou vrozená formální omezení a možnosti u jedné literatury stejné jako u literatury jiné. Literatura vytvořená z formy a podstaty jazyka má barvu a strukturu svého kadluba. Někteří umělci, je-lichž myšlení se pohybuje většinou ... v obecně lingvistické ro-čině, mají dokonce jisté obtíže, aby se vyjádřili ve striktně daných pojmech jazyka, kterého používají. Cítíme, že se nevědom-ky snaží o zobecněnou uměleckou mluvu, jakousi literární algebru, která by byla k souhrnu všech jazyků ve stejném vztahu, jako je dokonalá matematická symbolika ke všem těm přibližným popisům ma-tematických vztahů, které může zprostředkovat normální řeč. Je-lichž umělecký výraz je často násilný, někdy zní jako překlad z neznámého originálu a přesně tím také ve skutečnosti je. Tito umělci - Whitmanové a Browningové - na nás působí spíše velikostí myšlenek než šťastným uměleckým výrazem." ³⁾ Naproti tomu jsou autoři - jako Heine, Swinburne nebo Shakespeare - jejichž výraz vychází z předností a možností jazyka. Že jsou literární díla sty- lisovaná "národněji" a jiná, jejichž výraz je obecnější, rozvádí již Bělinskij v kritice francouzského překladu Gogola: "Krylovo- vy bajky jsou nepřeložitelné, a aby mohl cizinec plně ocenit ta- lent našeho velkého bajkaře, musel by se naučit ruskému jazyku a žít nějakou dobu v Rusku, aby si zvykl na jeho způsob života."

Gribojedovo "Hoře z rozumu" by mohlo být přeloženo bez zvláštní ztráty na hodnotě, ale kde najdeme překladatele, který by sta- čil na takovou práci? ... Gogol je v tom ohledu úplnou výjimkou z obecného pravidla. Jako malíř především všedního života, pro- zaické skutečnosti, nemůže pro svou národní zvláštnost nebýt pro cizince nanejvýš zajímavý již svým obsahem." ⁴⁾

3)

4)

Překladatelský proces nekončí tím, že byl vytvořen text překladu, a text by také neměl být nejzazším cílem překladatelovy práce. I překlad funguje ve společnosti teprve tehdy, když se čte. Znovu - už po třetí - dochází k subjektivnímu pře- tváření objektivního materiálu: náš čtenář přistoupí k textu překladu a vytváří se třetí koncepce díla; po prvé to bylo autorovo pojetí skutečnosti, po druhé překa- datelovo pojetí originálu a po třetí je to čtenářovo pojetí překladu. Stejně jako vý- chodiskem překladatele nemá být text originálu, ale ideové a estetické hodnoty v něm obsažené, stejně také jeho cílem by neměl být text, ale určitý obsah, který tento text sdělí čtenáři. To znamená, že překladatel musí počítat se čtenářem, pro kterého překládá. Tak na př. při překladu určeném pro dětského čtenáře bude třeba dbátí více srozumitelnosti jazyka než při překladu pro čtenářsky náročnou edici, v níž půjde více o zachování všech fines předlohy.

není oddíl!

Na první poslech musí být srozumitelný také dramatický text. Jindy zase má divadlo možnost inscenací osvětlit mnohé, co by v literárním textu zůstalo nepochopeno. Když na př. v Tolstého Kreutzerově sonatě upozornuje advokát cestujícího, aby nevystupo- val z vlaku, že se bude již po druhé zvonit, *nepochopí nic* čtenář *není oddíl!* před- ~~vidí~~, že na ruských nádražích se před odjezdem vlaku tři- krát zvoní; tentýž fakt bylo možno při inscenaci Ostrovského Ta- lentů a čtenář zcela jasně ukázat. *Wah!* Hlavně však je třeba počítat s rozdíly ve společenském vědomí původního čtenáře a dnešního čtenáře českého; mnohé hodnoty díla by při doslovném překladu nabyly zcela jiného významu, když k nim přistoupí čtenář s odlišným fondem vědomostí a způsobem myšlení. (O tom promluvíme podrobněji v souvislosti s problémem pravdy v překladatel- ství.)

Příloha 8

Ernst Ortlepp, Kultzeit 1842 (Receives) ¹²⁶

1. Dreimal hört'ich die Kette schreien,
2. Und einmal grunzte das Stachelschwein

August Jacot, Berlin 1848

1. Die bunte Kette hat dreimal miaut
2. Dreimal und eins quicket' Igelsau!

Friedrich Bodenstedt

1. Dreimal hat die Kette miaut
2. Viermal hat der Igel ~~ge~~ gequicket

Fr. von Schiller - unrecoré

Maurice Maeterlinck 1910

1. Trois fois le chat miaule *
2. Le hérisson piaule

Les vers s'emploient à rendre le rythme de l'original plutôt que le sens littéral, nous donnons ici le mot à mot de ce versage :

Příloha 9

literatura stává zbožím a název reklamou. Tehdy začíná platit Lessingův bonmot: Ein Titel muss ein Küchenzettel sein. Je weniger er von dem Inhalt verrät, desto besser ist er.

17-18

literatura stává zbožím a název reklamou. Jeho umělecká forma podléhá zákonům mnemotechniky a je utvářena podle dvou principů:

a) Stejně jako okřídlené rčení nebo aforismus musí mít snadno zapamatovatelnou formu. Proto je moderní knižní název zpravidla krátký a koncizní, tj. je vytvářen buď jediným prostým či rozvitým výrazem, anebo u delších názvů je obvyklá souměrná výstavba (nejčastěji podle čísla 2), což dává také možnost významového kontrastu: ~~Presumpce je nakazující~~ - ~~Koblaň a šel~~ (Dostojevskij), Vojna i mir (Tolstoj), Le rouge et le noir - Červený a černý (Stendhal), Noir et or - Černá a zlatá (André Gide); Modrá a žlutá (Čep). Jen zřídka bývá název trojčlenný (Čin, čas, centemila - Jeden, nikde, snadno (Průcha)). Překladačlé někdy, zvláště u nesnadno přeložitelných názvů, formu zpevňují: Vtřečá v temnotě - Zatoma do dne (Kundera), Černý brat gerója - Hrdinův bratr (Kassl).

b) Po stránce obsahové je hlavním požadavkem výraznost, tj. konkrétnost a jedinečnost symbolizujícího obrazu. Ta bývá mnohdy přehnaná až na rozhraní umění a kých: Ve stínu kvetoucích divok (Proust), Succabus, anč b (Kafka), černý (Bubac), Malomocný biskup (Gabriel Miro), Les oběšených (Liviu Rebreanu). Zvláště výrazné jsou po této stránce tituly krváků, bestsellerů. Avšak za první republiky byla někdy

avšak je to jev charakteristický pro současnou ~~civilizaci~~ kulturu vůbec: "Wie fatal es heute um die konkreten Titel steht, lehrt die zeitgenössische amerikanische Literatur, zumal die dramatische, die auf solche Titel geradezu versessen ist. ... Die konkreten Titel werden durch ihre Inkommensurabilität zum Mittel, sich Konsumenten einzuprägen und damit kommensurabel, tauschbar durch Unvertauschbarkeit. Sie schlagen zurück ins Abstrakte, geschützte Warenmarken: Die Katze auf dem heißen Blechdach, Die Stimme der Schildkröte. Vorbild solcher Praxis der anspruchsvollen Literatur ist unten jene Klasse von Schlagern, die als nonsense oder novelty songs rangiert." XX

in Saint's Progress - Ein Heiliger (Dalsumby); Man overboard - An Land ist alles anders (Monica Dickens); in dem Gudi Livy - Der Engel Gottes. (Tolstoj)

Detstvo, otročtvo, junost - Die Lebensstufen (Tolstoj)

Krieg und Frieden
Schwarz und Rot
Schwarz und Gold
7 stromej hie klady, Klenius way
on To Kase and Kase Not:
Kaben und Nichthaben, Bu
Wit... ou pas, above é non
bove a dir polské - Miec' i
nie miec' a Poiedni i Bo-
gaci.

Min olady Gypri' uoby v bio-
kladu sčiron e kaverčičiči
divndi - vojazovany;
Jude the Obscure - Kerson
im Aufbruch (P. Barag)
Les héritiers - Traurige
Scherben, Lachen die Erben
(Chevalier).

XX Lessings Werke, 4. Bd., Leipzig und Wien, o. J. n. R. 435f.
 XX Theodor W. Adorno: Noten zur Literatur, Frankfurt 1963, 15.

Příloha 10

takže inscenace opírající se o tento překlad dělají z Fortinbrase militaristického žoldáka.

35

Všichni čtí partu dramatické postavy nejsou stejně závažné: můžeme někdy skoro říci, že i jazyková charakteristika postav má svou expozici a své rozuzlení. Proto se vyplatí pečlivě stylisticky řešit první repliky postavy na scéně, protože ty vytvoří divákově její obraz — a ten se pak nesnadno koriguje, zvláště u malých rolí. Tak i na 2. scéně Wilderovské Salome

V Hamletovi je nutné jazykově charakterizovat krále Claudis již v audienční scéně. V originálu probleskuje jeho řečí k Hamletovi falešný ptos a nabubřelost, např. v neupřímně obrezném závěru:

And we beseech you bend you to remain
Here, in the cheer and comfort of our eye,
Our chiefest courtier, cousin, and our son.

Tuto nabubřelost vystihuje lépe Fletter než Schlegel:

Und wir ersuchen Euch, beliebt zu bleiben
Hier in dem milden Scheine Unsers Augs,
Als Unser erster Hofmann, Vetter, Sohn.

/A.W.v.Schlegel/

Wir bitten drum, fügt Euch darein, zu bleiben,
Hier, in der trostvoll'n Milde Unsres Aug's,
Als erster Hofherr, Neffen Unser Sohn.

/R.Fletter/

V malých rolích je méně záhytných bodů pro charakterizaci postavy, a proto může být i detail důležitý /je ostatně příznačné, že často jsou spory právě o interpretaci episodických postav, např. Fortinbrase/.

Překladatelské pojetí hlavních postav se nutně dotýká celého smyslu hry. Problematika Hamleta pro nás n.b. jde jiného významu, přeložíme-li jeho slavný verš ~~„Byť si nebyl ta jest otizka“~~ nebo ~~„Zda žít či nežít, to je, o čem bývá“~~ problematika Othella bude jiná, vyložíme-li si označení titulní postavy „the Moor of Venice“ jako „Mouřenin“ nebo jako „Manr“, jak se o to pokoušeli američtí režiséři. Hlavně ovšem překladatel interpretuje postavu stylem jejího vyjadřování. Rozbor stylistického řešení hlavních postav klasického repertoáru v překladech několika generací by poskytl poučný materiál pro dějiny ~~klasického~~ divadelního čtení; pro současnou dobu bychom nejspíše zjistili, že diviní a protipatetický sklon moderního myšlení se právě u některých umělecky vyspělých a divadelně citlivých překladatelů projevuje až v přeexponované podobě.

Divadelní překlad plní zpravidla dvojí funkci: je čten (mnohé klasické hry, jako Revisor, Hoře z rozumu, Cyrano, Cid atd. mají více čtenářů než diváků) a je podkladem pro inscenaci. Při divadelním zpracování se kvality překladu uplatňují v poněkud jiném poměru než při četbě. Herec má

~~to je, o čem bývá~~
~~to je, o čem bývá~~

„Si Sein oder Nicht-Sein“

nebo ~~„Zda žít či nežít“~~
to je, o čem bývá, jak
jey vyzvolil český překlad
dítěl E. A. Sandek

Příloha 11

E V I D E N Ě N Í L I S T

Jméno překladatele: doc.dr.Jiří L E V Ý

Rok narození: 8.8.1926

Odborné vzdělání: doktorát filosofie

Zaměstnání: docent Palackého university v Olomouci

Člen politické strany: žádné

Překládá z jazyků: anglického, francouzského, španělského, německého

Účastní se práce v kroužcích: v brněnské pobočce

Kmenový kroužek: brněnská pobočka

Členem (kandidátem) Kruhu od: členem od 9.7.1951
~~kandidát SČSS~~

Přijat na doporučení koho: na doporučení dr.Holešovského vyzván dopisem
ze dne 18.10.1950, aby si podal přihlášku

Podle posudků (čeho): bez posudku

vypracovaných (kým): _____

a návrhů schválených (kým): vedením KP

Ideově a umělecky nejzávažnější překlady v době od r.1945 do 1955
(v počtu 1 - 3):

asi 40 básnických překladů z poezie, anglické,
francouzské a španělské publikovaných časopi-
secky; Stendhal: Červená a černá, 2 díly. Svoboda
1952 (přepracování)
Práce teoretická a kritická

Překlady vydané, hrané v době od r.1956 do 1960:

činný zejména jako teoretik překladu

Překlady, které byly v kroužku podrobeny rozboru:

žádné

Výsledek zkoumání (kladný/záporný):

-

Účastní se za poslední dva roky práce v kroužku? (Ano/~~ne~~/~~zřídkem~~)

Jeho účast lze charakterizovat jako aktivní/~~pasivní~~

Jiná publicistická a veřejná činnost: vyplývá ze zaměstnání

Návrh vedení kroužku: 1/ ~~ponechat ve stavu kandidátském~~

2/ ~~předat z stavu kandidátského na zřetel~~

3/ ~~předat z stavu členského na zřetel kandidátský~~

4/ ponechat ve stavu členském

5/ ~~vyřadit~~

Doporučení revizní komise:

ponechat ve stavu členském

Rozhodnutí vedení KP:

Poznámky:

č.bl.228

Příloha 12

Jméno: PhDr. Jiří L e v ý
Narozen: 8.8.1926
Adresa: Brno, Stojanova 3
Telef.: 38785

Člen - kandidát KP (škrtni) od: 1951

Členství v politických stranách a jiných organizacích (dříve a nyní):

Zaměstnání (kde a funkce): odborný asistent Palackého university v Olomouci

Překladačem z povolání od (poslední zaměstnání):

Kmenovým členem kroužku¹ - brněnské odbočky

Účastním se práce v kroužcích: přednášel jsem a posuzoval překlady pro kroužek
brněnský, francouzský, básnický, ruský, anglický, slovenský

Jazyky, z nichž překládám: angl., franc., špan., něm.

Můj nejvýznamnější překlad: asi 30 překladů básní po časopisech, přepracování překl.
Stendhalova Červeného a černého

Ostatní literární činnost (výčet hlavních prací):

České teorie překladu, SNKLHU 1957,

Úvod do teorie překladu, SPN 1958,

asi 50 statí z teorie literatury .

Překlady, na nichž pracuji či budu pracovat:

Chtl bych překládat (druh literatury, autory, díla):

anglické drama

Jsem ochoten účastnit se besed se čtenáři o těchto knihách, literaturách, autorech:

některá témata z teorie literatury a z dějin anglické literatury

./.

1 U členů a kandidátů, kteří překládají z více než jednoho jazyka, zavádíme kmenové členství. Každý překladač si sám určí kroužek, do něhož bude kmenově příslušet a v němž budou projednávány všechny záležitosti, které se ho osobně týkají (např. doporučení pro cesty do zahraničí a pod.).

Mohl bych odpovědně tlumočit při návštěvách zahraničních spisovatelů
z těchto jazyků: **angličtiny**

Cesty do ciziny (výčet): Jugosl., Bulh, Rum, NDR, BSSR, Anglie

Do Kruhu by měli být přijati tito překladatelé (výčet jejich překladů):

Měly by se vydat tyto neprávem opomenuté knihy:

Výčet všech mých překladů (kde a kdy vyšly):

Příloha 13

4. roč. odb. stud. angl.

Letní sem. 1952/3.

2 hod. týdně.

Dr. Jiří Levý: Překladatelský seminář.

1. Rozbor výsledků soutěžního překladu z Galsworthyho *Bágy* rodu Forsytů.
Referát o českém překladu Hrdyho *Neblahého Judy*.
2. Sovětská teorie překladu a sovětská překlad. diskuse z let 1951-2.
Referát o problémech při překládání Bennets /diplom. práce/.
3. Rozbor překladů české lit. do angličtiny.
Referát o českých překladech Galsworthyho.
4. Rozbor překladu českého lit. textu do angl.
Referát o českých překladech O'Neill.
5. Výklad a diskuse o zákonitostech překladatelské věrnosti.
6. - 7. Rozbor cvičného překladu z češtiny do angličtiny.
8. Výklad a diskuse o otázkách uměleckého mistrovství v překladu.

/U 4. roč. počítám s přednáškami do 1. května./

Příloha 14

Otázky z teorie překladu pro závěrečnou zkoušku.

Ž (Pro 4. roč. angl., franc, špan., něm.)

1. Rozěberte překladatelský proces, upozorněte na hlavní zásady platné při překládání a ukažte, jak se pracovní metoda jeví na hotovém překladě.
2. Problematika překládání lexikální jednotky: slova a především básn. obrazu
3. Hlavní syntaktické problémy při překládání z angl. (franc., špan, něm.), jejich řešení a chyby, které se přitom dělají.
4. Sloh překladu a pův. díla. Rozeberte běžné stylistické neobratnosti a příčiny ochuzení překladatelského slohu!
5. Kde se hlavně jeví závislost lit. díla na jazykovém materiálu, jaké z toho plynou překladatelské problémy a možnosti jejich řešení?
6. Kde se hlavně jeví závislost lit. díla na době a společenském prostředí vzniku, jaké z toho plynou překlad. problémy a možnosti jejich řešení?
7. Překlad "věrný" a "volný", jejich oprávnění v různých situacích a technické provedení.
8. S jakými problémy se překladatel setkává při překladu názvů děl, vlastních jmen a slovních hříček, a jaké jsou možnosti řešení?
9. S jakými problémy se překladatel setkává při překladu dialektu sociálního, dial. regionálního, cizích prvků jazykových a jaké jsou možnosti řešení?
10. Srovnejte český verš s angl. (franc., špan, něm.) a rozeberte problematiku básnického překladu!
11. Na co musí dbát překladatel dialogů v románu a v dramate?
12. Překladatelský formalismus, expressionismus, dokreslování a deformace originálu
13. Vývoj překladatelských method. Charakterisujte podrobněji met. "klasicistická" a "romantická"!
14. Hlavní překladatelské generace české a jejich metody.
15. Které významné překladatele (resp. překlady) z angl. (franc., špan., něm.) znáte a jak byste charakterisoval jejich dílo?
16. Co byste navrhl k vydání, kdybyste měl redigovat edici současné německé pr franc. klasicického dramatu a p. Proč? Na které zvláštní problémy byste a tohoto díla (děl) upozornil překladatele a jakého překladatele byste asi volil.

Příloha 15

ČESKOSLOVENSKÁ KYBERNETICKÁ SPOLEČNOST PŘI ČSAV V PRAZE

Žádám, abych byl přijat za člena Československé kybernetické společnosti a svoji přihlášku dokládám těmito údaji:

A. Osobními:

1. Jméno a příjmení Dr. Jiří Levý
2. Datum a místo narození 8.8.1926 Košice
3. Národnost česká Státní příslušnost ČSSR
4. Povolání docent
5. Zaměstnavatel a pracoviště Filosofická fakulta UJEP
6. Bydliště stálé Brno, Haasůvka 27 Přechodné _____
7. Telefon do zaměstnání 59711 Telefon do bytu 339910

B. O vědecké a odborné činnosti:

1. Vědní obor teorie literatury
2. Pracovní obor a specializace _____
3. Data a místa ukončení vysoké školy a dosažení vědeckých a vědeckopedagog. hodností
docent (habilitace 1958)
Dr.Sc. (1964)
4. Školy, ústavy a instituce, v nichž jsem činný _____
5. Členství ve věd. institucích, redakčních radách a společnostech domácích i zahraničních
red. rady: Česká literatura, Dialog, Babel; editoři redy: Osborn
Lit. odborná spol., Jazykové učebnice, Společ. spisovatelů oba.
6. údaje o mé činnosti, rozhodné pro členství ve společnosti *)
Knihovní katal. : České teorie překladu (1957) Umění překladu (1963) Vědecká
literární věda a kritika (1966) Cca 100 článků, také aplikace teorie informace, mate-
matických metod a teoriečky v literární vědě.
Vyjádření a podpisy dvou doporučujících členů:

*) Bibliografie hlavních prací, veř. úkolů apod. Pokud nestačí místo, připejte zvláštní list.

Ustanovení § 6 Organisačního řádu o členství v Československé kybernetické společnosti:

1. Činným členem Společnosti se může stát osvědčený vědecký nebo i odborný pracovník v oboru kybernetiky nebo v oborech pracovně úzce příbuzných, který se písemně přihlásí a zaváže se, že bude pracovat ke splnění úkolů Společnosti a jehož přihlášku doporučí dva členové Společnosti.

2. Členství se nabývá přijetím za člena a zaplacením zápisného, jakož i příspěvku na běžný rok. O přijetí rozhoduje hlavní výbor (§16).

Vzal jsem na vědomí podmínky členství v Československé kybernetické společnosti a zavazuji se, že budu pracovat k splnění jejich úkolů a zachovávat členské i příspěvkové povinnosti.

Podpis:

J. W. Zey

V Braně dne 10. 1. 1968

Schůze hl. výboru:

Rozhodnutí oznámeno:

Pobočka:

Odborná skupina: